

รายงานการวิจัย

เรื่อง

บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย
THE Bunkhaow Pradabdin Ceremony: Development and
influence for Nongkhai Peoples.

โดย

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ

ดร.บุญส่ง สิ้นธุ์นอก

ดร.สมเดช นามเกตุ

พระมหาปริยญา วรญาโณ,ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760140

รายงานการวิจัย

เรื่อง

บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย
THE Bunkhaow Pradabdin Ceremony: Development and influence
for Nongkhai Peoples.

โดย

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ
ดร.บุญส่ง สิ้นจู้นอก
ดร.สมเดช นามเกตุ
พระมหาปริยญา วรญาโณ,ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760140

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

THE Bunkhaow Pradabdin Ceremony : Development and influence
for Nongkhai Peoples.”

by

Asst.Prof. Dr.Jesada Munyapho

Dr.Boonsong Sindhunok

Dr.Somdet Namket

PramahaPrarina Varayano,Dr.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nongkhai Campus

B.E.2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760140

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัด
หนองคาย

ผู้วิจัย: ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ, ดร.บุญส่ง สิ้นจั่นนอก, ดร.สมเดช นามเกตุ,
พระมหาปริณญา วรญาโณ,ดร.

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ปีงบประมาณ: 2560

ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัด
หนองคายมีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม 2. เพื่อศึกษาประวัติ
และพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย 3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับ
ดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย มีวิธีการศึกษา ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมี
วิธีการศึกษาโดยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 2 ด้านคือ (1) ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จะ
ทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธ
ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (2) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลเอกสารจะศึกษาค้นคว้าจาก
เอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก
ด้วยการสัมภาษณ์ จากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ พระธรรม
มงคลรังสี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระราชพุฒิมุนี เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย พระราช
รัตนาลงกรณ์,ดร. และพระศรีญาณวงศ์,ดร., พระศรีวิชโรโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย 2. กลุ่ม
ตัวอย่างที่ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย ได้แก่ พระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมือง
หนองคาย ไวยาวัจกรณ และอุบาสกอุบาสิกา โดยวิธีการเจาะจง

ผลจากการศึกษา ตามวัตถุประสงค์การศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคมอีสาน
โดยเฉพาะในจังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า การทำบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคายยังมี
การดำเนินการตามวิถีชีวิตของชาวมุขมณฑลจังหวัดหนองคาย จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับ
การทำบุญในเรื่องนี้ ยังยึดถือและปฏิบัติเพื่อเป็นแนวเพื่อเป็นการส่งเสริมด้วยการทำความดี การ
ทำบุญอุทิศให้แก่ญาติที่ได้ล่วงลับไปแล้ว และยังเป็นการเสียสละ ของญาติซึ่งเป็นไปตามแนวทางที่
พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ โดยเฉพาะเรื่องความกตัญญูทวดบิดาต่อผู้มีพระคุณทั้งโดยตรงและโดย
ทางอ้อม โดยทางตรงคือ การทำบุญแก่พระสงฆ์ซึ่งเป็นนื่อนาบุญ ซึ่งหมายถึง หลักการสงเคราะห์
หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจกันได้ หมายถึง บุตรพึงปรนนิบัติมารดาบิดา คือ 1) ทาน การให้
(สิ่งของ)แก่มารดาบิดา 2) เปยยวัชชะ พึงเจรจาแต่คำที่น่ารัก 3) อตถจริยา พึงประพฤติประโยชน์ด้วย
การทำหน้าที่(ของท่าน)ที่เกิดขึ้นให้สำเร็จ 4) สมานตตตา ความเป็นผู้ประพฤติดีเยี่ยงต่อผู้ใหญ่
ทั้งหลาย ส่วนโดยทางอ้อมเป็นการเสียสละ การให้ทานแก่พระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบยิ่งมีผล ผู้มี
ความขยันหมั่นเพียรอันตนบรรลุแล้ว การให้ทานเป็นประโยชน์สำเร็จได้จริง แม้เมื่อของมีน้อย ทานก็

ให้ประโยชน์สำเร็จได้ ทานที่ให้แก่บุคคลผู้ได้ธรรมแล้วก็ยิ่งเป็นการดี แม้ในสัตว์ทั้งหลายก็ยิ่งเป็นการดี ทานที่บุคคลเลือกให้ก็ยิ่งเป็นการดี

ผลจากการศึกษา ประวัติและพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย ว่า บทบาทของพระสงฆ์ยังมีความเป็นผู้นำเพื่อแสดงให้เห็นว่า การทำบุญแก้ญาติที่ได้ล่วงลับไปแล้วนั้น หลายท่านได้ให้ความเห็นว่า การทำบุญเป็นเรื่องเสียสละ เพื่อความสบายใจ และไม่เป็นเรื่องลำบากใจแต่อย่างใด ยิ่งมีพระสงฆ์ผู้ทรงศีลเป็นทักษิณเยยะแล้วและเป็นการแสดงออกถึงความสมัครสมานสามัคคี เห็นความสำคัญต่อการแสวงหา การนำมาและการเอาใจใส่ และการรำลึกนึกคุณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ด้วยการเห็นกระบวนการที่ทำด้วยความจริงใจ เป็นการสร้างความสำคัญต่อบรรพบุรุษ ซึ่งจะเป็นการรักษาประเพณีที่ชาวไทยได้จัดทำมาของบุญเดือน 9 หรือบุญข้าวสาก เป็นการสะท้อนเพื่อให้ผู้คนมีความซื่อสัตย์ มีวัฒนธรรม การสมัครสมานสามัคคียินดีรักใคร่โยยดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันและกัน การให้ความเคารพต่อกันและกัน และความกตัญญู รู้คุณและการตอบแทนคุณท่าน

ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ได้ข้อเสนอแนะ จากข้อค้นพบ สังคมไทยเป็นสังคมกสิกรรมที่ผู้คนส่วนใหญ่ นิยมเพาะปลูกข้าวมาแต่โบราณ เพราะข้าวเป็นทั้งพืชและเป็นทั้งอาหารหลักและพืชเศรษฐกิจหลักที่สำคัญที่สุด การที่ข้าวมีความผูกพันกับคนไทยทั่วทุกภาคอย่างใกล้ชิด จนกระทั่งถึงปัจจุบันที่คนไทยมีนับถือว่าข้าวว่าเป็นสิ่งสูงมีค่า มีบุญมีคุณยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต เพราะเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตของเผ่าชนชาวไทยที่ยืนนานมาแต่โบราณ การนำเอาข้าวไปประกอบโดยการเห็นคุณค่าของข้าวที่สูงส่งในทางจิตวิญญาณ โดยการนำเอาข้าวเพื่อเป็นตัวแทนต่อวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้มารับคือ ข้าวปลาอาหาร เป็นเครื่องสังเวยต่อวิญญาณบรรพบุรุษ โดยพระสงฆ์มีบทบาทในกระบวนการที่จะทำให้ชาวชุมชนได้มีส่วนร่วม การแสดงออกถึงความกตัญญู การเสียสละของอนุชนรุ่นหลังที่จะได้ดำเนินเพื่อสืบสานประเพณีที่เป็นเสมือนการเชื่อมต่อระหว่างคนที่ยังมีชีวิตอยู่กับคนที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว เพราะการเข้าใจการเห็นความสำคัญถือว่า การไม่สามารถตัดขาดจากกันได้ เพื่อเป็นการระลึกรำลึกถึงความดีที่ได้อาศัยความเป็นพ่อ ความเป็นแม่ ความเป็นลูกชาย ความเป็นลูกหญิง เมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว ถึงที่เหลือนั่นคือ ความดีที่ควรเทิดทูนและบูชา

หากว่าสังคมที่เป็นเปลี่ยนไปจนอาจลืมนองย้อนและนึกถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นกิจกรรมที่ควรสืบสานและสืบทอดการรักษา เป็นการให้ความรู้หรือเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่ดีสู่ปัจจุบัน การรักษาที่ชุมชนได้ปฏิบัติมาโดยการใช้บุญข้าวประดับดินเป็นสื่อเพื่อสะท้อนถึงความกตัญญูความเป็นคนกตัญญู ความเป็นผู้รู้คุณ โดยรู้คุณและตอบแทนหรือสนองคุณท่าน เพราะท่านมีความดี

Research Title :Khaow Pradabdin: the development history and influence towards people in Nongkhai Province

Searcher : Asst.Prof. Dr. Jesada Munyapho, Dr. Boonsong Sinthunok, Dr. Somdet Namket and Phramaha Parinya **Varaño** Dr.

Department : Mahachulalongkonrajavidyalaya University, Nongkhai Campus

Fiscal year : 2017

Supporting Fund : Mahachulalongkonrajavidyalaya University

Abstract

The purposes of this research entitled “Khaow Pradabdin: Development history and influence towards people in Nongkhai Province” were; 1) to study the performance of Khaow Pradabdin in the social context 2) to study the history and the development of Khaow Pradabdin in Nongkhai Province and 3) to study the influence of Khaow Pradabdin towards people in Nongkhai Province. The method how to study the research performance was that the researchers have the methods to study by designating the two scopes of the research, that is, 1) For the scope of place, this research will study the Buddhist scriptures as appeared in the custom of Khaow Pradabdin of the Buddhists in the territory of Municipality in Nongkhai only 2) For the scope of the data sources from the documents, the researchers will study the related documents, while for the data from the field study, the researchers will interview the wises and people in the areas by interviewing the key informants by using the in-depth interviews, that is, Phra Dhammamongkolrungsri, the advisor of the Ecclesiastical Provincial Governor and Phra Rajamuni, the Ecclesiastical Governor of Nongkhai Province, Phra Rajrattanalongkon, Dr., and Phra Sriyanavong, Dr. and Phra Srivajiramuni, the Ecclesiastical Governor of Nongkhai Province. Two groups of example carry on their duties by focus groups, that is, the Buddhist monks in the level of the abbots in the territory of the Municipality of Nongkhai Province, lay bursars, lay devotees and female devotees by using the purposive method.

The results of the study in accordance with the purposes of studying the performance of Khaow Pradabdin in the context of E-san society, especially Nongkhai Province were found that the performance of Boon Khao Praddabdin is carried on the way of lives of people in the community of Nongkhai Province. From interviewing the related informants with this matter, it is still considered and practiced as the way of doing goodness. The performance of merit is devoted to the relatives who passed away and it was considered as the sacrifice of the relatives in accordance with the Buddha’s words, especially the matter of the gratitude and gratefulness towards the favorites both directly and indirectly, that is, to make merit

with the Buddhist monks who are the meritorious actors, that is, meaning the assistant principle or Dhamma counting on the state of consciousness, that is, the offspring should serve their parents, namely 1) **Dāna**: generosity (Offerings) to their parents 2) **Piyavācā**: kindly speech 3) **Atthacariyā**: useful conduct meaning to complete one's duties and 4) **Samānattatā**: even and equal treatment meaning the treatments to the adults with respect, while for the charity indirectly, to give the offerings to the Buddhist monks will increase the good results. One completes an effort and give the charity to really complete the profits even the least amount, the charity can complete the advantage. The charity given to persons who accomplish Dhamma will be good for all even for all creatures in accordance with their wishes.

The results of interview were found that the history and development of Khaow Pradabdin in Nongkhai Province appeared that the Sangha's role as the leaders shows that to make merit for their relatives who passed away, many people think that to make merit is the sacrifice in order to make them resolution and not to harm themselves. The more we have the Buddhist monks who have the perfect Sila, the more we create the unity.

This research gives the suggestions from its results that the Buddhist monks play an important role to enhance the community to participate and to show their gratitude and gratefulness and the charity of generations to carry on the tradition and custom just like the connection between the living person and the dead one because they cannot destroy the connection from each other in order to realize of their goodness of their parents, that is, the reality is that when they leave this world, the left-over things are only the goodness.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัย“บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย” ฉบับนี้ คณะผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ(วช.) งบประมาณประจำปี 2560 ขอขอบพระคุณพระมหาสุทิตย์ อาภากรโธ, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่คอยให้คำแนะนำและให้คำปรึกษาแก่คณะผู้วิจัยจนงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จ ทางคณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณพระธรรมมงคลรังสี เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย, พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย, พระเทพกิตติมุนี,ดร. เจ้าอาวาสวัดศรีชะเศษ, และเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมืองหนองคายทุกรูป

ขอขอบคุณบุคลากรในห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญ พระราชนทร์ วิสารโท,ผศ.ดร. ที่ให้ความช่วยเหลือในการให้คำปรึกษาแนะนำ ให้ข้อคิด ตลอดจนตรวจสอบความถูกต้องของงานวิจัยครั้งนี้จนสำเร็จด้วยดี

ประโยชน์และคุณค่าจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาคุณบิดา มารดา ครู อาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน ที่มีส่วนสนับสนุนให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการวิจัยครั้งนี้

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ และคณะ

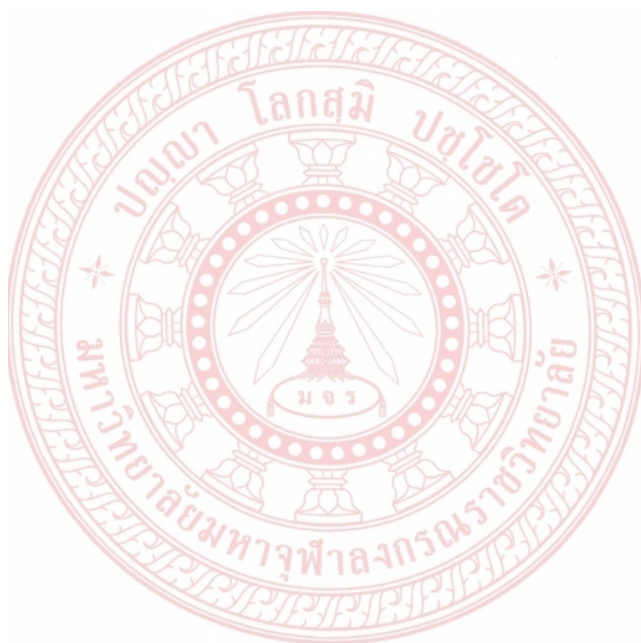
15 มีนาคม 2561

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.3 ปัญหาการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	5
1.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	6
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
1.8 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
1.9 ประโยชน์ที่ได้จากการวิจัย.....	12
บทที่ 2 การทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม	13
2.1 แนวคิดเรื่องการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม.....	13
2.2 ความหมายของการทำบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย.....	23
2.3 แนวคิดการทำบุญในพระพุทธศาสนา.....	27
2.4 การอุทิศส่วนบุญในสมัยพุทธกาล	30
2.5 แนวคิดเรื่องส่วนบุญ.....	32
2.5.1 ความหมายของส่วนบุญ	32
2.5.2 ประเภทของส่วนบุญ.....	37
2.6 แนวคิดบุญในพระไตรปิฎก	45
บทที่ 3 ประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย.....	49
3.1 ประวัติและการพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย.....	49
3.2 ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย.....	54
3.2.1 ความหมายของคำว่าบุญข้าวประดับดิน.....	54
3.2.2 มูลเหตุของบุญข้าวประดับดิน.....	55
3.2.3 องค์ประกอบของประเพณีบุญข้าวประดับดิน.....	61
3.2.4 ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม.....	63

3.3 พุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับบุญข้าวประดับดิน	
3.3.1 หลักความสามัคคี.....	68
3.3.2 หลักทศ 6.....	69
3.3.3.พลี 5 และ โภคอาทิยะ.....	70
3.3.4 หลักคำสอนเรื่องกตัญญูกตเวทิตา.....	72
3.3.5 หลักคำสอนเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ.....	73
3.3.6 คำสอนเรื่องการให้ทาน.....	77
3.4 ประวัติศาสตร์เมืองหนองคาย	
3.4.1 ผู้ปกครอง.....	82
3.4.3 กลุ่มชาติพันธุ์.....	82
3.4.4 ที่ตั้งและอาณาเขต.....	83
3.4.5 ประเพณีและวัฒนธรรม.....	83
3.4.6 ประวัติเทศบาลเมืองหนองคาย.....	85
บทที่ 4 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย.....	87
4.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อพระพุทธศาสนา.....	87
4.1.1 การทำบุญข้าวประดับดินในพระพุทธศาสนา.....	87
4.1.2 อิทธิพลของการทำบุญข้าวประดับดินในสังคมไทย.....	89
4.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมชาวหนองคาย.....	92
4.2.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมชาวหนองคายด้านเปตพลี.....	92
4.2.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมชาวหนองคายด้านงานบุญ.....	93
4.3 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมของชาวหนองคาย.....	107
4.3.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมชาวหนองคายด้านความสามัคคี.....	107
4.3.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมชาวหนองคายด้านผู้วายชนม์.....	110
4.4 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อเศรษฐกิจสังคมของชาวหนองคาย.....	118
4.4.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อเศรษฐกิจสังคมของชาวหนองคาย.....	118
4.4.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อภูมิปัญญาของชาวหนองคาย.....	119
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	134
5.1 สรุปผลการวิจัย.....	134
5.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	135
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	138
5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	138
5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ.....	138

บรรณานุกรม.....	133
ภาคผนวก.....	138
ผนวก ก บทความงานวิจัย.....	139
ผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	150
ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ ดำเนินการมาและผลที่ได้รับจากโครงการ.....	152
ผนวก ง แบบสอบถาม/สัมภาษณ์.....	154
ผนวก จ ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย.....	156
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	161
ประวัติผู้วิจัย.....	166

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	167
2) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	167
3) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	167
4) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	168
5) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	168
6) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	168
๓) เก็บข้อมูลงานวิจัย ประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย	169

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

1. คำย่อภาษาไทย

1.1 คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อพระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม. (ไทย) 10/ 16/ 10 หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 ข้อ 16 หน้า 10

พระวินัยปิฎก

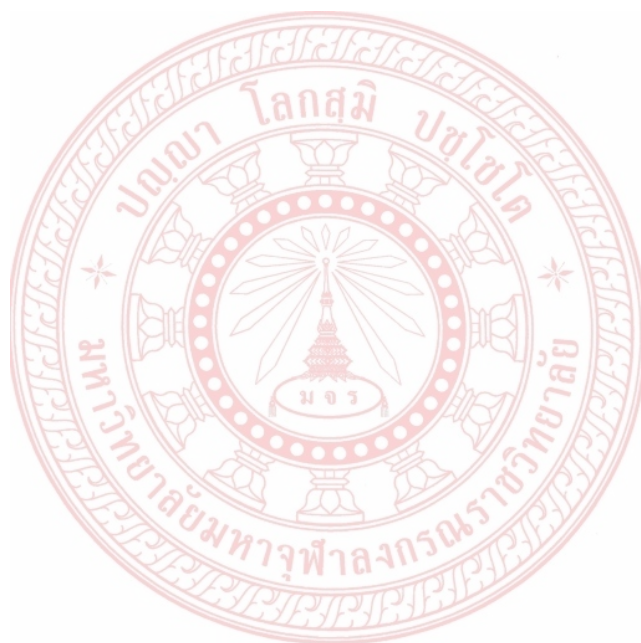
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

1.2 คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ขุ.ธ.อ.(ไทย) 2/2/243. หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ธัมมบท เล่มที่ 2 ภาคที่ 2 หน้า 243 ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2558 ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. 3 / 7 .หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ 3 หน้า 7. หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร).โดยการอ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือทั่วไป คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค 100 ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4.(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยुरวงค์พรินท์ติ้ง จำกัด, 2546.) หน้า 23.

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีตได้แก่ ฮีต 12¹ นอกจากนั้นชาวหนองคายยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญแจกข้าว” ที่มุ่งที่จะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวมรณภาพไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนชวนทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคตินิยมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตน นอกจากนั้นก็ยังมีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ก็ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็ไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยเชื่อว่าเมื่อดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้นแล้วผลการศึกษาที่ค้นพบจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดต่อการศึกษาค้นคว้าในอันดับต่อไปได้

ที่ตั้งของจังหวัดหนองคาย คือบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง มีความสมบูรณ์ ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งด้านทรัพยากรทางน้ำและทางบก มีเขตที่ราบกว้างใหญ่สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี มีต้นน้ำลำธารหลายสายและไหลลงเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขง เช่น แม่น้ำเหือง แม่น้ำโง้ง น้ำสวย ห้วยหลวง เป็นต้น มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนการพัฒนาการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองของอาณาจักรในแต่ละยุคแต่ละสมัย สามารถเรียงตามลำดับดังนี้

¹ สาร สารทัศนานันท์, ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่, (เลย : วิทยาลัยครูเลย, 2530), หน้า 38.

คติแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีของไทยเป็นเครื่องแสดงวิถีชีวิตของคนไทยที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตและถือว่าเป็นมรดกที่บรรพบุรุษที่มองเห็นประโยชน์ที่เกิดจากพิธีกรรมที่มีต่อส่วนรวม จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา และลัทธิของพราหมณ์ คติแนวความเชื่อและค่านิยมตามที่พระยาอนุมารราชชน ได้แบ่งประเพณีออกเป็น 2 ประเภทคือ ² ประเพณีส่วนบุคคลเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และประเพณีส่วนรวมเป็นประเพณีของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเกิดความปองดอง เกิดความสามัคคี เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียว

จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่ง ที่มีประการส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีตได้แก่ฮีต 12 ³ ประเพณีฮีตสิบสองก็คือประเพณีสิบสองเดือนได้แก่

เดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม	เดือนยี่	บุญคูณลาน
เดือนสาม	บุญข้าวจี	เดือนสี่	บุญเวส/มหาชาติ
เดือนห้า	บุญมหาสงกรานต์	เดือนหก	บุญบังไฟ
เดือนเจ็ด	บุญข้าสะ	เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน	เดือนสิบ	บุญข้าสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา	เดือนสิบสอง	บุญกฐิน ⁴

นอกจากนั้นชาวหนองคายยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญแจกข้าว” ที่มุ่งที่จะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวมรณภาพไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนช่วยทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคตินิยมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตน นอกจากนั้นก็มีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ก็ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมือง

² พระยาอนุมารราชชน, **ประเพณีต่าง ๆ ของไทย**, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), 59.

³ สาร สารทัศนานนท์, **ฮีตสิบสอง คองสิบสี่**, (เลย : วิทยาลัยครูเลย, 2530), หน้า 38.

⁴ พวงพิกุล มัชฌิมา, “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าสากบ้านกุดรัง ตำบลกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2537), หน้า 17.

หนองคายนั้นก็ไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักฐานที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยเชื่อว่าเมื่อดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้นแล้วผลการศึกษาค้นคว้าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดต่อการศึกษาค้นคว้าในอันดับต่อไปได้

ที่ตั้งของจังหวัดหนองคาย คือบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง มีความสมบูรณ์ ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งด้านทรัพยากรทางน้ำและทางบก มีเขตที่ราบกว้างใหญ่สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี มีต้นน้ำลำธารหลายสายและไหลลงเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขง เช่น แม่น้ำเหือง แม่น้ำโง้ง น้ำสวย ห้วยหลวง เป็นต้น มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนการพัฒนารวมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองของอาณาจักรในแต่ละยุคแต่ละสมัย สามารถเรียงตามลำดับดังนี้

1) การตั้งถิ่นฐานในยุคก่อนประวัติศาสตร์

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ใช้การสำรวจตามโครงการสำรวจแหล่งถลุงแร่ทองแดง ดิบุกสมัยโบราณ พื้นที่แถบหนองคายเป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ และมีเส้นทางคมนาคมอันเป็นเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงชุมชนแห่งนี้ คือแม่น้ำโขง ซึ่งนับได้ว่า เป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลกแห่งหนึ่ง⁵

2) การตั้งถิ่นฐานในสมัยตอนต้นประวัติศาสตร์ ตามตำนานอุรังคธาตุ แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาในดินแดนแถบนี้ ตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 3 ปรากฏชื่อเวียงหลายแห่งซึ่งได้สถาปนาพระธาตุเจดีย์บรรจุ พระบรมสารีริกธาตุ แสดงให้เห็นว่าที่ตั้งของจังหวัดหนองคายมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ จนถึงยุคที่มีหลักฐานชัดเจนทางโบราณคดี เช่น ศิลาจารึก ศิลปกรรมในโบราณสถาน ซึ่งตามเอกสารจีนเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า เจนละบก

3) การตั้งถิ่นฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16

ในช่วงนี้จะเรียกสมัยนี้ว่า สมัยทวารวดี มีหลักฐานทางศิลปกรรมของเจนละปะปนอยู่ ในช่วงสมัยทวารวดีตอนกลาง พบอิทธิพลศิลปะขอมและลพบุรี ในช่วงสมัยทวารวดีตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 16 - 19) พัฒนาการในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองกับชื่อบ้านนามเวียงในสมัยประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่บนพื้นที่จังหวัดหนองคาย เช่น เวียงคำ-เวียงคุก เวียงจัว เวียงนกยูง เปงจานนครราช เมืองหล้าหนอง - หนองคาย เมืองปากห้วยหลวง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกเมืองปากห้วยหลวงว่า เมืองโพนแพน หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2369 - 2370 ได้โปรดเกล้าฯ ให้บุตรเจ้าเมืองร้อยเอ็ด เป็นพระพิชัยสุริยวงศ์ เจ้าเมืองโพนแพน ชื่อโพนพิสัย อาจได้ชื่อมาจากคำว่า โพนพระพิชัย ซึ่งคำอีสานออกเสียงพิชัยว่าพิสัย

⁵ กรมศิลปากร, วัฒนธรรมพัฒนาการของประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาดพรว, 2543), หน้า 21.

ในปี พ.ศ.2428 ได้เกิดศึกฮ่อครั้งที่ 2 ฮ่อได้ยึดทุ่งเชียงคำ ตีปลาลงมาถึงเวียงจันทน์ จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าอภัยมหาราชทรงหมั้นประจักษ์ศิลปาคมเป็นแม่ทัพมาปราบฮ่อ จนฮ่อแตกหนีไป และได้ทรงสร้างอนุสาวรีย์บรรจุน้ำที่เสียชีวิตในการปราบฮ่อไว้ที่เมืองหนองคาย พ.ศ. 2429 บริเวณหลังสถานีตำรวจภูธรเมืองหนองคาย

กล่าวโดยสรุปจังหวัดหนองคายเป็นจังหวัดเก่าแก่จังหวัดหนึ่งของประเทศไทย พบหลักฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่แหล่งโบราณคดีบ้านโคกคอน อำเภอท่าบ่อ ชุมชนลุ่มแม่น้ำโขงได้พัฒนาเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ ตั้งบ้านเรือนริมแม่น้ำโขง ในนามเวียง ปรากฏนามเวียงจันทน์ เวียงนุกอง เวียงคำ - เวียงคุก เวียงงัว พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ ปรากฏหลักฐานการสร้างพระธาตุเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระธาตุหล้าหนอง พระธาตุบังพวน และพระธาตุโพนจิกเวียงงัว ดินแดนแห่งนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรล้านช้างเวียงทอง (หลวงพระบาง) ปรากฏเมืองสำคัญหลายเมือง เช่น เมืองพานพร้าว (ศรีเชียงใหม่) เมืองเวียงคุก เมืองปะโค เมืองโพนพิสัย เมืองเปงจานนครราช หลังจากปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ เมืองหนองคาย จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย พ.ศ. 2370 ในสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้รวมเมืองพานพร้าว เมืองเวียงคุก เมืองปะโค เข้าเป็นเมืองเดียวกัน นามว่าเมืองหนองคาย ที่บริเวณบ้านไผ่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ซึ่งในยุคประวัติศาสตร์ก็คือ บริเวณเมืองลาหนองหรือหล้าหนอง อันเป็นที่ตั้งของพระธาตุหล้าหนอง โปรดเกล้าฯ ให้ทำสุวรรณภูมิ (บุญมา) บุตรอุปฮาด เมืองยโสธรเป็นเจ้าเมืองหนองคายคนแรก นามว่า “พระปฐมเทวภิบาล” โดยถือเอาดอกบัวในบึงหนองไผ่เป็นสิริมงคลนามเจ้าเมือง คำว่า “หนองคาย” น่าจะมาจากสองคำผสมกันคือเมืองหล้าหนอง (ตามตำนานอุรังคินทาน) กับค่ายบกหวาน (ค่ายทหารมณฑลลาวพวน) รวมกันเป็น หนองคาย กร่อนเสียงมาเป็น “หนองคาย”⁶

จังหวัดหนองคายถือว่า เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นคนที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีกได้แก่ ฮีต 12⁷ ในการอุทิศส่วนทำบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่า บุญแจกข้าว ที่มุ่งเป็นการทำบุญเพื่อญาติที่ตายจากไป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการศึกษาการประกอบพิธีกรรมในประเพณีตามหลักพระพุทธศาสนา การทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวว่าเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณในหนังสือ “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” สรุปได้ว่า การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องสังเวยจำพวกอาหารหวานคาว หรือหมากพลู บุหรี่ ที่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่น ๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เมื่อนำข้าวประดับดินไปวางไว้ตามที่ต่าง ๆ แล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แ่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผู้ไม่มีญาติ

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27 – 48.

⁷ สาร สารทัศนายนันท์, ฮีตสิบสอง,คองสิบสี่,(เลย: วิทยาลัยครูเลย, 2530), หน้า 38.

โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูต่องานที่บรรพบุรุษหรือ สำนึกในคุณค่าของดินและ ข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษ์บำรุงด้วยความเอาใจใส่ นับว่าเป็นความดี⁸

ความเป็นมาประเพณีบุญข้าวประดับดิน ประเพณีบุญข้าวประดับดินหรือบุญเดือนเก้า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน บุญเดือนเก้า ประเพณีภาคอีสาน ที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และสัตว์นรกหรือเปรต เป็นอีกหนึ่งประเพณีที่สืบทอดกันมาในภาคอีสาน โดยบุญข้าวประดับดิน เดือน 9 เป็นเดือนในพรรษากาล ถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุก ๆ ปี

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม
2. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

1.3 ปัญหาการวิจัย อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคายอย่างไรบ้าง และได้อะไรจากการศึกษาวิจัยนี้

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 4 ด้านคือ

1. ขอบเขตด้านเนื้อ การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวិเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (2) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลเอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ คณะผู้วิจัย กำหนดพื้นที่ในการศึกษาในจังหวัดหนองคาย คือ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจำนวน 10 วัด) เช่น วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง วัดศรีสะเกษ วัดศรีสมวงศ์ วัดศรีชมชื่น วัดโพธิ์ศรี วัดป่ามหาวัน วัดหอก่อง วัดพระธาตุราชภูรบำรุง วัดบ่อหิน วัดนาฬิกาवास

3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ พระธรรมมงคลรังสี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระเทพกิตติมนิ,ดร. ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร. เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระศรีญาณวงศ์,ดร.และ พระศรีวิจิตรโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย

2. กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่ พระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ไวยาวัจกรณ และอุบาสก อุบาสิกา โดยวิธีการเจาะจง จำนวน 30 รูป/คน ดังนี้

จากการศึกษาเบื้องต้น พบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ชาวหนองคายได้

⁸ สาลี รักสุทธี, อิตสึบอง คลองสิบลี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544), หน้า 71-73.

ดำเนินการทำบุญอย่างไร กับทางนครเวียงจันทร์แตกต่างกันหรือไม่ เพื่อเป็นการศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อระหว่างสองฝั่งโขง

1.5. นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

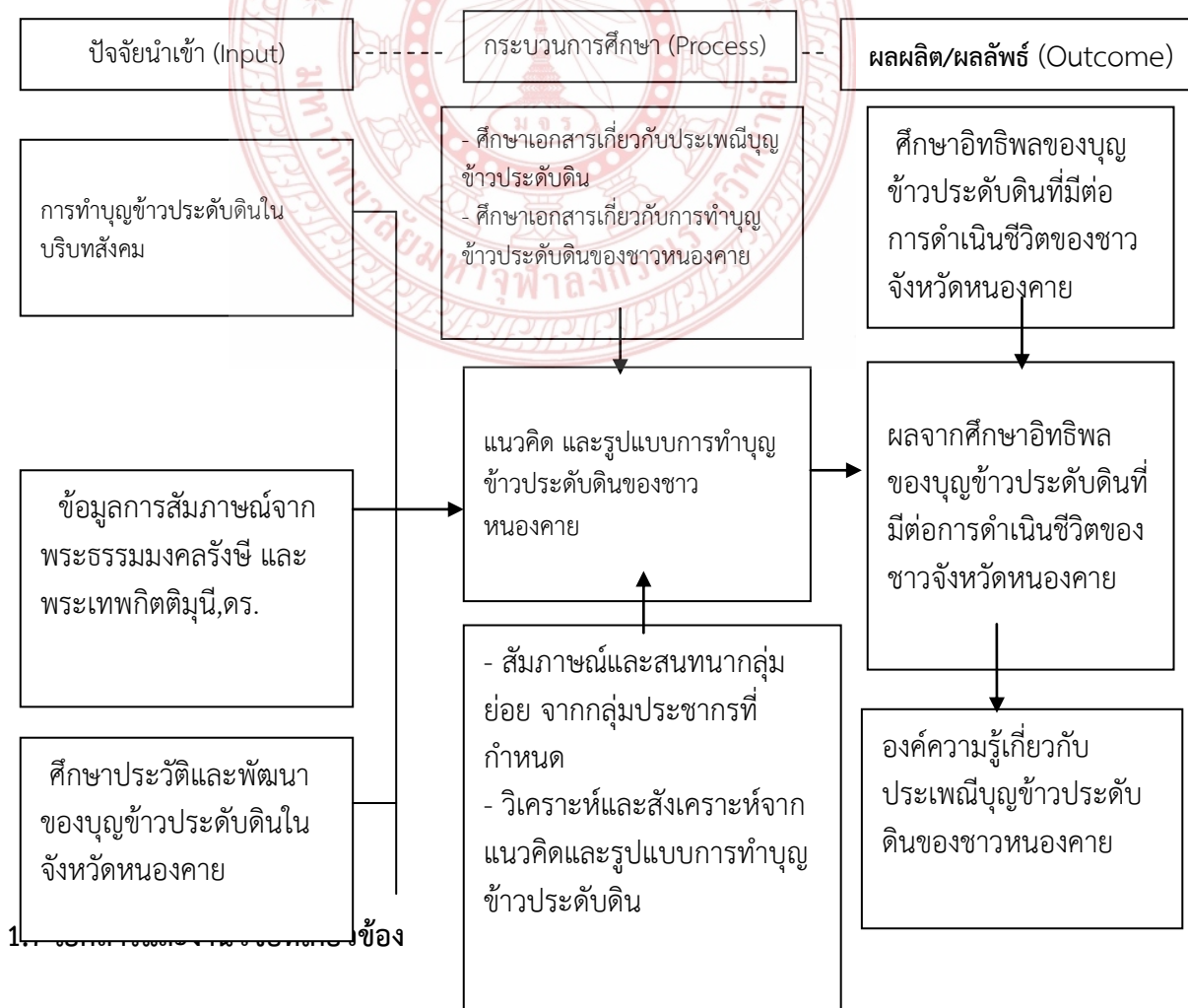
บุญ หมายถึง การกำหนดลงมือปฏิบัติตามวันเวลาที่ได้กำหนดตามเอาไว้เป็นแบบแผน ที่คนในชุมชนในจังหวัดหนองคายที่จะต้องประพฤติปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตและสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ประเพณีทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของชาวอีสาน

ข้าวประดับดิน หมายถึง ประเพณีทำบุญของชาวอีสานที่ต้องกระทำในแต่ละเดือน ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน คือ การทำบุญในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 และบุญข้าวสาก คือ การทำบุญในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของชาวอีสาน

บุญข้าวประดับดิน หมายถึง บุญตามประเพณีของชาวพุทธภาคอีสานโดยเฉพาะ ที่เทศบาลเมืองหนองคาย ที่มุ่งถึงการทำบุญอุทิศให้กับญาติผู้ล่วงลับ

ชาวจังหวัดหนองคาย หมายถึง ชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

1.6 กรอบแนวความคิดของการวิจัย

พระยาอนุนามราชชน ได้อธิบายถึงลักษณะของประเพณีและพิธีกรรมของไทยว่า เป็นเรื่องของความเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเนื่องด้วยกระทำหรือการดำเนินการอย่างใด เมื่อได้กระทำซ้ำอยู่บ่อย ๆ จนเกิดความเป็นเคยชิน เป็นนิสัยสังคมของชาวไทยเรียกว่าประเพณีเดิม หรือประเพณีปรัมปรา คือ ประเพณีที่สืบทอดกันมาประเพณียังอยู่ได้เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนกันได้ดี จึงทำให้ประเพณีคงอยู่ได้ ประเพณีเดิมและประเพณีที่เป็นสิ่งใหม่เรียกว่าประเพณีรวม เป็นต้น จะแตกต่างกันบ้างในส่วนย่อยของประเพณีเท่านั้น⁹

อุดม บัวศรี ได้กล่าวถึงบุญข้าวประดับดิน ไว้ใน “วัฒนธรรมอีสาน” สรุปได้ว่า ข้าวประดับดิน คือ ข้าวพร้อมด้วยอาหารคาวหวาน ที่ชาวบ้านทำเป็นห่อๆ แล้วนำไปวางไว้ตามบริเวณโบสถ์ ตามกิ่งไม้ ลานหญ้า ในตอนเช้ามีดของวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 แล้วกรวดน้ำอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เพราะคตินิยมเชื่อว่า พอถึงแรม 14 ค่ำเดือน 9 บรรดาเปรตญาติจะถูกล่อยจากนรกขึ้นมารับทานที่ญาติพี่น้องจะบริจาค ทำบุญอุทิศไปให้ตน¹⁰

สีลา วีระวงศ์ ได้กล่าวถึงประเพณีบุญเดือน 9 ว่า วันรา 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวไทยอีสานและคนลาวทั้งประเทศจะทำบุญข้าวประดับดิน หรือภาษาพื้นเมืองเรียกว่า บุญห่อข้าวน้อย เหตุที่เรียกว่าบุญห่อข้าวน้อยหรือบุญข้าวประดับดิน ก็เนื่องมาจากชาวบ้านที่ทำบุญเอาห่อข้าวไปวางที่พื้นดิน ในเวลาเช้ามีดของวันแรม 14 เดือน 9 ในวันนี้เชื่อว่ายมบาลจะปล่อยสัตว์นรกออกมาหากินหลังจากที่วางห่อข้าวเสร็จแล้ว ก็จัดอาหารไปถวายพระภิกษุสามเณรแล้วกล่าวคำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับ ประเพณีนี้เป็นประเพณีของลาวที่มีมานานแล้ว ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและแผ่ขยายมาถึงชาวลาว จึงมีพิธีกรรมทางศาสนาไปด้วย¹¹

มณี พยอมยงค์ ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้าน รวมไปถึงความเชื่อต่างๆ ในหนังสือ “ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย” สรุปความได้ว่า ความเชื่อเป็นคติที่เกิดกับมนุษย์ทุกรูปทุกนาม เป็นของคู่กับความไม่เชื่อ ในทางพุทธศาสนา เรียกว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส เห็นดีเห็นงามด้วย ส่วนอศรัทธาความไม่เชื่อ อปสาทะ ความไม่เลื่อมใส ก็เกิดขึ้นกับอีกกลุ่มหนึ่ง ตรงกันข้ามกับผู้เชื่อเลื่อมใสสิ่งต่าง ๆ ที่คนเราได้สัมผัสด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส ร่ายกายสัมผัส ใจกระทบอารมณ์ จะเกิดความรู้สึกขึ้น กลายเป็นสัญเจตนา จุดเบื่องต้นแห่งนามธรรม เมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทุกวัน เป็นการย้ำให้ความเชื่อมั่นฝังแน่นอยู่ภายในชั้นจิตสันดานจนยากที่จะถ่วงถอนได้ ต่อมาความคิดที่จะสร้างสัญลักษณ์ขึ้น ให้เป็นเครื่องหมายแทนสิ่งที่ตนเชื่อถือจึงสร้างสิ่งที่เป็นรูปธรรมต่าง ๆ ขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ความเชื่อจึงมี 2 ประการ คือ ความเชื่อที่เกิดจากความคิดเป็นนามธรรมและความเชื่อที่สร้างเป็นสัญลักษณ์เป็นรูปธรรม¹²

⁹ พระยาอนุนามราชชน. การศึกษาประเพณี.(กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม,2505),หน้า 1-21.

¹⁰ อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, ภาควิชามนุษยศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2528) หน้า 110.

¹¹ สีลา วีระวงศ์, สิบสองเดือน . อุดมราชธานี, ศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี. 2529), หน้า 20-16.

¹² มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม 1-2, (เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2529), หน้า 1.

สุเมธ เมธาวิทย์กุล ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญอุทิศส่วนกุศล ในหนังสือ “สังกัปพิธีกรรม” สรุปความได้ว่า ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย เมื่อมีการปรารภงานบุญบางอย่างขึ้นในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง ซึ่งอาจจะเนื่องด้วยเทศกาลสำคัญ หรือโอกาสพิเศษอันกำหนดกันขึ้นตามประเพณีนิยมทางสังคม ชุมชนหรือเฉพาะบุคคลก็ตาม ประเพณีอันเนื่องด้วยพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธ นิยมปฏิบัติในโอกาสสำคัญเช่นนั้น คือ การอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว นับตั้งแต่ชั้นบรรพชนผู้เป็นต้นตระกูล เรื่อยมาจนถึงเครือญาติที่ยังมีชีวิตอยู่หรือล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีอุปการคุณ ผู้ที่เป็นปูชนียบุคคลของสังคมและญาติมิตร ทั้งปวง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความปรารถนาดีมุ่งประโยชน์สุขต่อบุคคลเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง อีกทั้งแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวทีแก่ท่านเหล่านั้น¹³

ปรีชา พินทอง ได้กล่าวถึงประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากว่า เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับมูลเหตุของการทำบุญข้าวประดับดินมีเรื่องเล่าในพระธรรมบทเกี่ยวกับพระเจ้าพิมพิสาร ส่วนบุญข้าวสากมีเรื่องเล่าในธรรมบทเกี่ยวกับการจองเวรระหว่างเมียหลวงและเมียน้อยหลายชาติ ชาติสุดท้ายเมียน้อยเกิดเป็นยักษ์ณี เมียหลวงเกิดเป็นนางกุลธิดา เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจึงเลิกพยาบาทกันนางยักษ์ถูกนำไปเลี้ยงที่หัวไร่ปลายนา และเป็นผู้หยั่งรู้ดินฟ้าอากาศ ทำให้ชาวบ้านพากันนับถือจึงนำอาหารมาเลี้ยงอย่างอุดมสมบูรณ์ นางยักษ์ได้นำอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระภิกษุวันละ 8 รูป คนอีสานจึงถือเอาเหตุนี้ทำบุญข้าวสากสืบกันมา¹⁴

ปราณี วงษ์เทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงการตายที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดจนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมศพ บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั่วโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความ

¹³ สุเมธ เมธาวิทย์กุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 55.

¹⁴ ปรีชา พินทอง. **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, (อุบลราชธานี, โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2534), หน้า 134-

เชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายสบายสุขในปรโลกมากที่สุด¹⁵

สัทธา อริยธัมม ได้ศึกษาเกี่ยวกับประเพณี บุญสารท ในหนังสือ “บุญสารท แชนโดนตา ชีวิตไทย ชุตตบชาตญาณ” สรุปความได้ว่า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผีบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณ เป็นผลทางอ้อมให้ผี ผู้เป็นญาติช่วยให้ทำมาหากินได้คล่องหรือร่ำรวย เพื่อให้หมดเวรหมดกรรมที่เคยมีต่อกัน เพื่อให้ผีพวกเขามีความสุขไปสู่คติภพ เพื่อจะได้อำนวยความสะดวกให้ผู้อยู่ข้างหลัง และเพื่อสั่งสอนบุตรหลานให้มีความกตัญญูรู้คุณแม้แต่ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล กล่าวไว้เป็นอุทาหรณ์เตือนสติ คือ พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงทำบุญอุทิศแก่พระญาติมีการปฏิบัติติดต่อกันมาไม่ขาดสาย¹⁶

สาลี่ รักสุทธิ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากว่าเป็นแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณ ในหนังสือ “ฮัตถิลบสอง คลองสิบสี่” สรุปความได้ว่า...การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องเซ่นสังเวยจำพวกอาหารหวานคาว หรือหมาก พลุ บุหรี่ ที่จัดใส่กระทงหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เมื่อนำข้าวประดับดินไปวางไว้ตามที่ต่างๆ แล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แ่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ หรือสำนึกในคุณค่าของดินและข้าวว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษ์บำรุงด้วยความเอาใจใส่นับว่าเป็นความดี¹⁷

ข. งานวิจัย

พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ ได้วิจัยเกี่ยวกับ “เปรตในพระไตรปิฎก” สรุปความได้ว่าความเชื่อเรื่องเปรตมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่าง ๆ ของชาวพุทธนั้น เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น คุณธรรมข้อ “กตัญญู” คือ เรื่องการตอบแทนบุญคุณ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึง “ความเกลงกลัวบาป” เพราะมีความเชื่อเรื่องโลกหน้าแฝงอยู่ และกลัวว่าจะต้องตายไปเกิดเป็นเปรตชดใช้ผลกรรมชั่ว สะท้อนให้เห็นถึง “ผลแห่งการบูชา” จะเห็นว่าการนำไทยธรรมมาถวายแก่พระสงฆ์ เพื่ออุทิศผลบุญไปให้แก่เปรต ตลอดจนสะท้อนให้เห็นถึง “สายสัมพันธ์” ระหว่างวงศาคณาญาติและวัดกับบ้าน จะเห็นว่าพิธีกรรม ประเพณี คตินิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้นมีผลทำให้ “ความสัมพันธ์” แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น¹⁸

¹⁵ ปราณี วงษ์เทศ, พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2538.), หน้า 42.

¹⁶ สัทธา อริยธัมม, “บุญสารท แชนโดนตา” ชีวิตไทย ชุตตบชาตญาณ, สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540), หน้า 60.

¹⁷ สาลี่ รักสุทธิ, ฮัตถิลบสอง คลองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544), หน้า 71- 73.

¹⁸ พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ, “เปรตในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 36-37.

ณัฏฐา วาสิงหน ได้อธิบายถึง ปัญหาเกี่ยวเนื่องกับการตายมีมูลเหตุมาจากการไม่รู้ไม่เข้าใจเกี่ยวกับการตาย พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์มีท่าทีต่อการตายที่ถูกต้อง คือ พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อการตายว่าเป็นจุดเปลี่ยนผ่านของชีวิตที่จะนำไปสู่ภพภูมิต่างๆ และสภาพจิตใจในขณะที่จะตายมีผลต่อภพภูมิใหม่ของผู้ตาย คือ มีจิตเศร้าหมองจะไปทุกข์ตรึงกันข้ามถ้าจิตไม่เศร้าหมองก็จะไปสู่สุคติ การปฏิบัติตนขณะยังไม่ตายคือ พุทธศาสนามีทัศนะว่าชีวิตคือการหมุนเวียนเปลี่ยนไปการเกิดมาครั้งหนึ่งก็ควรจะต้องประกอบความดี และสะสมบุญกุศลอยู่รำไป โดยมีจุดมุ่งหมายว่าเพื่อจะทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปเพื่อจะได้ไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีก การตายกลายเป็นสิ่งที่ไม่มียุติพลที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข โดยมีแนวความคิดว่า มนุษย์สามารถเอาชนะการตายได้ โดยมองว่า การตายเป็นลักษณะของขั้น 5 ไม่ใช่ตัวตนของเรามนุษย์จะต้องดับอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ด้วยแนวปฏิบัติ คือ มรรคมีองค์ 8 เมื่อปฏิบัติได้ถึงพร้อมและดับกิเลสได้อย่างสมบูรณ์แล้วก็ย่อมบรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป จึงเป็นการเอาชนะการตายโดยสิ้นเชิง¹⁹

พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช ได้กล่าวไว้ว่าเกิดและตายเป็นของคู่กันเกิดเป็นเบื้องต้นตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนเราแต่ละคนเพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญเพราะเป็นจุดเริ่มต้นและจุดเบี่ยงปลายของชีวิตต้องประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้าว่าเฉพาะตอนเกิดแม้มีเรื่องต้องทำตามประเพณีน้อยกว่าตอนตายแต่มีเรื่องกระจุกระจิกมากซึ่งปัจจุบันได้เสื่อมคลายการยึดถือและค่อย ๆ หมดไปเปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่อถืออย่างสมัยใหม่ ซึ่งเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาการสมัยใหม่พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบต่อ ๆ กันมาเกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้นซึ่งมีอยู่ทุกชาติภาษาถ้าว่าด้วยเจตนาที่กระทำจะลงรอยเดียวกันคือ เพื่อความสุขความเจริญ แต่ถ้าด้วยรายละเอียดจะมีต่าง ๆ ที่คล้ายก็มี ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมและสภาพสังคมขึ้นชื่อว่าประเพณีหรือไม่ว่าสิ่งใดย่อมมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอถ้าประเพณีอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะรัดตัวในที่สุดจะต้องสูญไปในไม่ช้าก็เร็วการประเพณีสืบต่อกันมานานและด้วยความเจริญในการคิดอ่านทำให้การสืบต่อประเพณีถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะจนประเพณีบางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไปมองไม่เห็นของเดิมหรือบางสิ่งจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่มองไม่เห็นเหตุที่จำต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เหมาะสมกับศาสนาที่เชื่อถือ²⁰

บุญหนา จิมานัง ได้ศึกษา พฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่า ในอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นนั้น นิยมทำบุญตามคติคำสั่งสอนของโบราณที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเน้นในเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 มีการบริจาคทาน มีข้าวน้ำโภชนาหาร,

¹⁹ ณัฏฐา วาสิงหน, “ความหมายของการตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

²⁰ พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช(กิตติเจริญพรงาม), “การฟังสวดพระอภิธรรมในพิธีงานศพ ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีงานศพในกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2545.

เสื้อผ้า, ยารักษาโรค, ที่พักสงฆ์, เสนาสนะ, ภาณูวิหาร เป็นต้น, ศิล คือ การสมานานศิลป์ 5 และอุโบสถ ศิล ในโอกาสต่างๆ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีวันวิสาขบูชา เป็นต้น, การเจริญจิต ภาวนา มีเจริญสติปัฏฐาน 4 พิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าบุญทั้งสามอย่างนี้ บำเพ็ญได้ง่าย และชาวพุทธส่วนใหญ่ ก็นิยมทำปฏิบัติในวันพระเป็นประจำ²¹

พระมหาสุพจน์ คำน้อย ได้กล่าวว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการอุทิศส่วนบุญนั้นถือเป็นหน้าที่ที่ สังคมมนุษย์ซึ่งมีวิถีชีวิตแนบเนื่องอยู่กับความเชื่อทางศาสนาจะพึงกระทำในคราวที่มีผู้หนึ่งผู้ใดไม่ว่า จะเป็นสมาชิกภายในครอบครัวสมาชิกของชุมชนตลอดจนผู้ที่เป็นญาติมิตรและคนรู้จักรักใคร่คุ้นเคย กันล่วงลับไป(ตาย)หากละเลยไม่กระทำก็ถือว่าคนในสังคมสูญเสียหน้าที่ที่ญาติหรือผู้เสมือนหนึ่งญาติ จะพึงปฏิบัติต่อกันและอาจส่งผลให้ญาติหรือผู้ที่เคารพนับถือกันเสมือนญาติ ซึ่งล่วงลับไปไม่ได้รับ ประโยชน์อย่างใดที่ควรจะเป็นได้²²

1.8 วิธีดำเนินการวิจัย

1.8.1 รูปแบบของการวิจัย

ศึกษาจากเอกสารทฤษฎีการทำบุญประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน และศึกษาค้นคว้าจาก คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือที่ผู้ทรงคุณวุฒิเรียบเรียง ไว้และการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองตามแนว พระพุทธศาสนา

1.8.2 ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมได้แก่ ผู้นำพระสงฆ์และผู้นำชุมชน จำนวน 30 รูป/คน

1.8.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

- 1) การวิเคราะห์เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์การทำบุญประเพณี ข้าวประดับดิน
- 2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น แนวความเชื่อและรูปแบบประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน
- 3) การสนทนากลุ่มย่อย (Small Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย ระหว่างผู้วิจัย กับทางวัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
- 4) วิธีการจดบันทึก (Field Note) และบันทึกเสียงโดยใช้เทปบันทึกเสียง เพื่อบันทึก ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย
- 5) การวิเคราะห์อิทธิพลของบุญประเพณีข้าวประดับดินตามแนวความของชาวพุทธในจังหวัด หนองคาย

1.8.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

²¹ บุญนา จิมานันท์, “พฤติกรรมกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545), หน้า 1-3.

²² พระมหาสุพจน์ คำน้อย, “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนา เถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2547.

- 1) คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์ห้ถึงอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย
- 2) คณะผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง
- 3) ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้วิจัย สำนักงานพระพุทธศาสนาและวัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
- 4) ดำเนินการจดบันทึก (Field Note) และบันทึกเสียงโดยใช้แท็บบันทึกเสียง เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มย่อย

1.8.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับกลยุทธ์ในการวิจัยประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ คือ

1. กลยุทธ์การเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโดยมีหน่วยงานสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย
2. กลยุทธ์การสื่อสาร ในการเผยแพร่หลักการทำบุญประเพณีข้าวประดับดิน เพื่อนำไปสู่การสื่อสารสิ่งที่มีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ให้เกิดขึ้นภายใน บ้าน/ชุมชน /วัด/องค์กรภาครัฐ เพื่อพัฒนาจิตใจและเจริญปัญญา สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม นำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติตนตามแนวพระพุทธศาสนาต่อไป
3. กลยุทธ์การมีส่วนร่วม วัด บ้าน ชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งการวางแผน การดำเนินการ การติดตามประเมินผล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาวัด บ้าน ชุมชน สังคม เพื่อเป็นฐานในการสร้างองค์กรทางพระพุทธศาสนา
4. กลยุทธ์การประเมินและการวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำผลการศึกษาไปสู่ส่งเสริมความเชื่อและรูปแบบการทำบุญประเพณีข้าวประดับดินตามแนวพระพุทธศาสนา

1.9 ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย

1. ทำให้ทราบรูปแบบการทำบุญประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวหนองคาย
2. ทำให้ทราบศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย
3. ทำให้อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

บทที่ 2

การทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม

2.1 แนวคิดเรื่องการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม

ชาวอีสานโดยเฉพาะหนองคาย มีแนวปฏิบัติที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นประเพณีและวัฒนธรรมก่อให้เกิดเอกลักษณ์อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรม มีความรู้สึกรักผูกพันความรักความสามัคคี ประเพณีและพิธีกรรมของคนส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในวงจรของชีวิตตั้งแต่เกิด จนกระทั่งตาย ซึ่งคติความเชื่อได้แบ่งคติความเชื่อและกิจพิธีตั้งแต่แรกเกิดเพื่อป้องกันอันตรายจากการคลอด คือ ตอนที่จะเป็นมารดา เพราะว่าเกรงว่าจะมีอันตราย พิธีกรรมการเกิด พิธีกรรมการบวช พิธีกรรมการแต่งงาน และพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย การทำตามคติความเชื่อของโบราณอีสานและคำสั่งสอนของคนโบราณที่ได้ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ด้วยหลักคำสอนให้คนยึดมั่นในการทำบุญตามจารีตประเพณีในรอบ 1 ปี หรือสิบสองเดือนที่เรียกว่า ฮีตสิบสอง หรือ เทศกาลทำบุญ 12 เดือน หรือ ฮีตสิบสอง ฮีตสิบสอง เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันซึ่งเป็นวัฒนธรรมแสดงถึงความเป็นชาติเก่าแก่และเจริญรุ่งเรืองมานาน เป็นเอกลักษณ์ของชาติและท้องถิ่น และมีส่วนช่วยให้ชาติดำรงความเป็นชาติของตนอยู่ตลอดไป ฮีตสิบสอง มาจากคำสองคำ คือ ฮีต และสิบสอง ฮีต มาจากคำว่าจารีต ซึ่งหมายถึง ความประเพณี ธรรมเนียมประเพณี ความประเพณีที่ดี และสิบสอง มาจากคำว่าสิบสองเดือน หมายถึง ประเพณีที่ประชาชนในภาคอีสานปฏิบัติกันมาในโอกาสต่าง ๆ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานอกจากจะได้อธิบายถึงความเป็นมาของเทศกาลหรืองานนักขัตตฤกษ์ซึ่งเป็นงานที่รื่นเริงกันตามประเพณีทั่ว ๆ ไป และเฉพาะเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีประเด็นของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อตามแนวทางของศาสนาและสำนักปรัชญาที่อยู่สมัยกับพระพุทธศาสนาเอาไว้ด้วยและที่สำคัญได้อธิบายถึงพิธีกรรมในส่วนที่เป็นเนื้อหาของพระพุทธศาสนา เช่น พิธีการบวช พิธีการแสดงธรรม พิธีการรักษาศีล การถวายทานต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่ชาวพุทธต้องศึกษาให้เข้าใจ

เป้าหมายของการประกอบพิธีกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อสังเกตที่สำคัญดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อให้สอดคล้องกับหลักคำสอน คือการประกอบพิธีมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการสร้างกระบวนการในการเรียนรู้ตามหลัก ศีล (ระเบียบวินัย) สมาธิ (การฝึกจิต) และปัญญา(การจัดระบบความคิดให้เป็นพื้นฐานการเรียนรู้)
- 2) บางพิธีกรรมมุ่งที่จะเป็นวิธีการเพื่อคัดกรองคนเข้ามาเป็นสมาชิกในทางศาสนา เช่นพิธีกรรมการบรรพชาอุปสมบท ที่ต้องมีการสอบถามคุณสมบัติของผู้บวชให้ครบถ้วน การประกอบพิธีดังกล่าวมุ่งถึงเป้าหมายคือการคัดกรองคนเป็นหลัก
- 3) มีเป้าหมายเพื่อการประกาศคุณความดีของผู้ที่มีศรัทธาให้เป็นที่รับรู้

กันในหมู่ของคนเช่น พิธีกรรมการทอดกฐิน พิธีกรรมถวายอาราม พิธีกรรมถวายสังฆทาน เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้มีเป้าหมายที่จะประกาศคุณความดีของผู้เป็นเจ้าของศรัทธาให้สังคมได้ทราบและเป็นการประกาศให้สังคมทั้งมวลทราบถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นๆ

4) มีเป้าหมายเพื่อการฝึกฝนจิตใจเช่น พิธีกรรมการจัดการศพหรือสรีระของผู้วายชนม์ สำหรับพระยอมได้อุปกรณ์ในการปลงธรรมสังเวช สำหรับคฤหัสถ์ยอมได้อีกโอกาสในการพิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร อันจะนำไปสู่การปล่อยวางไม่ยึดมั่นในสิ่งสมมติที่เกิดขึ้นและดับลงไปได้ หากไม่มีพิธีกรรมใดๆ เกิดขึ้น การถกคิดหรือการสร้างปัญญาจะไม่เกิดการประกอบพิธีกรรมจึงมีส่วนทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีทุกส่วน ได้ความรู้และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองและสังคม

ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมท้องถิ่นของแต่ละภาคในประเทศไทยตามที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น ยังมีเทศกาลและพิธีกรรมอยู่อีกมากมายที่อยู่แต่ละท้องถิ่น ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ และประโยชน์อย่างมากที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และสืบทอดต่อเนื่องมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ถ้าหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่ามีความสำคัญ สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเรียนรู้และตระหนักในคุณค่าจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่คนไทยควรที่จะอนุรักษ์ทำนุบำรุงดูแลให้เป็นสิ่งที่ดำรงและคงอยู่กับสังคมไทยตลอดไป

ในฮีตสิบสองฮัตสิบสองมาจากคำ 2 คำ คือ ฮีต กับ สิบสองฮีต มาจากคำว่า จาริต หมายถึงสิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีที่ดำรงมาช้านาน เรียกว่า จารฮีต หรือฮีต สิบสอง หมายถึง เดือนทั้ง 12 เดือนในหนึ่งปีฮีตสิบสอง ซึ่งหมายถึงประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนในแต่ละปีประเพณีทั้งสิบสองเดือนที่ชาวอีสานถือปฏิบัติกันมานั้นล้วนเป็นประเพณีที่ส่งเสริมให้คนในชุมชน ได้ออกมาร่วมกิจกรรมพบปะสังสรรค์กันเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและเพื่อความสามัคคีมีความรักใคร่กัน ของคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นการสืบทอดสิ่งที่ดำรงมาจวบจนปัจจุบัน ประเพณีอีสานส่วนใหญ่จะมีเอกลักษณ์แตกต่างจากประเพณีภาคอื่นๆ (อาจคล้ายคลึงกับประเพณีของทางภาคเหนือบ้างเพราะมีที่มาค่อนข้างใกล้เคียงกัน) ประเพณีอีสานได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมล้านช้าง(แถบหลวงพระบางประเทศลาว) จึงจะเห็นได้ว่าประเพณีของชาวอีสานและชาวลาวมีความคล้ายกันเพราะมีที่มาเดียวกันและชาวอีสานและชาวลาวก็ไปมาหาสู่กันเป็นประจำเยี่ยงญาติพี่น้องทำให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกันด้วยฮีตสิบสองได้แก่

1. เดือนอ้าย(เดือนเจียง)-บุญเข้ากรรม บุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ เดือนอ้ายหรือเดือนหนึ่งหรือบางที่อาจจะเรียกว่าเดือนเจียงก็ได้มีประเพณีการทำบุญประจำเดือนคือ "บุญเข้ากรรม"¹ ได้มีบทพญาที่กล่าวถึงบุญประจำเดือนนี้ว่า...

ฮีตหนึ่งนั้น “เถิงเมื่อเดือนเจียงเข้ากลายมาแถมถ่าย

ฝูงหมู่สังฆเจ้าก็เตรียมเข้าอยู่กรรม

มันหากธรรมเนียมนี้ถือมาตั้งแต่ก่อน

อย่าได้ละห่างเว้นเซ็นสีซ้องเล่นนำแท้แล้ว”²

¹ ปรีชา พินทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, พิมพ์ครั้งที่7 (อุบลราชธานี, โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, 2534) หน้า57.

พอถึงเดือนเจียง (เดือนอ้าย) หรือเดือนหนึ่งภิกษุสงฆ์จะต้องเตรียมพิธีเข้าปรีวาสกรรม เพราะถือเป็นธรรมเนียมประเพณีมาแต่โบราณขออย่าได้ละทิ้งประเพณีนี้หากไม่แล้วจะทำให้เกิดภัยพิบัติได้ด้วยคำสอนนี้ชาวอีสานจึงนำมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนปัจจุบัน

เมื่อถึงเดือนอ้ายพระสงฆ์จะต้องเข้ากรรม ซึ่งเป็น พิธีที่เรียกว่าเข้าปรีวาสกรรม" โดยให้พระภิกษุผู้ต้องอาบัติ(กระทำผิด) ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อเป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตนเอง และมุ่งประพฤติดนให้ถูกต้องตามพระวินัยพิธีเข้าปรีวาสกรรมจะเป็นข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ โดยกำหนดไว้ 9 ราตรี พระภิกษุสงฆ์ที่ต้อง การเข้าปรีวาสกรรมต้องไปพักอยู่ในสถานที่สงบ ไม่มีผู้คนพลุกพล่าน(อาจจะเป็นบริเวณวัดก็ได้ โดยมีกุฏิชั่วคราวเป็นหลังๆพระภิกษุสงฆ์ที่เข้าปรีวาสกรรมคราวหนึ่งๆ จะมีจำนวนเท่าใดก็ได้แต่ต้องบอกไว้ก่อนว่าตนเองจะเข้ากรรม และเมื่อถึงเวลาออกกรรมจะมีพระสงฆ์ 20 รูปมารับออกกรรม พิธีทำบุญเข้ากรรมหรือเข้าปรีวาสกรรมของพระภิกษุสงฆ์นี้ไม่ถือว่าเป็นการล้างบาป แต่จะถือว่าเป็นการพิจารณาตนว่าจะไม่กระทำความผิดอีก ส่วนกิจของชาวพุทธศาสนิกชนในบุญเข้ากรรมนี้ คือการหาข้าวของเครื่องอุปโภคบริโภคถวายพระ ซึ่งถือว่าเป็นบุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป

2. บุญคุณลานหรือบุญเดือนยี่

เดือนยี่หรือเดือนสองนักปราชญ์โบราณอีสานได้จัดการให้มีประเพณีในการทำบุญประจำเดือนนี้คือบุญคุณลานโดยท่านได้กล่าวไว้เป็นผลว่า

“ เดือนยี่ให้เอาคันหลาวขนเข็นข้าวโหมลานรวมใหญ่ม้างแล้วตีฟาดฟุ้ง
เป็นกุ่มแล้วก่อบุญเหลือจากนั้นให้ขนขึ้นใส่เสีย”³

เดือนยี่-บุญคุณลาน การทำบุญคุณลานจะทำการเมื่อได้เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวอีสานจะเห็นความสำคัญของข้าวเป็นอย่างมากในพิธีนี้จะมีการนิมนต์พระสงฆ์ไปเทศน์ที่ลานนวดข้าว (ลานนวดข้าวของชาวอีสานในสมัยก่อนมักจะทำขึ้นในลานข้างบ้านหรือข้างทุ่งนาและมักจะให้มูลของความาลาดพื้นแล้วตากให้แห้งจะได้พื้นที่เรียบ)มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธมนต์แก่ชาวบ้าน ลานนวดข้าว ที่นา ต้นข้าว และบริเวณใกล้ลานนวดข้าว ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่การเกษตรกรรม ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเชื่อว่า เจ้าของจะอยู่เย็นเป็นสุข ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญคุณลานแล้วชาวบ้านจึงจะขนข้าวใส่ยุ้ง และเชิญขวัญข้าวคือพระแม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญข้าวสู่ขวัญเล่าข้าว (ฉางข้าว) เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป ประเพณีปัจจุบันแทบจะหาดูไม่ได้แล้ว เพราะชาวอีสานได้ทำนากันน้อยลง และนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่นการใช้เครื่องนวดข้าวแทนการนวดด้วยมือหรือใช้สัตว์นวด(ทำให้ไม่ต้องมีลานนวดข้าว)

3. เดือนสาม-บุญข้าวจี บุญข้าวจีเป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา

² อุดม บัวศรี , วัฒนธรรมอีสาน, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น , 2546) , หน้า99.

³ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 58.

ข้าวจีเป็นอาหารชนิดหนึ่งของคนอีสานอาจจะถือกำเนิดขึ้นโดยการที่ขณะที่นั่งผิงไฟในหน้าหนาวและเป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จใหม่ๆโดยธรรมชาติของข้าวใหม่ก็มีกลิ่นหอมอยู่แล้วในขณะที่นั่งผิงไฟอยู่นั้นก็เอาข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมาปั้นโรยเกลือทาไข่ไก่นำมาอัง (ข้างไฟ) หรือนำมาอังไฟให้เกรียมก็ถือว่าสุกแล้วและรับประทานได้เพราะโดยอุปนิสัยเนื้อแท้ของคนอีสานแล้วเป็นคนที่ยืนและช่างคิดอยู่แล้วและต่อมาได้นำข้าวจีนี้ไปถวายพระจนกระทั่งได้กลายมาเป็นประเพณีงานบุญข้าวจีมาจนถึงทุกวันนี้

การทำบุญให้ทานมีข้าวจีเป็นต้นเรียกว่า "บุญข้าวจี" และนิยมทำกันในช่วงเดือนสามข้างแรม⁴ จนกระทั่งมีคำผญาอีสานโบราณท่านได้แต่งไว้ว่า “เดือนสามค้อยลมวอยๆ ปั้นข้าวจีข้าวจีบใส่น้ำอ้อยจ้วน้อยเซ็ดน้ำตาล” เกี่ยวกับเรื่องประเพณีบุญเดือนสามนี้นักปราชญ์อีสานโบราณได้แต่งผญาไว้อีกว่า

“อีตหนึ่งนั้นถึงเดือนสามได้พากันจีข้าวจีไปถวายสังฆเจ้าเอาแท้มบุญ
กุศลยังสินาค้าตามเฮมื่อละคาบหากธรรมเนียมจึงซึ่มี่แท้แต่นาน
คองหากเคยมีมาแต่ปางปฐมพุนอย่าพากันโลถิมประเพณีแต่เก่า
บ้านเมืองเฮาสีเศร้างัยฮ้ายลีแลนตามให้ทำไปทุกบ้านทุกที่เอาบุญพ้อเอย”⁵
“ฮอดเดือนสามทอ้งฟ้าปลอดโปร่งสดใสไปทางใดเห็นแต่คนใจบุญชั่วแฉวเต็มคุ่ม
เหลียวเห็นซุ่มสาวน้อยพากันปั้นข้าวจีเฮือนละห้าสี่ปั้นพ้อได้ออกใส่บุญ
พองกันปีบข้าวปั้นตักแต่งอาหารมีเทิงหวานเทิงควาหนุ่มสาวมาโฮมต้อม”⁶

ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ซึ่งการทำบุญข้าวจีนี้ชาวบ้านอาจจะไปรวมกันที่วัด หรือต่างคนต่างจัดเตรียมข้าวจีไปเองแล้วนำไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัด มีการไหว้พระรับศีลพระสงฆ์สวดพระพุทธรูปและตักบาตรด้วยข้าวจี แล้วยกไปถวายพร้อมภัตตาหารอื่นๆ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพรซึ่งมูลเหตุที่มีการทำบุญข้าวจี เนื่องมาจากสมัยพุทธกาลมีนางทาสชื่อปณณทาสีได้นำแบ่งข้าวจี(แบ่งทำขนมจีบ) ไปถวายพระพุทธเจ้า แต่จิตใจของนางก็คิดว่าขนมแบ่งข้าวจีนี้เป็นเพียงขนมของทาสที่ต่ำต้อย พระพุทธองค์คงไม่ฉัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงหยั่งรู้จิตใจของนาง จึงทรงฉันแบ่งข้าวจีต่อหน้านางทำให้นางเกิดความปิติใจชาวอีสานจึงได้แบบอย่างในการทำแบ่งข้าวจีนี้และพากันทำบุญข้าวจีถวายพระมาโดยตลอด โดยเฉพาะในช่วงเดือนสามจะมีการทำข้าวจีถวายพระมาจวบจนปัจจุบัน (การทำข้าวจีของชาวอีสานในช่วงเดือน 3 นั้นเป็นช่วงที่อากาศหนาวเย็น ดังนั้นการจีข้าวในช่วงนี้ชาวบ้านก็จะได้รับไอร้อนจากการนั่งล้อมวงกันจีข้าวอีกด้วย) การทำข้าวจีของชาวอีสานนั้นปัจจุบันส่วนใหญ่จะใช้ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วมาปั้นเป็นก้อน แล้วนำไปย่างบนไฟอ่อนๆบางคนอาจใช้ไข่เหลืองทาเพื่อให้มีสีที่น่ายรับประทาน หรือใส่น้ำอ้อยที่ใส่ข้าวจี จี ภาษาอีสานหมายถึง ปิ้งหรือย่าง

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59-60.

⁵ สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, 2540), หน้า 31

⁶ สว่าง บุญเจิม , **มรดกอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ 4 , (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน , 2539), หน้า

4. เดือนสี่-บุญผะเหวด

บุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสานโดยอาศัยความเชื่อว่าถ้าผู้ใดได้ตั้งใจฟังเทศน์ผะเหวดจบภายในวันเดียวก็จะได้เกิดมาในยุคศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยบุญที่มีการเทศน์ผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องสำคัญเรียกว่า "บุญผะเหวด" ซึ่งเรื่องหนังสือผะเหวดหรือพระเวสสันดรชาดกนั้นเป็นหนังสือที่แสดงถึงพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและได้บำเพ็ญทานบารมีในชาตินี้ด้วยส่วนสาเหตุที่เรียกว่าบุญเดือนสี่เพราะมีกำหนดทำกันในช่วงเดือนสี่เป็นสำคัญ⁷นักปราชญ์โบราณอีสานได้กล่าวเป็นผญาไว้ว่า

“ให้ค่อยขอมไปข้างหน้าเดือนสี่มาเป็นเดือนสี่
หลังจากบุญข้าวจีสิมาบุญผะเหวดเจ้าเฮาสีได้แต่งงาน
ทุกเขตบ้านย่านถิ่นดินอีสาน
สุขสำราญเหลือหลายม่วนมึงกะเลยพื่อน
ตกหว่างตอนคนตั้งใจฟังสิวอนหรี
ตอนกัณหาขาลีสิพราภพแม่แก้วคนสี่ให้นั่งฟัง”⁸

5. เดือนห้า-บุญสงกรานต์

เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้าเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนถึงวันที่ 15 เมษายน คำว่าสงกรานต์เป็นคำสันสกฤต แปลว่า ผ่านหรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในที่นี้หมายถึงพระอาทิตย์ที่ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีหนึ่งเป็นเดือนที่เริ่มต้นปีใหม่ การทำบุญสงกรานต์จะมีพิธีสงฆ์พระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่รวมทั้งจะมีการทำพิธีบายศรีสู่ขวัญพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ตามลัทธิพราหมณ์บ้านต่างๆ นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรก่อพระเจดีย์ทราย และมีการละเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้ง 3 วันและบางหมู่บ้านจะมีการแห่พระพุทธรูปไปรอบๆหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้สงฆ์กันอย่างทั่วถึงปัจจุบันงานบุญสงกรานต์ของชาวอีสานได้เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมากในตัวเมืองใหญ่มักมีการเล่นน้ำกันอย่างรุนแรง มีการใช้แป้งน้ำแข็งหรือสีกด้วยแต่ประชาชนอีสานในชนบทโดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมไว้ คือมีการสงฆ์พระพุทธรูปทั้งที่วัดและพระพุทธรูปที่บ้าน พระสงฆ์จากนั้นจะไปสงฆ์น้ำขอพรจากคนเฒ่าคนแก่ที่ตัวเองให้ความเคารพ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ฯลฯ ในช่วงงานนี้ชาวอีสานที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับบ้านเพื่อร่วมทำบุญและพบปะกับญาติพี่น้อง

การรดน้ำพระพุทธรูปพระสงฆ์และผู้หลักผู้ใหญ่เรียกว่า "สงฆ์น้ำ" หรืออีกอย่างหนึ่งเรียกว่าตรุษสงกรานต์โดยตรุษสงกรานต์คือวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อนในระยนี้เรียกว่าตรุษสงกรานต์เพราะมีกำหนดทำในเดือนห้าจึงได้ชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า"บุญเดือนห้า" โดยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยในสมัยโบราณดังที่ปรากฏในบทผญาเกี่ยวกับบุญเดือนห้าว่า

“พอถึงเดือนห้าได้พวกไพร่ชาวเมือง
จงพากันสงฆ์น้ำซัดสีพระพุทธรูป

⁷ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 67.

⁸ <http://www.mettadham.ca/boontaeladien3.htm>

ให้ทำทุกวัดแต่อย่าโลม่างห่างเสีย
ให้พากันทำแท้อย่างไรก็ได้ว่า
ทุกหัวที่ปแผ่นหญ้าให้ทำแท้อย่างไร
จักสิสุขยิ่งล้นทำถึกคำสอน
ถึกฮิตคงควรถือแต่ปางปฐมพูน”⁹

6. เดือนหก-บุญบั้งไฟ

บุญเดือนหกเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานเพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฟ้าฝนอันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานโดยที่ส่วนใหญ่แล้วคนอีสานมีอาชีพในด้านกสิกรรมเป็นหลักการนำเอาดินประสิว (คนอีสานเรียกว่าขี้เจียว) มาโขกหรือบดผสมกับถ่านให้แหลกละเอียด (คนอีสานเรียกว่าหมื่อ) แล้วบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่อัดให้แน่นแล้วเจาะรูใส่หางเรียกว่าบั้งไฟการทำบุญให้ทานและมีความเกี่ยวข้องกับบั้งไฟเรียกว่า "บุญบั้งไฟ" อีกอย่างหนึ่งท่านเรียกว่า "บุญเดือนหก" เพราะมีกำหนดทำกันในเดือนหก¹⁰ โดยในเดือนนี้ได้มีบทพญาเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่า

บุญบั้งไฟแล้วคนส่วนใหญ่คงจะนึกถึงจังหวัดยโสธรหรืออุดรธานี ซึ่งมีการจัดงานนี้อย่างยิ่งใหญ่ การทำบุญบั้งไฟเป็นงานสำคัญอีกงานของชาวอีสานโดยจัดกันก่อนฤดูทำนา ด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาข้าวอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข ในงานจะมีการแห่บั้งไฟและจุดบั้งไฟ เพราะเชื่อว่าเป็นการส่งสัญญาณขึ้นไปบอกพญาแถนให้ส่งน้ำฝนลงมา ระหว่างที่มีการจุดบั้งไฟชาวบ้านจะมีการแข่งซึ่งจะสนุกสนานมาก และการทำบุญบั้งไฟนั้นนับเป็นการชุมนุมครั้งสำคัญของคนในท้องถิ่น ที่มาร่วมกันจัดงานด้วยความรื่นเริงสนุกสนานเต็มที่มีการพูดจาลามกหรือนำสัญลักษณ์เรื่องเพศมาล้อเลียนในขบวนแห่บั้งไฟ โดยไม่ถือว่าเป็นเรื่องหยาบคายการ และมีการประลองบั้งไฟกันว่าบั้งไฟใครจะขึ้นสูงกว่ากัน ส่วนบั้งไฟใครที่จุดแล้วไม่ขึ้นจะมีการทำโทษด้วยการจับเจ้าของบั้งไฟไปโยนบ่อโคลน งานบุญบั้งไฟนี้จะตรงกับประเพณีในเทศกาลเดือนหกอีกอย่างหนึ่งคือบุญวันวิสาขบูชา ชาวบ้านจะทำบุญและฟังเทศน์กันในตอนกลางวันกลางคืนจะมีการเวียนเทียน ซึ่งก็ทำเช่นเดียวกับประชาชนในภาคอื่น ๆ ปัจจุบัน

7. เดือนเจ็ด-บุญซำฮะ

"บุญเดือนเจ็ด"¹¹ บุญซำฮะ เป็นภาษาอีสานหมายถึง การทำความสะอาด เหมือนกับคำภาษาไทยกลางว่า ซำระ ประเพณีนี้เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีเป็นเสนียดจัญไร อันจะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ บ้านเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปัดเป่าความชั่วร้ายให้ออกจากหมู่บ้าน การทำบุญซำฮะนี้ชาวบ้านจะพากันเก็บกวาดบ้านเรือนให้เรียบร้อย เป็นการทำความสะอาดครั้งยิ่งใหญ่ในรอบปี สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายให้ขจัดออกไป เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของทุกคนในหมู่บ้านมูลเหตุที่มีการ

⁹ สว่าง บุญเจิม , มรดกอีสาน, หน้า 36-37

¹⁰ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 87.

¹¹ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน , หน้า 118 – 119.

ทำบุญชำระเนืองมาจากในสมัยพุทธกาลมีโรคห่า (อหิวาตกโรคระบาดมีผู้คนล้มตายกันเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จมาโปรดทำให้เกิดฝนทำใหญ่มาชำระบ้านเมือง) มีการสวดปัดรังควานและประพรมน้ำมนต์ตามหมู่บ้านและชาวบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลด้วย การจัดงานบุญนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณในการที่จะทำให้บ้านเมืองสงบสุข

8. เดือนแปด-บุญเข้าพรรษา

เดือน ๘ เป็นเดือนอยู่ในระยะหน้าฝนและเป็นเดือนที่พระอยู่จำพรรษาตลอดสามเดือน ไม่ไปค้างคืนที่อื่นยกเว้นแต่มีกิจที่จำเป็นบางทีพอที่จะอนุโลมให้ไปค้างคืนที่อื่นได้แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกิน ๗ วันถ้าเกินนั้นถือว่าพรรษาขาดโดยปกติแล้วกำหนดเอาวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ของปีที่เป็นปกติมาส (๘ หนเดียว) เป็นวันอธิฐานเข้าพรรษาสำหรับปีที่เป็นอธิกมาสคือ ๘ สองหนกำหนดเอาวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ หลังเป็นวันอธิฐานเข้าพรรษาเพราะมีกำหนดทำกันในเดือน ๘ เป็นประจำจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บุญเดือนแปด"¹² พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเข้าจำพรรษา”¹³ ภิกษุบางพวกเดินเหยียบย่ำทำให้หญ้าและพืช เสียวสดเสียหาย นอกจากนั้นยังเหยียบย่ำสัตว์เล็ก ๆ ตายไปเป็นจำนวนมาก คนทั้งหลายจึงตำหนิ ประณาม โพนทนา พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรง อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือนในฤดูฝน “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เข้าจำพรรษาในฤดูฝน”

การเข้าพรรษาเป็นกิจของพระภิกษุสามเณรที่จะต้องอยู่ประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน กำหนดเอาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือนแปดถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรไปพักแรมคืนที่อื่น เนื่องจากฤดูนี้เป็นฤดูแห่งการเกษตรกรรม การห้ามพระภิกษุสามเณรเดินทางด้วยเหตุผลส่วนหนึ่งอาจมาจาก การไม่ต้องการให้พระภิกษุสามเณรไปเหยียบย่ำพืชผลที่ชาวบ้านได้เพาะปลูกไว้ การทำบุญเข้าพรรษาเป็นประเพณีทางศาสนา โดยตรงจึงคล้ายกับภาคอื่นๆในประเทศ ไทย ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสามเณร มีการฟังธรรมเทศนา ชาวบ้านจะหล่อเทียนใหญ่ไว้ถวายเป็นพุทธบูชา และจะเก็บไว้ตลอดพรรษาการทำเทียนถวายวัดในช่วงเทศกาลเข้าพรรษานี้มีความเชื่อแต่โบราณว่า หากใครทำเทียนไปถวายวัดเมื่อเกิดชาติใหม่ผู้นั้นจะได้เสวยสุขในสวรรค์ อาานิสงส์ของการถวายเทียนนั้นหากมีได้ขึ้นสวรรค์แต่เกิดบนโลกมนุษย์ ผู้นั้นจะมีความเฉลียวฉลาด มีสติปัญญาไหวพริบเลิกละ ประดุจแสงเทียนอันสว่างไสว ปัจจุบันเกือบทุกจังหวัดในภาคอีสานได้จัดให้มีงานแห่เทียนเข้าพรรษา โดยนำเทียนมาแกะสลักอย่างสวยงามประกอบกันเป็นเรื่องราว แล้วจัดแห่รอบหมู่บ้านหรือ ตัวเมืองก่อนนำไปถวายวัด จังหวัดที่มีการจัดงานยิ่งใหญ่ คือ จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะมีขบวนแห่เทียนพรรษาที่ได้แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงไปรอบตัวเมือง เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ชมความงดงามของเทียนเข้าพรรษา และยังได้ประกวดขบวนแห่เทียนพรรษาด้วย งานแห่เทียนเข้าพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นงานที่สำคัญงานหนึ่งของประเทศมีนักท่องเที่ยวจากทั่วทุกภาค และจากต่างประเทศมารอชมความ

¹² ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 124 -125.

¹³วิ.ม. (ไทย) 4/184 / 292.

งดงามของเทียนพรรษามากมาย ความเหมาะสมเดือนแปดนี้มีบทพญาประจำเดือนที่นักปราชญ์โบราณกล่าวไว้ว่า

“พอถึงเดือนแปดได้ล่องมาลงถึงฝูงหมู่สังโฆเจ้าเข้าวัสสาจำจ้อย
ทำตามฮอยของเจ้าพระโคตมทำก่อนบมฺลือนเล็กร้างทำแท้สู่กาย
แล้วพากันฝ่ายหาของไปเททอดทำทานไปอย่าได้คร้านเอาไว้หมู่บุญ”¹⁴

9. เดือนเก้า-บุญข้าวประดับดิน

ประเพณีในเดือนเก้า¹⁵ นักปราชญ์อีสานโบราณได้กล่าวไว้เป็นบทพญาโดยได้พรรณนาถึงความอุดมสมบูรณ์และประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่า

“พอถึงเดือนเก้าแล้วเป็นกลางแห่งวัสสากาลฝูงประชาชนชาวเมืองก็เล่าเตรียมตัวพร้อมพากันทานยังข้าวประดับดินกินก่อนทายกทานให้เจ้าพระสงฆ์พร้อมสู่กาย”¹⁶

บุญข้าวประดับดินเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งจะจัดขึ้นวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 ชาวบ้านจะพากันทำข้าวปลาอาหารคาวหวาน และข้าวต้มมัดพร้อมหมากพลูที่ห่อใส่ใบตองแล้ว นำไปวางไว้ที่โคนต้นไม้ในบริเวณวัดและรอบๆบ้าน (ที่เรียกว่าข้าวประดับดินคงเป็นเพราะเอาห่อข้าวและเครื่องเคียงไปวางไว้บนดิน) เพื่อให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วหรือผีบ้านผีเรือนมากิน เพราะเชื่อว่าในช่วงเดือนเก้านี้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ ในพิธีบุญข้าวประดับดินชาวบ้านจะวางข้าวประดับดินไว้ พร้อมจุดเทียนบอกกล่าว(บางคนก็จะร้องบอกเสียง) ให้มารับเอาอาหารและผลบุญนี้(การออกไปวางข้าวประดับดินจะออกไปวางตอนเข้ามิดประมาณตี 2 ถึง 3) จากนั้นชาวบ้านจะนำเอาอาหารและสิ่งของไปทำบุญตักบาตรถวายทานแด่พระภิกษุ สามเณร ในพิธีจะมีการสมานทานศีลฟังเทศน์และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ที่ยังล่วงลับไปแล้ว

10. เดือนสิบ-บุญข้าวสาก

เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยจะมีการทำสลากให้พระจับเพื่อที่จะได้ถวายของตามสลากนั้นเป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีบุญข้าวประดับดินในเดือน 9 เพราะถือว่าเป็นการส่งเปรตหรือผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้ออกมาท่องเที่ยวให้กลับสู่แดนของตนในเดือน 10 นี้ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาที่ล่วงลับไปแล้ว ที่ได้ออกมาท่องเที่ยวให้กลับสู่แดนของตนในเดือน 10 นี้ ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหารและสิ่งของไปทำบุญที่วัดในตอนเช้า โดยนำห่อข้าวสาก(เหมือนกับห่อข้าวประดับดิน) ไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มารับอาหารและผลบุญที่อุทิศให้ มีการฟังเทศน์ฉลองข้าวสากและกรวดน้ำไปให้ผู้ที่ยังล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะนำเอาข้าวสากที่พระสวดเสร็จแล้ว กลับไปที่บ้านด้วยโดยเอาไปวางไว้ตามทุ่งนาและรอบ ๆ บ้านเพื่อให้ผีบ้านผีเรือนเจ้าที่เจ้าทางหรือผีที่ไร้ญาติขาดมิตรได้มารับส่วนบุญ จากบทพญาที่นักปราชญ์อีสานได้กล่าวไว้ว่า

“ฮิตหนึ่งนั่นพอถึงเดือนสิบแล้วทายกทอดถวายทาน

¹⁴ สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, 2540) หน้า 44.

¹⁵ ปรีชา พิณทอง, **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**, หน้า 134 – 135.

¹⁶ สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, **ของดีอีสาน**, หน้า 45.

ข้าวสากนำไปให้สังโฆทานทอด
 พากันหวังยอดแก้วนิพพานพ้นที่สูง
 ผูกหมูลุงอาว์ป่าคณาเนื่องน้อมส่ง
 ศรัทธาลงทอดไว้ทานให้แผ่ไป
 อุทิศให้ฝูงเปรตเปโต
 พากันโมทนานำชูคนจนเกลี้ยง”¹⁷

11. เดือนสิบเอ็ด-บุญออกพรรษา

บุญออกพรรษาจัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญที่สืบเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือน 8 ที่พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษา เป็นเวลานานถึง 3 เดือน ดังนั้นในวันที่ครบกำหนด พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะมารวมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา คือเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ วันนี้จะเป็วันที่พระภิกษุสามเณรจะได้มีโอกาสมาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียงที่วัด ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญ และเป็นระยะที่ชาวบ้านหมดภาระในการทำไร่ทำนาอากาศ ในช่วงนี้จะเย็นสบายจึงถือโอกาสมาร่วมกันทำบุญ มีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ รับศีล สวดมนต์ฟังเทศน์และถวายผ้าจำนำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน บางท้องถิ่นจะมีการถวายปราสาทผึ้ง หรือต้นผาสดเผ็ง(สำเนียงอีสาน)เพื่อเป็นพุทธบูชา จังหวัดที่มีงานบุญถวายปราสาทผึ้งที่ยิ่งใหญ่คือ จังหวัดสกลนคร จะมีขบวนแห่ปราสาทผึ้งซึ่งเป็นปราสาทจำลองที่แกะสลักอย่างวิจิตรบรรจงมาจากขี้ผึ้ง(คล้ายๆเทียน) ไปรอบๆตัวเมืองให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ชมความงดงาม บางท้องถิ่นที่อยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำจะมีการแข่งเรือเพื่อความสนุกสนานและสามัคคีร่วมกันในตอนกลางวัน ส่วนในตอนกลางคืนจะมีการไหลเรือไฟ(ฮ้องเฮือไฟ) เพื่อเป็นการบูชาคารวะพระ

หลังจากที่หมู่พระภิกษุสงฆ์ได้อยู่จำพรรษา ๓ เดือน คือตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ การออกจากขอบเขตจำกัดไปพักแรมที่อื่นได้เรียกว่า "ออกพรรษา" ประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ที่นอกเหนือไปจากการทำบุญตักบาตรให้ทานรักษาศีลแล้วการทำบุญตามประเพณีท้องถิ่นอื่นๆในช่วงระยะนี้เรียกว่า "บุญออกพรรษา" ซึ่งมีฉนวนบทหนึ่งกล่าวถึงฮีตสิบเอ็ดว่า

ฮีตสิบเอ็ดนั้นถึงเดือนสิบเอ็ดแล้วก็แมนแนวทางป้อง
 เป็นคองของพระเจ้าเคยเข้าแล้วออกมา
 เถึงวัสสาแล้วสามเดือนก็เลยออก
 เสียกว่าออกพรรษาปวารณากล่าวไว้เฮาได้กล่าวมา¹⁸

12. เดือนสิบสอง-บุญกฐิน

บุญกฐินเป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ซึ่งจำพรรษาแล้ว เริ่มตั้งแต่ วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มูลเหตุที่มีการทำบุญกฐินนั้นมีเรื่องเล่าว่า มีพระภิกษุจำนวนหนึ่ง ได้

¹⁷ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 135.

¹⁸ อุดม บัวศรี , วัฒนธรรมอีสาน, หน้า 111.

เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยระหว่างการเดินทางนั้นเป็นช่วงฝนตก และระยะทางไกลจึงทำให้ผ้าจีวรของพระภิกษุเหล่านั้นเปียกน้ำเปื้อนโคลน ไม่สามารถหาผ้าผืนอื่นเปลี่ยนได้พระพุทธเจ้าได้เห็นถึงความยากลำบากนั้น จึงมีพุทธบัญญัติให้ภิกษุแสวงหาผ้าและรับผ้านิยได้ตามกำหนด ชาวบ้านจึงได้จัดผ้าจีวรนำมาถวายพระภิกษุในช่วงเวลาดังกล่าวจนกลายเป็นประเพณีทำบุญอุทิศมาจวบจนปัจจุบัน ก่อนการทำบุญอุทิศเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า มีการเตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐบริขารและเครื่องไทยทาน มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัดและแห่กฐินเวียนประทักษิณ 3 รอบจึงทำพิธี ถวายผ้ากฐิน นอกจากนี้ อาจมีการทำบุญอุทิศกฐิน(กฐินเล่นซึ่งเป็นการทำผ้าไตรจีวรจากปุ๋ยฝ้ายแล้วนำไปทอดให้เสร็จ ภายใน 24 ชั่วโมงนับแต่เวลาเริ่มทำเพราะเชื่อว่าจะได้บุญมาก) ปัจจุบันชาวอีสานที่ไปทำมาหากินต่างถิ่น มักจะรวมตัวกันตั้งกองกฐินเพื่อนำกลับไปถวายที่วัดในหมู่บ้านตนเอง ซึ่งนอกจากจะเป็นการทำบุญแล้ว ยังได้กลับไปเยี่ยมครอบครัวและญาติมิตรด้วย

บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของชาวบ้านอีสาน เป็นการทำบุญในเดือนเก้าและเดือนสิบ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ดังจะปรากฏในเดือนเก้าและเดือนสิบซึ่งเป็นการทำบุญของคนไทยต่างก็มีการทำบุญเหมือนกัน และมีคติความเชื่อเหมือนกันและลักษณะการทำบุญคล้ายคลึงกันกับเทศกาลสารทไทย

สารทไทย วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวัน “ สารทไทย ” ซึ่งเป็นนักขัตตฤกษ์นิยมกันมานานแล้ว เพราะถือว่าเป็นสมัยที่จะได้ทำบุญในเมื่อวันขึ้นเดือน ถ่วงมาถึงกึ่งกลางรอบปี พิธีสารทของไทยนี้เป็นของพราหมณ์มาก่อนการทำบุญเนื่องในพิธีสารทของพราหมณ์ ก็คือ การทำบุญในฤดูที่ข้าวออกรวงเป็นน่านม เพื่อจะให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา เรียกว่า “ สารท ” ปทานุกรมบอกว่า เป็นชื่อฤดูในระหว่างฤดูฝน กับฤดูหนาว คือ ฤดูใบไม้ร่วงเป็นอันตกอยู่ในปลายเดือน 10 เราจึงเรียกกันว่า “ เป็นฤดูสารท ” และเป็นพิธีทำบุญกลางปีของไทย เรียกว่า “ ทำบุญวันสารท ” ขนชาติไทย เรียกว่า “ ทำบุญข้าวสาด ” ภาคอีสานเรียกว่า “ ทำบุญข้าวสาก ” แต่เขาเริ่มทำกลางเดือน 10 เพราะถือกันว่าในวันกลางเดือน 10 นี้ เป็นวันผีญาติและมีโชติมาศคอยรับอาหาร

ส่วนพิธีทิ้งกระจาดในพระพุทธศาสนาหมายถึง เป็นการให้ทานแก่ผู้ไม่มีญาติ คือเป็นสาธารณทานซึ่งนับว่า ผู้ให้ทานเป็นคนมีเมตตาสูง มีใจกว้าง เพื่อแผ้วแผ่แก่ทุกคนที่ไม่ใช่ญาติของตน ส่วนการทำบุญอุทิศให้แก่ญาติที่ตายไปแล้ว

พิธีทิ้งกระจาดทำในกลางเดือน 7 ของจีน ซึ่งตรงกับเดือน 9 ของไทย ในบริเวณพิธีจะปลูกเป็นร้านสูง ปูด้วยไม้กระดาน สำหรับวางของทานต่างๆ ที่ใส่กระจาดไว้เป็นกระจาดๆ พิธีไหว้พระจันทร์ เดือน 8 ของจีน เรียกชื่อว่าโปยง้วยตงซิว แปลว่า เทศกาลเดือน 8 กลางฤดูสารท ตรงกับกลางเดือน 10 ของไทย มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาพระจันทร์เนื่องจากเมื่อวันเพ็ญ เดือน 8 เป็นวันเกิดของพระจันทร์ซึ่งเป็นเทวดาผู้หญิง คนไทยเรายกพิธีนี้ว่า สารทขนมโก๋ เพราะสิ่งที่ใช้สังเวยพระจันทร์คือ ขนมที่ทำจากแป้งข้าวใหม่ เขาเชื่อว่า ข้าวจะเกิดขึ้นมาจากผลิดอกออกรวงเป็นเมล็ดให้คนเราได้ บริโภค เพราะจันทร์เทวี ทำนองเดียวกับพระแม่โพสพ เทพแห่งข้าวตามเทพนิยายพื้นบ้านของอินเดีย เทพนิยายพื้นบ้านของจีนเรื่องมีมาแต่โบราณ

ในการทำบุญเดือน 9 หรือเดือน 10 ของทุก ๆ ภาคของประเทศแล้วแต่มีพิธีกรรม และความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ดังที่คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรม ของคนไทย บุญข้าวประดับดินของชาวหนองคาย กำหนดจัดขึ้นในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็น ประเพณีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณ เพื่อเป็นการอุทิศให้แก่ญาติที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ในเรื่องนี้ ธวัช ปุณณโกต ได้กล่าวว่า¹⁹ ชาวอีสานจะเตรียมอาหารใส่กระตุงนำไปวางที่สามแพร่ง ตามต้นไม้ ใหญ่ ในเวลา 2-3 ชั่วโมง ก่อนสว่างเป็นการให้อาหารแก่เปรตซึ่งหิวโหย

จากการสังเกตจากชาวบ้านจะเห็นว่า การที่ชาวบ้านได้นำอาหาร หมากพลูบุหรี่ ห่อ ด้วยใบตองไปวางตามต้นไม้ ตามกิ่งไม้ เจดีย์ โบสถ์ ในส่วนหนึ่งเพราะชาวบ้านชอบคุณแม่อุณิ ของ คุณแผ่นดิน ที่พืชพรรณนาัญญาหารกำลังเจริญงอกงาม จึงสรุปวัตถุประสงค์ของการทำบุญ เทศกาลสารทไฉวว่า

1. เพื่อแสดงความยินดี ที่ประสบความสำเร็จในการเพาะปลูกมีผลผลิตแรกได้จากพืช พันธุ์ัญญาหารของตน
 - 1) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว
 - 2) เพื่อทำบุญเป็นสิริมงคล แก่เรือกล้วยไร่นาแก่ครอบครัวและแก่ตนเองที่อายุ ล่วงเลยมาได้ครั้งปีโดยสวัสดิ์
 - 3) เพื่อบำรุงศาสนา ด้วยการถวายพืชผลแรกได้ หรือขนมตามกาลแก่พระสงฆ์ เพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยยึดหลักสังคหวัตถุเป็นแนวปฏิบัติ เช่น แสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้พืชผลและ ขนมตามกาลแก่เพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ
 - 4) เพื่ออำนวยความสะดวกทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยการจัดงานในท้องถิ่นเป็นการ อนุรักษ์ประเพณีและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ²⁰

2.2 ความหมายของการทำบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย

การทำบุญข้าวประดับดินวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ที่ยึดถือและสืบทอดกันมา จนเป็นเอกลักษณ์ที่ชาวหนองคายที่ร่วมกัน เริ่มตั้งแต่แรกเกิดไปจนตายจนกลายเป็นวัฒนธรรม และ ได้กำหนดเวลาที่แน่นอนเป็นเหมือนเทศกาล จะทำให้มีโอกาสที่อำนวยความสะดวก และเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้อง หนึ่งกับเวลา เป็นเวลาที่กำหนดขึ้นตามวันและเวลาในรอบปีหนึ่ง ๆ

แนวความเชื่อนั้น ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่อง บุญ บาป เรื่องชาตินี้และชาติหน้า ความเชื่อ ในสิ่งเหมือนธรรมชาติและผีศาจ การเคารพนับถือพุทธศาสนา และความเชื่อในเรื่องปู่ตาและผีบรรพ

¹⁹ ธวัช ปุณณโกต. ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: ความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 22-23.

²⁰ พวงพิกุล มัชฌิมา. “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุดรัง ตำบลกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม), 2537). หน้า 61.

บุรุษ การอุทิศส่วนบุญ²¹ หมายถึง การเพ่งถึงความดีที่บุคคลผู้กระทำ หรือที่สั่งสมไว้ในจิตใจของบุคคลผู้กระทำและพร้อมที่จะอุทิศให้แก่ผู้อื่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ผู้กระทำบุญมีอหยาศัยกว้างขวางเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในบุญของตน โดยให้เขากระทำความดีด้วยการแสดงความชื่นชมยินดีต่อการอุทิศส่วนบุญของตนซึ่งเป็นบุญส่วนนั่นเอง กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ผู้อุทิศส่วนบุญมีความปรารถนาที่จะให้การกระทำบุญของตนมีส่วนผลักดันให้ผู้อื่นได้กระทำความดี เพื่อได้รับผลจากการกระทำของเขาเอง โดยมีส่วนบุญที่ตนอุทิศให้เป็นปัจจัยสนับสนุน

หลักของพระพุทธศาสนาถือว่าบุญของเขาก็ไม่ได้ลดน้อยลงแต่อย่างใด ตรงกันข้ามเมื่อเขาแสดงเจตนาจะขยายความดีออกไปสู่ผู้อื่นโดยอาการอันเกื้อกูล บุญของเขามีแต่จะแผ่ไพศาลและเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ซึ่งก็เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการกระทำบุญทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้ผู้กระทำบุญเฉลี่ยบุญของตนออกไปสู่ผู้อื่น เพื่อขยายประโยชน์ออกไปอย่างกว้างขวาง ไม่ได้มุ่งให้ความดีอันวยประโยชน์เฉพาะแก่ปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่มุ่งให้ประโยชน์ตกถึงผู้อื่นตลอดจนสังคมในวงกว้างด้วย การอุทิศส่วนบุญมีหลายประเภท ซึ่งสามารถที่จะจัดลักษณะของการอุทิศออกได้ 4 ลักษณะ คือ

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานจิต

คำว่า “อธิษฐาน” คือ การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ ความตั้งใจปรารถนา²² โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้กระทำการกิจกรรมที่มุ่งประสงค์จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แสดงถึงพลังของจิตที่มุ่งตั้ง ปักแน่วต่อเป้าหมายที่ตั้งามและมั่นคงเที่ยงตรงต่อแนวทางที่ตั้งไว้ ด้วยเหตุนี้ อธิษฐานจึงนับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระทำความดีเพื่อเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หากไม่มีการตั้งอธิษฐานไว้ในใจให้มั่นคง ผลที่มุ่งประสงค์ก็ไม่อาจสำเร็จได้ เนื่องจากว่าผู้กระทำความดีอาจเกิดความท้อแท้ ไม่มีแรงจูงใจในการกระทำความดีตามที่ตนตั้งเป้าหมายไว้อีกต่อไป ในกรณีการอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติเป็นต้นก็เช่นกัน หากผู้กระทำบุญไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนบุญให้ ก็เท่ากับว่าเขาไม่มีความตั้งใจใฝ่ปรารถนาที่จะให้ญาติได้รับส่วนบุญหรือมีส่วนร่วมในบุญของตน ญาติจึงไม่สามารถรับส่วนบุญได้ เพราะถือว่าผู้กระทำบุญไม่ได้อุทิศส่วนบุญให้

ดังนั้น การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานหรือตั้งใจปรารถนา จึงเป็นวิธีการที่มีผลต่อความสำเร็จของส่วนบุญเป็นอย่างยิ่ง เพราะการกระทำนั้นจะมีความหมายต่อผู้อื่นเลย นอกจากตัวของผู้กระทำเท่านั้น และการกระทำเช่นนั้นก็ไม่นับว่าเป็นการอุทิศส่วนบุญ แต่เรียกว่าเป็นการกระทำบุญทั่วไปซึ่งจะอำนวยผลสำเร็จเฉพาะแก่บุคคลผู้ที่กระทำ การอธิษฐานหรือตั้งใจปรารถนาเป็นเสมือนแรงส่งที่ช่วยหนุนนำให้การกระทำความดีที่ประกอบด้วยเจตนาปรารถนาดีของบุคคลสำเร็จผลตามที่เขามุ่งหมายได้

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา

²¹ เพื่อไม่ให้เกิดความลักลั่นในการใช้ภาษา ในที่นี้จะใช้คำว่า “อุทิศ” แทนกริยาการแผ่ เฉลี่ย แบ่ง และให้ส่วนบุญ

²² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 365.

การเปล่งวาจาเป็นการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อความหมายโดยใช้ภาษาพูดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เข้าใจความหมายของภาษานั้น ๆ ได้ การเปล่งวาจาเวลาอุทิศส่วนบุญก็ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการอุทิศส่วนบุญ และสื่อแสดงเจตนาของผู้อุทิศส่วนบุญได้อย่างชัดเจนนอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นการแสดงความปรารถนาดีให้ผู้อื่นได้รับรู้แล้วเกิดความรู้สึกยินดีด้วย

กรณีนี้เห็นได้จากการเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญของนางวิสาขา ภายหลังจากที่ได้บริจาคทรัพย์สร้างวิหารแล้ว นางก็ได้เปล่งวาจาแสดงเจตนาปรารถนาดีและความปรารถนาดีของตนให้เพื่อนหญิงที่สนิทกันประมาณ 500 คนทราบ แล้วบอกให้พวกนางอนุโมทนาในส่วนบุญที่นางอุทิศให้เพื่อนหญิงเหล่านั้นต่างก็มีจิตใจเลื่อมใสยินดีในบุญกิริยานั้น จึงพากันอนุโมทนา แต่มีเพื่อนหญิงของนางวิสาขาคคนหนึ่งได้ใส่ใจถึงการอุทิศส่วนบุญเป็นพิเศษ พอนางตายไปก็ได้เกิดเป็นนางอัสรินสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พร้อมกับมีวิมานอลังการใหญ่โต มีด้านกว้าง ยาว และสูงด้านละ 16 โยชน์ซึ่งเกิดขึ้นด้วยบุญญาภพของนาง²³ หรือกรณีการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระเจ้าพิมพิสารที่ครั้งแรกพระองค์ไม่ได้ทรงเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่หมู่ญาติ ทำให้หมู่ญาติในอดีตชาติที่ไปเกิดเป็นเปรตไม่สามารถรับส่วนบุญได้ จึงมาแสดงตัวให้พระองค์เห็น ต่อมาทรงเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้ พวกเปรตเหล่านั้นจึงได้รับส่วนบุญ และพ้นไปจากเปรตวิสัยในที่สุด²⁴

นอกจากนี้ การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจายังสามารถกระทำต่อหน้าผู้ที่ตนมุ่งหมายอุทิศส่วนบุญให้ได้ เพื่อให้เขาได้รับทราบความปรารถนาดีและไม่ตรีจิตนี้ จะได้อนุโมทนาชื่นชมยินดีในเจตนาอันเป็นกุศลของตน และเพื่อเป็นพยานในการอุทิศส่วนบุญของตนด้วยก็ได้

ดังสังฆพราหมณ์เปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญที่ตนได้กระทำจากการให้ทาน และรักษาศีลอุโบสถแก่คนรับใช้ที่กำลังแหวกว่ายลอยคออยู่กลางมหาสมุทร พอเขาอนุโมทนาบุญ นางมณีเมขลาจึงนำเขาขึ้นเรือไปกับสังฆพราหมณ์ด้วย²⁵ การอนุโมทนาในบุญกิริยาของผู้อื่นเช่นนี้ ทำให้คนรับใช้กลายมามีส่วนร่วมในบุญนั้น คือได้บุญที่เกิดจากการอนุโมทนาของตน

ในกรณีที่บุคคลเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่นแบบลับหลังด้วยจิตอันบริสุทธิ์เป็นเรื่องที่สามารถทำได้ หากต้องการความองอาจของคุณธรรมภายในจิตใจ แต่ผู้ที่เขามุ่งหมายจะอุทิศส่วนบุญให้นั้น ไม่สามารถรับทราบเจตนาดีของผู้กระทำ ทั้งไม่ได้อนุโมทนาในการกระทำนั้น ซึ่งก็ถือว่าไม่ได้กระทำบุญในส่วนของการติดตามอนุโมทนา การไม่ได้รับทราบว่าผู้อื่นอุทิศส่วนบุญให้แก่ตนและไม่ได้อนุโมทนาในบุญกิริยานั้น ก็เท่ากับว่าเขาไม่ได้บุญในส่วนของการติดตามอนุโมทนา เพราะการจะได้บุญหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ²⁶ เทียบเคียงได้กับการรับส่วนบุญของเปรต คือ มีผู้อุทิศส่วนบุญให้ เขาได้อนุโมทนาบุญนั้น และมีผู้ทรงคุณเช่นพระสงฆ์ผู้มีศีลเป็นผู้รับ

²³ ขุ.วิ.อ.(ไทย) 23/252-253.

²⁴ พระพุทธโฆษาจารย์, ธรรมปทฎฐกถา ปจโม ภาค, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 94-95.

²⁵ ขุ.ชา.อ.(ไทย) 4/506.

²⁶ ขุ.เปต.อ. (ไทย) 24/38.

ทาน อย่างไรก็ตาม การอุทิศส่วนบุญตามนัยนี้ก็ไม่ใช้เรื่องเสียหายหรือเปล่าประโยชน์แต่ประการใด เพราะอย่างน้อยที่สุด บุญส่วนปัตติทานมัยก็ตกเป็นของผู้อุทิศส่วนบุญอยู่นั่นเอง

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา

การแผ่เมตตา คือ กิริยาที่บุคคลแผ่ความปรารถนาดีออกไปสู่ผู้ที่เป็นญาติ เป็นบุคคลที่รู้จัก และมีความรักใคร่คุ้นเคยกัน ตลอดจนสรรพสัตว์อย่างไม่จำกัด แสดงถึงความอ่อนโยนของจิตใจ ใฝ่ปรารถนาให้บุคคลเหล่านั้นมีความสุข ปราศจากทุกข์ ปราศจากเวรภัย และการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน การแผ่เมตตาถือเป็นการเจริญกรรมฐานอย่างหนึ่ง เรียกว่า “เมตตาภาวนา” ผู้เจริญสามารถแผ่ออกไปโดยเจาะจง (โอฬาสัณณ) กำหนดขอบเขต ประเภท บุคคลก็ได้ แผ่ออกไปโดยรวม ไม่เจาะจงบุคคล (อโนฬาสัณณ) ไม่มีกำหนด ไม่มีขอบเขตประมาณตามหลักของอัมปิฌญญาพรหมวิหารก็ได้ ดังพระพุทธพจน์ในเมตตสูตรตอนหนึ่งว่า

ผู้ฉลาดในประโยชน์มุ่งหวังบรรลุสันตปท ควรบำเพ็ญกรณียกิจควรเป็นผู้อาจหาญ ชื่อตรงเคร่งครัด ว่องไว อ่อนโยน และไม่เย่อหยิ่ง ควรเป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย มีกินน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน ไม่ค่นอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย อนึ่ง ไม่ควรประพฤติกุศลความเสียหายใด ๆ ที่จะเป็เหตุให้วิญญูชนเหล่าอื่นตำหนิเอาได้ ควรแผ่เมตตาไปในสรรพสัตว์อย่างนี้ว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุข มีความเกษม มีตนเป็นสุขเถิด คือ เหล่าสัตว์ที่ยังเป็นผู้หวาดสะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด เหล่าสัตว์ที่มีขนาดกาย ยาว ขนาดกายใหญ่ ขนาดกายปานกลาง ขนาดกายเตี้ย ขนาดกายผอม หรือขนาดกายอ้วน ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด เหล่าสัตว์ที่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่ไม่เคยเห็นก็ดี เหล่าสัตว์ที่อยู่ใกล้และอยู่ไกลก็ดี ภูตหรือสัมภเวสีก็ดี ขอสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดจงมีตนเป็นสุขเถิด ไม่ควรข่มเหง ไม่ควรดูหมิ่นกันและกันในทุกโอกาส ไม่ควรปรารถนาทุกข์แก่กันและกันเพราะความโกรธและความแค้น ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณไปยังสรรพสัตว์ ดุจมารดาเฝ้าถนอมบุตรคนเดียวด้วยชีวิต ฉะนั้น อนึ่ง ควรแผ่เมตตาจิตอย่างไม่มีประมาณ กว้างขวาง ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไปยังสัตว์โลกทั้งหมด ทั้งชั้นบน ชั้นล่าง และชั้นกลาง ผู้แผ่เมตตาจะยืน เดิน นั่ง หรือนอน ควรตั้งสติไว้ตลอดเวลาที่ยังไม่่วงนึ้กราชัญญ์เรียกการอยู่ด้วยเมตตานี้ว่า พรหมวิหารอนึ่ง ผู้แผ่เมตตาที่ไม่ยึดถือทิฏฐิ มีศีล ถึงพร้อมด้วยทศสนะ กำจัดความยินดีในกามคุณได้แล้ว ก็จะไม่เกิดในครรรค์อีกต่อไป²⁷

ดังนั้น การแผ่เมตตา จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของการอุทิศส่วนบุญซึ่งต้องออกมาจากเจตนาที่ประกอบด้วยความปรารถนาดี แสดงท่าทีแห่งเมตตาต่อผู้อื่น มุ่งหวังความสุขแก่ผู้อื่นเป็นที่ตั้ง การแผ่เมตตาอาจเป็นกุศลวจีกรรมและกุศลมนกรรมก็ได้ ดังตัวอย่างของสามเณรสาวที่แสดงธรรมแล้วเปล่งวาจาแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญให้แก่มารดาของตน²⁸ หรืออาจเป็นกุศลวจีกรรมและกุศลมนกรรมที่เนื่องมาจากกุศลกายกรรมก็ได้ เช่น บุคคลให้ทานแล้วเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่นด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา อนึ่ง เมื่อว่าโดยสาระสำคัญของการอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตาแล้ว

²⁷ ขุ.ขุ. (ไทย) 25/1-10/20-22.

²⁸ พระพุทธโฆษาจารย์, ธรรมปทฎกถา สดตโม ภาโค, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 149.

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธเจริญเมตตาเพื่อเอื้อต่อความสงบของจิตใจ เพื่อขจัดความ
กระทบกระทั่ง ความเคียดแค้นชิงชังในจิตใจ เพื่อความเจริญงอกงามของคุณธรรมภายในจิตใจของ
บุคคล ตลอดจนเพื่อประโยชน์คือความสงบสุขของสังคม โดยแผ่ไปโล่เรียงตั้งแต่ระดับแคบคือ
เจาะจงบุคคล ไปจนถึงระดับกว้างคือแผ่โดยรวมไม่เจาะจงบุคคลดังกล่าวมาแล้ว

๒.๓ แนวคิดการทำบุญในพระพุทธศาสนา

บุญ เครื่องชำระสันดาน ความดี กรรมดี ความประพฤติดชอบทางกายวาจาและใจ กุศลกรรม
ความสุข กุศลธรรม ในพุทธพจน์ ภิคุชทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงประพฤดิธรรมอันเป็นโคจร ซึ่งเป็นวิสัย
อัน สืบเนื่องมาจากบิดาของตน เมื่อเธอทั้งหลายประพฤดิธรรมอันเป็นโคจรซึ่งเป็นวิสัยอันสืบ
เนื่องมาจากบิดาของตน มารจะไม่ได้โอกาส จะไม่ได้อารมณ์ ภิคุชทั้งหลาย บุญนี้ย่อมเจริญขึ้นได้อย่าง
นี้ เพราะการสมทานกุศลธรรมเป็นเหตุ²⁹

เมตตสูตร ว่าด้วยการเจริญเมตตา แท้จริง พระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้
พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ ภิคุชทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า
บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุข ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ เรารู้ชัดผลที่น่า
ปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจของบุญที่เราทำไว้ตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาพรหมวิหาร
มาถึง ๗ ปี จึงไม่มาเกิดในโลกนี้อีกถึง ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกับทราบมาว่า เมื่อกัปนิสาไป เรา
บังเกิด อยู่ในพรหมโลกชั้นอาภัสระ เมื่อกัปเจริญขึ้นใหม่ เราบังเกิดอยู่ในพรหมวิมานที่ว่างเปล่า³⁰

เมตตสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยการแผ่เมตตา คำว่า การแผ่เมตตา ในสูตรนี้หมายถึงเมตตา
ภาวนาหรือเมตตากัมมัฏฐาน กล่าวคือการแผ่จิตที่เกื้อกูล ปรารถนาดีไปยังตนเองและสรรพสัตว์
ปรารถนาให้ตนเองและสรรพสัตว์ไม่มีเวรต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไร้ทุกข์ มีแต่สุข ปราศจากความขุ่น
เคืองใจ(โทสะ) ไร้พยาบาล เมตตสูตรนี้ มีสาเหตุเกิดขึ้นจากความขัดเคืองใจของมนุษย์ทั้งหลาย
กล่าวคือ พระผู้มีพระภาคเมื่อประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร กรุงสาวัตถี ได้ทรงแสดงเมตตสูตรนี้แก่
ภิคุชทั้งหลายผู้ไปอยู่จำพรรษาที่ราวป่าหิมวันต์ แต่ถูกอมนุษย์รบกวนอยู่ตลอดเวลา จึงกลับมาเข้าเฝ้า
กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ไม่สามารถจะอยู่บำเพ็ญสมณธรรมในราวป่านั้นได้ พระองค์ตรัสสั่งให้
ภิคุชเหล่านั้นกลับไปยังราวป่านั้น เพื่อบำเพ็ญ สมณธรรมอีก โดยทรงแนะวิธีปฏิบัติเพิ่มเติมอีกว่าให้ตั้ง
กติกากันเคารพซึ่งประชุมกัน สวดพระสูตรนี้เดือนละ 8 วัน ให้แสดงธรรม สนทนาธรรม และเจริญ
เมตตากัมมัฏฐานนี้ เหตุที่ทรงแสดงเมตตสูตรนี้ เพราะเมตตาเป็นธรรมสำหรับขจัดความขุ่นเคืองใจ
และความพยาบาลโดยเฉพาะ³¹

²⁹ ที.ปา.(ไทย) 11 / 80/

³⁰ พ.อติ.(ไทย) 25/22/

³¹ บทนำ.(ไทย) 25/[22-23].

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงสอนให้อุทิศส่วนบุญโดยวิธีแผ่เมตตาด้วยการสวดพระปริตร เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายต่าง ๆ ไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายพระภิกษุผู้อยู่ป่าว่า ขอให้ตระกูลพญาชูชื่อว่าวิรุ-ปักขะ...เอราปถะ...ฉัปปาปุตตะ...กัณหาโคตมกะจะมีไมตรีต่อเรา ขอให้เหล่าสัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ที่มี 2 เท้า สัตว์ที่มี 4 เท้า สัตว์ที่มีหลายเท้าจงมีไมตรีจิตต่อเรา ขอให้สัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ที่มี 2 เท้า สัตว์ที่มี 4 เท้า สัตว์ที่มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเราเลย ขอสัตว์ที่ยังช้องอยู่ในโลก สัตว์ที่มีชีวิต และสัตว์ผู้เกิดแล้วหมดทั้งสิ้น จงประสบแต่ความเจริญโดยทั่วกัน ขอความชั่วร้าย อย่าได้มาก ล้ากรายสัตว์ชนิดใดเลย...บรรดาสัตว์เลื้อยคลาน คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ แมลงมุม ตั๊กแตน และ หนูหาประมาณมิได้ เราได้กระทำการรักษา ป้องกันตัวแล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงพากันหนีไป³²

นอกเหนือจากการแผ่เมตตาโดยหลักกว้าง ๆ 2 ประการ คือ แผ่ไปโดยเจาะจง บุคคล โดยอาการ³³ และไม่เจาะจงบุคคลโดยอาการ 5 แล้ว ผู้เจริญเมตตายังสามารถแผ่ไปแก่บุคคลผู้อยู่ในทิศทั้งปวง คือแผ่ไปทั่วทิศโดยไม่เลือกทิศใดทิศหนึ่งก็ได้ ตามหลักของพระพุทธศาสนาแม้แต่ตนเอง ก็ควรแผ่เมตตาให้ เพื่อให้ตนเป็นพยานว่า "เราปรารถนาความสุข รุ่งเรืองความทุกข์ และอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย ฉันทใด แม้สัตว์อื่นๆ ก็ฉันทนั้น"³⁴ เมื่อเอาความรู้สึกของตนไปเทียบเคียงกับความรู้สึกของผู้อื่นแล้ว ก็จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกรักผู้อื่นเหมือนกับที่รักตนเอง มุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่น และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดังพระพุทธพจน์ว่า "บุคคลเอาใจตามคั่นไปจนทั่วทุกทิศแล้ว ก็ได้พบผู้เป็นที่รักยิ่งไปกว่าตน ณ ที่ไหนเลย ฉันทใด คนอื่น ๆ ก็ย่อมรักตนเองมาก ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น"³⁵

หลักการอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตานี้ จึงนับว่าเป็นการสร้างทำที่ที่อ่อนโยนต่อผู้อื่น สามารถป้องกันการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน ที่สำคัญผู้เจริญเมตตาภาวนาเองก็จะได้รับอานิสงส์หลายประการ เช่น หลับสบาย ตื่นเป็นสุข จิตเป็นสมาธิเร็ว

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ

คำว่า "กรวดน้ำ" นี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้คำจำกัดความว่า "แผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลั่งน้ำ"³⁶ เป็นกิริยาที่เทน้ำ หรือหลั่งน้ำเพื่ออุทิศส่วนบุญแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว น้ำที่ใช้ในการอุทิศส่วนบุญเรียกว่า "ทักษิโณทก" หมายถึง น้ำที่หลังการบำเพ็ญพระราช

³² ขุ.ชา. (ไทย) 27/255-256/74-75.

³³ คำว่า "สัตว์" ในที่นี้ หมายถึง ผู้ติดช้องอยู่ในเบญจขันธ์ด้วยฉันทราคะ

³⁴ วิสุทธิ. (ไทย) 2/93.

³⁵ ส.ส. (ไทย) 15/348/109.

³⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด(มหาชน), 2556), หน้า 18.

กุศล น้ำที่หลั่งลงเป็นการแสดงว่ามอบให้เป็นสิทธิ์ขาด น้ำกรวด คือ น้ำที่ใช้แทนสิ่งของที่ให้ซึ่งใหญ่โต หรือสิ่งที่ไม่มียุบที่ขยับยกให้ได้ อย่างวัด ศาลา บุญกุศล เป็นต้น³⁷

ในเวลาทำทานเพื่ออุทิศผลให้แก่ผู้ตาย³⁸ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “น้ำกรวด” ลักษณะของการหลั่งน้ำในเวลาทำทานเรียกว่า “การกรวดน้ำ” ผู้ที่เป็นแบบอย่างของการอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีกรวดน้ำก็คือพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรงหลั่งทักษิโณทกพร้อมกับเปล่งพระวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ไปเกิดเป็นเปรตว่า “เหล่าชนผู้อนุเคราะห์ ย่อมถวายอาหารและน้ำดื่ม ที่สะอาดประณีต เหมาะแก่พระสงฆ์ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย(ที่เกิดเป็นเปรต)อย่างนี้ว่า ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลาย จงเป็นสุขเถิด”³⁹ และในติโรกฐทสูตร พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงใช้น้ำกรวดเพื่ออุทิศส่วนบุญ ให้แก่พวกเปรต ในประเด็นนี้เราอาจสันนิษฐานได้ว่าพระองค์ทรงถือตามคติของพราหมณ์ที่มีวิธีการอุทิศส่วนบุญโดยลงไปแม่น้ำ เอมือกอบน้ำแล้วค่อย ๆ ปล่อยให้น้ำไหลร่วงลงไปช้า ๆ พร้อมกับเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติของตนว่าขอให้น้ำนี้ระงับความกระหายของญาติ แต่พระองค์ทรงประยุกต์วิธีการกรวดน้ำโดยทรงใช้น้ำกรวดจากภาชนะ ซึ่งวิธีการนี้อาจเป็นสื่อบุคลากริฐานเปรียบเทียบกับความสำเร็จของทานที่ให้จากมนุษย์โลกไปยังเปรตโลก ประหนึ่งน้ำฝนที่ตกลงที่ตอนแล้วไหลลงสู่ที่ลุ่ม หรือเป็นสื่อแสดงถึงคุณภาพจิต โดยใช้ น้ำเป็นสื่อรวมกระแสนจิตของผู้อุทิศส่วนบุญให้แน่วแน่นรวมเป็นหนึ่ง เปรียบเหมือนกับน้ำที่เมื่อไหลรวมเป็นสายเดียวกันไม่ขาดตอน ย่อมมีพลังพุ่งดังไปทางทิศที่น้ำไหลรวมไปมาก ส่วนน้ำที่หลั่งลงสู่ภาชนะก็อาจเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำที่เต็มล้นแล้วไหลลงสู่มหาสมุทรจนเต็มเปี่ยมแล้วหยุดนิ่ง คงระดับไม่ไหลอีกต่อไป เช่นเดียวกับทานที่ญาติจากมนุษย์โลกอุทิศให้แก่ญาติทั้งหลายผู้ไปเกิดอยู่ในเปรตโลก ก็ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ไปเกิดอยู่ในเปรตโลกอย่างบริบูรณ์อุปมานี้ สามารถเห็นได้จากเนื้อความในติโรกฐทกัณฑ์ว่า ขอทานนี้แลจงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด⁴⁰ ของเราปรตชนทั้งหลายผู้ล่วงลับไปอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ย่อมดำรงชีวิตด้วยทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ประหนึ่งน้ำฝนอันตกลงในที่ตอน ย่อมไหลลงสู่ที่ลุ่ม ทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ประหนึ่งห้วงน้ำใหญ่ที่เต็มล้นแล้ว ย่อมยังสาครให้เต็มเปี่ยมได้⁴¹

การอุทิศส่วนบุญด้วยการใช้น้ำเป็นสื่อบุคลากริฐานนี้ เป็นวิธีที่ชาวพุทธในยุคปัจจุบันนิยมกระทำกันภายหลังจากกระทำบุญแล้ว เพราะมีข้ออุปมาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจเรื่องผลสำเร็จของบุญ และเอื้อต่อความแน่วแน่นของจิตในขณะอุทิศส่วนบุญ นอกจากการอุทิศ

³⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, หน้า 558.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 390.

³⁹ ขุ.ธ.(ไทย) 25/3/15.

⁴⁰ พระสิริมังคลาจารย์ ोजना , มงคลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค 1 /342/344.

⁴¹ ขุ.เปต.(ไทย) 26/16-17/170.

ส่วนบุญด้วยวิธีกรวดน้ำนี่จะเป็นกุศลกายกรรม (โดยกิริยากรวดน้ำ) แล้ว ยังมีความเกี่ยวเนื่องกับ กุศลวจีกรรม (โดยการเปล่งวาจาประกอบด้วย) และเนื่องด้วยกุศลมนกรรม (โดยการตั้งจิตอธิษฐานในขณะกรวดน้ำ) อย่างไรก็ตาม การกรวดน้ำก็เป็นเพียงวิธีการหนึ่งของการอุทิศส่วนบุญโดยการใช้อุปกรณ์เป็นสื่อเท่านั้น มิได้หมายความว่าน้ำนั้นจะล่องไหลไปให้เปรตได้ดื่มกินเลย

การอุทิศส่วนบุญทั้ง 4 ประเภทนี้สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกันได้ โดยที่อาจจะเนื่องด้วยกุศลกายกรรมคือการให้ทานเป็นเบื้องต้น เนื่องด้วยกุศลวจีกรรมคือการเปล่งวาจาแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญให้ และเนื่องด้วยกุศลมนกรรมคือการอธิษฐานจิตแผ่เมตตาให้ก็ได้ บางครั้งก็อาจมีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งกุศลกายกรรม กุศลวจีกรรม และกุศลมนกรรม ยกตัวอย่างการถวายทานอันเนื่องด้วยผู้ตายของพุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มักจะมีการกล่าวคำถวายทานอุทิศส่วนบุญก่อนถวายทาน โดยปรารภบรรพชนหรือผู้เป็นเครือญาติของตนเป็นต้น ขณะที่พระสงฆ์อนุโมทนาโดยเริ่มว่าบท ยถาผู้ที่เจ้าภาพมักจะกรวดน้ำอธิษฐานจิตอุทิศส่วนบุญ หรือไม่ก็เปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญพร้อมกันไป อาจกล่าวได้ว่า การอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีการเปล่งวาจาและอธิษฐานจิตดังกล่าวมาจัดเป็นการแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญได้ หากผู้อุทิศส่วนบุญกระทำด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อผู้ที่เขามุ่งหมายอุทิศส่วนบุญให้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการอุทิศส่วนบุญสามารถกระทำได้อย่างหลากหลายวิธี และมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องกลมกลืน แม้ว่าจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ทุกประเภทก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือล้วนแต่เป็นการแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นมีญาติเป็นต้น มุ่งให้เขาเหล่านั้นมีความสุขและได้รับประโยชน์จากส่วนบุญที่ตนอุทิศให้ นอกจากนี้การอุทิศส่วนบุญทั้ง 4 ประเภทนี้ ยังมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกหลายประการ เช่น เพื่อความกว้างขวางของอริยาศัยไม่ประโยชน์ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อชำระจิตใจให้หมดจดจากความตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งเป็นตัวการที่คอยชักใยให้คนมีความเห็นแก่ตัว ไม่คิดเกื้อกูลต่อผู้อื่น

ดังนั้น ความเป็นมาของการอุทิศส่วนบุญ จึงมีความเกี่ยวข้องและเสริมประสานกันระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ ในลักษณะดำเนินเคียงคู่กันไปอย่างไม่ได้กระทบกระทั่งกันในเรื่องหลักการสำคัญ เพราะมีเป้าหมายที่คล้ายคลึงกัน แม้จะแตกต่างกันบ้างก็เป็นเพียงวิธีการซึ่งเป็นไปตามวิถีความเชื่อและแนวปฏิบัติของแต่ละศาสนา ทั้งไม่ได้แยกห่างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับคนในสังคมออกจากกัน แต่มีความพยายามที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมโดยมีศาสนาเป็นแกนกลางที่ช่วยเชื่อมโยง และยังเป็นแนวทางที่ช่วยสร้างปฏิสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ ตลอดจนสังคมด้วย

2.4 การอุทิศส่วนบุญในสมัยพุทธกาล

ในติโรกฐตสูตร แปลว่า สูตรว่าด้วยเรื่องเปรตที่อยู่ภายนอกฝาเรือน ได้แก่ ญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไปจากโลกนี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เคยทำกุศลกรรมไว้ เช่น กินอาหารที่เขาเตรียมไว้ถวายพระบ้าง หยิบฉวยอาหารนั้นให้บุตรบ้าง ใช้ไฟเผา โรงฉนบ้าง ครั้นตายแล้วจึงไปเกิดเป็นเปรตตูปชีวีเปรต(เปรตที่เป็นอยู่ด้วยส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้)ที่มายืนคอยตามฝาเรือนบ้าง ทางสามแพร่งบ้าง ทางสี่แพร่งบ้าง เพื่อรอรับส่วนบุญที่ญาติทำบุญอุทิศให้ สูตรนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสารที่กรุงราชคฤห์ เนื่องจากในคราวที่พระเจ้าพิมพิสารถวายพระเวฬุวันวิหารไว้ใน

พระพุทธศาสนานั้น พระองค์มิได้อุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรตทั้งหลายที่เคยเป็นญาติของพระองค์ เป็นเหตุให้เปรตเหล่านั้นมาแสดงอาการอันน่าสะพรึงกลัวแก่พระองค์ในเวลากลางคืน พระเจ้า พิมพิสาร จึงเสด็จไปทูลถามพระผู้มีพระภาค เป็นเหตุให้พระองค์ได้ทรงแสดง พระสูตรนี้ มีสาระสำคัญที่สามารถรวบรวมเป็นประเด็นได้ ดังนี้⁴²

(1) ผู้ต้องการแสดงความกตัญญู กตเวทีแก่ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็สามารถทำได้ โดยถวายทักษิณาทานอุทิศส่วนบุญไปให้

(2) เปตภูมิ เป็นภูมิของสัตว์ผู้ต้องเสวยผลกรรมที่เคยทำไว้เมื่อครั้งเป็น มนุษย์ เป็นภูมิที่ไร้อาชีวะ ขาดอาหาร คอยรับส่วนบุญที่เขากุศลให้ อย่างเดียวเท่านั้น

(3) การแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปด้วยการร้องไห้ เศร้าโศก คร่ำครวญนั้น มิได้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด เพราะไม่สามารถจะเรียกร้องให้ท่านเหล่านั้นกลับฟื้นคืนชีพได้ แต่ทักษิณาทานที่บุคคลถวายในพระสงฆ์เท่านั้น ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไป

(4) ตีโรกขทสูตรนี้ คืออุทฺทลปิฎกที่พระผู้มีพระภาคทรงใช้สั่งสอนให้บุคคล มีจิตใจเสียสละบริจาคทานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและเพื่อสั่งสมบุญไว้ในภายหน้า

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงสรรเสริญน้ำและข้าวที่พระเจ้ามครฐทรงถวาย เพื่ออนุเคราะห์หมู่พระประยูรญาติที่เป็นเปรต อย่างนี้ จึงตรัสว่า ชนเหล่าใดเป็นผู้เอ็นดู ชนเหล่านั้นย่อมให้น้ำ และข้าวอันสะอาดประณีตเป็นของควรตามกาลอย่างนี้. เมื่อทรงแสดงประการที่ท่านซึ่งให้แล้วเป็นอันให้เพื่อญาติเหล่านั้นอีก จึงตรัสถึงต้นแห่งกาลาที่ 4 ว่า อท โว ญาติิน โหตุ เป็นต้น. พึงสัมพันธ์ความกับกึ่งต้นของกาลาที่ 3 ว่า ชนเหล่าใด เป็นผู้เอ็นดู ชนเหล่านั้นย่อมให้น้ำ และข้าวอย่างนี้ว่า ขอทานนี้แล จงมีแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลาย จงประสบสุขเกิด. ด้วยเหตุนี้ ตัวอย่างอาการที่พึงให้เป็นอันทรงทำแล้ว ด้วยเอา ศัพท์ ที่มีอรรถว่าอาการในคำนี้ว่า ชนเหล่านั้น ย่อมให้โดยอาการอย่างนี้ว่า ขอทานนี้ แลจะมีแก่ญาติทั้งหลาย ไม่ใช่โดยอาการอย่างอื่น.

หากสืบย้อนไปในช่วงระยะเริ่มแรกของพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ จะพบว่าการอุทิศส่วนบุญตามหลักของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีจุดเริ่มจากการกระทำบุญใหญ่ครั้งแรกของชาวพุทธ โดยมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ริเริ่ม คาดว่าในสมัยนั้น การอุทิศส่วนบุญน่าจะยังไม่เป็นที่นิยมของชาวพุทธ หากไม่ปรากฏเหตุการณ์ของเปรต ที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารในอดีตชาติมาแสดงตัวให้พระองค์เห็นในสภาพที่น่ากลัว พระพุทธเจ้าจึงทรงถือเอาเหตุการณ์นี้มาเป็นตัวอย่างในการแสดงหลักของการอุทิศส่วนบุญแก่พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระองค์แรก โดยทรงพรรณนาสภาพชีวิตของพวกเปรตและผลสำเร็จของท่านอุทิสว่า พวกเปรตพากันมาถึงเรือนเก่าของตนแล้ว ยืนอยู่ข้างนอกฝา ที่ซอกกำแพง ทางสามแพร่ง และใกล้บ้านประตู เมื่อข้าว น้ำ ของกิน และของใช้ถูกจัดเตรียมไว้มากมาย ก็ไม่มีญาติคนใดระลึกถึงพวกเปรตเหล่านั้น เนื่องจากกรรมของพวกเขาคือเหตุ เหล่าชนผู้อนุเคราะห์ ต่างก็ให้น้ำและของกินอันสะอาดประณีต และเหมาะสมแก่ญาติทั้งหลายตามกาล ดังเช่นท่านที่มhabpitrtทรงถวาย ด้วยมุ่งหมายอุทิสว่า ขอทานนี้ จงเกิดมีแก่ญาติทั้งหลายของเรา ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเถิด ส่วนพวกเปรตผู้เป็นญาติต่างพากันมา

⁴² ขุ.ขุ. บทนำเล่ม 25 [20-21] ขุ.ขุ.อ. [28-29]

ชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น เมื่อข้าวและน้ำมีอยู่บริบูรณ์ ย่อมอนุโมทนาโดยเคารพว่า ขอให้หมู่ญาติของเราผู้เป็นเหตุให้เราได้รับบุญสมบัติเหล่านั้น จงมีชีวิตยืนยาว ญาติทั้งหลายได้กระทำการบูชาพวกเราแล้ว และพวกเขาซึ่งเป็นผู้ให้ก็มิไร้ผล เพราะในเปรตวิสัย ไม่มีการทำนา เลี้ยงโค และการค้าขาย เช่นนั้น ไม่มีการใช้เงินซื้อขายกัน พวกเปรตผู้อยู่ในเปรตวิสัย ต่างพากันดำรงชีวิตด้วยทานที่ญาติหรือมิตรอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้⁴³

แม้พวกพราหมณ์ซึ่งเคร่งครัดในเรื่องการอุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพชน จนถือเป็นประเพณีที่ต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่ง ก็ยังมีความสงสัยว่าการอุทิศส่วนบุญตามที่พวกพราหมณ์นิยมกระทำกันนั้น จักสำเร็จประโยชน์แก่ญาติที่พวกเขามุ่งหมายอุทิศให้บ้างหรือไม่ ถ้าญาติผู้ล่วงลับสามารถรับส่วนบุญที่พวกเขาอุทิศให้ได้จริง จะรับในลักษณะใด และหากไม่ได้รับ บุญนั้นจะตกเป็นของใคร หรือสูญหายไปไหนหรือไม่

2.5 แนวคิดเรื่องส่วนบุญ

2.5.1 ความหมายของส่วนบุญ

คำว่า บุญ เครื่องชำระสันดาน ความดี คือ ความสุข⁴⁴ เช่น หน้าตาอัมบุญการกระทำดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น ไปทำบุญที่วัด ความดี เช่น ปล่อยนกปล่อยปลาเอาบุญ คุณงามความดี เช่น เขาทำบุญช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น เช่น คนใจบุญ ผลของการทำความดีในชาติปางก่อน เช่น เขามีบุญจึงมาเกิดบนกองเงินกองทอง⁴⁵ นอกจากนั้นคำว่า บุญ แปลว่า สิ่งชำระจิตสันดานให้หมดจด บุญคือ ความดี ความถูกต้อง ความสะอาด กรรมดี กรรมงาม เมื่อทำแล้วเป็นเหตุให้ผู้ทำมีจิตใจสบาย มีความสุข ความเจริญก้าวหน้า ความบริสุทธิ์ ความหมดจด ผ่องใส จนถึงเป็นเหตุให้ถึงสุคติภูมิ และให้ถึงความสิ้นกิเลส มีความหมายตรงกันข้ามกับ บาป การกระทำที่จัดเป็นบุญ ได้แก่ การทำกุศลกรรมคือ กรรมดี คือ ทาน ศีล ภาวนา และความดีอื่น ๆ รวม 10 ประการ⁴⁶ โดยผิวเผินแล้ว อาจทำให้เข้าใจว่าบุญเป็นสิ่งที่สามารถแบ่งแยกแจกจ่ายออกได้หลายส่วน และอาจตีค่าบุญเป็นเสมือนวัตถุสิ่งของที่แบ่งแยกเป็นชิ้นเป็นอันได้ ความเข้าใจในลักษณะนี้ นับว่ามีส่วนทำให้สาระของคำสอนเรื่องบุญเบี่ยงเบนไปจากความหมายที่แท้จริง ไม่นานนั้นยังอาจนำไปสู่ความหวงแหนบุญ ไม่อยากเฉลี่ยแผ่บุญที่ตนได้กระทำให้แก่บุคคลอื่น มี

⁴³ ขุ.เปต. (ไทย) 26/90/159-160.

⁴⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551) หน้า 182.

⁴⁵ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554** เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554(กรุงเทพมหานคร:บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด(มหาชน),2556),หน้า 676.

⁴⁶ พระธรรมกิตติวงศ์.พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด.พิมพ์ครั้งที่ 2 ปีที่ 2548 ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

ความตระหนี่บุญอย่างเข้มข้นจนกลายเป็นคนเห็นแก่ตัวจัด เพราะค่าที่เข้าใจผิดคิดว่าหากอุทิศให้แก่บุคคลอื่น บุญที่ตนกระทำไว้ก็จะลดน้อยลงไป กระทั่งหมดไปในที่สุด

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน วนโรปสูตร ว่าด้วยการปลุกป่า เทวดาทูลถามว่า บุญย่อมเจริญ ทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ แก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดปลุกสวนอันนารัณมย์ ปลุกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ทั้งกลางวัน และกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้ว ย่อมไปสู่สวรรค์อย่างแน่นอน⁴⁷ ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของการให้โดยเฉพาะบุญ

แม้ว่าคำว่า “ส่วนบุญ” จะสื่อความหมายให้เข้าใจว่าเป็นสิ่งที่สามารถอุทิศให้แก่ผู้อื่นได้ก็จริง แต่ก็ไม่ใช่อุทิศให้โดยการแบ่งปันหรือโอนถ่ายไปให้ เหมือนวัตถุที่สามารถแบ่งแยกหรือโยกย้ายถ่ายโอนได้ดังที่ชาวโลกเข้าใจกัน เพราะว่าตามสภาพแล้วบุญมีสภาพเป็นนามธรรม ไม่ใช่วัตถุสิ่งของ ที่ใคร ๆ ก็สามารถจับต้องหรือมองเห็นได้ด้วยตา แต่เมื่อว่าโดยผลแล้วบุญสามารถอำนวยผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมได้ เป็นต้นว่าผลของบุญที่เป็นรูปธรรมซึ่งประจักษ์ผลในเวลาอันรวดเร็วแก่ผู้ที่ได้กระทำบุญกับผู้ทรงคุณพิเศษ เช่น พระพุทธเจ้า หรือพระพุทธสาวกที่เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ และผลของบุญที่สำเร็จแก่ปรตตูปชีวิกเปรตเป็นต้นซึ่งได้อนุโมทนาส่วนบุญที่ญาติอุทิศให้ เราเรียกผลของบุญชนิดที่เห็นผลได้ในปัจจุบัน หรือบุญที่ให้ผลฉับพลันทันตาเห็นนี้ว่า “ทิฏฐธรรมเวณียกรรม” ส่วนผลของบุญที่เป็นนามธรรมเป็นผลที่ประจักษ์ได้ด้วยใจ ปรากฏแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และเทวดาซึ่งได้กระทำบุญด้วยตนเอง หรือได้ทราบว่ามีผู้อื่นอุทิศส่วนบุญให้แก่ตน แล้วเกิดความรู้สึกซาบซึ้งปราโมทย์ยินดีเป็นต้นอันเป็นฝ่ายกุศลจิต

ด้วยเหตุนี้ การเข้าใจความหมายของส่วนบุญ จึงมีความสำคัญต่อกิจกรรมการอุทิศส่วนบุญไม่น้อย เพราะจะทำให้เกิดความเข้าใจความหมายของส่วนบุญอย่างถูกต้อง และนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องสอดคล้องกับสาระที่แท้จริงของคำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญ ที่สำคัญยังมีส่วนทำให้ผู้กระทำบุญสามารถพัฒนาคุณธรรมภายในจิตใจของตนให้สูงขึ้น และพร้อมที่จะเอื้ออำนวยช่วยเหลือผู้อื่นอย่างเต็มกำลังความสามารถของตน ในฐานะกัลยาณชนผู้เปี่ยมด้วยน้ำใจได้

(1) ความหมายตามรูปศัพท์ของคำว่าส่วนบุญ

คำว่าส่วนบุญ⁴⁸ คือ ส่วนที่เป็นบุญกุศล เช่น แผ่ส่วนบุญ เปรตขอส่วนบุญ และคำว่าส่วนบุญ มาจากรูปศัพท์ภาษาบาลีว่า “ปัตติ” ซึ่งความจริงแล้วความหมายตามรูปศัพท์ภาษาบาลีไม่ตรงกับ ความหมายทางภาษาไทย เพราะรากศัพท์ของคำว่า “ปัตติ” ไม่ได้บ่งความหมายของบุญอย่างชัดเจน แต่ที่มักจะแปลว่า “ส่วนบุญ” ก็เพราะสื่อความหมายแสดงเจตนาของบุคคลว่ามีเจตนาประสงค์จะอุทิศให้แก่ผู้อื่น แท้จริงแล้ว คำว่า “ปัตติ” แสดงนัยถึงบุญที่ผู้กระทำพึงถึงหรือพึงได้ ใน

⁴⁷ ส.ส.(ไทย) 15/ 47 /

⁴⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติ

ฐานะที่เขาเป็นผู้กระทำด้วยตนเอง มีรูปวิเคราะห์ว่า “ปตตพพาติ ปตติ”⁴⁹ แปลว่า “ปตติ หมายถึง ความดีที่บุคคล (ผู้กระทำ) พึงถึง (พึงได้)” รูปวิเคราะห์นี้มีความหมายว่าผู้ที่ได้กระทำความดีแล้ว ถือว่าเป็นผู้ได้บุญที่เกิดจากการกระทำของเขา โดยเมื่อเขาได้ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาแล้ว ถือว่าได้สั่งสมบุญไว้ในจิตใจของตนเรียบร้อยแล้ว ภาวะอันเป็นบุญเป็นสิ่งที่ปรากฏหรือนอนเนื่องอยู่ในจิตสันดานของเขาตามสภาพแล้ว และบุญนั้นก็สามารถให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมได้โดยการอุทิศให้ของเขา และโดยการอนุโมทนาของผู้อื่น

ความจริงแล้ว คำว่า “ปตติ” ตามรูปวิเคราะห์นี้ ไม่ควรแปลว่า “ส่วนบุญ” เพราะเป็น บุญที่เกิดขึ้นแก่ตัวผู้กระทำเอง ต่อเมื่อเขาได้อุทิศบุญที่ตนกระทำให้แก่ผู้อื่น เราจึงเรียกบุญนั้นว่า “ส่วนบุญ” หากยังไม่ได้อุทิศให้แก่ผู้อื่นก็ไม่เรียกว่า “ส่วนบุญ” เพราะผู้อื่นไม่ได้มีส่วนร่วม หรือไม่มี ความเกี่ยวข้องกับบุญของเขานั้นเอง แต่ที่ต้องแปลว่า “ส่วนบุญ” ก็เพราะอนุโลมตามภาษานิยม

อนึ่ง ยังมีรูปวิเคราะห์ของ คำว่า “ปตติ” อีกรูปหนึ่งที่แสดงความหมายเนื่องด้วยบุคคล ผู้รับว่า “ปาปิยตีติ ปตติ”⁵⁰ แปลได้ความว่า “ปตติ หมายถึง ความดีที่บุคคลอื่นให้ถึง (อุทิศให้)” ความหมายตามรูปวิเคราะห์นี้ ชี้ให้เห็นว่านอกจากบุญจะเป็นสิ่งที่ผู้กระทำได้ถึง ได้รับ หรือผู้กระทำ เป็นเจ้าของบุญกรรมนั้นแล้ว บุญยังเป็นสิ่งที่สามารถขยายออกไปสู่บุคคลอื่นได้ โดยที่เมื่อบุคคลได้ กระทำบุญ เช่น ให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาแล้ว ก็สามารถอุทิศส่วนบุญที่ตนได้กระทำแก่ บุคคลอื่นได้ แต่การอุทิศส่วนบุญให้ในลักษณะนี้ ไม่ได้เป็นการโยกย้ายถ่ายโอนบุญอันเป็นสมบัติ เฉพาะตัวของผู้กระทำ ให้ตกไปเป็นสมบัติของบุคคลอื่นแต่ประการใด หากเป็นการแสดงออกถึง น้ำใจอันงามและความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น โดยปรารถนาเอาความดีที่ตนได้กระทำเป็นที่ตั้งแล้ว ปรารถนาให้บุคคลอื่นมีส่วนร่วมในความดีนั้น

อย่างไรก็ตาม ความหมายตามรูปศัพท์ทั้งสองของส่วนบุญนี้ แสดงนัยสำคัญให้ทราบว่ บุญเป็นสิ่งที่ผู้กระทำได้รับเป็นเบื้องต้น เนื่องจากเป็นกิริยาสมบัติของผู้กระทำนั่นเอง และบุญที่เขา ได้รับนั้นก็สามารถอุทิศให้แก่บุคคลอื่น หรือให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในบุญนั้นได้ โดยที่เขาแผ่ความ ปรารถนาดีออกไปให้ มุ่งให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์จากบุญที่ตนได้กระทำ แต่ก็ใช่ว่าการอุทิศส่วนบุญ ของเขาจะทำให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมได้โดยปราศจากการอนุโมทนาบุญของผู้อื่น เพราะการอนุโมทนาถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของการรับส่วนบุญประการหนึ่ง

สรุปแล้ว คำว่า “ปตติ” ที่คนไทยมักแปลกันว่า “ส่วนบุญ” นั้น มีความหมายที่แท้จริง อยู่ 2 นัย ทั้งความหมายเชิงแยกเดี่ยว และความหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำของบุคคลหนึ่งต่อ อีกบุคคลหนึ่ง ดังนี้ คือ

1. บุญที่ผู้กระทำได้รับเอง เนื่องจากเป็นบุญที่เกิดจากการกระทำของตน โดยอาศัย หลักว่าเมื่อบุคคลได้สร้างเหตุอันใด ผลก็ย่อมจะตกเป็นของบุคคลนั้นตามสมควรแก่เหตุที่เขาได้สร้าง ไว้ ในที่นี้ปรารถนาถึงการได้รับบุญของผู้กระทำเป็นหลัก แต่เราไม่เรียกว่าเป็นส่วนบุญ เพราะบุคคล

⁴⁹ พระสัทธัมมโชติกะ, มหาอภิมมัตถสังคหิกา ปริจเฉทที่ 5, (กรุงเทพฯ: มุนินิธัสมโชติกะ, 2517), หน้า 231.

⁵⁰ พระสัทธัมมโชติกะ, มหาอภิมมัตถสังคหิกา ปริจเฉทที่ 5, หน้า 232.

ผู้กระทำบุญยังไม่ได้อุทิศให้ผู้อื่น ความหมายนี้เป็นความหมายเชิงแยกเดี่ยวที่หมายเอาเฉพาะบุญที่ผู้กระทำได้รับเอง ดังรูปวิเคราะห์ว่า “ปตตพพาติ ปตติ” แปลว่า “ความดีที่บุคคล (ผู้กระทำ) ฟังถึง (ฟังได้)” หรือ “ปชยิตถาติ ปตติ”⁵¹ แปลว่า “ความดีที่บุคคล (ผู้กระทำ) ถึงแล้ว (ได้รับแล้ว)”

2. บุญที่ผู้กระทำอุทิศให้แก่ผู้อื่น คือบุญที่บุคคลได้กระทำนั้นสามารถอุทิศให้แก่ผู้อื่นได้ แต่ผู้อื่นจะสามารถรับส่วนบุญได้ ก็โดยอาศัยเงื่อนไขคือการอนุโมทนาชื่นชมต่อบุญที่อีกบุคคลหนึ่งอุทิศให้ ซึ่งก็คือการรับผลบุญที่เขาได้กระทำโดยการอนุโมทนานั่นเอง โดยนัยนี้หมายถึงการกระทำ ความดีแล้วแผ่ออกไปแก่บุคคลอื่น ประารถนาให้เขามีส่วนในบุญที่ตนได้กระทำแล้ว ความหมายนี้แสดงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ของการกระทำระหว่างผู้อุทิศส่วนบุญกับ ผู้ที่เขาอุทิศส่วนบุญให้ ดังรูปวิเคราะห์ว่า “ปาปิยิตติ ปตติ” แปลได้ความว่า “ความดีที่บุคคลอื่น ให้ถึง (อุทิศให้)” หมายถึงความดีที่บุคคลได้รับเพราะมีผู้อื่นอุทิศให้ ดังนั้น บุญ (ปตติ) ตามนัยนี้จึงมุ่งเอาผู้ที่รับส่วนบุญซึ่งบุคคลอื่นอุทิศให้เป็นหลัก

ส่วนศัพท์ที่แสดงความหมายของส่วนบุญ หรืออาจเรียกว่าเป็นคำไวพจน์ (synonyms) ซึ่งสามารถใช้เป็นคำเรียกแทนความหมายของส่วนบุญได้ พอประมวลได้ 2 ศัพท์ คือ

ก) ทักขิณา หรือทักขิณาในภาษาไทย หากใช้ในความหมายเชิงบุคคลาธิษฐาน มุ่งเอาบุคคลหรือวัตถุสิ่งของเป็นที่ตั้ง หมายถึงทานที่ถวายแก่พระสงฆ์เพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับด้วยความเชื่อหรือศรัทธาในกรรมและผลของกรรม⁵² หรือไทยธรรมที่ถวายแก่ท่านผู้ทรงคุณพิเศษเพื่อประโยชน์แก่ประเทศ⁵³ เป็นคำที่นิยมใช้กับคนที่ล่วงลับไปแล้ว หรือไม่ก็เป็นพวกเทวดา แต่ไม่นิยมใช้กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังพระพุทธพจน์ในติโรกฐทสสูตรว่า “กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปัการะที่ญาติผู้ละไปแล้วทำไว้ในกาลก่อนว่า ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเราก็ควรถวายทักขิณาทานอุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว การร้องให้ ความเศร้าโศก หรือความรำไห่คร่ำครวญอย่างอื่นใด ใคร ๆ ไม่ควรทำเลย เพราะการร้องให้เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลายก็ยังคงสภาพอยู่อย่างนั้น ส่วนทักขิณาทานนี้แหละที่ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่เปรตนั้นโดยทันทีสิ้นกาลนาน ญาติธรรมนี้นั้นท่านแสดงออกแล้ว การบูชาญาติที่ตายไปท่านทำอย่างยิ่งใหญ่มากแล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุท่านก็เพิ่มให้แล้ว เป็นอันว่าท่านสะสมบุญไว้มีใช้น้อยเลย⁵⁴

อนึ่ง จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้การอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะถูกเรียกว่า “ทักขิณานุประทาน” ซึ่งถูกปรารภขึ้นในโอกาสที่มีญาติคนใดคนหนึ่งหรือผู้เป็นที่เคารพนับถือ และรู้จัก รักใคร่ คำนึงของบุคคลล่วงลับไปแล้วเท่านั้น แต่กระนั้น การกระทำบุญใน

⁵¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธมมตถวิภาวินยา ปญจิกา นาม อตถโยชนา (ทุดิโยภาโค), (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 574.

⁵² พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ชีวิตหนึ่งเท่านั้นสร้างความดีได้นันต์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2540), หน้า 2.

⁵³ พระอุตรคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี - ไทย, (กรุงเทพฯ: บริษัทประยูรพรินต์ติ้ง จำกัด, 2538), หน้า 241.

⁵⁴ ขุ.เปต.(ไทย) 26/22-25/171-172.

ลักษณะนี้ก็เป็นเพียงรูปแบบหนึ่งของปัตติทานอยู่นั่นเอง เพราะปัตติทานเป็นวิธีการกระทำบุญอุทิศกว้างๆ ครอบคลุมถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่และคนที่ล่วงลับไปแล้วด้วย นอกจากนั้นคำว่า “ทักษิณา” ยังเป็นคำเชื่อมกับคำอื่นๆ ซึ่งโดยมากก็มีความหมายสื่อถึงการอุทิศส่วนบุญ อาทิ คำว่า “ทักษิณาทน” หมายถึง การหลั่งน้ำอุทิศส่วนบุญภายหลังจากกระทำบุญแล้ว

ข) บุญญภาคะ เป็นคำที่เมื่อแปลตามรูปศัพท์แล้ว จะได้ความหมายตรงตัวว่า “ส่วนบุญ” คำนี้มักปรากฏในรูปลักษณะของการร่วมกระทำบุญกับผู้อื่นแล้วมีส่วนในบุญนั้น หรือขอมีส่วนร่วมในบุญที่บุคคลอื่นกระทำ หรือไม่ก็ขอให้บุคคลอื่นมีส่วนร่วมในบุญที่ตนได้กระทำ แตกต่างจากคำว่า “ทักษิณา” ที่สื่อความถึงการอุทิศส่วนบุญที่ออกไปจากผู้กระทำโดยตรง หรือขอให้ผู้อื่นอุทิศส่วนบุญแก่ตนเท่านั้น ไม่ได้ขอมีส่วนร่วมในบุญนั้นโดยตรง

อานิสสการให้ทาน 5 ประการ คือ 1. ผู้ให้ทานยอมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก 2. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน 3. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป 4. ผู้ให้ทานยอมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ 5. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ภิคุชทั้งหลาย อานิสสการให้ทาน 5 ประการนี้แล ผู้ให้ทานยอมเป็นที่รักของคนหมู่มาก ชื่อว่าดำเนินตามธรรมของสัตบุรุษ สัตบุรุษทั้งหลายผู้สงบ ผู้สัรวมอินทริย์ ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมคบหาผู้ให้ทานทุกเมื่อ สัตบุรุษเหล่านั้นย่อมแสดงธรรม เป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขา เขารู้ชัดธรรมนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพานในโลกนี้ และนอกจากนั้น กาลทาน 5 ประการ คือ 1. ให้ทานแก่ผู้มาสู่ถิ่นของตน 2. ให้ทานแก่ผู้เตรียมจะไป 3. ให้ทานแก่ผู้เป็นไข้ 4. ให้ทานในสมัยมีภิกษาหาได้ยาก 5. ให้ข้าวอย่างดี และผลไม้ใหม่แก่ผู้มีศีล ภิคุชทั้งหลาย กาลทาน 5 ประการนี้แล ผู้มีปัญญารู้ความประสงค์ของผู้ขอเป็นผู้ปราศจากความตระหนี่ยอมให้ทานในกาลที่ควรให้ทานที่เห็นพระอริยะผู้ซื้อตรง ผู้คงที่ย่อมเป็นทักษิณาที่ไพบุลย์ทำให้เขามีใจผ่องใสชนเหล่าใดอนุโมทนาหรือชวนชวายเป็นทักษิณานั้นเพราะการอนุโมทนาหรือชวนชวายเป็นของชนเหล่านั้นทักษิณาย่อมมีผลไม่พ่องแม้พวกเขาก็เป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ทอดถอยจึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมากเพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า⁵⁵

ส่วนผู้ที่ขอมีส่วนร่วมในบุญของผู้อื่น โดยที่ตนไม่ได้มีส่วนร่วมกระทำมาตั้งแต่ตอนต้น หากผู้กระทำบุญหรือเจ้าของบุญยินยอมอนุญาตให้เขามีส่วนร่วมในบุญ ก็ถือว่าเขาเป็นบุญภาคีคือมีส่วนในบุญนั้น สำหรับกรณีที่ผู้กระทำบุญแสดงอหยาตย์กว้างขวาง เปิดโอกาสให้ผู้มีอื่นมีส่วนร่วมในบุญของตนด้วยการอุทิศส่วนบุญให้แก่เขา หากเขา (ผู้อื่น) รับทราบถึงเจตนาปรารถนาดีนั้นแล้วอนุโมทนาเป็นการแสดงความชื่นชมและขอบคุณ (ปัตตานุโมทนาเมย) ในส่วนบุญที่ผู้อุทิศส่วนบุญให้ ก็ถือว่าเขามีส่วนในบุญนั้นโดยตรง หรือแม้แต่ผู้ที่กระทำบุญโดยการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์สักอย่างหนึ่ง แล้วชักชวนผู้อื่นให้ร่วมกระทำคล้ายกับผู้ลงทุนกับผู้เป็นหุ้นส่วน ถือว่าผู้ที่ร่วมกระทำบุญคล้ายกับเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นผู้มีส่วนในบุญนั้นโดยตรง เช่นกัน ส่วนผู้ที่อนุโมทนาบุญของคนอื่น โดยที่เขาไม่ได้อุทิศส่วนบุญให้ และผู้ที่คนอื่นปรารถนาให้มีส่วนในบุญของเขาโดยที่ไม่ได้ร่วมกระทำบุญ เป็นผู้มีส่วนในบุญโดยอ้อม

⁵⁵ อง.ปญจก. (ไทย)22/35-36/56-58.

อย่างไรก็ตาม การอนุโมทนาในการกระทำบุญของผู้อื่นก็นับว่ามีส่วนในบุญนั้นได้ แม้จะไม่ได้ร่วมกระทำก็ตาม แต่ต้องทำความเข้าใจว่าบุคคลสามารถมีส่วนในบุญของคนอื่นได้ แต่ไม่ใช่เป็นผู้รับส่วนบุญหรือผลบุญที่เขาอุทิศให้ สำหรับอุททาหารณ์การขอมีส่วนร่วมในบุญของผู้อื่น ส่วนมากปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายแห่ง โดยที่ทายกเมื่อได้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าหรือพระเถระผู้ทรงคุณพิเศษหลายๆ องค์แล้ว ก็มักขอมีส่วนร่วมในบุญหรือในคุณธรรมที่ท่านได้บรรลุ ซึ่งท่านเหล่านั้นก็จะอวยพรให้สำเร็จตามความปรารถนา เพื่อให้ผู้ขอมีส่วนร่วมได้กระทำบุญในส่วนของการปัตตานโมทนาบุญ อันเกิดจากความปรารถนาอันดีต่อบุญของผู้อื่นนั้นเป็นปัจจัย

2.5.2 ประเภทของส่วนบุญ

เมื่อแยกประเภทของส่วนบุญเฉพาะที่เป็นสาระสำคัญแล้ว จะได้ลักษณะกว้าง ๆ อยู่ 2 ประการ กำหนดโดยประเภทของบุคคลผู้รับส่วนบุญที่เขาอุทิศให้ มุ่งหมายถึงผู้รับโดยตรง คือ คนที่ยังมีชีวิตอยู่และคนที่ล่วงลับไปแล้ว และกำหนดโดยลักษณะของการอุทิศ 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะการอุทิศในเชิงแคบ คืออุทิศโดยเจาะจงผู้รับส่วนบุญประการหนึ่ง และในเชิงกว้างคืออุทิศโดยไม่เจาะจงผู้รับส่วนบุญประการหนึ่ง ประเภทของส่วนบุญทั้งหมดนี้มีนัยสำคัญที่น่าพิจารณาอยู่ไม่น้อย เพราะชี้ให้เห็นถึงสาระของการอุทิศส่วนบุญทั้งในส่วนของผู้รับส่วนบุญและลักษณะของการอุทิศส่วนบุญอย่างสำคัญ

2.5.2.1 ประเภทของส่วนบุญที่เนื่องด้วยบุคคลผู้รับ

เมื่อจำแนกประเภทโดยถือเอาผู้รับส่วนบุญเป็นเกณฑ์ เราสามารถจัดส่วนบุญประเภทนี้ออกได้ 2 ลักษณะ คือ

ก) ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่

เป็นส่วนบุญประเภทที่ชาวพุทธจำนวนมากมักเข้าใจผิดว่าไม่น่าจะมีอยู่ในหลักของการกระทำบุญทางพระพุทธศาสนา โดยเหตุที่มีความเข้าใจอยู่เป็นพื้นฐานแล้วว่าการอุทิศส่วนบุญเป็นเรื่องของมิตินี้ที่อยู่อำลัษณชีวิตปัจจุบัน และมีความเกี่ยวเนื่องกับภพหน้าซึ่งเชื่อกันว่าญาติของตนจะไปสิงสู่อยู่ครอง จึงพากันเข้าใจว่าไม่ใช่กิจกรรมที่ควรกระทำแก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะเชื่อว่าเมื่อกระทำไปแล้วเขาก็คงไม่ได้รับประโยชน์อะไร ทานวัตถุจำพวกอาหารเป็นต้นที่อุทิศไปให้เขาก็คงไม่ได้รับ เนื่องจากเขาก็มีกินมีใช้ในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องใช้สอยปัจจัยซึ่งคนที่ยังมีชีวิตอยู่เหมือนกันอุทิศให้ แต่คนที่ล่วงลับไปสู่ปรโลกน่าจะมีความต้องการปัจจัยเหล่านั้น โดยสมมติฐานว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้วไม่สามารถนำทรัพย์สมบัติของตนติดตัวไปได้ อีกทั้งภพที่ญาติไปเกิดนั้นก็ไม่มีประกอบอาชีพสำหรับเลี้ยงชีวิตเหมือนกับโลกมนุษย์ ดังนั้น คนที่ยังมีชีวิตอยู่จึงควรกระทำบุญอุทิศไปให้เพื่อเขาจะได้กินได้ใช้ในปรโลก เราสามารถประเมินสภาพความเชื่อเรื่องการอุทิศส่วนบุญของชาวพุทธบางคนดังกล่าวมาว่าตั้งอยู่บนฐานของความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนและคลุมเครือ ดังไปเพียงด้านเดียว คือมุ่งกระทำเฉพาะโอกาสที่ญาติเป็นต้นล่วงลับไปแล้วเท่านั้น ซึ่งอาจทำให้มองข้ามเลย ไม่ใส่ใจให้ความสำคัญในการสร้างมตรจิตต์ต่อพวกเขาในขณะที่พวกเขายังมีชีวิตอยู่

อีกประการหนึ่ง ความเชื่อในลักษณะนี้ของชาวพุทธบางคน น่าจะเป็นการตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่า ญาติของตนที่ล่วงลับไปแล้วอาจมีสภาพชีวิตที่อดอยากหิวกระหาย หรืออาจตกอยู่ในโลกที่

เราร้อนทุกข์ทรมานและปราศจากความสุข จึงควรอุทิศส่วนบุญให้แก่พวกเขา เพื่อว่าพวกเขาจะสามารถรับส่วนบุญได้แล้วมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น และมีปัจจัยใช้สอยอย่างเพียงพอต่อความต้องการพิจารณาได้ว่าการตั้งสมมติฐานดังกล่าวนี้

ด้วยเหตุนี้ การอุทิศส่วนบุญให้แก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงดูเหมือนว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวเกินไปจนมองไม่เห็นความสำคัญ หรือเป็นไปได้ และอาจมองว่าเป็นเรื่องอับมงคลก็ได้ ข้อเสียของความเข้าใจในลักษณะนี้ ก็คืออาจเป็นเหตุให้คนประวิงเวลาที่จะกระทำประโยชน์แก่บุคคลอื่นในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ จะเห็นความสำคัญของเขาก็ต่อเมื่อเขาล่วงลับไปแล้วเท่านั้น เมื่อถึงเวลานั้นแล้วจึงค่อยอุทิศส่วนบุญให้ ซึ่งความจริงแล้วการอุทิศส่วนบุญเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวพุทธควรกระทำในชีวิตประจำวันของตน เพราะยิ่งกระทำก็ยิ่งเพิ่มพูนความดีให้มีมากยิ่งขึ้น จิตใจของผู้กระทำความดีก็จะประณีต สะอาดยิ่งขึ้น และหากอนุโลมว่าการกระทำความดีหรือการปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น จักสามารถอุทิศให้แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ด้วยการแสดงความปรารถนาดี มุ่งประโยชน์แก่เขาเป็นที่ตั้ง ก็นับได้ว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถกระทำได้และยังอาจก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ด้วย

อนึ่ง การอุทิศส่วนบุญแก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ สามารถกระทำได้ 2 วิธี คือจะอุทิศต่อหน้าก็ได้ อุทิศลับหลังก็ได้⁵⁶ การอุทิศส่วนบุญต่อหน้า คือ เมื่อเราได้กระทำบุญในส่วนของท่าน ศีล หรือภavana แล้ว ได้พบญาติมิตรและคนที่ใกล้ชิดคุ้นเคยกันจึงบอกให้ทราบว่าได้กระทำบุญมาแล้วขอให้เขาร่วมอนุโมทนาเพื่อมีส่วนได้รับบุญนั้นด้วย หากเขาอนุโมทนาที่ได้รับบุญในส่วนของปัตตานโมทนา แม้หากเขาไม่อนุโมทนา ผู้อุทิศส่วนบุญก็ยังถือว่าได้บุญในส่วนของปัตตานอยู่ นั่นเอง

ส่วนการอุทิศให้ลับหลังนั้น เช่น การกระทำบุญพิเศษประเภทใดประเภทหนึ่งเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ เนื่องในโอกาสสำคัญที่เกี่ยวข้องด้วยพระองค์ท่านเหล่านั้น ดังที่พสกนิกรไทยทุกหมู่เหล่าปฏิบัติกันเป็นประจำทุกปี แม้ว่าพวกท่านจะไม่ทรงทราบ แต่ก็ถือว่าการอุทิศส่วนบุญนั้นเป็นสื่อแสดงออกถึงความจงรักภักดี และปรารถนาให้ท่านเหล่านั้นทรงพระเกษมสำราญ

นอกจากนั้น การอุทิศส่วนบุญให้แก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็ยังมีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาอยู่หลายแห่ง เช่น เรื่องของนายอันนการะอุทิศส่วนบุญให้แก่เศรษฐีที่มาขอมีส่วนร่วมในบุญที่เขาได้รับจากการถวายบิณฑบาตแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า⁵⁷ อุบาสกผู้เป็นอริยสาวกขึ้นเรือเดินทางไปกับช่างตัดผม เมื่อเรืออับปางกลางทะเล ทั้งสองพากันเอาชีวิตรอดขึ้นฝั่งได้ ช่างตัดผมฆ่านกกินเป็นอาหารประทังชีวิต แต่อุบาสกเป็นผู้รักษาศีลจึงไม่กินนก ระลึกถึงแต่คุณของพระรัตนตรัย พญานาคเลื้อมไสลในศีลของท่าน จึงเนรมิตกายเป็นเรือให้อุบาสกนั่ง เทวดาที่สถิตอยู่ประจำมหาสมุทรก็มารับเฉพาะอุบาสกไป แต่ไม่รับช่างตัดผมไปด้วย เพราะเขาไม่มีศีล อุบาสกต้องการจะ

⁵⁶ พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ), *กฎแห่งกรรม*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 139.

⁵⁷ พระพุทธโฆษาจารย์, *ธัมมปทฎกถา อฏฐโม ภาค*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 87-88.

อนุเคราะห์เขา จึงอุทิศส่วนบุญที่เกิดจากการรักษาศีลและอนุสติภวณแก่เขา แล้วบอกให้เขา อนุโมทนาในความดีศีลและภวณของตน เมื่อเขาอนุโมทนาแล้วเทวดาก็ได้นำเขาไปด้วย⁵⁸ หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกาอุทิศส่วนบุญที่เกิดจากการถวายวิหารบุพพารามแก่หญิงสหายประมาณ 500 คน และขอให้หญิงเหล่านั้นอนุโมทนาส่วนบุญที่นางอุทิศให้⁵⁹

สรุปได้ว่า ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ แม้จะไม่โดดเด่นเท่ากับการอุทิศให้แก่คนที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะความจำเป็นในการอุทิศส่วนบุญให้ที่มักถูกมองว่ามีน้อยกว่าคนที่ล่วงลับไปแล้ว โดยที่ชาวพุทธจำนวนมากมีความเชื่อว่าเมื่อมีญาติคนใดคนหนึ่งล่วงลับไปแล้ว ต้องปรารภการถวายทานแก่พระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญที่เกิดจากทานนั้นให้เสมอ ส่วนคนที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นแทบจะไม่มี ความจำเป็นสำหรับการอุทิศส่วนบุญให้เลย เนื่องจากแม้ไม่ได้อุทิศส่วนบุญให้เขาก็สามารถดำรงชีวิตของตนได้ตามปกติอยู่แล้ว

ความเข้าใจดังกล่าวนี้ ทำให้การอุทิศส่วนบุญเป็นกิจกรรมที่ถูกบีบแคบลงมาเหลือเฉพาะการกระทำให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ไม่ขยายไปถึงคนที่ยังมีชีวิตอยู่ และมองข้ามความสำคัญของกิจกรรมอันเป็นบุญอย่างอื่นนอกจากการให้ทานด้วย ทั้งที่หลักการกระทำบุญในพระพุทธศาสนามีมากมายหลายวิธี และวิธีที่ประณีตกว่าการให้ทานขึ้นไปก็มี ซึ่งล้วนแต่อุทิศให้แก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ดังเช่นนายจ๊กกษัตริย์อุทิศความดีจากการบำเพ็ญอุภัยทาน และรักษาศีลโดยไม่ปลิดชีวิตของกระต่าย เพื่อนำเนื้อสด ๆ ของมันมาปรุงเป็นยาบำบัดโรคของมารดา ทั้งที่มีโอกาสฆ่ามันได้ แต่ก็ถูกคิดขึ้นมาได้ว่าการทำลายชีวิตสัตว์อื่นเพื่อแลกกับชีวิตของมารดาไม่เป็นการสมควรเลย จึงปล่อยมันไปด้วยความเมตตาเอ็นดู เมื่อเขาเข้าไปหามารดาแล้ว ก็ได้ยืนตั้งสัตยาธิษฐานว่า “ตั้งแต่เกิดมาจนจำความได้ เราไม่เคยจงใจฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเลย ด้วยสัจจวาจาฉันขอให้มารดาของเราหายจากโรคด้วยเถิด” พอสิ้นสัตยาธิษฐานมารดาของเขาก็ได้หายจากโรคนั้นทันที⁶⁰

นี่เป็นอุทาหรณ์ของการอุทิศส่วนบุญที่มีอยู่ในตน หรือที่เกิดจากการทำความดีอื่น ๆ ให้แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่จำเพาะว่าต้องกระทำในโอกาสที่ญาติของตนล่วงลับไปแล้วเท่านั้น แต่มีหลักสังเกตอยู่ว่าการอุทิศให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่นิยมการถวายทานแก่พระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญในรูปของอาหารไปให้เหมือนกับการอุทิศให้แก่คนที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีชาวพุทธจำนวนมากไม่ยอตั้งสมมติฐานว่าเขาไปเกิดอยู่ในโลกที่ขาดแคลนปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิต ทั้งนี้ เพราะคนที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นมีสภาพชีวิตที่ไม่มีความจำเป็นต้องรับผลทานในรูปของอาหาร ส่วนบุญที่เขาจะพึงได้รับจากการถวายทานมีเพียงการอนุโมทนาในบุญ ด้วยความปลาบปลื้มยินดีอันเป็นส่วนของปัตตานุโมทนามัยเท่านั้น

ข) ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป เป็นเรื่องที่ชาวพุทธเข้าใจกันโดยทั่วไปอยู่แล้วว่าเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในโอกาสที่มีญาติของตนคนใดคนหนึ่งล่วงลับไป หรือโอกาสครบรอบวันเสียชีวิตของเขา โดยญาติหรือมิตรสหายจัดพิธีกระทำบุญครบรอบ 7 วัน 3 เดือน หรือ 1 ปี เพื่อรำลึกถึง

⁵⁸ ขุ.ชา.อ.(บาลี) 3/171-173.

⁵⁹ ขุ.วิ.อ. (บาลี) 23/252.

⁶⁰ ส.ข.อ.(บาลี) 2/236-237.

ญาติผู้ตายไปแล้ว การปรารภบุญโดยมากนิยมถวายทานแก่พระสงฆ์ เพื่อเป็นปัจจัยให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วได้รับผลที่เกิดจากการถวายทานนั้น

การอุทิศส่วนบุญที่เรียกว่าทักษิณานุประทานนี้ เป็นกิจที่ชาวพุทธควรกระทำแก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะเป็นวิธีเดียวที่จะทำให้พวกเขาได้รับประโยชน์ตามฐานะที่สมควร และเป็นวิธีตอบแทนอุปการคุณของพวกเขาได้ดีที่สุด การตอบแทนด้วยความเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ตอกชกตัวเหมือนอย่างธรรมเนียมของพวกพราหมณ์ ไม่ก่อให้เกิดผลดีอะไรแก่พวกเขาเลย พวกเขาล่วงลับไปแล้วก็คงอยู่อย่างนั้น ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ยิ่งไปกว่านั้น ผู้อุทิศส่วนบุญชนิดนี้ยังมีส่วนสร้างประโยชน์ด้านอื่น ๆ มีถวายความอุปถัมภ์แก่พระสงฆ์ให้มีกำลังปฏิบัติศาสนกิจ ประพฤติพรหมจรรย์ และตนเองก็ได้สั่งสมบุญไว้มิใช่น้อยด้วย⁶¹

อาจกล่าวได้ว่า การอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาฉันอาหารตามอย่างที่พระเจ้าพิมพิสารทรงกระทำ หลังจากฉลองพระเชตวันมหาวิหารนั้นมีความสอดคล้องกับธรรมเนียมการกระทำทักษิณาที่เรียกว่า “ศราทธ” ของพวกพราหมณ์ คือพวกเขาจะเชิญพวกพราหมณ์ด้วยกันมาเลี้ยง เสร็จแล้วแจกไทยธรรม ผ้าถือนั่นเป็นสิ่งจำเป็นที่จะเว้นไม่ได้ พวกพราหมณ์เคร่งครัดในเรื่องนี้มาก เพราะไม่อยากให้บุรพบิดรของเขาหิวกระหายและเปลือยกาย⁶²

ข้อแตกต่างของการกระทำทักษิณานุประทานของพระพุทธศาสนากับธรรมเนียมการกระทำทักษิณาของพวกพราหมณ์ ก็คือผู้รับทานของพระพุทธศาสนาเป็นพระสงฆ์ ส่วนของพวกพราหมณ์เป็นพราหมณ์ด้วยกันเอง นอกจากนั้น การอุทิศส่วนบุญของพระพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดเฉพาะญาติของตนเท่านั้น หากยังขยายไปถึงมิตรสหายเป็นต้นด้วย แต่ของพวกพราหมณ์นิยมอุทิศส่วนบุญที่เกิดจากการให้ทานตามความเชื่อทางศาสนาของตน โดยอุทิศเฉพาะบุรพบิดร 3 ชั้น คือ บิดา ปู่ ทวด สำหรับบุรพบิดรชั้นก่อนรุ่นทวดขึ้นไป หรือญาติผู้ไม่ได้สืบสายตรงลงมาจะได้รับเฉพาะน้ำที่ญาติกรวดให้เท่านั้น ซึ่งบุคคลประเภทนี้เรียกว่า “สมาโนทก” แปลว่า “ผู้ร่วมน้ำ”⁶³

อย่างไรก็ตาม ส่วนที่เหมือนกันของทั้งสองศาสนาก็คือ ต่างก็เป็นกิจกรรมที่อุทิศให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว มุ่งให้เขาได้รับประโยชน์จากการอุทิศส่วนบุญ โดยมีอาหารกินและมีเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างสมบูรณ์ จุดประสงค์หลักก็เพื่อพลิกเปลี่ยนสภาพชีวิตของเขาซึ่งเชื่อว่าได้รับ ความทุกข์ หิวกระหายและเปลือยกายให้อิ่มหนำสำราญและมีเสื้อผ้าสวมใส่ จนกระทั่งพ้นไปจากสภาพที่ทุกข์ทรมานในโลกที่เขาไปเกิดอยู่นั้น

โดยมากแล้ว ส่วนบุญที่อุทิศให้แก่คนที่ล่วงลับไปแล้ว มักจะเกี่ยวเนื่องกับการให้ทานเสมอ ถือว่าเป็นแบบแผนที่ชาวพุทธยึดถือปฏิบัติมาโดยตลอดก็ว่าได้ เพราะปรากฏว่าการทำบุญ ทักขิณานุประทานเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว นิยมปรารภการถวายทาน เป็นหลักสำคัญ แม้ว่าจะไม่รู้ว่ายญาติของตนจะไปเกิดอยู่ในภูมิที่สามารถรับส่วนบุญนั้นได้หรือไม่ แต่ก็ถือว่า

⁶¹ ชุ.เปต.(ไทย) 26/14-25/170-172.

⁶² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, หน้า 472.

⁶³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 13.

เป็นหน้าที่ที่ตนควรกระทำแก่ญาติด้วยความตระหนักรู้ และถือเป็นเรื่องจำเป็นที่จะละเว้นไม่ปฏิบัติไม่ได้ ด้วยหวังว่าอย่างน้อยที่สุดส่วนบุญที่ตนอุทิศให้จะเป็นปัจจัยด้านบวกซึ่งคอยอุดหนุนอำนาจให้ญาติของตนมีสภาพชีวิตที่ดี มีความสุข มีปัจจัยอำนาจชีวิตอย่างสมบูรณ์ในโลก ชั้นที่สุดแม้หากญาติของตนไม่ได้รับส่วนบุญ ก็ไม่เป็นการสูญเสียอะไร เพราะตามหลักความจริงแล้ว บุญย่อมจะตกเป็นของผู้กระทำอยู่นั่นเอง ไม่ได้สูญหายไปไหน นอกจากนั้น การอุทิศส่วนบุญยังถือเป็นการปฏิบัติตามหลักของทศ 6 โดยเฉพาะพันธกิจของชีวิตระหว่าง ทศเบื้องต้นคือบิดามารดากับทศเบื้องหลังคือบุตรธิดา ซึ่งบุตรธิดามีหน้าที่อันเป็นข้อผูกพันประการหนึ่งที่พึงกระทำต่อบิดามารดา นั่นก็คือการอุทิศส่วนบุญให้เมื่อท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว สำหรับการเช่นสังเวทพระภูมิเจ้าที่ ผีบ้านผีเรือน และยังอาจรวมไปถึงรุกขเทวดา หรือศาลพระพรหม ที่ต่างได้รับความนิยมนับและความเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากชาวบ้านทั่วไป หรือแม้แต่ชาวพุทธบางคนที่ยังมีความเชื่อในเรื่องมิติที่เร้นลับ อยู่ลำดับระดับที่ประสาทสัมผัสของสามัญมนุษย์จะพึงเห็นได้ โดยใช้ของเช่นไหว้สังเวทรูปแบบต่าง ๆ ตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นนั้น ถือได้ว่าเป็นที่มาประการหนึ่งของการตั้งเครื่องบัตร์พลีสังเวทผีและเทวดาบนศาล เพียงตา ศาลพระพรหม และที่ต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย มีทั้งเครื่องบูชาประเภทดอกไม้ธูปเทียน หรือเครื่องหอมอย่างอื่นด้วยก็ได้ กับเครื่องสังเวทที่เป็นของกิน เช่น หัวหมู ไก่ต้ม บายศรี กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เป็นต้น⁶⁴

นอกจากนี้ ยังรวมถึงพิธีอีกหลายอย่างที่ปรากฏอยู่ในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น พิธีกินกล้วยสลากในภาคเหนือ⁶⁵ บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากในภาคอีสาน บุญข้าวบิณฑ์ในภาคใต้ และพิธีสารทของไทยภาคกลาง⁶⁶ ซึ่งแม้จะเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อเช่นสังเวทสิ่งที่มีชีวิตที่มีความศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเร้นลับทั้งหลาย เช่น เทวดา และพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการอนุโลมตามหลักคำสอนเรื่องพลี 5 คือ 1). ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ 2). อติถิพลี ต้อนรับแขก 3). ปุพเพตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ 4). ราชพลี บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น 5) เทวตพลี ถวายเทวดา คือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชา ตามความเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุพเพตพลีและเทวตพลี แต่ก็อาจทำให้เบี่ยงเบนไปจากหลักคำสอนที่แท้จริงได้ หากไม่กระทำเพื่อแสดงออกถึงความกตัญญูต่องานที่ต่อผู้มีพระคุณ และความเคารพนับถือต่อสิ่งเร้นลับทั้งหลายที่เชื่อว่ามีชีวิต มีฤทธิ์อำนาจ แต่ทำเพื่อเป้าหมายอื่น เช่น เพื่อให้สิ่งเร้นลับเหล่านั้นพึงพอใจแล้วอำนาจโชคลาภให้แก่ตนและคนใกล้ชิดทั้งหลาย

⁶⁴ พ.ต.ประมวล สุวรรณศรี, บุญญรัตน์ อดิชาตินานนท์ และภัทรกานต์ เผ่าบุญเกิด, **สี่ศาสตร์**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทสากลการศึกษา จำกัด, 2530), หน้า 60.

⁶⁵ คณะจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **เทศกาลพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระพรหมมุนีศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 205-207.

⁶⁶ ผศ.สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, หน้า 50-51.

สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องสิ่งเร้นลับศักดิ์สิทธิ์ และการถวายเครื่องบัตร์พลีเช่นสรวงบูชาเพื่อเอาใจหรือบนบานศาลกล่าวเพื่อให้เกิดโชคลาภแก่ตนนี้ มีคำกล่าวของนักปราชญ์ชาวตะวันตกอยู่ท่านหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงเหตุผลว่าทำไมถึงต้องมีสิ่งเหล่านี้อยู่ในวิถีชีวิตของคนว่า ถ้าเราไม่มีพระเจ้า ไม่มีผีสิงเทวดา เราก็ควรจัดสร้างขึ้น เพื่อจะได้ปลื้มบูชาเป็นที่เคารพนับถือ เพราะถ้ามนุษย์ไม่มีสิ่งใดสำหรับยึดถือเพื่อเหนี่ยวรั้งความประพฤติของคน เช่นไม่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์เหนือคน คอยบันดาลให้คุณให้โทษได้แล้ว คนก็จะไม่มีที่เกรงขามหันไปประพฤติแต่ความเลวทรามต่ำช้า กระทำให้หาความสุขสงบในหมู่มนุษย์ไม่ได้⁶⁷

การอุทิศส่วนบุญให้แก่คนที่ล่วงลับไปแล้วตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา มีนัยที่แตกต่างจากคำกล่าวนี้ เพราะแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะยอมรับว่ามีเทวดาประเภทต่าง ๆ เช่น เทวดาที่สถิตอยู่ตามแผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ และอากาศ รวมทั้งโอปปาติกสัตว์อื่น ๆ มีพวกเปรต เป็นต้นก็ตาม แต่เขาเหล่านั้นไม่ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความรู้สึกครั่นคร้ามเกรงขามในอำนาจ หรือเพื่อปลุกเร้าให้คนบูชาเอาใจ เพื่อที่จะช่วยอำนวยความสะดวกให้ ซึ่งเป็นลักษณะการอ้อนวอนเทพเจ้าอย่างศาสนาประเภทเทวนิยมทั้งหลาย เพราะการบูชาบวงสรวงพระเจ้าในลักษณะนั้น ไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจในการกระทำความดีอย่างแท้จริง หากแต่กระทำไปเพราะเกรงกลัวอำนาจลึกลับที่เชื่อกันว่าสามารถอำนวยความสะดวกหรือบันดาลผลร้ายให้แก่ตนได้ จึงต้องสังเวยเอาใจด้วยเครื่องบัตร์พลีต่าง ๆ แต่พระพุทธศาสนาแสดงท่าทีต่อสิ่งเหล่านั้น อย่างสิ่งที่ดำรงอยู่ตามสภาพซึ่งกรรมจัดสรรให้เป็นอยู่อย่างนั้น ไม่ได้มีอำนาจในการอำนวยความสะดวกหรือสนองผลร้ายให้แก่ใครตามความเชื่อเช่นนั้น ซึ่งหากปฏิบัติต่อเขาด้วยความนอบน้อมบูชา ก็ย่อมจะได้รับความนอบน้อมบูชาจากเขาเช่นกัน ดังที่ พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนา แก่มหาอมาตย์ทั้งสองด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

บัณฑิตอยู่ในที่ใด ครั้นเลี้ยงดูท่านผู้มีศีล ผู้สำรวม

ประพฤติพรหมจรรย์ในที่ที่ตนอยู่นั้นพึงอุทิศทักษิณา

แก่เหล่าทวยเทพผู้สถิตอยู่ในที่นั้น

ทวยเทพเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้วย่อมบูชาตอบ

อันเขานับถือแล้วย่อมนับถือตอบ

จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน

ดูจุมราตาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก

ดังนั้น ผู้ที่ทวยเทพอนุเคราะห์แล้ว

ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ⁶⁸

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังตรัสไว้อีกว่าการอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ดี ญาติที่ล่วงลับไปแล้วก็ดี และเทวดาเป็นต้นก็ดี เป็นหน้าที่ที่ผู้ครองเรือนพึงกระทำด้วยความใส่ใจ

⁶⁷ พ.ต.ประมวล สุวรรณศรี, เบญจรัตน์ อติชาตินานนท์ และภัทรกานต์ เผ่าบุญเกิด, สี่ศาสตร์, หน้า 59.

⁶⁸ วิ.ม. (ไทย) 5/286/100-102.

โดยการใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรกระทำพลี 5 อย่าง ความข้อนี้นี้มีพระพุทธพจน์รับรองว่า นรชนเมื่อคำนึงถึงเหตุนี้ว่า เราได้ใช้จ่ายโภคทรัพย์เลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรเลี้ยง

“โภคทรัพย์ เราได้บริโภครแล้ว คนที่ควรเลี้ยง เราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลาย เราได้ข้ามพ้นแล้ว ทักขณามีผลสูงขึ้น เราได้ให้แล้ว และพลี 5 อย่าง เราได้ทำแล้ว ท่านผู้มีศีลสำรวมระวัง ประพฤติพรหมจรรย์ เราได้บำรุงแล้วประโยชน์ที่บัณฑิตผู้อยู่ครองเรือนปรารถนา เราก็ได้บรรลุแล้ว โดยลำดับกรรมที่ไม่ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง เราได้ทำแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรม

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์”⁶⁹

พระพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักกระทำหน้าที่ของตน ให้สมบูรณ์ เมื่อประโยชน์ส่วนตนสมบูรณ์แล้วก็เพื่อแผ่ออกไปแก่บุคคลใกล้เคียง เช่น ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือที่ล่วงลับไปแล้ว ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตนเองด้านใดด้านหนึ่ง ทั้งด้านหน้าที่การงาน และความสัมพันธ์กันในกิจกรรมด้านอื่น ตลอดจนสังคมรอบข้าง แม้กระทั่งประเทศชาติ รวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ตนเองมองไม่เห็น แล้วขยายออกไปอย่างไม่มีขอบเขตไม่มีประมาณ ครอบคลุมถึงสัตว์ทุกประเภทที่มีอยู่ในสกลจักรวาล ด้วยความรู้สึกปรารถนาดี ด้วยเมตตาริจิต โดยถือเป็นภารกิจของชีวิตอย่างหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญอย่างสม่ำเสมอ หรือยึดถือเป็นหลักของใจสำหรับการดำเนินชีวิตให้มีความสุขในปัจจุบัน

การกระทำหน้าที่ตามแนวทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นการใช้ชีวิตอย่างคุ้มค่าด้วยการทำความดีในส่วนต่าง ๆ แล้ว ยังก่อให้เกิดผลดีแก่เขาทั้งในชาตินี้และชาติหน้าด้วย กล่าวคือ เขาได้สร้างหลักประกันที่มั่นใจให้แก่ชีวิตของตนเองไว้ตั้งแต่ในปัจจุบันแล้ว เมื่อเขาละโลกไปความดีที่เขาได้กระทำไว้ ก็จะเป็นปัจจัยอุดหนุนให้เขามีความสุขตามสมควรแก่กรรมของตน

ฉะนั้น การอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วหรือแม้แต่เทวดา จึงถือเป็นหน้าที่ที่ผู้ครองเรือนควรกระทำด้วยความกตัญญูทวาที ขาบซึ่งสำนึกในคุณงามความดีของญาติที่เคยกระทำแก่ตน มากกว่าที่จะเป็นการกระทำเพื่อเอาใจ หรือเพื่ออ่อนน้อมให้เขาอำนวยโชคลาภให้แก่ตน ไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของตนเหมือนที่บางคนเข้าใจกัน ทั้งไม่ได้เป็นการสนองตอบต่ออุบายเขียนเสือให้วัวกลัว ซึ่งใช้อ้างเป็นเหตุผลสำคัญในการสร้างพระเจ้าหรือเทวดาขึ้นมา เพื่อให้คนเกรงขามและช่วยป้องกันภัยไม่ให้คนกระทำความชั่วดังคำกล่าวของนักปราชญ์ตะวันตกท่านนั้น

2.5.2.2 ประเภทของส่วนบุญที่เนื่องด้วยการอุทิศ

ส่วนบุญที่เนื่องด้วยการอุทิศในที่นี้ ได้แก่ ส่วนบุญที่เขาก่อให้แก่อุทิศให้แก่ผู้ที่เป็นญาติเป็นต้นมีอยู่ 2 ประการ คือ⁷⁰

ก) ส่วนบุญที่อุทิศให้โดยเจาะจง (อุทิสสิกปัตติ) โดยการระบุชื่อของผู้ที่ตนมุ่งหมายอุทิศให้ กลุ่มคนที่ตนรู้จักคุ้นเคย ระบุเพศ และสถานภาพ เช่น ญาติผู้มีเชื้อสายเดียวกันกับตนทั้ง

⁶⁹ อก.ปญจก.(ไทย) 22/41/64-66.

⁷⁰ พระสังฆธรรมโชติกะ, มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5, หน้า 233.

ช่วงใกล้และช่วงไกล ซึ่งได้แก่บรรพบุรุษผู้เป็นเทือกเถาที่ตนสืบสายตรงลงมาทางสายเลือด 3 ชั้น มีปู่ ทวด ย่าทวด ตาทวด ยายทวด ปู่ย่า ตายาย และบิดามารดา หรือบรรพบุรุษก่อนรุ่นทวดขึ้นไป เท่าที่ตนรู้จักและจำได้ รวมถึงญาติผู้เป็นเหล้ากอที่สืบสายตรงลงมาจากตน 3 ชั้น มีลูก หลาน และเหลน แม้กระทั่งอุทิศให้แก่ผู้มีอุปการคุณ เช่น ครูอาจารย์ ตลอดจนมิตรสหายและคนที่รู้จักคุ้นเคยทั้งหลาย

ส่วนบุญประเภทนี้ เมื่อผู้ที่เขาอุทิศให้ได้รับรู้และอนุโมทนาโดยการเปล่งวาจาว่าสาธุ ๆ หรือด้วยจิตใจที่เป็นกุศล มีความปรารถนาคือในการกระทำบุญของผู้อื่น ปราศจากความริษยาชุนใจ และขัดเคืองใจ การกระทำดังนี้จึงจะเป็นเหตุให้เขาได้รับส่วนบุญในทันที ดังเช่นหมู่ญาติของพระเจ้าพิมพิสารเมื่อครั้งอดีตที่ไปเกิดในเปรตวิสัย ในครั้งแรกที่พระเจ้าพิมพิสารได้สร้างวัดเวฬุวัน ถวายพระพุทธเจ้าแล้วทรงกระทำการฉลอง โดยทรงนิมนต์พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขมาฉันภัตตาหาร เสร็จแล้วไม่ได้ทรงอุทิศส่วนบุญให้แก่หมู่ญาติ ถ้าทรงอุทิศก็คงมิได้ทรงเจาะจงหมู่ญาติ พวกเขารู้สึกผิดหวังมาก ต่อมาได้มาปรากฏตัวแสดงสภาพชีวิตอันทุกข์ทรมานของพวกตนให้พระองค์เห็น และส่งเสียงร้องอันน่าเสียดายขอให้พระองค์ทรงไถ่ยื่น เพื่อให้ทรงทราบความประสงค์ของพวกตน แต่กระนั้นพระองค์ก็ไม่ทรงเข้าใจความหมายที่พวกเปรตแสดง จึงไปทูลถามพระพุทธเจ้าจนทราบความนั้นแล้ว ครั้งที่สองจึงทรงปรารภการบำเพ็ญพระราชากุศลโดยการถวายทานอีก ภายหลังจากที่พระองค์ถวายทานจำพวกโภชนาหารและผ้าเป็นต้นแล้ว ได้ทรงหลังทักษิณทกอุทิศส่วนบุญโดยเจาะจงว่า “ขอบุญส่วนนี้จงสำเร็จแก่หมู่ญาติของข้าพเจ้า”⁷¹ พอพวกเปรตได้รับทราบบุญกิริยานั้นแล้วพากันเปล่งวาจาอนุโมทนาว่า สาธุ ๆ เท่านั้น พลันก็ปรากฏโภชนาหารและผ้าเป็นต้นอย่างพร้อมบริบูรณ์ ยังผลให้พวกเปรตได้บริโภคใช้สอยปัจจัยจนอิ่มหนำแล้วพ้นจากอติสภาพของเปรตในที่สุด ผลบุญที่ปรากฏขึ้นนี้เป็นผลของการอุทิศส่วนบุญโดยเจาะจง ซึ่งจะปรากฏผลทันทีแก่เปรตทำให้พ้นจากความหิวกระหายหรือสภาพที่ทุกข์ทรมานในเปรตวิสัย

การอุทิศส่วนบุญชนิดที่เป็นอุทิสสิกปัตตินี้ มีคำอุทิสว่า “อิหฺม เม ปุณฺณ มาตาปิตุ- อารยิณฺณามิตตสมฺมูหํ เทมิ”⁷² แปลว่า “ข้าพเจ้าขออุทิศบุญนี้ให้แก่มารดาบิดา อาจารย์ และหมู่ญาติทั้งหลาย” ซึ่งเราอาจใช้คำอุทิสในลักษณะของการแผ่เมตตาก็ได้ เช่น สพฺพา อิตถิโย สพฺเพ ปุริสา สพฺเพ อริยา สพฺเพ อนริยา สพฺเพ เทวา สพฺเพ มนุสฺสา สพฺเพ วินิปาติกา อเวรฺรา โหนตุ อพฺยาปชฺฌา โหนตุ อนิฆา โหนตุ สุขี อตฺตานิ ปรีหฺรณฺตุ”⁷³ แปลว่า “ขอหญิงทั้งปวง ชายทั้งปวง อารยชนทั้งปวง อนารยชนทั้งปวง เทวดาทั้งปวง มนุษย์ทั้งปวง วินิปาติกสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ บริหารตนอยู่เป็นสุขเถิด” แต่คำอุทิสส่วนบุญโดยเจาะจงที่ได้รับ ความนิยมนมากที่สุด ก็เห็นจะเป็นคำอุทิสที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงอุทิศให้แก่หมู่ญาติเมื่อครั้งอดีตที่ไปเกิดในเปรตวิสัยว่า “อิหฺม เม ฌาตินี โหตุ สุจิตา โหนตุ ฌาตโย” นั่นเอง

⁷¹ พระสิริมังคลาจารย์, มงคลดลทีปนี ปจโม ภาค, หน้า 320.

⁷² พระสัทธรรมโชติกะ, มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5, หน้า 235.

⁷³ ขุ.ปฎิ.อ.(ไทย) 2/322.

ข) ส่วนบุญที่อุทิศให้โดยไม่เจาะจง (อนุทิสสิกปัตติ) ได้แก่ส่วนบุญที่อุทิศให้โดยกล่าวรวมๆ ไม่ระบุชื่อของใครคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ หรือเจาะจงหมู่ชนที่ตนรู้จักคุ้นเคย แต่มุ่งหมายเอาบุคคลทุกประเภทและสัตว์ทุกชนิด ไม่เลือกบุคคล ไม่จำเพาะใคร สำหรับผู้ที่ได้รับส่วนบุญชนิดนี้ ไม่ได้รับผลบุญในทันทีทันใด เหมือนผู้ที่ได้รับส่วนบุญชนิดอุทิสสิกปัตติ ผลบุญจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อส่วนบุญชนิดอุทิสสิกปัตติให้ผลก่อน กล่าวคือเมื่อญาติอุทิศส่วนบุญโดยไม่เจาะจงออกไป หากพวกเปรตประเภทที่สามารถรับส่วนบุญได้ได้รับรู้และอนุโมทนาแล้ว อาณิสสแห่งการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็นอนุทิสสิกปัตติของพวกเปรตเหล่านั้น ก็ไม่ได้สูญหายไปไหน ต่อเมื่อได้รับส่วนบุญชนิดที่เป็นอุทิสสิกปัตติเวลาใด เวลานั้นการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็นอนุทิสสิกปัตติ ก็เข้าอุดหนุนส่งเสริมการอนุโมทนาส่วนบุญชนิดที่เป็นอุทิสสิกปัตติให้กำลังกล้าแข็งยิ่งขึ้นทันทีทันใดในขณะนั้น⁷⁴

พระสัทธัมมโชติกะได้อธิบายว่า การอุทิศส่วนบุญทั้งสองประเภทดังที่ได้กล่าวแล้วนี้ มุ่งหมายถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้วได้ไปถือกำเนิดเป็นปรตตูปชีวิกเปรตพวกหนึ่ง กับเวมานิกอสุราและเวมานิกเปรตที่เป็นเทวดาชั้นต่ำในจาตุมหาราชิกามีอีกพวกหนึ่งเท่านั้น สำหรับในหมู่มนุษย์ด้วยกันนี้ก็มี การอนุโมทนาส่วนบุญทั้งสองประเภทนี้อยู่เหมือนกัน แต่ผลที่ได้รับนั้นหาใช่เป็นสิ่งของเครื่องใช้อาหาร และที่อยู่อาศัยเหมือนกันกับที่เปรตได้รับนั้นไม่ เพียงแต่ได้รับการนิยมนชมชอบว่าเป็นคนใจดี มีอริยาศักยภาพกว้างขวาง เป็นที่รักใคร่ในหมู่ชนทั้งปวงและตนเองก็ได้รับผล คือมีจิตใจสุขสบายไม่เดือดร้อน หนาวตาขึ้นบาน แจ่มใสไม่ขุ่นมัวเท่านั้น⁷⁵

สำหรับการอุทิศส่วนบุญชนิดที่เป็นอนุทิสสิกปัตตินี้ มีคำอุทิศว่า “อิหิ เม บุญญสพพสตตานิ เทมิ”⁷⁶ แปลว่า “ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนบุญนี้ให้แก่สัตว์ทั้งปวง” หรือจะใช้คำอุทิศส่วนบุญอีกแบบหนึ่งว่า “สพเพ สตตา สพเพ ปาณา สพเพ ภูตา สพเพ ปุคคลา สพเพ อตตภาวปริยาปณนา อเวรา โหนตุ อนินา โหนตุ อพยาปชฌา โหนตุ อนินา โหนตุ สุชี อตตานิ ปริหรณตุ”⁷⁷ แปลว่า “ขอสัตว์ทั้งปวง ปาณะทั้งปวง ภูตทั้งปวง บุคคลทั้งปวง ผู้ที่นับเนื่องในอรรถภาพทั้งปวง (สัตว์ที่มีเบญจขันธ์) จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน ไม่มีทุกข์ บริหารตนอยู่เป็นสุขเถิด”

2.6 แนวคิดเรื่องเปรตที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

2.6.1 ความหมายของคำว่า “เปรต”

คำว่า เปรต หมายถึง ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว คนที่ตายไปแล้ว สัตว์จำพวกหนึ่งซึ่งเกิดอยู่ในอภายชั้นที่เรียกว่า ปิตติวิสัย หรือ เปตติวิสัย (แดนเปรต) ได้รับความทุกข์ทรมาน เพราะอดอยาก ไม่มีจะกิน แม้เมื่อมี ก็กินไม่ได้ หรือกินได้โดยยาก⁷⁸ และรอรับส่วนบุญที่ญาติทั้งหลายอุทิศส่งไปให้

⁷⁴ พระสัทธัมมโชติกะ, มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5, หน้า 234.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 234-235.

⁷⁶ อ้างแล้ว, หน้า 235.

⁷⁷ ขุ.ปฎิ.อ.(ไทย) 2/320-323.

⁷⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 248.

ความหมายของเปรตในงานวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก และอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ได้แก่

(1) ความหมายที่ปรากฏในพระสุต

ก) ในชั้นพระสุต คำว่า “เปรต” ภาษาบาลีใช้คำว่า “เปต” (อ่านว่า เปตะ) ส่วนคำว่า “เปรต” เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต และความหมายของเปรต แปลว่า “ฐานะห่างโกล” อีกนัยหนึ่งหมายถึง “ผู้ถึงฐานะห่างโกลจากความสุข” อนึ่ง ความหมายอื่นๆ ได้แก่ “เปต” หมายถึง “ผู้พ้นไปจากความสุข” อันดียิ่ง” เพราะเป็นผู้มีความทุกข์มาก เพราะเหตุนี้ สัตว์เหล่านั้น จึงชื่อว่า “เปตะ” นี้เป็นทัศนะแบบรูปศัพท์บาลี ส่วนในพระไตรปิฎก ดังนั้น คำว่า “เปต” จึงมี 2 ความหมาย ได้แก่

1) ความหมายที่ 1 หมายถึง บุคคลผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก

2) ความหมายที่ 2 หมายถึง คนตาย เช่น พระดำรัสที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสิราชกุมารได้ทอดพระเนตรคนตายไปแล้ว ได้ตรัสเรียกนายสารถิมารับสั่งถามว่า นายสารถิผู้สหาย นี้หรือ เรียกว่า คนตาย”⁷⁹

คำว่า “เปรต” หมายถึง ผู้จากไป หมายถึง ผู้จากโลกนี้ไป คือ ผู้ตายแล้ว ผู้ล่วงไปแล้ว เป็นความหมายโดยทั่วไป พวกที่ตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่า เปตะ หรือ เปรตในความนี้ก็มี เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี นอกจากนั้น “เปรต” ยังหมายถึง สัตว์พวกหนึ่งที่เกิดในอบายภูมิที่เรียกว่า เปตวิสัย สัตว์นรกจำพวกเปรตนี้ได้รับทุกข์เวทนาต่าง ๆ ตามผลกรรมชั่วที่ได้ทำไว้ เช่น อดอยาก ผอมโซ เพราะไม่มีอาหาร หรือมีแต่กินไม่ได้ หรือกินได้แต่กินยาก เพราะมีปากเท่ารูเข็ม หรือกินเข้าไปได้แต่กลายเป็นหนอง เลือดเป็นมูตร เป็นคุณ⁸⁰

(2) ความหมายที่ปรากฏ ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ได้กล่าวถึงคำว่า “เปรต” ว่าหมายถึง “คนตายจากโลกนี้” แต่ไม่ระบุว่าเปรตที่ตายแล้วจะไปเกิดในที่ใด เช่น ข้อความที่ว่า “เหล่าสัตว์ผู้ไปเกิดในโลกหน้า ชื่อว่า เปตะ และ คนที่เสียชีวิตแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า เปตะ”⁸¹ และคำว่า “เปรต” ในความหมายว่า “ผู้เสียชีวิตไปแล้วไปเกิดในแดนที่เรียกว่า “เปตวิสัย” หรือโลกของเปรต เช่น ข้อความที่ว่า เหล่าสัตว์ผู้เกิดในเปรตวิสัยก็ดี ผู้ทำกาละแล้วบังเกิดในเปรตวิสัยนั้นเองก็ดี เทพทั้งหลาย มีเทพชั้นจาตุมหาราช เป็นต้นก็ดี⁸²

2.6.2 มูลเหตุที่ทำให้เกิดเป็นเปรต

เมื่อกล่าวถึงมูลเหตุที่ทำให้สัตว์โลกไปเกิดเป็นเปรต สืบเนื่องจาก เพราะเหตุแห่งกรรมชั่วต่างๆ ด้วยมูลเหตุ 3 อย่าง ได้แก่

1) ราคานุสัย คือ เชื่อแห่งความกำหนัดหรือความอยากได้

2) ปฏิฆานุสัย คือ เชื่อแห่งความขัง

⁷⁹ ที.ปา. (ไทย) 10/49/26-28.

⁸⁰ ขุ. เปต. (ไทย) 26/54-57/176-177.

⁸¹ พระพุทธโฆษาจารย์, ขุททกนิกาย ชาตกกฎกถา จตุตถภาค ดิก-ปัญจก-นิบาตวณณนา, 10 เล่ม, (กรุงเทพมหานคร : มหาลจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 436.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 240.

3) อวิชานุสัย คือ เชื้อแห่งความหลง⁸³

โดยจะเห็นได้ว่า ข้อความที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ในอาเสวนาปัจฉัยการ เกี่ยวกับสิ่งที่เป็นปัจจัยให้สัตว์ได้เคลื่อนจุดตามอำนาจของกรรมว่า⁸⁴ สรุปได้ว่าสิ่งที่ทำให้ทราบว่าชีวิตของสัตว์ที่ยังมีชีวิต ยังมีกิเลสครอบครองอำนาจจิตใจของสัตว์อยู่ เปรียบเหมือนโจรปล้นความดี ทำให้ไม่ได้รับความสุขความสงบแห่งชีวิต มีแต่ความทุกข์เดือดร้อน มีสภาพคล้ายกับการเป็นอยู่ของเปรต หรือจิตเจตนามีตะกอนววนอยู่ภายในใจนั้น และมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้อีกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) จะส่งผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในเดรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งกรรมปาณาติบาตอย่างเบาที่สุดย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุสั้นแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์ภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิ ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในเดรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย ภิกษุทั้งหลาย มิจฉาทิฏฐิ..... มิจฉาทิฏฐิที่บุคคลเจริญทำให้มาก ย่อมอำนวยผลให้เกิดในภูมิแห่งเปรต”⁸⁵

อย่างไรก็ตาม กรรมหรือกิเลสฝ่ายชั่วนั้น เปรียบเหมือนท้องฟ้าที่มีเมฆหมอกปกปิดเอาไว้ เมื่อจิตเจตสิกรูปเกิดขึ้นพร้อมกันกับกิเลส ทำให้จิตเศร้าหมอง เราร้อนกระวนกระวาย เพราะจิตใจของบุคคลนั้นมีแต่ความโลภ ความโกรธ ความลุ่มหลง แผงอยู่ในใจ รูปร่างหน้าตาเศร้าหมองไม่ผ่องใส ไม่เป็นที่สบายกาย สบายใจ เป็นผู้เต็มไปด้วยความอุมทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“กิเลสธรรมชาติใด ย่อมทำให้เราร้อน ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า กิเลส หรือ สัมปยุตตธรรม คือ จิต เจตสิก ย่อมเศร้าหมอง ด้วยธรรมชาติใด ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเศร้าหมองของสัมปยุตตธรรมนั้น จึงชื่อว่า กิเลส”⁸⁶

อีกประการหนึ่ง ยังมีพุทธพจน์ที่แสดงถึงมูลเหตุสำคัญของการไปเกิดเป็นเปรตโดยที่พระพุทธเจ้า ได้ตรัสแสดงเนื้อหาที่คล้ายกันนี้ เพียงแต่จะมีความละเอียดมากขึ้นแตกต่างกัน ดังเช่นได้ตรัสแสดง เหตุแห่งการทำความชั่ว 10 ประการ⁸⁷ ดังนี้

1) โลภะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความยินดี พอใจในโลกียารมณ์ต่าง ๆ องค์กรธรรม ได้แก่ โลกเจตสิกที่มีในโลภมูลจิต 8

2) โทสะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความโกรธ ความไม่พอใจ องค์กรธรรม ได้แก่ โทสะเจตสิกที่มีในโทสมูลจิต 2 3) โมหะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความเย่อหยิ่ง ถือตัว องค์กรธรรมได้แก่มานะเจตสิกที่มีในทวิฏฐิตวิปปยุตตจิต 4

⁸³ ที.ปา.(ไทย) 11/332/337.

⁸⁴ พระมหาพรหม ธรรมธโร, “มนทัศน์เกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 45.

⁸⁵ อภ.ก. (ไทย) 31/9331/903-904.

⁸⁶ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 3 หลักสูตรจุฬอภิธรรมิก โท**, อภิธรรม โชติกะวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 100.

⁸⁷ อภ.วิ.(ไทย) 35/1026/528.

5) ทิฏฐิ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความเห็นผิด องค์ธรรม ได้แก่ ทิฏฐิ เจตสิกที่มีในทิฏฐิสัมปยุตตจิต

6) วิจิกิจฉา ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความสงสัยลังเลใจในสิ่งที่ควรเชื่อ องค์ธรรมในวิจิกิจฉาเจตสิก ที่มีในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต 1

7) ถีนะ ธรรมชาติเป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความหดหู่ องค์ธรรมที่ได้แก่ถีนะเจตสิก ที่มีในอกุศลสังขารจิต 5

8) อุทธัจจะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความฟุ้งซ่าน องค์ธรรมได้แก่ อุทธัจจะ เจตสิกที่มีในอกุศลจิต 12

9) อหิริกะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความไม่ละอายต่อทุจริต องค์ธรรมได้แก่ อหิริกะ เจตสิกในอกุศลจิต 12

10. อนอตตปปะ ธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมอง คือ ความไม่สะดุ้งกลัวต่อทุจริต องค์ธรรม ได้แก่ อนอตตปปะเจตสิกในอกุศลจิต 12

ได้มีการกล่าวถึงผลทานที่มีการอุทิศไปให้สัตว์ผู้ตายไปแล้วว่า เปรตทั้งหลายเหล่านั้นได้บริโภคอาหารหรือไม่ มีความปราบปลื้มยินดีหรือไม่มีพุทธพจน์ ที่ทรงตรัสไว้ใน อิตติพนกคา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ฝนที่ตกบนที่ดอน ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนนั้นเหมือนกับห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนใด ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนนั้นเหมือนกัน ในเปตวิสัยนั้น ไม่มีกิเลสกรรม โครักขกรรม พาณิขกรรมเช่นนั้น(และ)การแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ดังนั้น เปรตทั้งหลายจึงดำรงชีพในเปตโลกนั้น ด้วยทานที่บุคคลอุทิศให้จากโลกนี้ได้⁸⁸

⁸⁸ อภ.ก.(ไทย) 37/490-491/519.

บทที่ 3

ประวัติและการพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย

3.1 ประวัติและการพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย

สำหรับชาวอีสานโดยเฉพาะหนองคายเราจะพบว่าเป็นกลุ่มชนที่มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังเป็นผู้ที่มีจารีตหรือครรลองในการทำบุญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นว่าในรอบ 1 ปีชาวอีสานจะมีการทำบุญประจำเดือนจนเป็นจารีตที่จะต้องปฏิบัติเป็นประจำซึ่งคำพูดในภาษาอีสานเรียกประเพณีการทำบุญประจำเดือนนั้นว่า ฮีต หรือจารีต ซึ่งคำว่าคำว่า "ฮีต" หรือ "รีย" หรือ "จารีตประเพณี" หมายความว่า "ประเพณีอันเนื่องด้วยศีลธรรมซึ่งคนส่วนรวมถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ประเสริฐผ่องแผ้วหรือดเว้นไปไม่กระทำตามที่กำหนดไว้ถือว่าผิดเป็นชั่ว" ฮีตสิบสองของชาวอีสานเป็นฮีตที่บริสุทธิ์เป็นเรื่องของความเชื่อในพระพุทธศาสนา และประเพณีนิยมพื้นบ้านเป็นประเพณีที่สมาชิกในสังคมจะได้มีโอกาสรวมชุมชนกันทำบุญประจำทุกๆ เดือนของรอบปีผลที่ได้รับคือทุกคนจะได้มีเวลาเข้าวัดใกล้ชิดกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ยิ่งขึ้นทำให้ได้มีโอกาสพบปะและรู้จักมักคุ้นกันรวมทั้งเป็นจารีตบังคับให้ทุกคนเสียสละทำงานร่วมกันเมื่อว่างจากงานประจำแล้วดังนั้นประเพณีฮีตสิบสองก็คือประเพณีสิบสองเดือนจึงหมายถึงประเพณีที่ประชาชนชาวอีสานได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในโอกาสต่างๆ ทั้งสิบสองเดือนดังต่อไปนี้

3.1.1 ฮีตที่ 1 บุญเข้ากรรมหรือบุญเดือนอ้าย

เดือนอ้ายหรือเดือนหนึ่งหรือบางที่อาจจะเรียกว่าเดือนเจียงก็ได้มีประเพณีการทำบุญประจำเดือนคือ "บุญเข้ากรรม"¹ พอถึงเดือนเจียง (เดือนอ้าย) หรือเดือนหนึ่งภิกษุสงฆ์จะต้องเตรียมพิธีเข้าปริวาสกรรมเพราะถือเป็นธรรมเนียมประเพณีมาแต่โบราณขออย่าได้ละทิ้งประเพณีนี้หากไม่แล้วจะทำให้เกิดภัยพิบัติได้ด้วยคำสอนนี้ชาวอีสานจึงนำมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนปัจจุบัน

3.1.2 ฮีตที่ 2 บุญคูณลานหรือบุญเดือนยี่

เดือนยี่หรือเดือนสองนักปราชญ์โบราณอีสานได้จัดการให้มีประเพณีในการทำบุญประจำเดือนนี้คือบุญคูณลานโดยท่านได้กล่าวไว้เป็นผญาว่า

“ เดือนยี่ให้เอาคันหลาวขนขึ้นข้าวโฮมลานรวมใหญ่ม้างแล้วตีฟาดฟุ้ง
เป็นกุ่มแล้วก่อบุญเหลือจากนั้นให้ขนขึ้นใส่เยย ”²

เดือนสองให้เอาคันหลาวขน (หาบ) ข้าวมารวมที่ลานใหญ่ยกขึ้นแล้วตีลงเมื่อข้าวรวมเป็นกองแล้วให้สร้างกองบุญเหลือจากนั้นให้ขนเก็บที่ยุ้งข้าวไว้สถานที่นวดข้าวเรียกว่า "ลาน" การนำข้าวที่นวดแล้วมากองให้สูงขึ้นเรียกว่า "คูณลาน" คนอีสานสมัยก่อนมีอาชีพทำนาเป็นหลักและต้องการจะทำบุญด้วยการบำเพ็ญทานก็ได้จัดให้ลานข้าวเป็นสถานที่ทำบุญการทำบุญในสถานที่ดังกล่าวเรียกว่า "

¹ ปรีชา พินทอง, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 7 (อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, 2534) หน้า 57.

² ปรีชา พินทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 58.

บุญคุณลาน"โดยกำหนดเอาเดือนยี่หรือเดือนสองเป็นเวลาทำเพราะมีกำหนดทำเอาในเดือนยี่นี้เองจึงได้ชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า"บุญเดือนยี่"

3.1.3 ฮีตที่ 3 บุญข้าวจีหรือบุญเดือนสาม

ข้าวจีเป็นอาหารชนิดหนึ่งของคนอีสานอาจจะถือกำเนิดขึ้นโดยการที่ขณะที่นั่งผิงไฟในหน้าหนาวและเป็นช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จใหม่ๆโดยธรรมชาติของข้าวใหม่ก็มีกลิ่นหอมอยู่แล้วในขณะที่นั่งผิงไฟอยู่นั้นก็เอาข้าวเหนียวที่นึ่งแล้วมาปั้นโรยเกลือทาไขไก่อนำมาอัง (ข้างไฟ)หรือนำมาวางไฟให้เกรียมก็ถือว่าสุกแล้วและรับประทานได้เพราะโดยอุปนิสัยเนื้อแท้ของคนอีสานแล้วเป็นคนที่ยืนและช่างคิดอยู่แล้วและต่อมาได้นำข้าวจินี้ไปถวายพระจนกระทั่งได้กลายมาเป็นประเพณีงานบุญข้าวจีมาจนถึงทุกวันนี้

การทำบุญให้ทานมีข้าวจีเป็นต้นเรียกว่า"บุญข้าวจี"และนิยมทำกันในช่วงเดือนสามข้างแรม³ จนกระทั่งมีคำผญาอีสานโบราณท่านได้แต่งไว้ว่า “เดือนสามค้อยลมวอยๆ ปั้นข้าวจีข้าวจีปใส่น้ำอ้อยจวนน้อยเซ็ดน้ำตา” เกี่ยวกับเรื่องประเพณีบุญเดือนสามนี้นักปราชญ์อีสานโบราณได้แต่งผญาไว้อีกว่า

“ฮีตหนึ่งนั้นถึงเดือนสามได้พากันจีข้าวจีไปถวายสังฆเจ้าเอาแท้มัญญู

กุศลยังสินาคำตามเอามือละคาบหากธรรมเนียมจั้งซี้มีแท่น่าน

คองหากเคยมีมาแต่ปางปฐมพูนอย่าพากันโลถิมประเพณีแต่เก่า

บ้านเมืองเฮาสีเคร้าภัยฮ้ายสแลนตามให้ทำไปทุกบ้านทุกที่เอาบุญพ่อเออ”⁴

“ฮอดเดือนสามท้องฟ้าปลอดโปร่งสดใสไปทางใดเห็นแต่คนใจบุญซัวแซวเต็มคุ่ม

เหลียวเห็นซุมสาวน้อยพากันปั้นข้าวจีเฮือนละห้ายี่ปั้นพอได้ออกใส่บุญ

พองกันปีข้าวปั้นตกแต่งอาหารมีเหิงหวานเหิงควาหนุ่มสาวมาโฮมต่อม”⁵

เมื่อถึงเดือนสามชาวบ้านพากันนำเอาข้าวจีไปถวายพระภิกษุสงฆ์เพื่อทำบุญเพราะบุญนั้นจะเป็นกุศลหนุนนำติดตัวเราไปทุกวันเพราะนี้เป็นทำเนียมที่เคยปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลอย่าได้พากันละทิ้งประเพณีบ้านเมืองจะเกิดภัยพิบัติให้ทำกันทุกบ้านทุกครัวเรือนท่อนที่สองว่าเมื่อถึงเดือนสามท้องฟ้าสดใสไปทางไหนเห็นแต่คนใจบุญสุนทรทานสาววัยรุ่นทั้งหลายพากันปั้นข้าวจีบ้านละสามสี่ปั้นพอได้นำไปทำบุญบ้างก็ทำขนมจีนตกแต่งอาหารหวานครวหนุ่มๆสาวๆไปร่วมกันทำบุญที่วัด

3.1.4 ฮีตที่ 4 บุญผะเหวดหรือบุญเดือนสี่

บุญผะเหวดเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่สำหรับชาวอีสานโดยอาศัยความเชื่อว่าถ้าผู้ใดได้ตั้งใจฟังเทศน์ผะเหวดจบภายในวันเดียวก็จะได้เกิดมาในยุศศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยบุญที่มีการเทศน์ผะเหวดหรือเทศน์มหาชาติเป็นเรื่องสำคัญเรียกว่า "บุญผะเหวด" ซึ่งเรื่องหนังสือผะเหวดหรือพระเวสสันดรชาดกนั้นเป็นหนังสือที่แสดงถึงพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและได้บำเพ็ญทานบารมีในชาตินี้ด้วยส่วนสาเหตุที่เรียกว่าบุญเดือนสี่

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า59-60.

⁴ สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, ของดีอีสาน, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์,2540), หน้า 31

⁵ สวง บุญเจิม , มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่4 , (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน , 2539), หน้า

เพราะมีกำหนดทำกันในช่วงเดือนสี่เป็นสำคัญ⁶ ให้คอยดูไปข้างหน้าเดือนถัดมาคือเดือนสี่ หลังจากบุญข้าวจีแล้วจะเป็นบุญผะเหวด (พระเวสสันดรชาดก) เราจะได้เตรียมทำบุญทุกเขตดินแดน อีสานสุขสำราญมากล้นพอร่าสนุกสนานจากนั้นก็ฟังเทศน์พระเวสสันดรตอนกัณหาชาลีจะได้พลัดพรากจากบิดามารดาคนฟังก็จะนั่งร้องไห้

3.1.5 ฮิตที่ 5 ประเพณีสงกรานต์บุญสงน้ำหรือบุญเดือนห้า

การรดน้ำพระพุทธรูปพระสงฆ์และผู้หลักผู้ใหญ่เรียกว่า "สงน้ำ" หรืออีกอย่างหนึ่งเรียกว่าตรุษสงกรานต์โดยตรุษสงกรานต์คือวันที่พระอาทิตย์เคลื่อนย้ายจากฤดูหนาวเข้าสู่ฤดูร้อนในขณะนี้เรียกว่าตรุษสงกรานต์เพราะมีกำหนดทำในเดือนห้าจึงได้ชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า"บุญเดือนห้า" โดยถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยในสมัยโบราณดังที่ปรากฏในบทพญาเกี่ยวกับบุญเดือนห้าว่า

“พอถึงเดือนห้าได้พวกไพร่ชาวเมือง

จงพากันสงน้ำขัดสีพระพุทธรูป

ให้ทำทุกวัดแต่อย่าโลม้างห่างเสียด

ให้พากันทำแท่นไผ่ๆได้ว่า

ทุกหัวที่ปแผ่นหญ้าให้ทำแท่นคน

จักสืสุขยิ่งล้นทำถึกคำสอน

ถึกฮิตคงควรถือแต่ปางปฐมพูน”⁷

ถึงสงกรานต์หรือบุญสงน้ำเดือนห้าให้ชาวบ้านพากันสงน้ำพระพุทธรูปให้ทุกวัดทุกๆ คนทำกันอย่าให้เสียต่อประเพณีจะไม่มีใครว่าได้จะได้รับความสุขและปฏิบัติถูกคำสอนตามจารีตประเพณีแต่ครั้งก่อน

3.1.6 ฮิตที่ 6 ประเพณีบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหก

บุญเดือนหกเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานเพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฟ้าฝนอันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานโดยที่ส่วนใหญ่แล้วคนอีสานมีอาชีพในด้านกสิกรรมเป็นหลักการนำเอาดินประสิว (คนอีสานเรียกว่าขี้เจียวมาโขกหรือบดผสมกับถ่านให้แหลกละเอียด(คนอีสานเรียกว่าหมื่อ) แล้วบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่อัดให้แน่นแล้วเจาะรูใส่หางเรียกว่าบั้งไฟการทำบุญให้ทานและมีความเกี่ยวข้องกับบั้งไฟเรียกว่า "บุญบั้งไฟ" อีกอย่างหนึ่งท่านเรียกว่า "บุญเดือนหก" เพราะมีกำหนดทำกันในเดือนหก⁸ ถึงเดือนหกเสียงฟ้าร้องไขประตูบอกชาวชาวเมืองมีแต่ฝนกับฟ้าส่งเสียงก็ก้องสายตามองไปจิตใจก็สุขสรวด์กับเขียดโลดเต้นออกหาตัวเมีย (เพราะเสียงฟ้าร้อง)

3.1.7 ฮิตที่ 7 บุญข้าชะหรือบุญเดือนเจ็ด

การชำระล้างมลทินผ่นหรือสิ่งที่สกปรกรุ่งรังให้สะอาดปราศจากมลทินหรือความมัวหมองเรียกว่า "ข้าชะ" หรือภาษาอีสานเรียกว่า "ข้าชะ" สิ่งควรเอาใจใส่ในการชำระให้สะอาดนั้นมีอยู่ 2 อย่างคือความสกปรกภายนอกได้แก่ร่างกายเสื้อผ้าที่อยู่อาศัยที่และความสกปรกภายในได้แก่จิตใจที่มีความโลภโกรธหลงอันสิ่งที่เป็นอกุศลมูลหรือสิ่งเป็นมูลเหตุของความไม่ดีไม่งามที่จะทำให้จิตใจของคนเราเศร้าหมองได้การทำบุญเกี่ยวกับการชำระล้างบ้านเมืองนี้เรียกว่า "บุญข้าชะ"และมีกำหนดทำ

⁶ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 67.

⁷ สว่าง บุญเจิม , มรดกอีสาน, หน้า 36-37

⁸ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 87.

กันในเดือน 7 จึงได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บุญเดือนเจ็ด"⁹ เดือนเจ็ดเผาความชั่วร้ายอันตรายไม่มาผ่าน นิมนต์พระขึ้นบ้านเพื่อธรรมคำสอนบุญจะคอยช่วยส่งเสริมสร้างราศีบารมีผลทานจะไถ่มาทำให้หนีพ้น ตั้งแต่คนเราเคยได้ยินที่ผ่านมาบุญชำระสละความเดือดร้อนบ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุข

3.1.8 ฮีตที่ 8 บุญเข้าพรรษาหรือบุญเดือนแปด

เดือน 8 เป็นเดือนอยู่ในระยะหน้าฝนและเป็นเดือนที่พระอยู่จำพรรษาตลอดสามเดือนไม่ไปค้างคืนที่อื่นยกเว้นแต่มีกิจที่จำเป็นบางทีพอที่จะอนุโลมให้ไปค้างคืนที่อื่นได้แต่ทั้งนี้ต้องไม่เกิน 7 วันถ้าเกินนั้นถือว่าพรรษาขาดโดยปกติแล้วกำหนดเอาวันแรม 2 ค่ำ เดือน 8 ของปีที่เป็นปกติมาส (8 หนเดียว) เป็นวันอธิฐานเข้าพรรษาสำหรับปีที่เป็นอธิกมาสคือ 8 สองหนกำหนดเอาวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 หลังเป็นวันอธิฐานเข้าพรรษาเพราะมีกำหนดทำกันในเดือน 8 เป็นประจำจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บุญเดือนแปด"¹⁰

ส่วนการทำบุญในวันเข้าพรรษานี้ส่วนใหญ่แล้วจะมีการถวายเทียนเข้าพรรษาเพื่อให้ภิกษุสามเณรได้จุดบูชาพระพุทธรูปพระธรรมคุณและพระสังฆคุณตลอดพรรษาและอีกอย่างหนึ่งคือการถวายผ้าอาบน้ำฝนเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้นุ่งอาบในหน้าฝนตลอดทั้งการใช้ประโยชน์อย่างอื่นตามความเหมาะสมเดือนแปด พอพระจันทร์แจ่มทองแสงสดใสเดือนแปดมาถึงแล้วพระภิกษุสงฆ์ท่านจะเข้าจำพรรษาภาวนาอบรมข่มใจทุกเช้าเย็นพวกเราจึงพร้อมเพรียงกันถวายผ้าอาบน้ำฝนให้พระภิกษุสงฆ์ได้ใช้สอยท่อนที่สองว่าเมื่อเดือนแปดเข้ามาถึงหมู่พระภิกษุสงฆ์เข้าจำพรรษาทำตามพระพุทธรูปเจ้าผู้ทำก่อนไม่เคยเลิกร้างทำกันมาตลอดแล้วพากันชวนขวยหาของไปทำบุญอย่าได้ขี้เกียจให้ทำไว้เกิดบุญ

3.1.9 ฮีตที่ 9 บุญข้าวประดับดินหรือบุญเดือนเก้า

การห่อข้าวปลาอาหารและของขบเคี้ยวต่างๆ เป็นห่อๆ แล้วนำไปถวายทานบ้างแขวนไว้ตามต้นไม้บ้างตามบริเวณกำแพงวัดบ้าง (คนอีสานโบราณเรียกกำแพงวัดว่าต้ายวัด) เรียกว่าข้าวประดับดินการทำบุญด้วยการให้ทานรักษาศีลด้วยอาศัยข้าวประดับดินเป็นมูลเหตุเรียกว่า "ข้าวประดับดิน" หรือบุญเดือนเก้าเพราะมีกำหนดทำกันจนเป็นประเพณีในเดือนเก้า¹¹ พอถึงเดือนเก้าเป็นกลางแห่งพรรษาประชาชนชาวเมืองก็เตรียมตัวพร้อมพากันแบ่งข้าวประดับดินไว้ก่อนทวายถวายทานให้พระสงฆ์ทุกอย่าง

3.1.10 ฮีตที่ 10 บุญข้าวสาก(สลากภัตร) หรือบุญเดือนสิบ

คำว่า "สาก" ในที่นี้มาจากคำว่า "ฉลาก" ในภาษาไทยข้าวสากหรือฉลากภัตรนี้แต่ละท้องถิ่นทำไม่เหมือนกันเช่นในบางท้องถิ่นอาจจะจัดของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเช่นสบู่ยาสีฟันยาตำราหลวงมาทำเป็นห่อๆ นำไปถวายพระก่อนจะทำพิธีถวายก็จะมีการจับฉลากก่อนที่นี้พอตนเองจับฉลากได้เป็นชื่อของพระเถรรูปใดก็นำไปถวายตามนั้นลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นการเสี่ยงสมภาร (บารมี) ว่าในปีดวงชะตาหรือชีวิตของตนจะเป็นเช่นไรมีการทำนายไปตามลักษณะของพระหรือเถรที่ตนเองจับฉลากได้เช่นบางคนอาจจะจับได้พระที่เป็นผู้ที่อยู่พรรษามากถือว่าเป็นผู้มีชีวิตมั่นคงหรือจับฉลากถูกพระเปรียญหรือเถรมหาก็ถือว่าเป็นผู้ที่สติปัญญามากเป็นต้นบุญข้าวสากเป็นช่วงที่กำลังอุดม

⁹ ปรีชา พิณทอง , ประเพณีโบราณไทยอีสาน , หน้า 118 – 119.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124 -125.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134 – 135.

สมบูรณ์บริบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร จารัตหนึ่งนั้นพอถึงเดือนสิบทายกได้ถวายทานคือสลากภัตแด่หมู่พระภิกษุสงฆ์ปรารภนาสูงสุดคือพระนิพพานประชาชนมีลูกอาว เป็นต้น มีศรัทธาถวายทานแผ่ส่วนกุศลไปให้เปรตชนแล้วพากันอนุโมทนาทานด้วยกันทุกคน

3.1.11 ฮีตที่ 11 บุญออกพรรษาหรือบุญเดือนสิบเอ็ด

หลังจากที่หมู่พระภิกษุสงฆ์ได้อยู่จำพรรษา 3 เดือน คือตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 การออกจากขอบเขตจำกัดไปพักแรมที่อื่นได้เรียกว่า "ออกพรรษา" ประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ที่นอกเหนือไปจากการทำบุญตักบาตรให้ทานรักษาศีลแล้วการทำบุญตามประเพณีท้องถิ่นอื่นๆ ในช่วงระยะนี้เรียกว่า "บุญออกพรรษา"

3.1.12 ฮีตที่ 12 บุญกฐินหรือบุญเดือนสิบสอง

คำว่า "กฐิน"¹² เป็นชื่อไม้สะดึงที่ลาดหรือกางออกเพื่อชิงจีวรเย็บ แต่ในปัจจุบัน นิยมใช้เป็นชื่อสังฆกรรมและพิธีการทำบุญพิเศษที่มีกำหนดไว้เฉพาะในช่วงระยะเวลา 1 เดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เป็นชื่อของสังฆกรรมชนิดหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่ต้องใช้พระสงฆ์ร่วมเป็นพยานในการทำ 5 รูปเป็นอย่างน้อยคือ 4 รูปเป็นองค์สงฆ์หรือพยานและอีก 1 รูปเป็นองค์ครองผ้ากฐินรวมเป็น 5 รูปภาษาสังฆกรรมของพระเรียกว่า "ปัญจวรรค"นอกจากนี้คำว่า "กฐิน" เป็นชื่อของไม้ชนิดหนึ่งซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ชิงในเวลาเย็บจีวรภาษาไทยเรียกว่า "ไม้สะดึง" ภาษาบาลีใช้คำว่า "กฐิน" โดยกรณกฐิน เป็นวิธีการตัดเย็บจีวร โดยใช้ไม้กฐิน (ไม้สะดึง) แล้งเอากผ้าที่เย็บเป็นจีวรเข้าถึงที่ไม้กฐิน เย็บเสร็จแล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมโยกกันยกผ้าให้ในนามสงฆ์ เพื่ออนุโมทนา ดังที่พระพุทธเจ้าสั่งภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตให้ภิกษุอยู่จำพรรษาแล้วกรณกฐิน¹³

ในอรรถกถาพระวินัยปิฎก ในอรรถกถาหม่าปัจจรี การกฐินใครได้ ใครไม่ได้ ตอบว่า ด้วยอำนาจจำนวนก่อนอย่างต่ำที่สุด ภิกษุ 5 รูปยอมได้ อย่างสูงแม้ตั้งแสนรูปยอมได้¹⁴

ขณะเดียวกันภาษาไทยได้ยืมภาษาบาลีมาเป็นภาษาของตัวเองโดยการเรียกทับศัพท์ไปเลย ว่าผ้ากฐินหรือบุญกฐินบุญกฐินมีกำหนดทำกันในระหว่างแรม 1 ค่ำเดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 สำหรับจุดประสงค์หลักของการทำบุญกฐินนั้นเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาแล้วได้ผลัดเปลี่ยนผ้าใหม่คนอีสานรู้และเข้าใจดีฐานะที่ว่าครองกฐินในตอนว่าด้วยบุญกฐินนี้มีบทพญาที่นักปราชญ์อีสานได้กล่าวพรรณนาถึงประเพณีฮีตข้อที่ 12 ไว้ว่า

“เดือนสิบสองมาแล้วลมวอยหนาวสั่นเดือนนี้หนาวสะบันปคือแท้แต่หลัง

ในเดือนนี้เพิ่นว่าให้ลงทอดพายเฮือช่วยกันบูชาผุ้งนาโคเนาวในพื้น

ชื่อว่าอุสุภะนาโคเนาวในพื้นแผ่นสิบห้าสกุลบอกไว้บูชาให้ส่งการ”¹⁵

ความหมายคือ เดือนสิบสองมาถึงแล้วลมหนาวพัดมาเดือนนี้เป็นเดือนที่มีความหนาวมากเดือนนี้ว่ากันว่าให้ลงพายเรือ (ไหลเรือไฟ) ช่วยกันบูชาพญานาคชื่อว่าอุสุภะอยู่ใต้น้ำท่านบอกให้บูชาพญานาคในวันเพ็ญสิบห้าค่ำ

¹² วิ.ม.(ไทย) 5/ บทนำ/ [24].

¹³ วิ.ม.(ไทย) 5/306/145.

¹⁴ วิ.อ.(ไทย) 3/306/239.

¹⁵ อุดม บัวศรี , วัฒนธรรมอีสาน, หน้า 112.

จะเห็นได้ว่าการทำบุญข้าวประดับดินนั้นจะเป็นหนึ่งในฮีตหรือจารีตในการทำบุญในรอบ 1 ปีของชาวอีสานคือเป็นฮีตหรือจารีตแห่งการทำบุญในเดือนที่ 9 หรือที่ชาวอีสานเรียกบุญเดือน 9 หรือบุญห่อข้าวเล็กส่วนบุญข้าวสากหรือบุญห่อข้าวสากภักดิ์นั้นถือว่าเป็นบุญห่อข้าวใหญ่ตามความเชื่อของชาวอีสาน

3.2 ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

3.2.1 ความหมายของคำว่าบุญข้าวประดับดิน

คำว่า “บุญข้าวประดับดิน (หรือบุญเดือนเก้า)” หมายถึงชื่องานบุญสิ้นเดือน 9 บุญข้าวสากน้อยก็เรียกชื่ออาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เพื่อเป็นการเซ่นวิญญาณบรรพบุรุษ¹⁶ หรือหมายถึง ของเล็กๆ น้อยๆ ที่เอาไปบูชาตามต้นโพธิ์และพระเจดีย์ เวลาเข้ามีดเดือน 9”¹⁷ หรือหมายถึง บุญปะเพณี อันหนึ่งของลาว มีอยู่ในฮีตสิบสองเฮ็ดกันในเดือนเก้าดับ โดยกาหน่อของคาวและหวานใส่ใบกล้วยเฮ็ดเป็นห่อใหญ่แล้วเอาไปห้อยหรือวางไว้ตามดิน ตามฮ้างวัด ตามขอบลิม ตามแต่เจ้าของเห็นว่าควน เสียกว่า เข้าปะดับดิน วันทำบุญนั้นอันว่า มื้อบุญห่อเข้าปะดับดิน” (คำแปล ข้าวประดับดิน น. บุญประเพณีอันหนึ่งของลาว มีอยู่ในฮีตสิบสอง ซึ่งทำกันในวันสิ้นเดือนเก้า โดยห่อของคาวหวานใส่ใบตอง ทำเป็นห่อใหญ่ แล้วนำไปห้อยไว้ตามต้นไม้ หรือวางตามดิน ตามฮ้างวัดตามกำแพงรอบโบสถ์สุดแต่เจ้าของจะเห็นสมควร เรียกว่าข้าวประดับดิน วันทำบุญนั้นเรียกว่า วันบุญห่อข้าวประดับดิน)¹⁸

บุญข้าวประดับดินของชาวอีสาน บุญข้าวประดับดินกำหนดจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 เป็นประเพณีแบบพุทธผสมกับความเชื่อเรื่องวิญญาณ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้เปรตและผีไร้ญาติ ในเรื่องที่ ธวัช บุญโถมกล่าวว่า ชาวอีสานจะเตรียมอาหารใส่กระถางนำไปวางที่สามแพร่งตามต้นไม้ใหญ่ ในเวลา 2-3 ชั่วโมงก่อนสว่าง เป็นการให้อาหารแก่เปรตซึ่งหิวโหย มูลเหตุมาจากเรื่องของพระเจ้าพิมพิสารและเรื่องของพระโมคคัลลานะซึ่งลงไปเยี่ยมเมืองนรก¹⁹ ในเรื่องเดียวกันนี้สิริวัฒน์ คำวันสาให้ความเห็นว่าเป็นพิธีระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่และได้ทำกิน ในเดือน 9 ข้าวปลาพืชผลกำลังเจริญงอกงาม ชาวบ้านจึงได้ทำพิธีขอบคุณแผ่นดิน ชาวอีสานจัดหาอาหาร หมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองไปวางตามต้นไม้ ตามกิ่งไม้ เจดีย์ โบสถ์ ต่อมานิยมทำบุญตักบาตร และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามแบบพุทธศาสนา²⁰

¹⁶ บรรณาธิการ, พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537), หน้า 24.

¹⁷ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2546), หน้า 64.

¹⁸ ทองคำ อ่อนมะสีสอน, วัดจะนาบุญมหาศาลา, (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์เวียงจันทน์, 2535), หน้า 21-25. อ้างใน สมใจ ศรีหล้า, “กลุ่มชาติพันธุ์ชา-บรู : การสร้างและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์” วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, ฉบับที่ 1 (มกราคม-มีนาคม, 2550) : 98.

¹⁹ ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน, ” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532) หน้า 22-23

²⁰ สิริวัฒน์ คำวันสา. “ฮีตสิบสองคองสิบสี่,” ใน อีสานคดี.(กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.) หน้า 80-81

สรุปได้ว่า การทำบุญข้าวประดับดิน ถือว่าเป็นประเพณีหนึ่งในฮีตสิบสองนิมิตทำกันในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 หรือที่เรียกว่า บุญเดือนเก้า บุญข้าวประดับดินเป็นบุญที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เปรต (ชาวอีสานบางถิ่นเรียกผต) หรือญาติมิตรที่ตายไปแล้ว ข้าวประดับดิน ได้แก่ ข้าวและอาหารคาวหวาน พร้อมหมากพลู บุหรี่ที่ห่อด้วยใบตองกล้วย นำไปวางไว้ตามใต้ต้นไม้แขวนไว้ตามกิ่งไม้ ตามบริเวณกำแพงวัดบ้าง (คนอีสานโบราณเรียกกำแพงวัดว่าต้ายวัด) หรือวางไว้ตามพื้นดินเรียกว่า "ห่อข้าวน้อย" พร้อมกับเชิญวิญญาณของญาติมิตร นำภัตตาหารไปถวายแด่พระภิกษุสามเณรแล้วอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย โดยการหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) ไปให้ด้วย

3.2.2 มูลเหตุของบุญข้าวประดับดิน

ประวัติและความเป็นมาของเรื่องการทำบุญข้าวประดับดินนี้ เกิดจากความเชื่อตามนิทานธรรมบทที่กล่าวไว้ว่า "ญาติของพระเจ้าพิมพิสารได้ยักยอกเงินวัด ของสงฆ์ต่างๆไปเป็นของตนเองที่สุดก็ตายไปเป็นเปรต ซึ่งมีรายละเอียดปรากฏในนิทานธรรมบทเรื่องเปรตผู้เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารดังต่อไปนี้

ในกัปที่ 92 แต่ภัททกัปนี้ ได้มีนครหนึ่งชื่อว่ากาสิ มีพระราชาทรงพระนามว่า ชัยเสน ครองราชสมบัติในพระนครนั้นพระองค์ทรงมีพระราชเทวีพระนามว่าสิริมาที่พระโพธิสัตว์นามว่า ผุสสะ ได้มาบังเกิดในพระครรภ์ของพระนางแล้วตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณโดยลำดับ เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ พระเจ้าชัยเสนก็เกิดความเห็นแก่ตัวขึ้นว่า ลูกของเราออกบวชเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้น พระพุทธเจ้าก็จักเป็นของเรา พระธรรมก็จักเป็นของเรา พระสงฆ์ก็จักเป็นของเรา เมื่อมีดารีเช่นนั้นก็ได้อุปฐากด้วยพระพุทธรูปด้วยพระองค์เองตลอดเวลาด้วยความยึดมั่นที่เกิดขึ้นในพระราชหฤทัยโดยไม่ทรงเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ได้ทำบุญกุศลเลย อนึ่ง พระเจ้าชัยเสนทรงมีพระโอรสซึ่งเป็นพี่น้องต่างมารดาของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่อีก 3 พระองค์ และพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ก็ได้พากันคิดว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมอุบัติขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งมวล มิใช่เพื่อประโยชน์เฉพาะบุคคลผู้เดียว แต่พระบิดาของพวกเรากลับไม่ยอมให้โอกาสแก่คนอื่นทำบุญเลย ทำอย่างไรพวกเราจะมีโอกาสอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสงฆ์บ้าง ต่อมา พระโอรสทั้ง 3 พระองค์จึงพากันคิดว่า เอาเถิด พวกเราจะทำอุบายสักอย่างหนึ่งให้ได้มาซึ่งโอกาสนั้น จึงได้สร้างสถานการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่งให้เกิดขึ้นที่ชายแดนทำนองว่าจะเกิดการปฏิวัติขึ้น ฝ่ายพระราชามือทรงสดับว่า แถบชายแดนเกิดการจลาจลขึ้นจึงได้ส่งพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ไปปราบกบฏที่ชายแดน(ความจริงเป็นแค่กลอุบายของพระโอรสของพระองค์เท่านั้น) เมื่อพี่น้อง 3 พระองค์ไปปราบกบฏ(หลอกๆ)เรียบร้อยแล้วจึงเดินทางกลับมา พระราชาทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากและได้ประทานพรแก่พระโอรสทั้งสามว่า พวกลูกปรารถนาสิ่งใด ก็จงถือเองสิ่งนั้นเถิด พระโอรสทั้ง 3 พระองค์ได้กราบทูลว่า ข้าพระองค์ปรารถนาจะอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า พระราชาตรัสว่า เว้นพระผู้มีพระภาคเจ้านี้เสีย เธอจงเลือกเอาอย่างอื่นเถอะลูก พ่อให้พวกเจ้าไม่ได้ พระโอรสทั้ง 3 พระองค์ได้กราบทูลอีกว่า นอกจากพรคือการได้อุปฐากพระพุทธรูปแล้ว พวกข้าพระองค์ไม่ต้องการสิ่งอื่น พระราชาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเธอจงกำหนดเวลามาว่าจะขออุปฐากนานเท่าไรพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ได้กราบทูลทูลขอว่า ขอเวลาอุปฐากพระพุทธรูปเป็นเวลา 7 ปี แต่พระราชาไม่ทรงอนุญาต พระโอรสทั้ง 3 พระองค์จึงได้พยายามกราบทูลขอลดหลั่นลงมาตั้งแต่ 6 ปี 5 ปี 4 ปี 3 ปี 2 ปี 1 ปี 7 เดือน 6 เดือน 5 เดือน 4 เดือน พระราชาก็ยังไม่ทรงยินยอม จนกระทั่งขอเพียง 3 เดือน พระราชาก็

ทรงอนุญาตว่า ตกลงตามนั้น เมื่อได้พรเช่นนั้นแล้วพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ก็ได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ปรารถนาจะอุปฐากพระองค์ตลอด 3 เดือน, ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงทรงรับการอยู่จำพรรษาตลอด 3 เดือนนี้เพื่อประโยชน์แก่พวกข้าพระองค์เถิด เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าได้สดับเช่นนั้นก็ทรงรับนิมนต์ด้วยศุภกิริยา ฝ่ายพระโอรสทั้ง 3 พระองค์เมื่อทราบวาทะพระพุทธรองค์ทรงรับนิมนต์แล้วจึงได้ส่งข่าวไปถึงนายเสมียนในต่างจังหวัดหรือในเมืองที่ตนเป็นเจ้าของเมืองอยู่ว่า พวกเราจะได้เป็นผู้อุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอด 3 เดือนนี้, ขอท่านจงจัดแจงสำภาระสำหรับอุปฐากพระผู้มีพระภาคเจ้าทุกอย่างเริ่มตั้งแต่วิหารเป็นต้นไป ฝ่ายนายเสมียนเมื่อได้รับข่าวแล้วก็จัดเตรียมคน สิ่งของ และข้าทาสบริวารต่าง ๆ ให้พร้อม จากนั้นก็ได้ส่งข่าวตอบพระโอรส 3 พี่น้องไปว่าทุกอย่างพร้อมมูลแล้วพระเจ้าข้า เมื่อพลพรรคจัดเตรียมสรรพสิ่งของเสร็จแล้วพระโอรส 3 พระองค์ก็ได้นั่งผ้ากาสายะ พร้อมกับบุรุษ 100 คน ผู้เป็นบริวารได้นำเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าไปยังชนบท มอภวายวิหารให้อยู่จำพรรษา ณ เมื่อนั้น ในเมืองนั้นมีบุตรคฤหบดีคนหนึ่ง พร้อมด้วยภริยาผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายพัสดุ หรือเรือนคลังของพระโอรสทั้ง 3 พระองค์เป็นผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใสในพระพุทธานุภาพ เขาได้ถวายทานวัตรแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธานุภาพเป็นประธานโดยเคารพต่อมานายเสมียนก็ได้พาเขาไปพร้อมกับชาวเมืองประมาณ 11,000 คน ไปบริหารจัดการให้การทำบุญทำทานในช่วง 3 เดือนให้เป็นไปโดยเคารพทีเดียว ในคนเหล่านั้น ชาวเมืองบางพวก ได้เกิดขัดใจกันขัดแย้งกันขึ้นจึงพากันทำอันตรายแก่ท่าน กล่าวคือพากันกินไทยธรรมด้วยตนเอง และเอาไฟเผาโรงครัว ณ สถานที่ถวายทานนั้น ส่วนพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ผู้ปรารถนาบุญก็ต่างพากันทำสักการะแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าตลอด 3 เดือนตามคำสั่งัญญาที่ให้ไว้กับพระราชา เมื่อครบเวลา 3 เดือนก็นำเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากลับสู่พระนครตามเดิม เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จกลับแล้วก็ปริณิพพาน ส่วนพระโอรสทั้ง 3 พระองค์ก็เสวยในเมื่อนั้นก็ดี และคฤหบดีผู้เป็นภักตคาริกของพระโอรสทั้งสามพร้อมกับบริวารก็ดี เมื่อทำกาลแล้ว ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ตามลำดับ ส่วนชาวเมืองบางพวกที่ขัดใจกันขัดแย้งกัน เพราะกรรมที่ทำอันตรายต่อการให้ทาน เมื่อทำกาลแล้วก็ได้ไปเกิดในนรก เมื่อชนทั้ง 2 พวกนั้นได้เวียนว่ายตายเกิดคือบางพวกจากสวรรค์เข้าถึงสวรรค์ (คือคนที่ทำบุญตลอด 3 เดือน) บางพวกจากนรกเข้าถึงนรก (คือพวกทำบาปตลอด 3 เดือน) อยู่เช่นนี้ เป็นเวลานานถึง 92 กัป ครั้นถึงภพที่กัปนี้ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระนามว่า กัสสปะ คนผู้ทำลายทานในชาติก่อนได้เกิดเป็นเปรต ในสมัยนั้น พวกมนุษย์ได้พากันให้ทานแล้วอุทิศแก่พวกเปรต ผู้เป็นญาติของตนว่า ขอทานที่ให้นี้ จงสำเร็จแก่พวกญาติของพวกเราเถิด บรรดาญาติที่เกิดเป็นเปรตก็ได้เสวยสมบัติ ส่วนเปรตที่เป็นญาติของนายทะเปียน(พระเจ้าพิมพิสาร)กลับไม่ได้รับส่วนบุญจึงได้พากันเข้าไปเฝ้าพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วกราบทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์จะมีโอกาสได้ส่วนบุญที่ญาติอุทิศให้เหมือนกับพวกเปรตเหล่านั้นหรือเปล่า พระพุทธานุภาพเจ้าข้า ? พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ตอนนี้ขณะนี้ พวกเจ้ายังไม่ได้หรอก แต่ในอนาคตจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า โคตมอุบัติขึ้น ในยุคนั้น จะมีพระราชาทรงพระนามว่า พิมพิสาร, พระองค์ได้เป็นญาติของพวกเจ้า พระองค์ได้ถวายทานแด่พระพุทธานุภาพแล้วจะอุทิศส่วนบุญให้แก่พวกเจ้า พวกเจ้าจะได้ส่วนบุญในตอนนั้น พระดำรัสของพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้นได้เป็นเสมือนว่า พวกเขาจะได้ส่วนบุญในวันพรุ่งนี้ ต่างก็เฝ้ารอวันนั้นด้วยความหวัง จนพุทธานุภาพหนึ่งผ่านไป เมื่อถึงสมัยพุทธกาลนี้ พระโอรสทั้ง 3 พระองค์พร้อมกับบุรุษ 1,000 คน จุตติจากเทวโลกมา

เกิดในสกุลพราหมณ์ ในนครรัฐ ต่างพากันบวชเป็นฤาษีเป็นชฎิล 3 พี่น้องอาศัยอยู่ ณ คยาสิสประเทศ (ซึ่งก็คือชฎิล 3 พี่น้องได้แก่ 'อูรูเวลกัสสปะ' มีสาวกบริวาร 500 คน ตั้งอาศรมบำเพ็ญพรต บูชาไฟอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรุชราตอนเหนือ 'นทีกัสสปะ' มีบริวาร 300 และ 'คยากัสสปะ' มีบริวาร 200 ตั้งอาศรมอยู่คนละแห่ง ที่ค้ำน้ำทางใต้ถล่มมา) นายเสมียนในชนบท ได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร คฤหบดีบุตรผู้เป็นขุนคลัง ได้เป็นเศรษฐี ชื่อว่า วิสาขะ ภริยาของคฤหบดีบุตรนั้น ได้เป็นธิดาของเศรษฐี นามว่าธรรมทินนา คนอื่น ๆ ก็ได้เกิดเป็นบริวารของพระราชานั้นเอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพวกเราได้ทรงตรัสรู้ 7 สัปดาห์ ทรงเสด็จมายังกรุงพาราณสีโดยลำดับ ทรงประกาศธรรมจักร ทรงแนะนำพระปัญจวัคคีย์ จนถึงชฎิล 3 พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร 1,000 คนให้รู้ธรรมแล้วทรงเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ และทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระเจ้าพิมพิสารพร้อมกับพราหมณ์และคฤหบดีชาวอังคะและมคธะ 110,000 คน จนบรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นพระราชาทรงนิมนต์เพื่อเสวยพระกระยาหารในวันพຸ່ງนี้ พระองค์ทรงรับแล้ว ฝ่ายพระพุทธองค์เมื่อถึงเวลากำหนดก็ทรงเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ ทรงรับมหาทานในพระราชานิเวศน์ของพระราชามีพิสารแล้ว อนึ่ง จะพบว่าในกระบวนการคือการเวียนว่ายตายเกิดของญาติผู้เกี่ยวข้องกับเปรตเหล่านั้น ไม่ได้หลุดรอดพ้นจากสายตาของบรรดาเปรตผู้เฝ้ารอส่วนบุญนั้นเลย เนื่องจากความหวังที่พระกัสสปพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ไว้ได้ต่อกุศลเจตนาจิตของพวกเขาอยู่ไม่ว่าวันว่า สักวันหนึ่งเมื่อถึงคราวของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้มาถึง เมื่อนั้นพวกเขาจะได้รับส่วนบุญเป็นแน่ อารมณ์แห่งการรอคอยประหนึ่งว่าจะได้รับทานในวันพຸ່ງนี้ ๆ มันได้รับภวนจิตอยู่ตลอดมา เมื่อกระบวนการได้ชักนำให้ญาติทั้งหลายกลับมาเกิดอีกครั้งทำให้พวกเขามีความหวังและมองเห็นว่าหวังของพวกเขาเองจะมีมาถึงในระยะเวลาไม่นานนี้อย่างแน่นอน เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้กระทำการถวายทานแด่พระพุทธองค์พร้อมด้วยหมู่ภิกษุอยู่นั้น พวกเขาจึงพากันม้ายินด้วยหวังใจว่า “บัดนี้ พระราชาจักอุทิศทานแก่พวกเรา บัดนี้ พระราชาจักอุทิศทานแก่พวกเรา” แต่เรื่องมันไม่ได้เป็นเช่นนั้น เพราะพระเจ้าพิมพิสารเมื่อทรงถวายทานด้วยความเคารพในพระพุทธองค์และพระสงฆ์ พระองค์ถวายทานไปพลาถักวลงไปพลาถักวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอ จึงไม่ได้อุทิศทานนั้นแก่ใคร ๆ พวกเปรตที่เป็นญาติที่อุตสาหะเฝ้ารอมานานกว่าพุทธันดรหนึ่ง เมื่อไม่ได้รับส่วนบุญก็เกิดอาการช็อค! คือสิ้นหวังทันทันทีเห็น ไทยธรรมก็มี ผู้รับทานก็มี ทานนั้นก็ถวายไปแล้วขาดแค่เพียงเจตนาของผู้ถวายทานนั้นที่จะอุทิศให้พวกตน และพวกตนก็เฝ้ามองอยู่ตลอดเวลาว่าจะได้ ๆ แต่เมื่อไม่มีเจตนาจากผู้ถวายทานทำให้พวกตนไม่ได้ส่วนบุญจึงเกิดความโกรธระคนกับความน้อยเนื้อต่ำใจว่าทำไม ๆ ๆ พระราชาจึงไม่อุทิศให้พวกเขา ความสิ้นหวังและผิดหวังเช่นนั้นทำให้พวกเขาได้พากันมาร้องโหยหวนไถ่ ๆ พระราชานิเวศน์ของพระราชินี เพื่อแสดงให้พระราชินีเห็นว่านี่คือความเศร้าของพวกเขา ซึ่งเสียงร้องโหยหวนเช่นนั้นได้ยินเข้าไปถึงห้องบรรทมของพระราชินี เมื่อพระราชินีได้ยินเช่นนั้นจึงเกิดความสังเวชในเสียงอันน่าสะพึงกลัว น้าหวาดเสียวนั้น พอรุ่งสางพระองค์พร้อมด้วยบริวารได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ พระเวฬุวนาราม พร้อมกับได้ทรงกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ข้าพระองค์ได้สดับเสียงเห็นปานนี้, จักมีเหตุอะไรแก่ข้าพระองค์หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกับพระราชินีว่า อย่าทรงกลัวเลยมหาพิตร จักไม่มีความชั่วช้าลามกอะไรแก่พระองค์ดอก อนึ่ง ญาติเก่าก่อนของพระองค์ที่เกิดในพวกเปรตก็มี, ญาติเหล่านั้นรอว่าจะได้พบเฉพาะพระองค์แต่เพียงผู้เดียวถึงพุทธันดรหนึ่ง ท่องเที่ยวไปด้วยหวังใจว่าเมื่อพระองค์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าแล้ว จักอุทิศแก่พวกเราบ้าง และเพราะพระองค์ถวายทานเมื่อวันวานแล้ว

มิได้อุทิศให้พวกเขา พวกเขาจึงพากันสิ้นหวัง และพากันส่งเสียงร้องเช่นนั้น พระราชาจึงกราบทูลถามว่า ถ้าหม่อมฉันถวายทานในวันนี้ เปรตเหล่านั้นจะได้รับส่วนบุญไหมพระเจ้าข้า ? พระศาสดาตรัสว่า ได้มหาบพิตร พระราชาเมื่อได้ฟังเช่นนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดรับทานของข้าพระองค์เพื่อเสวยในวันนี้, ข้าพระองค์จักอุทิศแก่พวกเปรตเหล่านั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับนิมนต์ด้วยศุภกิริยา พระราชาได้เสด็จกลับไปยังพระราชนิเวศน์ ทรงให้จัดแจงมหาทานแล้ว ให้กราบทูลกาลแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ประทับนั่งบนอาสนะที่บรรจงจัดไว้ เมื่อเปรตเห็นเช่นนั้นต่างก็พากันไปร่วมงานอีกครั้งด้วยหวังว่า วันนี้ พวกเราจะต้องได้อะไร ๆ แน่ จึงได้พากันยืนอยู่ในที่ต่าง ๆ มีภายนอกฝาเรือนเป็นต้น. พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงทำอาการที่พวกเปรตเหล่านั้นทั้งหมดมาปรากฏแก่พระราชา พระราชาเมื่อจะทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกจึงอุทิศว่า ทานที่ข้าพเจ้าให้นี้ จงสำเร็จแก่พวกญาติเกิด ในขณะนั้นเอง สระโบกขรณีอันดาระดาษไปด้วยกลุ่มดอกกุบลได้บังเกิดแก่พวกเปรตเปรตเหล่านั้นพากันอาบและดื่มในสระโบกขรณีทำให้สามารถระงับความกระวนกระวาย ความลำบาก และความกระหาย ได้ ทำให้ร่างกายมีสีดังทองคำ พระราชาเมื่อถวายข้าวยาคุของเคี้ยว และของบริโภคแล้วก็ทรงอุทิศให้ ขณะนั้นนั่นเอง ข้าวยาคุ ของเคี้ยวและอาหารอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดแก่เปรตเหล่านั้น เปรตเหล่านั้นพากันบริโภควรรณเป็นต้น ก็มีอินทรีย์ กระปรี้กระเปร่า ต่อมา พระราชาได้ถวายผ้า, ที่นอน, และที่นั่ง แล้วทรงอุทิศให้ ทันใดนั้นเองเครื่องประดับมีชนิดต่าง ๆ เช่น ผ้า ปราสาท เครื่องลาด และที่นอน เป็นต้นอันเป็นทิพย์ ได้บังเกิดแก่เปรตเหล่านั้น และสมบัติของเปรตทั้งหมด ก็ได้ปรากฏแก่พระราชา โดยประการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอธิษฐานไว้ เมื่อพระราชาทรงทอดพระเนตรเห็นก็ทรงพอพระทัยยิ่งนัก ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยพระกระยาหารแล้ว ทรงห้ามภัตรแล้ว เพื่อจะทรงอนุโมทนาแก่พระเจ้าพิมพิสารจึงได้ตรัสติโรกษาทว่า ²¹ เรื่องเปรตอยู่นอกฝาเรือน พวกเปรตพากันมาสู่เรือนของตน บ้างยืนอยู่ที่ฝาเรือนด้านนอก บ้างยืนอยู่ที่ทางสี่แพร่งสามแพร่ง บ้างยืนฟังอยู่ที่บานประตู เมื่อมีข้าวและน้ำดื่มมากมาย เมื่อของเคี้ยวของกินถูกจัดเตรียมไว้แล้ว ญาติสักคนก็ไม่นึกถึงเปรตเหล่านั้น เพราะกรรมของสัตว์ทั้งหลายเป็นปัจจัย เหล่าชนผู้นอญเคราะห์ ย่อมให้อาหารและน้ำดื่มที่สะอาดประณีต เหมาะแก่พระสงฆ์ตามกาล อุทิศให้ญาติทั้งหลาย(ที่เกิดเป็นเปรต)อย่างนี้ว่า ขอทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ขอญาติทั้งหลายจงเป็นสุขเกิด ส่วนญาติที่เกิดเป็นเปรตเหล่านั้น พากันมาประชุมพร้อมกัน ณ ที่ให้ทานนั้น ย่อมอนุโมทนาในอาหารและน้ำดื่มเป็นอันมากโดยเคารพว่า เพราะเหตุแห่งญาติเหล่าใดพวกเราจึงได้สมบัติเช่นนี้ ขอญาติเหล่านั้นของพวกเราจงมีอายุยืน อนึ่ง การบูชาญาติผู้เป็นทายกก็ได้ทำแก่พวกเราแล้ว และทายกก็ไม่ไร้ผล ก็ในเปตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม(การทำไร่ไถนา) ไม่มีโครักขกรรม(การเลี้ยงวัวไถนา) ไม่มีพาณิขกรรม(การค้าขาย)เช่นนั้น การแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงินก็ไม่มี ผู้ที่ตายไปเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพอยู่ด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ น้ำฝนตกลงมาในที่ดอนย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่มฉันใด ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่เปรตทั้งหลายฉันนั้นเหมือนกัน หวังน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยมฉันใด ทานที่ทายกอุทิศ

²¹ ขุ.เปต.(ไทย) 26/14-25/170-172.

ให้จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลายฉนั้นเหมือนกัน กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปการะที่ญาติผู้ละไปแล้วทำไว้ในกาลก่อนว่า ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเรา ก็ควรถวายทักษิณาทานอุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว การร้องให้ ความเศร้าโศก หรือความร่ำไห้คร่ำครวญอย่างอื่นใด ใคร ๆ ไม่ควรทำเลย เพราะการร้องให้เป็นต้นนั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ญาติทั้งหลายก็ยังคงสภาพอยู่อย่างนั้น ส่วนทักษิณาทานนี้แหละที่ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่เปรตนั้นโดยทันทีสิ้นกาลนาน ญาติธรรม นั้นท่านแสดงออกแล้ว การบูชาญาติที่ตายไปท่านทำอย่างยิ่งใหญ่แล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุท่านก็เพิ่มให้แล้ว เป็นอันว่าท่านสะสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย

ประเพณีบุญข้าวประดับดินนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่นักปราชญ์ชาวอีสานได้ประยุกต์หรือนำเอาเรื่องราวที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาผูกโยงให้เข้ากับ เนื้อหาของความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น เดิมทีชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องผีसागเทวดา มีการบูชาผีตามความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้ว ดังปรากฏในคำอธิบายของพระอริยานุวัตร ปราชญ์อีสานคนหนึ่งได้กล่าวถึงที่มาของบุญข้าวประดับดินเอาไว้ว่า

ในสมัยโบราณเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ครั้งแรก จะเป็นข้าว ผลไม้ หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ คลอดจนการจับปลาล่าสัตว์ เมื่อได้มาครั้งแรกจะต้องนำสิ่งเหล่านั้นมาสังเวยเพื่อบูชาสิ่งที่ตนเองนับถือก่อน อาจเป็นเทพเจ้าหรือผีसागก็ตามเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถบันดาลให้มีความอุดมสมบูรณ์และสมประสงค์ บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก จึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาอันเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน ดังคำกลอนกล่าวถึงบุญข้าวประดับดินว่า

วัสกาลฝนลินฮอดวันถึงแล้ว
ธัญญาข้าวในนาได้เขียวอ่อน มาแล้ว
พอเดือนเก้ามาฮอดแล้ว คนได้เกี่ยวฮาง
ข้าวเกิดอยู่ตามไร้วัวในประเทศนาแซง
लगฮือนมีนาสวนหวานยายยังข้าว
อันว่านาคำกล้าได้เขียวงามจนกอง
เขียวก่อนฮ้วนไบเหลื่อมตั้งเทา
กาลเดือนเก้าแสงทานพื้นแผ่น
ฮึดเก่าบได้ละแต่น้อยประสงค์ได้แจกทาง
ปฐมกาลตันเค้าฮึดเก่านานเหิง แลนา
เ็นว่า “บุญข้าวประดับดิน” ได้แต่นานมีแล้ว

.....
.....
อันหนึ่ง เป็นหมากมี นาวเวอร์ในสวน แลนา
ก่อนชิพากันกินให้เอาไปถวายเจ้าหัว
จึงได้ฮุ่งเฮืองไปหน้า เป็นธรรมดาแม่ผลาผลทานทอด

ให้เอาไปวัดก่อนแล้ว ตนเจ้าจ้งกิน
 ผูกเทพเจ้าพื้นแผ่นดินตาทิพย์
 เพ็นหากจกมองหลังเบ้งเฮาแปงสร้าง
 ธรณี อินทร์ พรหม พญานาค
 จตุโลก ท้าวไท เห็นแจ้งฮ่อมคุณ
 ครองเฮือนสร้างธรณีพื้นแผ่นดิน เहांนี้
 ถ้าเฮาเฮ็ดบ่ถักต้องฮึดเค้า ตนเจ้าบ่ม้งมี
 บุญข้าวประดับดินนี้ ฮึดเกาคองหลัง
 ประสงค์ให้ทานผลิตผลใหม่ เฮาบ่ทันต้อง
 ประสงค์ให้ระลึกถึงคุณข้าว ในนาดำหวาน
 ส่งบุญในทางธรณีรอดพื้น การสร้างแต่งทาน
 บุญข้าวน้ำในประเทศปฐพี
 ตั้งอยู่ในเทวดานุสสติ หมั่นคณิงคุณแก้ว
 ตั้งบุญให้เทวดาด้าว เทโวตกแต่ง
 อุทิศให้จ้วควาย ช้างม้า มันได้แกไถ
 มันช่วยเฮดนาให้ เฮาได้กินข้าว นึกถึงคุณมีมาก
 คนเฮดนา บ่ม้งจ้วควายช่วยแท้ สั่งเจ้าชิกแกไถ
 บ่ม้งฝนเที่ยงแท้ลากแกแองคน
 คือชิบได้พongan ต้องมรณังเมี้ยน
 คนได้ดำนาค้าวเหนือดินปลูกหวาน
 ถ้าบ่มีดิน บ่ได้ดำนาค้าวเที่ยงแท้ ตนเจ้าให้เบ้งเฮา
 รุกขเทพเจ้า ท้าวในพื้นแผ่นดินปฐพี
 ภูมิมะเทวดาผู้เพ็นมีตาทิพย์ ได้เบ้งหลังนากว้าง
 เห็นหมู่ปวงชาวเชื้อโลกาแบ่งก่อ
 เฮ็ดไฮเฮ็ดนา ปะเลเทือบ่ได้เว้น การสร้างเวงงาน
 โลกบ่ได้ซี้คร้าน ฮั่วฮั่วนาสวน
 พากันทำบุญข้าวประดับดิน ฮึดเดิมบ่ไทเว้น
 เป็นการบูชาท้าวจตุราทั้งสี่
 บูชาข้าวและน้ำ เดือนเก้า ให้ฮุ้งเฮือง แท้แล้ว²²

แต่ในระยะหลังที่มีการนำเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาประยุกต์ใช้
 หรือนับถือพระพุทธศาสนาแล้วก็มีกรนำเอาเรื่องราวของพระพุทธศาสนานั้นมาโยงเป็นประเพณีที่
 ควรทำในรอบปี ซึ่งประเพณีบุญข้าวประดับดินนี้ถือว่าเป็นประเพณีที่นิยมจัดขึ้นในเดือนเก้า ด้วยการ
 ถือน้ำความจริงที่ปรากฏในนิทานและในพระไตรปิฎกเช่นนั้น

²² พระอริยานุวัตร. หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง, (มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
 มหาสารคาม 2526) หน้า 46-49

อีกส่วนหนึ่งเมื่อมีการทำบุญเดือนเก้า(บุญข้าวประดับดิน) ญาติโยมได้ถวายทานแก่พระสงฆ์เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าเสร็จก็จะมีการเทศน์ฉลองบุญข้าวประดับดินโดยเนื้อหาในการทำบุญในเดือน 9 หรือ เดือน 10 ทุก ๆ ภูมิภาคของประเทศล้วนแต่มีพิธีกรรมและความเชื่อคล้ายคลึงกัน ดังที่คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของคนไทย ได้สรุปวัตถุประสงค์ของการทำบุญเทศกาลสารทไฉวว่า

1. เพื่อแสดงความยินดี ที่ประสบความสำเร็จในการเพาะปลูก มีผลผลิตแรกได้จากพืชพันธุ์ธัญญาหารของตน
2. เพื่อแสดงความกตัญญูทวดเทวี โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว
3. เพื่อทำบุญเป็นสิริมงคล แก่เรือกสวนไร่นาแก่ครอบครัวและแก่ตนเองที่อายุล่วงเลยมาได้ครั้งปีโดยสวัสดิ์
4. เพื่อบำรุงศาสนา ด้วยการถวายพืชผลแรกได้ หรือขนมตามฤดูกาลแด่พระสงฆ์
5. เพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยยึดหลักสังคหวัตถุเป็นแนวปฏิบัติ เช่น แสดงความเอื้อเฟื้อแผ่ให้พืชผลและขนมตามเทศกาลแก่เพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ
6. เพื่ออำนวยความสะดวกทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยการจัดงานในท้องถิ่นเป็นการอนุรักษ์ประเพณีและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ²³

3.2.3 องค์ประกอบของประเพณีบุญข้าวประดับดิน

สำหรับองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มีองค์ประกอบหลักอยู่ 4 ประการคือ

1. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
2. สถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
3. วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
4. ระยะเวลาที่ประกอบพิธีกรรม

ในทางพิธีกรรม จะขอแยกกล่าวรายละเอียดตามองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ ดังนี้

1. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมี 2 ประเภทคือ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมและผู้ร่วมพิธีกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ผู้นำพิธีกรรม หมายถึง บุคคลที่มีหน้าที่บอกขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมตลอดจนอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาทำบุญอันได้แก่ บุคคลต่อไปนี้

พระสงฆ์ ได้แก่ เจ้าอาวาสหรือพระภิกษุรูปอื่น ๆ ก็ได้ ซึ่งในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 วันที่ 21 สิงหาคม 2560 และวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของปี 5 กันยายน พ.ศ.2560 อันเป็นวันทำบุญข้าวประดับดินนั้น พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ได้แก่ เจ้าอาวาส แต่ละวัดจำนวน 12 วัด ตามธรรมเนียมและโดยหน้าที่แล้ว พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำทางชีวิตจิตใจและปัญญาของประชาชนจึงทำให้พระสงฆ์มีหน้าที่ต่อสังคมโดยปริยายสองประการคือ ในฐานะผู้ทรงศีลผู้บริสุทธิ์ประกอบด้วยเมตตาธรรมและกรุณาธรรมประการหนึ่ง และความผูกพันในด้านความเป็นอยู่

²³ คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของคนไทย. (กรุงเทพฯ : นานมีบุค, 2529), หน้า 59.

ของบุคคลในชุมชนอีกประการหนึ่ง ส่วนที่เป็นพระธรรมแลวินัยข้างดั่งนั้นในพิธีกรรมบุญข้าวประดับดิน พระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา ทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง โดยรับทานจากคนส่งให้แก่ผี และอำนวยการให้เป็นอันสงบแก่ผู้ถวายทาน พระสงฆ์จะทำหน้าที่รับการถวายทานจากชาวบ้าน เพื่ออุทิศแก่ผีญาติบรรพบุรุษและผีไร้ญาติ สวดมนต์และเทศนาธรรม รวมทั้งบอกขั้นตอนของพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ

คณะกรรมการวัด คณะกรรมการวัด ได้แก่ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจากชาวกุ่มหรือชุมชน เพื่อให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาฯ รวมทั้งให้เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ด้านต่าง ๆ ของวัด และส่วนรวม ดังนั้นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง จะเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. ซื่อสัตย์สุจริต
2. ดำรงตนอยู่ในศีลธรรมประเพณีอันดีงาม
3. มีความเสียสละ บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
4. เป็นผู้มีความรู้เรื่องพิธีกรรมและอ่านออกเขียนได้
5. เป็นผู้มีความรู้เรื่องพิธีกรรมและอ่านออกเขียนได้

ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ประธานชุมชน จะใช้สถานที่ประกอบพิธีกรรมพร้อมกัน หน้าที่ของผู้นำท้องถิ่นหรือประธานชุมชน คือ ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับผู้นำอื่น ตั้งแต่จัดเตรียมสถานที่ ประกาศแจ้งชาวบ้านทางหอกระจายข่าว คอยบอกขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ และเป็นผู้ถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างของชาวบ้านด้วย

1.2. ผู้ร่วมพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรม หมายถึง บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม ตั้งแต่การเตรียมสิ่งของ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งผู้ร่วมพิธีกรรมมีตั้งแต่เด็กจนถึงวัยสูงอายุทั้งเพศหญิงและชาย ดังจะได้กล่าวถึงหน้าที่การมีส่วนร่วมของบุคคลแต่ละวัย

2. สถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรม สถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

บ้าน บ้านจะเป็นสถานที่เตรียมการ ใช้เป็นสถานที่จัดหุงหาอาหารทั้งคาวและหวาน เตรียมผู้ที่ไปร่วมพิธีกรรมในครอบครัวให้พร้อม ดังนั้นจึงเป็นสถานที่เตรียมงานก่อนวันทำบุญประมาณ 1 สัปดาห์

วัด วัดเป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา บุญข้าวประดับดินในเขตเทศบาลเมืองใช้ศาลาการเปรียญในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งศาลาการเปรียญแข็งแรงและกว้างขวาง พอที่จะรับคนมาทำบุญได้ไม่ต่ำกว่า 100-200 คน ซึ่งปกติแล้วใน วันธรรมดาชาวบ้านก็ใช้ศาลาการเปรียญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นประจำคือ เป็นทั้งหอฉันท์และที่จำวัดของเจ้าอาวาสเนื่องจากศาลาการเปรียญ เป็นที่เก็บสิ่งของมีค่าของวัดจำนวนมาก เจ้าอาวาสจึงเป็นผู้อยู่ดูแลโดยมีห้องส่วนตัวเพื่อยุ้จำวัดอีกด้านหนึ่งด้วย²⁴

3. วัสดุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ ประกอบพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ สิ่งของเครื่องใช้ที่เตรียมมาจากบ้านและสิ่งของเครื่องใช้ที่วัด รายละเอียดดังนี้

²⁴ สัมภาษณ์ พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย วันที่ 21 สิงหาคม 2560.

3.1 สิ่งของที่เตรียมไปจากบ้าน มีดังนี้

เครื่องสักการะ ได้แก่ ดอกไม้ 1-2-3 คู่ ก็ได้ รูป 3 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 1 บาทขึ้นไป
ค่าเทศนาธรรม ขวดน้ำและภาชนะรองรับ

เครื่องถวายทาน ได้แก่ อาหารคาวและหวาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลิตผลแรกได้จากไร่นา
สวน อาหารคาวมักจะเป็น ปิ้งปลา แจ่วและไข่เจียวส่วนอาหารหวานมี ข้าวต้ม ขนมหมก ข้าวโพดต้ม
กลอยนึ่ง และกล้วย เป็นต้น

3.2 สิ่งของที่ใช้ในวัด มีดังนี้

บาตร จำนวนเท่ากับพระสงฆ์และสามเณรในวัด

สำหรับข้าว จำนวนเท่ากับพระสงฆ์และสามเณร กรรมการวัดจะจัดเตรียมไว้ให้ผู้ไป
ทำบุญจัดแบ่งอาหารเพื่อถวายแด่พระสงฆ์

เครื่องขยายเสียง สำหรับผู้นำและพระสงฆ์ใช้ขยายเสียงขณะกล่าวคำอาราธนาและให้พร
หรือเทศนาธรรม

ห้อง สำหรับตีบอกสัญญาณเวลากลางสำหรับถวายพระ

4. ระยะเวลาที่ประกอบพิธีกรรม ระยะเวลาที่ใช้ประกอบพิธีกรรมแบ่งออกเป็น 3 ช่วง
ระยะเวลา คือ

4.1 ระยะเวลาในการจัดหา หมายถึง ช่วงเวลาที่ใช้สำหรับการเตรียมการ เริ่มตั้งแต่จัดหา
สิ่งของเครื่องใช้ ออกหาปลา ล่าสัตว์ เก็บผลิตผลในไร่นา หรือจัดหาซื้อจากตลาด ในการเตรียมจัดหา
สิ่งของนี้จะเริ่มทำใน 1-2 สัปดาห์ก่อนถึงวันบุญ

4.2 ระยะเวลาในการเตรียม หมายถึง วันและเวลาในการทำ อาหารทั้งคาวหวาน อาหาร
คาว นิยมทำในตอนเช้านุ่ง ในวันทำบุญ คือ แรม 14 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งปี 2560 จะตรงกับ วันที่ 12
ตุลาคม 2558 เมื่อทำอาหารก็จะนำอาหารที่ปรุงใหม่ ๆ นำไปถวายพระ ส่วนอาหารหวานนิยมทำก่อน
วันงานหนึ่งวันการห่อข้าวต้มหรือขนมหมก จะทำในเวลาเชากลางวันหรือเวลาเย็น ตามแต่สะดวกแต่
จะตัดใบตองไว้ก่อนวันห่อขนม 1 วัน เพื่อให้ใบตองเหี่ยว หน้าที่ในการจัดเตรียมอาหารคาว-หวานนี้
จะเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน หรือผู้อาวุโสฝ่ายหญิง มีลูกสาวหรือหลานสาวช่วยทำ สำหรับเครื่องแต่งกาย
ก็จะเตรียมเสื้อผ้าชุดสวยที่จะใช้ไว้ให้เรียบร้อยในวันนี้

4.3 ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะเริ่มต้นตั้งแต่ 06.00 น. วันแรม 14
ค่ำ เดือน 9 จนถึง 06.00 น. ของวันต่อไปรายละเอียดจะนำเสนอในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม
ต่อไป

3.2.4 ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

สำหรับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 (วันที่ 21 สิงหาคม
2560) ซึ่งเป็นวันงานจะมีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้

เวลา 04.30 น. พระสงฆ์ได้ตื่นมาทำวัตรสวดมนต์ แสดงอาบัติ สามเณรรับศีลตามวัตร
ปฏิบัติที่พระสงฆ์สามเณรพึงปฏิบัติ หลังจากทำวัตรเสร็จก็จะเตรียมสถานที่เพื่อรอญาติโยมเข้ามา
ประกอบพิธีกรรม

เวลา 06.00 น. ชาวบ้านทุกครัวเรือนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จะแต่งตัวด้วยชุดใหม่ หรือชุดที่
สวยงามที่สุดที่มีอยู่ในวันนี้ ชาวอีสานชนบทจะใช้ชีวิตประจำวันอยู่กับการประกอบอาชีพในไร่นาหรือ

รับจ้างเป็นส่วนใหญ่ โอกาสที่ได้แต่งตัวสวยงามก็คือวันทำบุญ เสื้อผ้าจะแยกประเภทไว้ เป็นเสื้อผ้าที่ใช้สวมใส่ปกติธรรมดาจำพวกหนึ่งอีกจำพวกหนึ่ง คือ ชุดเอาบุญ ซึ่งเป็นชุดที่เลือกสรรว่าสวยงามที่สุดที่มีอยู่ วันบุญจึงเป็นวันที่ชาวบ้านแต่งกายพิถีพิถันที่สุด แต่เดิมนิยมสวมใส่หลากหลายสีประชันกัน ปัจจุบันนิยมแต่งตายด้วยเสื้อสีขาวทั้งหญิงและชาย สำหรับผู้ที่จะรักษาอุโบสถศีลด้วยแล้วจะนิยมแต่งชุดสีขาว หญิงจะห่มสบงสีขาวด้วยจำนวนผู้ที่ไปทำบุญอาจจะครบครันละ 2-3 คน ทั้งนี้แล้วแต่จำนวนสิ่งของที่จะต้องนำไปวัดมากน้อยแค่ไหน ถ้ามีสัมภาระมากก็จะใช้สมาชิกในครอบครัวตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ส่วนใหญ่จะไปครบครันละ 2 คน สิ่งที่น่าไปวัด คือ อาหารคาว-หวาน นิยมถือปิ่นโตและจานหรือขันข้าว ปิ่นโตจะใช้บรรจุอาหารคาวจำพวกขนมจีน ต้มแกง ปิ้งย่าง ส่วนขันข้าวจะใส่ข้าวเหนียวหนึ่งและข้าวต้ม ขนมหมก หรือขนมสำเร็จที่หาตามร้านค้า นอกจากอาหารแล้วยังมีเครื่องสักการะ ได้แก่ รูป เทียน ดอกไม้ ปัจจย และขวดน้ำสำหรับกรวดน้ำ ไปถึงวัดนำสิ่งของต่าง ๆ ไปบนศาลาการเปรียญ แล้วกราบพระคนละ 3 ครั้ง เสร็จแล้วนำปิ่นโตไปจัดแบ่งอาหารลงในภาชนะที่ทางคณะกรรมการพร้อมทั้งนำไปใส่บาตรเปล่าที่กรรมการวัดจัดวางไว้ให้ใส่ปัจจยภัณฑเทศน์ หน้าที่การจัดดอกไม้รูปเทียน คือ กำหนด ระหว่างรอการจัดแบ่งอาหารนั้น ผู้ไปทำบุญจะนั่งสนทนากันในเรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น เรื่องความฝัน เรื่องการทำไร่นา เรื่องสุขภาพ เป็นต้น

ประมาณ 07.00 น. ชาวบ้านก็มานั่งเต็มศาลา พระสงฆ์และสามเณรทั้งหมดนั่งเรียงแถวตามอาวาสเรียงบร้อยและอุบาสิกาคณะหนึ่งจะตั้งขบวนเล็กซึ่งชาวบ้านนิยมเรียกกระซัง บอกสัญญาญให้คนยกสำรับไปถวายพระ กำหนดจัดดอกไม้และจุดธูปเทียนบูชาพระว่าบทบูชาพระรัตนตรัย บทกราบพระรัตนตรัย บทน้อมพระรัตนตรัย บทขอขมาพระรัตนตรัย บทไตรสรณคมณ์ บทสรรเสริญพระพุทธคุณ บทสรรเสริญพระธรรมคุณ บทสรรเสริญพระสังฆคุณ บทพุทธคุณชัยมงคลคาถา บทขยปริตร(มหากาฯ) ต่อจากนั้นพระสงฆ์เริ่มสวดมนต์บทชัยมงคลคาถาซึ่งเริ่มด้วย “พาหุสเสหัสสะ” ผู้มาทำบุญทุกคนจะลุกขึ้นไปใส่บาตรที่ทางคณะกรรมการวัดได้จัดเตรียมตั้งบาตรเรียงแถวบนโต๊ะไว้แล้ว พระสงฆ์จะสวดมนต์บทถวายพร พระดังนี้

เมื่อทุกคนกลับเข้านั่งประจำที่ของตนแล้ว ผู้นำจะกล่าวนำถวายทานให้ทุกคนว่าตามดังนี้

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอโณชยามะ สาธุโน ภันเต ภิกขุสังโฆอิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายซึ่งภัตตาหารกับของที่เป็นบริวารทั้งหลายเหล่านี้แด่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับซึ่งภัตตาหารกับของที่เป็นบริวารทั้งหลายเหล่านี้เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้ว มีมารดาบิดาเป็นต้นด้วยสันกาลนานเทอญ

ขณะที่กล่าวคำถวายทาน ทุกคนจะยกสำรับหรือขันข้าวขึ้นจบเหนือศีรษะเมื่อกล่าวจบแล้วพระสงฆ์จะขานรับ “สาธุ” ผู้ร่วมพิธีกรรมจะยกสำรับไปถวายพระสงฆ์และสามเณรส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย

เมื่อถวายภัตตาหารเรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์จะประสาธน์ด้วย บทอนุโมทนาว่า

น หิ ตตถ กสิ อตถิ โครกเขตถ น วิชชติ.
 วณิชา ตาทิสี นตถิ หิรณญเณ กโยกย .
 อโธ ทินเนน ยาпенติ เปตา กาลงกตา ตหิ.
 ในเปตวิสัยนั้น ไม่มีกสิกรรม (การทำไร่ไถนา) ไม่มีโครักขกรรม (การเลี้ยงวัวไ้ขาย)
 ไม่มีพาณิชย์กรรม (การค้าขาย) เช่นนั้นการแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ก็ไม่มี ผู้ที่ตาย
 ไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้
 อุณนเม อุทกั วุฏฐั ยถา นินนั ปวตตติ.
 เอวเมว อโธ ทินนั เปตานั อุปกปติ.
 น้ำฝนที่ตกลงมาในที่ดอนย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนั้นใด
 ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้
 ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนั้นนั้นเหมือนกัน
 ยถา วาริวหา ปุรา ปรีปุเรนติ สาคร.
 เอวเมว อโธ ทินนั เปตานั อุปกปติ.
 ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนั้นใด
 ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้
 ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉนั้นนั้นเหมือนกัน²⁵

แปลว่า “ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้บริบูรณ์ได้ฉนั้นใด ทานที่ท่านอุทิศให้แล้วแต่โลก
 นี้ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว ฉนั้นนั้น ขออิทธิพลที่ท่านปรารถนาแล้ว ตั้งใจแล้ว จง
 สำเร็จโดยฉัพลัน ขอความดำริทั้งปวงจงบริบูรณ์ เหมือนดังพระจันทร์วันเพ็ญ เหมือนแก้วมณีอัน
 สว่างไสวควรยินดี” นอกจากติโรกฐกถณาทถาแล้วยังปรากฏใน ‘อโธทินนถา’ ความเดิมว่า

อุณนเต อุทกั วุฏฐั	ยถา นินน ปวตตติ
เอวเมว อโธ ทินน	เปตาน อุปกปติ
ยถา วาริวหา ปุรา	ปรีปุเรนติ สาคร
เอวเมว อโธ ทินน	เปตาน อุปกปติ
น หิ ตตถ กสิ อตถิ	โครกเขตถ น วิชชติ
วณิชา ตาทิสี นตถิ	หิรณญเณ กยาถ
อโธ ทินเนน ยาпенติ	เปตา กาลกตา ตหินติ ²⁶

อีกแห่งหนึ่ง คำอวยพรทั้งที่เป็นภาษาบาลีและคำแปลภาษาไทยที่นิยมนำมาต่อท้ายคำอวย
 พรมากที่สุด คำอวยพรนั้นปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ความว่า

น วตตพพิ “อโธ ทินเนน ตตถ ยาпенติ”ติ อามนตา. นนุ วุตตํ ภควตา—
 “อุณนเม อุทกั วุฏฐั ยถานินน ปวตตติ. เอวเมว อโธ ทินนั เปตานั อุปกปติฯ
 “ยถา วาริวหา ปุรา ปรีปุเรนติ สาคร.”

²⁵ ขุ.ขุ.(ไทย) 25/6-8/15-16. ขุ.ขุ.(บาลี) 25/6-8/15-16.

²⁶ อโธทินนถา (บาลี) 37/1156/377. (ฉบับสยามรัฐ) คือพอบจบ เปตาน อุปกปติ จะต่อด้วย น หิ ตตถ
 กสิ อตถิ ... ไม่มี อิจฉิต ปัตถิตัง ตุมหัง ... ต่อท้ายไปจนจบอย่างในปัจจุบัน

เอวเมว อีโต ทินนํ เปตานํ อุปกปปติฯ

“น หิ ตตถ กสึ อตถิ โครกฺเขตถ น วิชชติ.

วณฺชิชา ตาทิสึ นตถิ หิริญญน กยากยํ .

อีโต ทินเนน ยาเปเนติ เปตา กาลงฺกตา ตหิ”นติ ฯ

อตเถว สุตตฺตฺนโตติ? อามนฺตา. เตน หิ อีโต ทินเนน ตตถ ยาเปเนตีติ.

๔๙๑. น วตตพฺพํ “อีโต ทินเนน ตตถ ยาเปเนตี”ติ? อามนฺตา. นนฺ วุตตํ ภควตา “ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว ฐานานิ สมปฺสฺสนฺตา มาตาปิตโร ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ กุเล ชายมานํ! กตมานิ ปญจ? ภโฆว น โกรสฺสตี กิจจํ วา โน กริสฺสตี กุโรโส จิรํ ฐิสฺสตี ทายชฺชํ ปฏิปชฺชิสฺสตี อถ วา ปน เปตานํ กาลงฺกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสตี อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญจ ฐานานิ สมปฺสฺสนฺตา มาตาปิตโร ปุตฺตํ อิจฺฉนฺติ กุเล ชายมาน”นติ.

“เปรตทั้งหลายดำรงชีพในเปตโลกนั้นด้วยทาน ที่บุคคลอุทิศให้จากโลกนี้ได้” ใช้ไหม สก.ใช้
 พร. พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ฝนที่ตกลงบนที่ดอน ย่อมไหลไปสู่ที่ลุ่ม ฉนฺได ทานที่
 ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวกเปรต ฉนฺนํ เหมือนกัน ห้วงน้ำที่เต็มย่อม
 ยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉนฺได ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จผลแน่นอนแก่พวก
 เปรต ฉนฺนํ เหมือนกัน ในเปตวิสัย๑ นั้น ไม่มีภิกขกรรม โครกขกรรม พาณิขกรรมเช่นนั้น(และ)การ
 แลกเปลี่ยนซื้อขายด้วยเงิน ผู้ที่ตายไปเกิดเป็นเปรตในเปตวิสัยนั้น ดำรงชีพด้วยผลทานที่พวกญาติ
 อุทิศให้จากมนุษยโลกนี้”²⁷

พร. ท่านไม่ยอมรับว่า “เปรตทั้งหลายดำรงชีพในเปตโลกนั้น ด้วยทานที่บุคคลอุทิศให้จาก
 โลกนี้ได้” ใช้ไหม สก. ใช้ พร. พระสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดา
 เมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการนี้ จึงปรารธนาบุตรผู้เกิดในตระกูล ฐานะ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. บุตรที่เราเลี้ยงมาแล้วจักเลี้ยงเรา
๒. บุตรจักช่วยทำกิจของเรา
๓. วงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นาน
๔. บุตรจักปฏิบัติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดกไว้
๕. เมื่อเราทั้งสองตายไป บุตรจักทำบุญอุทิศให้

ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาเมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการนี้แล จึงปรารธนาบุตรผู้เกิดในตระกูล
 มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะ ๕ ประการจึงปรารธนาบุตรด้วยหวังว่า บุตรที่เราเลี้ยงแล้วจักเลี้ยง
 เรา

จักช่วยทำกิจของเราวงศ์ตระกูลจักดำรงอยู่ได้นานจักปฏิบัติตนให้สมควรแก่การรับทรัพย์มรดก
 และเมื่อเราทั้งสองตายแล้วจักทำบุญอุทิศให้มารดาบิดาผู้ฉลาดเมื่อเห็นฐานะเหล่านี้ จึงปรารธนาบุตร
 เพราะฉะนั้น บุตรผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้สงบเป็นกตัญญูกตเวทีบุคคลเมื่อระลึกถึงคุณท่านที่ทำได้ต่อเราก่อน
 จึงเลี้ยงมารดาบิดา ช่วยทำกิจของท่าน เชื่อฟังโอวาท ตอบสนองพระคุณท่านดำรงวงศ์ตระกูลสมกับที่
 ท่านเป็นบุพการีบุตรผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีลย่อมเป็นที่สรรเสริญ”

²⁷ อภ.กถา.(ไทย) 37/490-491/519-521., อภ.กถา.(บาลี) 37/490-491/519-521.

ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ²⁸ เจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อม ท่านผู้เจริญเป็นนิตย. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิวัตนสลิสส คือ ผู้ไหว้เป็นปกติได้แก่ ผู้ชวนขวยกิจคือการไหว้เนื่อง ๆ. บทว่า วุฑฒาปจายโนความว่า แก่คุณให้สัถ์ ผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย. ด้วยการกราบไหว้แม้ในภิกษุหนุ่มและสามเณรบวชในวันนั้น, ก็หรือแก่บรรพชิตผู้อ่อนน้อมหรือผู้บูชาเป็นนิตย. ด้วยการกราบไหว้ในท่านผู้แก่กว่าโดยบรรพชาหรือโดยอุปสมบท (หรือ) ในท่านผู้เจริญด้วยคุณ. สองบทว่า จตตารโธ ฆมา ความว่า เมื่ออายุเจริญอยู่, อายุนั้นย่อมเจริญสันกาลเท่าใด, ธรรมทั้งหลายนั้นนอกนี้ ก็เจริญสันกาลเท่าทันเหมือนกัน, ด้วยว่า ผู้ใดทำกุศลที่ยังอายุ ๕๐ ปี ให้เป็นไป, อันตรายแห่งชีวิตของผู้นั้นพึงบังเกิดขึ้นแม้ในกาลมีอายุ ๒๕ ปี, อันตรายนั้นย่อมระงับเสียได้ ด้วยความเป็นผู้กราบไหว้เป็นปกติ. ผู้นั้นย่อมดำรงอยู่ได้จนตลอดอายุทีเดียว. แม้วรรณะเป็นต้นของผู้นั้น ย่อมเจริญพร้อมกับอายุแล. นัยนี้ยิ่งกว่านี้ ก็อย่างนี้แล. ก็ชื่อว่าการเจริญแห่งอายุที่เป็นไปโดยไม่มีอันตราย หามิได้

อายุวัฒนกุมารวัตถุ เรื่องอายุวัฒนกุมาร (พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่อายุวัฒนกุมารและอุบาสก ๕๐๐ คน ดังนี้) ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ

อภิวัตนสลิสส นิจจ วุฑฒาปจายโน

จตตารโธ ฆมา วุฑฒนติ อายุ วณฺณ สุข พล ฯ²⁹

ส่วนทักษิณาทานนี้แหละ ที่พระองค์ทรงถวาย ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์(ในวันนี้) ย่อมสำเร็จเป็นประโยชน์เกื้อกูลสันกาลนานแก่หมู่ญาติที่เกิดเป็นเปรตนั้นโดยพลันทันที ญาติธรรม (ธรรมคือการสงเคราะห์ญาติ)นี้ นั้น พระองค์ทรงแสดงออกแล้ว การบูชาญาติๆ ที่ ตายไปเกิดเป็นเปรต พระองค์ทรงทำอย่างยิ่งใหญ่แล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุ พระองค์ก็ทรง เพิ่มให้แล้ว พระองค์จึงทรงเป็นผู้สะสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย

สำหรับผู้ที่กำลังกรวดน้ำนั้น ขณะรินน้ำลงในภาชนะรองรับก็จะพูดว่า “อิหัง เม ญาติโนโหตุ สุขิตา โหนตุ ญาติโย” แปลว่า “ขอให้บุญกุศลนี้จงสำเร็จแก่หมู่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายจงมีความสุขเถิด”

หรือ “สุทินนัง วะตะเมทานัง อาสวะ ขะยวะหังโหตุ ข้าฯ ขอตั้งจิตอุทิศผลบุญกุศลแผ่ไปให้ไพศาล ถึงบิดามารดา และอาจารย์ ทั้งลูกหลานญาติมิตรสนิทกัน อีกทั้งคนเคยร่วมกันสมัครใคร่ขอให้ได้บุญกุศลผลของฉันทัน ทั้งเจ้ากรรมนายเวรและเทวัญขอทุกท่านอนุโมทนาทั่วหน้ากัน”

ในหลักคำสอนเรื่องกรรมนี้มีปรากฏในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายก็คือ การที่ทุกคนเกิดมานั้นก็ต้องมีการตายแตกดับเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา และกรรมก็เป็นสิ่งที่จำแนกทำให้สัตว์เกิดมาในโลกนี้มีความแตกต่างกัน งานบุญข้าวประดับดินนั้นถือว่าเป็นงานที่จัดทำขึ้นมาแล้วย่อมเป็นการสะท้อนให้คนที่ยังรู้ได้เข้าใจเรื่องกรรมหรือเรียนรู้เรื่องกรรมมากขึ้นโดยเฉพาะเรื่องของการทำความดีที่มุ่งที่จะทำบุญให้กับผู้ที่จากโลกนี้ไป

²⁸ ขุ.ขุ.(ไทย) 25/109/64.ขุ.ขุ.(บาลี) 25/109 /64.

²⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมปัทมฎกถา จตุตถุ ภาโค, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 116.

แล้ว เมื่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของสังขารย่อมสามารถทำความเข้าใจถึงกรรมที่ตนเองมีหรือตนเองในฐานะที่ยังมีชีวิตอยู่ว่าจะต้องไม่ประมาทในการกระทำ คือการลงมือทำความดี เพราะเมื่อตายไปแล้วก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะได้สร้างกรรมดีหรือบุญกุศลได้เลยจะต้องรอจากผู้อื่นทำให้ ดังนั้นหลักคำสอนเรื่องกรรมจึงมีอยู่ในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

3.4. หลักความสามัคคี

สำหรับหลักธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นก็คือ หลักของการสร้างความเข้าใจความร่วมมือกัน ความสามัคคีตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยนัยแห่งความหมายก็คือ การที่ทุกคนมีจิตใจเป็นหนึ่งเดียว หรือมีความคิดเห็นที่โน้มนำไปสู่จุดหมายเดียวกัน โดยหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สนับสนุนให้เกิดความสามัคคีนั้นก็ได้แก่หลักหลักอปริหานิยธรรม เพราะเป็นธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีเสื่อม” โดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่เจ้าลิจฉวีมี 7 ข้อ คือ

- (1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันบ่อย ๆ
- (2) เมื่อจะประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่ควรจะช่วยกัน
- (3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติ ไม่ลบหลู่สิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้
- (4) สักการะ เคารพ นับถือผู้ใหญ่ในชุมชน และพร้อมที่จะรับฟังข้อเสนอแนะจากท่านเหล่านั้น
- (5) ไม่ข่มเหง ไม่ฉุดคร่าขึ้นใจกุลสตรี หรือกุลกุมารี
- (6) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ทั้งในเมือง และนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้ เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป
- (7) จัดการ รักษา ค้ำครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า “ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มี พึงมาสู่แว่นแคว้นของเรา และท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุก”

จากหลักการทั้ง 7 ข้อนั้น พระพุทธองค์ทรงย้ำว่า “ตราบใดที่เจ้าลิจฉวีดำรงตนอยู่ในอปริหานิยธรรม ตราบนั้น เจ้าลิจฉวีจะพบบความเจริญแต่ประการเดียวเท่านั้นโดยไม่พบคำว่าเสื่อม”

ในการประกอบพิธีกรรมหรือการจัดงานบุญข้าวประดับดินชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายก็เช่นเดียวกันหากไม่มีหลักแห่งความสามัคคีดังที่ได้กล่าวมาแล้วก็จะไม่สามารถที่จะดำเนินการจัดงานให้ประสบความสำเร็จได้เลย การที่คนเราจะสามัคคีกันได้จะต้องประชุมปรึกษาหารือกันบ่อยๆ ซึ่งในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็มีหลักการหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการประชุมปรึกษาหารือกันในการจัดเตรียมงานการเชิญแขกการเตรียมสิ่งของที่จะนำมาใช้ในพิธีกรรมนั้นจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนหรือในหมู่บ้านเป็นหลักหากไร้เสียซึ่งการพูดคุยหรือการประชุมกันงานที่จะทำก็จะไม่สำเร็จ

3.4. หลักทิศ 6

ในประเพณีบุญข้าวประดับดินพบว่า มีหลักธรรมสำคัญคือหลักทศ 6³⁰ อันเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงการรวมกลุ่มของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบตามธรรมชาติ และกฎระเบียบที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เพื่อให้การปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นไปอย่างเรียบร้อยดีงาม ไม่มีปัญหา ซึ่งกฎระเบียบที่ว่านี้ก็ครอบคลุมถึงครอบครัวด้วย ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มนุษย์จะต้องปฏิสัมพันธ์ด้วยในฐานะทิศต่างๆ ดังความปรากฏในสังคาลสูตร เมื่อสังคาลกามาฬ ไหว้ทิศทั้ง 6 อยู่ พระพุทธองค์ตรัสชี้แจงว่า ทิศในพระพุทธศาสนา คือ บุคคลและกลุ่มคนที่เราต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งในพระไตรปิฎกได้จัดปฏิสัมพันธ์ของบุคคลเป็นคู่ๆ ไว้ 6 คู่ สภาวะจะเปลี่ยนไปตามบทบาทหน้าที่ที่ตนเกี่ยวข้อง ถ้าบุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับพ่อแม่ ก็จะเป็นบุตรถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับครู ก็จะเป็นศิษย์ ถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับลูกจ้าง ก็จะเป็นนายจ้าง ถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน ก็เป็นเพื่อน ชายถ้ามีปฏิสัมพันธ์กับหญิงในฐานะสามี ก็จะเป็นสามี ถ้ามองกลับกันก็จะกลายเป็นสิ่งตรงข้าม ในพระไตรปิฎกได้จัดบุคคลตามทิศไว้ 6 ประการ³¹ ดังนี้

- ๑) บิดามารดา เป็นทิศตะวันออก (บุริมทิศ ทิศเบื้องหน้า)
- ๒) ครู อาจารย์ เป็นทิศใต้ (ทักษิณทิศ ทิศเบื้องขวา)
- ๓) ภรรยา เป็นทิศตะวันตก (ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง)
- ๔) มิตรสหาย เป็นทิศเหนือ (อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย)
- ๕) คนรับใช้ และลูกจ้าง เป็นทิศเบื้องล่าง (เหมฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง)
- ๖) สมณพราหมณ์ พระสงฆ์ สามเณร เป็นทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน)

ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ก.หน้าที่พ่อแม่ คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิศเบื้องหน้า ดังนี้

1. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
2. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
3. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
4. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร
5. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส³²

ข.หน้าที่ของลูก หลักปฏิบัติสำหรับบุตรที่พึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังนี้

- (1) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (2) ช่วยทำงานของท่าน
- (3) ดำรงวงศ์สกุล
- (4) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- (5) เมื่อท่านล่วงไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน บุตร³³

³⁰ ที.ปา.(ไทย) 11/242-273/199-216.

³¹ ที.ปา.(ไทย) 11/273/216-218.

³² ที.ปา.(ไทย) 11/198/202

จากการศึกษาประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น นอกจากว่าการทำบุญจะเป็นการทำตามประเพณีหรือฮีตสิบสองแล้วก็ยังถือว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ควรทำของบรรดาลูกหลานญาติมิตรของผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วในฐานะที่ผู้นั้นมีความเกี่ยวข้องกับเปรตชนในฐานะใดก็ตามจะเป็นพ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตรสหาย หรือเพื่อนก็ตาม การทำบุญประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินก็คือทำบุญให้กับผู้ที่ละโลกนี้ถือว่าเป็นการทำหน้าที่ตามหลักทศ 6 ที่เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

3.5. พลี 5 และ โภคอาทิยะ

สำหรับงานทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้นมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏอยู่ก็คือหลักการจัดแบ่งงบประมาณในการดำเนินการเพื่อให้ถูกต้องและเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตไม่เดือดร้อนหรือไม่ก่อให้เกิดความยากลำบากกับชีวิต ในพระไตรปิฎก ในอาทิยสูตร³⁴ ที่ว่าด้วยประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล อนาถปิณฑิกเศรษฐีเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสดังนี้ว่า คหบดี ประโยชน์ที่จะพึงถือเอาจากโภครัตน์ 5 ประการนี้ ประโยชน์ 5 ประการนี้ อะไรบ้าง คือ

๑. อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ย่อมบำรุงตนเอง บำรุงมารดาบิดา บำรุง บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร และคนใช้ให้เป็นสุข บริหารให้เป็นสุขโดยชอบด้วยโภครัตน์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม1 นี้เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ประการที่ 1

๒. อริยสาวกย่อมบำรุงตนเองบำรุงมิตรและอำมาตย์ให้เป็นสุข บริหาร ให้เป็นสุขโดยชอบด้วยโภครัตน์ที่หามาได้ด้วยด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วย ธรรม ได้มาโดยธรรม นี้เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ ประการที่ 2

๓. อริยสาวกย่อมป้องกันอันตรายที่เกิดจากไฟ น้ำ พระราชา โจร คน ที่ไม่ชอบกัน หรือจากทายาท ทำตนให้ปลอดภัย นี้เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ประการที่ 3

๔. อริยสาวกย่อมทำพละ 5 อย่าง คือ (1) ญาติพละ (2) อติพละ (3) ปุพเพตพละ (4) ราชพละ (5) เทวตพละ นี้เป็นประโยชน์ที่ ควรถือเอาจากโภครัตน์ประการที่ 4

๕. อริยสาวกย่อมตั้งทักษิณาที่มีผลสูงขึ้นไป เป็นไปเพื่อให้ได้อารมณ์ดี มีสุขเป็นผล ให้เกิดในสวรรค์ในสมณพราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความ มัวเมาและความประมาท ดำรงมั่นอยู่ในขันติ (ความอดทน) และโสรัจจะ (ความเสถียร) ฝึกอบรมตน ทำตนให้สงบ ทำตนให้ ดับเย็นสนธิ ด้วยโภครัตน์ที่หามาได้ด้วยด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วย ธรรม ได้มาโดยธรรม นี้เป็นประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ประการที่ 5 คหบดี ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภครัตน์ 5 ประการนี้แล ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์จากโภครัตน์ 5 ประการนี้ โภครัตน์หมดสิ้นไป อริยสาวกนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราได้ถือเอาประโยชน์จากโภครัตน์นั้นแล้ว

³³ พระธรรมปิฎก, 2540 : 47

³⁴ อ.บุญจ. (ไทย) 22 /41/64-66.

และโภคทรัพย์ของเราก็กหมดสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ อริยสาวกนั้น จึงไม่มีวิปปฏิสาร (ความร้อใจ) ถ้าเมื่อ อริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ 5 ประการนี้ โภคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราถือ เอาประโยชน์จากโภคทรัพย์นี้แล้ว และโภคทรัพย์ของเราก็กเพิ่มพูนขึ้น อริยสาวก นั้นย่อมไม่มีวิปปฏิสารด้วยเหตุทั้ง 2 ประการนี้เลย นรชนผู้จะต้องตายเมื่อคำนึงถึงเหตุนี้ว่า “โภคทรัพย์ เราได้บริโภครแล้ว คนที่ควรเลี้ยง เราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลาย เราได้ข้ามพ้นแล้ว ทักษิณาทที่มีผลสูงขึ้น เราได้ให้แล้ว และพลี 5 อย่าง เราได้ทำแล้ว ท่านผู้มีศีลสำรวมระวัง ประพฤติพรหมจรรย์ เราได้บำรุ้งแล้ว ประโยชน์ที่บัณฑิตผู้อยู่ครองเรือนปรารถนา เราก็กได้บรรลุแล้วโดยลำดับกรรมที่ไม่ก่อความเดือดร้อนในภายหลัง เราก็กได้ทำแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยธรรม บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ในหลักการจัดทรัพย์นี้มีอยู่ 2 ประการ คือ (1) หลักพลี 5 ประการ และ (2) หลักโภคอาทียะ โดยหลักพลี 5 ประการ³⁵ พลี (พะลี) คือการสงเคราะห์ บวงสรวง น้อมให้หรือส่วย มี ๕ อย่าง คือ ๑. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ ๒. อติถิพลี ต้อนรับแขก ๓. ปุพเพปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ๔. ราชพลี ถวายเป็นของหลวงมีเสียภาษีอากรเป็นต้น ๕. เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา ในการจัดแบ่งทรัพย์เป็น 4 ส่วน คือ 2 ส่วน นำไปพัฒนาการงานให้เจริญรุ่งเรือง อีก 1 ส่วน ใช้จ่ายในความเป็นอยู่และเลี้ยงดูบุคคลที่ควรเลี้ยงได้แก่เลี้ยงตนเอง บิดา มารดา บุตรภรรยา คนในปกครอง มิตรสหาย ญาติ แขก เสียภาษี และบูชาเทวดา และอีก 1 ส่วน (ส่วนที่ 4) เก็บออมสำรองไว้ โดยออมในระบบเงินออมในรูประบบทรัพย์สิน และออมในรูปบุญด้วยการทำบุญแก่ พระสมณะ สามเณร เถร ชี พรหมณ์ ผู้ยากไร้ และสาธารณกุศล ต่างๆ

เมื่อจัดสรรทรัพย์ พัฒนางานที่ควรพัฒนาบำรุงในสิ่งที่ควรบำรุงและออมในสิ่งที่ควนอนอม โดยชอบแล้วอย่างนี้ ชื่อว่า จัดสรรการใช้จ่ายโดยอริยธรรม ก็ทุกคนที่มีส่วนที่ได้รับการบำรุงอยู่นี้ ย่อมควรมีหน้าที่เกื้อกูลแก่กันโดยธรรม เพื่อรักษาระบบครอบครัว และระบบองค์กรให้มั่นคงสภาพรสืบไป

ส่วนหลักโภคอาทียะ เป็นหลักธรรมสำหรับการใช้จ่ายทรัพย์ บุคคลพึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหารักษาและครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์เป็นส่วนๆ ดังนี้

1. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
2. บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
3. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย
4. ทำพลี คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา 5 อย่าง
 - (1) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ
 - (2) อติถิพลี ต้อนรับแขก
 - (3) ปุพเพปตพลี ทำบุญหรือสักการะอุทิศให้ผู้ล่วงลับ
 - (4) ราชพลี บำรุงราชการด้วยเสียภาษีอากร เป็นต้น
 - (5) เทวตาพลี ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศให้สิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

³⁵ อก.ปญจ.(ไทย) 22/41/65.

(6) อุปถัมภ์และบำรุงพระสงฆ์และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ³⁶

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโภคทรัพย์จะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่าได้ใช้โภคทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโศกะเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่เดือดร้อน ในใจทั้งสองกรณี การใช้จ่ายในหลักการมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์อะไรบ้าง ผู้ใดมีความสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีกตามหลักสังคหวัตถุ เป็นต้น

จากการพิจารณาประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธหนองคายจะพบว่ามีหลักคำสอนเรื่องพลี 5 และโศกะอาทียะอยู่ในลักษณะของการที่บรรดาญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รู้จักการจัดเตรียมแบ่งทรัพย์ไว้เพื่อการทำบุญในโอกาสที่เหมาะสมให้กับญาติที่จากไปแล้วตามความเชื่อ ทำให้การทำบุญไม่เป็นภาระแก่ผู้ที่ทำและส่งผลกระทบต่อผู้ที่จากไปแล้วได้มารับส่วนบุญได้อย่างครบถ้วน

3.7 หลักคำสอนเรื่องกตัญญูกตเวที

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าการประกอบพิธีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีหลักธรรม เรื่องกตัญญูกตเวทีปรากฏอยู่ ซึ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น คำว่ากตัญญูกตเวทีเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ในสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสิ่งอื่น ชีวิตด้านกายภาพดำรงอยู่ได้เพราะได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้นนอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่าอื่นอีก เช่น อาศัยปัจจัย 4 เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ในส่วนจิตใจมนุษย์ก็ได้รับการปลูกฝังอบรมลักษณะคุณค่าทางจิตใจจากบุคคลอื่น มีบิดามารดา เป็นต้น ให้มีทัศนคติ ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตให้ความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ ความกตัญญูนี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย³⁷

โดยคำว่าความกตัญญูนี้มีความหมายดังนี้ ในคัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกาได้แสดงถึงความหมายของความกตัญญูไว้ว่า ความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้วไม่ว่ามากหรือน้อย โดยการระลึกถึงเนื่อง ๆ ชื่อว่า กตัญญู³⁸

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า รู้อุปการะที่ท่านทำให้, (ผู้)รู้คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับ กตเวที และได้ให้ความหมายของคำว่า กตเวที ว่า (ผู้)สนองคุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตัญญู³⁹

พุทธทาสภิกขุได้ให้ความหมายของกตัญญูไว้ว่า ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้น ๆ เรียกว่า กตเวทิตา (กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่าคนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที กตัญญูกตเวทิตา

³⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546) หน้า 59-60.

³⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), คนไทยกับป่า, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2537), หน้า 21.

³⁸ พ.อ. (บาลี) 1/202.

³⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2539), หน้า 5.

หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสะดวก⁴⁰

เมื่อกล่าวโดยสรุป ความกตัญญู เป็นการกระทำความดีอย่างหนึ่งที่พึงปรารถนาของทุกคน ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย จากการศึกษาพบว่าพระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี 2 จำพวก⁴¹ ได้แก่ (1)บุพพการี ผู้ทำอุปกัระก่อน (2)กตัญญูกตเวที ผู้รู้อุปกัระที่เขาทำแล้วและตอบแทน ซึ่งบุพพการีบุคคล กับ กตัญญูกตเวทีบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปกัระก่อน⁴² จึงมีผู้รู้อุปกัระที่ท่านทำแล้วและตอบแทน⁴³ และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะว่าหมู่สัตว์ส่วนใหญ่ถูกอวิชชาครอบงำยากที่จะมองเห็นคุณค่าของบุคคลอื่นได้⁴⁴

ในการประกอบพิธีกรรมการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีขั้นตอนหรือเนื้อหาของการประกอบพิธีกรรมที่มีจุดประสงค์ของการมีความกตัญญูเป็นที่ตั้ง ซึ่งความกตัญญูดังกล่าวเป็นความกตัญญูของญาติของผู้ที่จากโลกนี้ไปแล้วที่มาประกอบพิธีกรรมในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินก็เพื่อทำการนำอาหารมาให้หรือนำส่วนบุญมาให้เหมือนกับที่พระเจ้าพิมพิสารได้ทำให้กับพระญาติของพระองค์

จะเห็นได้ว่าในแง่ของจุดประสงค์ของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้นถือว่าเป็นงานที่เกิดมาจากความกตัญญูเป็นพื้น กล่าวคือผู้ที่มาร่วมงานที่วัดย่อมเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ตายโดยตรง ในฐานะใดฐานะหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นลูก เมีย พ่อแม่ หรือญาติพี่น้องเพราะความคิดถึงสิ่งที่เขาได้ทำคุณความดีกับเรามาก่อนจึงได้คิดถึงอุปกัระนั้นจึงได้มาทำบุญประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้จากไปนั้น ดังนั้นประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินจึงเป็นงานที่เกิดมาจาก “ความกตัญญูกตเวทีเป็นที่ตั้ง

3.8 หลักคำสอนเรื่อง บุญกิริยาวัตถุ

สำหรับการทำบุญแจกข้างหรือทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปถึงผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้วของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น จากการศึกษาหาทั้งหมดเราจะพบว่าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ ประการหนึ่งนั่นก็คือหลักคำสอนเรื่องบุญกิริยาวัตถุ หมายถึงหลักคำสอนที่ว่าด้วยเรื่องเหตุเกิดของบุญว่ามาจากสาเหตุสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ

1. **ทานมัย** คือบุญเกิดเพราะการให้ทาน คำว่า ทาน หมายถึง การเสียสละสิ่งของต่างๆ ของตน หรือให้ความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลกเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็จะสามารถนำมาเป็นอุบายวิธีการแก้ปัญหาความโลภในสังคมปัจจุบันได้ตามความเหมาะสม ทานตามความหมาย คือ ทาน หมายถึง เจตนาเป็นเครื่องให้ ได้แก่ การให้ปัจจัย 4 มีข้าว น้ำ ที่อยู่อาศัย และยารักษา

⁴⁰ พุทธศาสนิกขุ.กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก,(กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536), หน้า 2.

⁴¹ อัง.ตัก. (ไทย) 20/120/114.

⁴² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 139.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁴⁴ มงคล. (บาลี) 2/363/276.

โรคเป็นต้น หรือทาน หมายถึง การตัด หมายความว่าตัดความตระหนี่ ขำระความตระหนี่ออกจาก
 ขันธสันดานของตน ตัดความโลภ ขำระความโลภออกจากสันดานของตน⁴⁵ “ทาน กำจัดความ
 ตระหนี่เหนียวแน่นที่นอนจมอยู่ อันเป็นอาสวะชนิดหนึ่ง”⁴⁶ “ทานกำจัดความโลภได้”⁴⁷ ซึ่งทานนั้นมี
 ลักษณะของ การให้ ที่ประพจน์ปฏิบัติกันมี 4 อย่าง คือ (1) การให้เพื่อขำระกิเลส คือ ความ
 ตระหนี่ในใจของผู้ให้ เรียกว่า บริจาคทาน การให้ด้วยการเสียสละเพื่อกำจัดความขุ่นมัวแห่งจิตโดย
 ไม่คำนึงถึงผู้รับว่าจะเป็นคนใดก็ตาม (2) การให้เพื่อตอบแทนคุณความดี เรียกว่า ปฏิภาณทาน หมายถึง
 การให้เพื่อตอบแทนหรือบูชาคุณความดีแก่ผู้ที่มีคุณธรรมสูงกว่า เช่น การให้สิ่งของแก่บิดามารดา
 ครูอาจารย์และบุคคลต่าง ๆ เป็นต้น (3) การให้เพื่อสงเคราะห์ เรียกว่า สังคหทาน หมายถึง การ
 ให้เพื่อผูกมิตร ยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ในกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับตน โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์แก่
 ผู้รับเป็นสำคัญ (4) การให้เพื่ออนุเคราะห์ เรียกว่า อนุคหทาน หมายถึง การให้ความช่วยเหลือ
 เกื้อกูลแก่คนยากจนด้วยจิตเมตตาสงสารไม่ว่าคนนั้นจะเป็นใคร⁴⁸ และการให้หรือทานในพุทธศาสนา
 แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ (1) อามิสทาน หมายถึง การให้วัตถุสิ่งของต่าง ๆ และทรัพย์สินเงิน
 ทองภายนอกทั้งสิ่งที่เป็นที่รักมาก เช่น อวัยวะเลือด ดวงตา เป็นต้นเป็นทาน(2)ธรรมทาน หมายถึง
 การให้ในส่วนของจิตใจ⁴⁹ เช่น การให้ธรรมะ การให้ความถูกต้องดีงาม แนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์
 (สัพพทาน ธรรมทาน ฌินาติ) การให้ธรรมะขณะการให้ทั้งปวง⁵⁰ (3) อภัยทาน หมายถึง การยกเว้นการ
 ประทุษร้ายเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีชีวิตอยู่ ร่วมกันโดยไม่มีเวร ไม่มีภัยต่อกัน มีจิตคิดเมตตาใน
 คนและสัตว์ หากผิดพลาดก็ไม่ถือโทษ โกรธตอบ⁵¹

โดยอามิสทานแบ่งตามทายก คือ ผู้ให้มีประเภท 3 ดังนี้ (1) ทานทาส หมายถึง การที่
 บุคคลให้ของที่ตนไม่บริโภคใช้สอยเอง เช่น เมื่อได้สิ่งของที่ประณีตก็ใช้เอง เมื่อจะให้ก็ให้สิ่งของที่ไม่
 ประณีต (2) ทานสหาย หมายถึง บุคคลให้ของที่เสมอกันกับที่ตนบริโภคใช้สอย ตนใช้บริโภคใช้สอย
 ของอย่างไร ถึงคราวจะให้อีกก็ให้ของอย่างนั้น (3) ทานสามี หมายถึง บุคคลให้ของที่ตีประณีต
 กว่าของที่ตนบริโภคใช้สอย โดยเลือกเอาสิ่งของที่ดีที่สุดให้ไป⁵² การให้ดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้า
 ตรัสอานิสงส์ไว้ ดังปรากฏอยู่ในกีนทสูตรสังยุตตนิกาย สคาถาวรรค ความว่า

บุคคลให้ข้าว	ชื่อว่า ให้กำลัง
ให้ผ้า	ชื่อว่า ให้วรรณะ

⁴⁵ มงคล. (บาลี) 2/3/2, มงคล. (ไทย) 3/3/3.

⁴⁶ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **พระ
 ราชวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 161.

⁴⁷ พระพุทธดา ภาวโร, **ชีวิตการทำงานหลักธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา), 2537, หน้า 105.

⁴⁸ พระมหาสุวิทย์ วิบุลย์โสโก, **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, (กรุงเทพฯ : บริษัท ฟอง
 ทองเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, 2541), หน้า 21-22.

⁴⁹ อ.ท.ก. (บาลี) 20/142/87, อ.ท.ก. (ไทย) 20/142/120.

⁵⁰ ข.ธ. (บาลี) 25/354/78, ข.ธ. (ไทย) 25/354/144. หมายถึง บุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุข
 ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ผู้อื่นหรือส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรม จนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละดี
 อย่างไรเสียก่อนจึงจะให้ หากไม่ได้ฟังธรรมการให้สิ่งของแก่ผู้อื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย.

⁵¹ ข.จริยา.อ. (บาลี) 1/352-354, ข.จริยา.อ. (ไทย) 9/3/618.

⁵² พระมหาสุวิทย์ วิบุลย์โสโก, **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, หน้า 24.

ให้ยานพาหนะ	ชื่อว่าให้ความสุข
ให้ประทับ	ชื่อว่าให้จักขุ
ผู้ให้ที่พักอาศัย	ชื่อว่าให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ⁵³

อานิสงส์ดังกล่าวมานี้จะเกิดแก่ผู้บริจาคให้ด้วยใจที่เสียสละ ตัดความตระหนี่ความโลภ ในจิตใจของตนออกไปเห็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แล้วจึงเกิดการบริจาคขึ้น อานิสงส์ก็จะปรากฏมากเป็น ธรรมดาตามพุทธดำรัสว่า

ผู้ให้สิ่งที่ชอบใจ	ย่อมได้สิ่งที่ชอบใจ
สิ่งดีที่ท่านให้แล้ว	ย่อมได้สิ่งดีเช่นกัน
ผู้ให้สิ่งที่เลิศ	ได้สิ่งที่เลิศเช่นเดียวกัน
ให้สิ่งที่ประเสริฐ	ก็ย่อมได้สิ่งนั้นแล ⁵⁴

ถ้ามุ่งถึงเจตนา การบริจาทานจะสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้ให้ต้องประกอบด้วยเจตนา 3 วาระดัง พระพุทธดำรัสที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต ความว่า ก่อนให้จิตใจเบิกบาน กำลังให้ทำให้ผ่องใส ครั้นให้แล้ว ชื่นอกชื่นใจใน ทานที่ได้เสียสละไปแล้วนี้แลเป็นความถึงพร้อมแห่งการ บริจาคที่ให้ผลสมบูรณ์⁵⁵ จะเห็นว่า “ผู้บริจาทานย่อมได้รับอานิสงส์ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่นที่ได้รับ ทานการบริจาคของเราไปเป็นความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับทั้ง 2 ฝ่าย”⁵⁶ ทั้งเป็นการบรรเทาความ โลภความตระหนี่ออกจากใจของผู้ให้ด้วย

ส่วนธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมเป็นทานหรือการแสดงธรรมหรือหลักการดำรงชีวิต หรือการแก้ไขปัญหให้กับผู้ที่ต้องการได้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตถือว่าเป็นธรรมทาน และอภัยทานนั้น หมายถึงการให้ทานด้วยการให้อภัย คือไม่ถือโทษโกรธ หรือการผูกโกรธต่อคนที่โกรธ หรือเป็นเจ้าของ กรรมนายเวรของตนหรือคนที่ตนปฏิบัติต่อตนเอง เป็นต้น เรียกว่าอภัยทาน “อภัยทาน” เป็นคำ

ในภาษาบาลีประกอบขึ้นจากอ+ภย+ทานหมายถึงการให้ความไม่มีภัยหรือปลอดภัย⁵⁷ ใน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานก็ได้ให้ความหมาย “อภัยทาน” ว่าการให้ความไม่มีภัย⁵⁸ เช่นเดียวกัน คำว่าอภัยทานเป็นการให้ที่เป็นมหาทานคือเป็นทานอันยิ่งใหญ่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดง ไว้ในอภิสันทุสูตรดังนี้ภิกษุทั้งหลายทาน 5 ประการนี้เป็นมหาทานที่รู้กันว่าล้าเลิศรู้กันมานานรู้กันว่า เป็นอริยวงศ์เป็นของเก่าในอดีตไม่ถูกลบล้างแล้วไม่เคยถูกลบล้างในปัจจุบันไม่ถูกลบล้างในอนาคตก็ จักไม่ถูกลบล้างไม่ถูกลบล้างไม่ถูกลบล้างผู้รู้คัดค้าน⁵⁹

⁵³ ส.ส. (บาลี) 15/42/36, ส.ส. (ไทย) 15/42/58.

⁵⁴ อง.ปญจก. (บาลี) 22/44/46, อง.ปญจก. (ไทย) 22/44/72.

⁵⁵ อง.ฉก. (บาลี) 22/37/323, อง.ฉก. (ไทย) 22/37/486.

⁵⁶ แมงซีตวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในอัมมปัทฏฐกถา”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 61.

⁵⁷ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า380.

⁵⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542**, (กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่น, 2546), หน้า1331.

⁵⁹ อง. อญฺฐก.(ไทย) 23/39/300-301.

จากความหมายของทานตามที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมบ่งชี้อยู่ในตัวเองว่า ทานทำหน้าที่ในเวลาเดียวกัน ได้แก่ (1) สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แจกจ่ายสิ่งของให้แก่ผู้อื่นบ้าง (อามิสทาน) (2) ประพฤติปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยเจตนาอันงดงามเป็นแบบอย่างที่ดีบ้าง (ธรรมทาน) (3) การให้ความปลอดภัย ให้ความไม่มีภัยแก่ตนและผู้อื่น ไม่ถือโทษโกรธเคืองในการล่วงละเมิดของผู้อื่น(อภัยทาน) การให้อภัยเป็นการให้ที่ไม่ต้องลงทุนอะไรเลยเป็นการให้ที่ง่าย แต่คนเราทำได้ยากเพราะมีกิเลสอยู่ในใจ ต้องอาศัยการฝึกธรรม จึงจะเห็นคุณประโยชน์ของการให้อภัยแล้วจะให้อภัยได้ง่าย ดังมีข้อความปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกายจริยาปิฎกว่า “ทานเป็นปฏิปักษ์ต่อโลภะ”⁶⁰ “ทานมีการบริจาคเป็นลักษณะ มีการกำจัดโลภะความอยากได้เป็นรส”⁶¹

2. สิลัมย หมายถึงบุญเกิดขึ้นมาจากการรักษาศีลซึ่งคำว่าศีล หมายถึง เจตนาเป็นเครื่องเว้น “ได้แก่เว้นจากการคิดล่วงละเมิด คำว่าละเมิดในแง่หนึ่ง คือ ละเมิดระเบียบ ละเมิดกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ละเมิดวินัยที่วางกันไว้ อีกแง่หนึ่งก็คือละเมิดต่อผู้อื่น มองอีกด้านหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือ การสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นได้นั่นเอง”⁶² “และถ้ามองให้ลึกที่สุดสภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิดไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั้นแหละเป็นคือตัวศีล”⁶³ ซึ่งการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของมนุษย์ การจัดการสภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมให้เรียบร้อยและเกื้อกูลการดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์นั้น ศีลขั้นพื้นฐานหรือระดับเบื้องต้นที่สุด ก็คือ “การไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุมศีลของตน ศีลขั้นต้นนี้เรียกว่า ศีล 5 หรือ สิกขาบท 5”⁶⁴ ดังมีข้อความว่า “คนมีศีลไม่ถือเอาสิ่งของ ๆ ผู้อื่น แม้แต่เส้นหญ้า เป็นผู้ไม่โลภ”⁶⁵

ซึ่งเราจะพบว่าการรักษาศีลนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขหรือบุญขึ้นมาได้เนื่องจากผู้มีศีลไม่ว่าจะเป็นศีล 5 ,8,10,227 ก็ตามล้วนเป็นผู้ที่มีพื้นฐานของจิตใจในการเคารพสิทธิทั้งทางกาย วาจา และจิตใจต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น ผู้ที่มีศีลจึงเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดสุขหรือบุญให้กับทั้งตนเองและผู้อื่นได้

3. ภาวนามย หมายถึง บุญจะสำเร็จหรือเกิดขึ้นได้ด้วยการเจริญสติภาวนา หรือการฝึกอบรมจิตใจให้เป็นผู้ที่มีจิตใจมั่นคงเข้มแข็ง ซึ่งคำว่า “ภาวนา” ซึ่งเป็นคำบาลีเป็นกริยาศัพท์ที่มาจากคำว่า ภาเวติ ซึ่งตรงกับคำว่า วทฺเตติ หรือ คำว่า วัฒนา เป็นความหมายที่ใช้เรียก คำว่า ภาวนา เฉพาะคำว่า ภาวนา แปลว่า การเจริญ⁶⁶ หมายถึง การทำให้มีขึ้น , เป็นขึ้น, การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น การบำเพ็ญ ต่อมานิยมใช้คำว่า “พัฒนา” ซึ่งเป็นศัพท์ใหม่ในภาษาไทย แต่เดิมใช้คำว่า เจริญ พระพุทธศาสนาใช้คำว่า เจริญ เป็นการฝึกปฏิบัติ เช่น เจริญสมถ เจริญวิปัสสนา แต่เดิมนั้น พระพุทธศาสนาใช้คำว่า ภาวนา คือ สมถภาวนา ฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ วิปัสสนาภาวนา

⁶⁰ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) 1/351, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) 9/3/616.

⁶¹ ขุ.จริยา.อ. (บาลี) 1/328, ขุ.จริยา.อ. (ไทย) 9/3/578.

⁶² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับขยายความ, (กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2549), หน้า 767.

⁶³ ขุ.ป. (บาลี) 31/40/46, ขุ.ป. (ไทย) 31/40/60. อธิบายใน วิสุทธิ. (ไทย) 1/8.

⁶⁴ ที.ปา. (บาลี) 11/315/208, ที.ปา. (ไทย) 11/315/302-305.

⁶⁵ ขุ.จู.อ. (บาลี) 1/335, ขุ.จู.อ. (ไทย) 9/3/589.

⁶⁶ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), วัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2544), หน้า 9.

ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง เมื่อกล่าวถึงคำว่า พัฒนา ก็คือ กล่าวถึงความเจริญเป็นคำเรียกให้เข้าใจง่าย⁶⁷

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การภาวนาย่อมก่อให้เกิดบุญโดยเฉพาะบุญจะเป็นบุญที่เกิดกับตนเอง และผู้อื่นด้วยพลังของจิตที่เข้มแข็งในการแผ่เมตตาจิตไปให้ทั้งกับตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การภาวนาจึงก่อให้เกิดบุญ

ในหลักของบุญกิริยาวัตถุทั้ง 3 ประการนั้นก็เป็นหลักธรรมประการหนึ่งที่มีอยู่ในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก (1) เพื่อการรักษาศีล โดยการรักษาศีลนั้นทุกคนที่มาร่วมงานคือมุ่งหวังจะเอาข้าวน้ำผลาหารต่างๆ ที่เตรียมมาไว้เพื่ออุทิศให้กับเปรตชนในช่วงเวลา 5 ของเช้าวันงานต้องรับศีล 5 ก่อน เพื่อเป็นบาปฐานในการทำบุญเพราะการทำบุญที่ดีนั้นจะต้องมีศีลเป็นอันดับแรกก่อน (2) เพื่อการให้ทาน ก็ดังที่ได้อธิบายมาทั้งหมดว่าการทำบุญข้าวประดับดินนี้ก็จะก่อให้เกิดการทำบุญทำทานทั้งทานเพื่อพระสงฆ์และทานเพื่อผู้ตาย เช่น การทำอาหารคาวหวาน หรือทรัพย์สินที่ผู้ตายจะมารับเอาไปใช้ได้ รวมถึงอาหารที่นำมาถวายพระในวันนั้นก็เป็นการให้ทานหรือการทำบุญให้ทานเหมือนกัน ซึ่งนับว่าเป็นความหวังโยที่ผู้ที่มีชีวิตมุ่งจะทำเพื่อคนที่ตนรัก (3) เพื่อการเจริญภาวนา ในที่นี้ภาวนาหมายถึงการลงมือทำด้วยความตั้งใจ ตั้งใจ จะเป็นการทำบุญข้าวประดับดินที่จัดทำขึ้นมานี้ไม่ได้เป็นแค่บุญข้าวประดับดินที่สักว่าแต่ทำส่งๆ ไป แต่เป็นการทำด้วยความเต็มใจและตั้งใจทำเพื่อหวังผลคือบุญที่ผู้จากไปจะได้รับอย่างเต็มที่ดังนั้นการทำบุญข้าวประดับดินนี้จึงเป็นงานที่เกิดมาจากบุญเป็นงานบุญที่เพียบพร้อมไปด้วยบุญทั้ง 3 ประการดังกล่าวมาแล้วนั้น

3.9 คำสอนเรื่องการให้ทาน

ในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น ถือว่ามีหลักธรรมประการหนึ่งที่ชัดเจนมากที่สุดก็ได้แก่หลักธรรมเรื่อง “ทาน” คือการให้ทานในพระพุทธศาสนา ซึ่ง คำว่า ทานนั้นหมายถึงการให้หรือสิ่งของที่ให้⁶⁸ ในพระไตรปิฎกนั้นระบุว่าทานให้ทานย่อมมีเป้าหมายหรือจุดประสงค์ของการให้ ซึ่งการให้ทานนั้นมีปรากฏให้เห็นในพระสูตรต่างๆ หลานพระสูตรและแม้แต่ในมังคลัตถปิณีได้กล่าวถึงจุดประสงค์การให้ทานไว้ 2 ประการคือ

1. ให้เพื่ออนุเคราะห์คือการช่วยเหลือสงเคราะห์คนยากไร้ด้วยความสงสารมีจิตเมตตาไม่หวังผลตอบแทนจากสิ่งที่ดีตนให้ไปเพราะคิดว่าผู้ที่มีความเดือดร้อนตกยากลำบากเมื่อได้รับการช่วยเหลือจะส่งผลให้เขามีจิตใจและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2. ให้เพื่อบูชาคุณได้แก่ถวายทานในพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์สาวกเพราะเป็นผู้มีพระคุณแก่ชาวโลก⁶⁹

⁶⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 10-15.

⁶⁸ ที.ปา.(ไทย)11/32,313/51,295.

⁶⁹ พระสิริมังคลาจารย์, มังคลัตถปิณีแปล เล่มที่ 3, พิมพ์ครั้งที่ 18, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537), หน้า 17. , ปิ่นมุกต์, มงคลชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 211.

นอกจากนั้น การให้ทานนั้นยังมีลักษณะของการให้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 5 ประการด้วยกันคือทานด้วยศรัทธาทานโดยเคารพทานตามกาลอันควรทานด้วยจิตอนุเคราะห์ทานไม่กระทบตนและผู้อื่น⁷⁰ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ให้ทานด้วยศรัทธาคือการให้ด้วยเชื่อว่าผลของการให้ทานนั้นมีประโยชน์เกื้อกูลแก่คนอื่นผู้ให้มีความสุขเบิกบานและอิ่มใจเมื่อให้ทานแล้วนอกจากนี้มีความเชื่อว่าผลของการคิดดีพูดดีและทำดีย่อมมีผลตอบสนองแก่บุคคลผู้ทำต้องติดสอยห้อยตามผู้ทำไปเหมือนเงาตามตัว

2. ให้ทานโดยเคารพคือให้ด้วยการนอบน้อมอ่อนละมุนละม่อมให้ด้วยวาจาไพเราะอ่อนหวานและให้ด้วยน้ำใจอ่อนน้อม

3. ให้ทานตามกาลคือให้ในกาลอันสมควรเช่นถวายผ้าอาบน้ำฝนในฤดูการเข้าพรรษาหรือเวลาออกพรรษายถวายผ้าจ่านำพระราชทานตลอดทั้งถวายภัตตาหารเช้าเพล เป็นต้น

4. ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์คือให้เกื้อหนุนโอบอ้อมอารีเมตตาและให้อุดหนุนเอื้อเฟื้อช่วยเหลือด้วยกรุณาท่านแสดงผลของการให้ทานตามกาลและการให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ว่าจะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมากมีเครื่องใช้สอยเหลือเฟือและมีความประสงค์เต็มเปี่ยม

5. ให้ทานไม่กระทบกระทั่งตนและคนอื่นคือให้ตามกำลังของตนที่มีอยู่และไม่ต้องรบกวนของคนอื่นมาให้ทานท่านแสดงผลของการให้ทานข้อนี้ว่าจะเป็นคนมั่งคั่งมีทรัพย์สมบัติมากและมีโภคทรัพย์ปราศจากภัย⁷¹

นอกจากนี้พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงสัปปริสทานสูตร 8 ประการดังนี้

1. สัตบุรุษยอมให้ของที่สะอาด
2. สัตบุรุษยอมให้ของที่ประณีต
3. สัตบุรุษยอมให้ของตามกาล
4. สัตบุรุษยอมให้ของที่สมควร
5. สัตบุรุษยอมเลือกให้
6. สัตบุรุษยอมให้เป็นนิยต์
7. สัตบุรุษกำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส
8. สัตบุรุษครั้นให้แล้วก็ดีใจ⁷²

นอกจากนั้น ทานยังสามารถแบ่งตามสิ่งที่ให้ทานมี 2 ประเภทคือ

1. อามิสทานหรือวัตถุทานได้แก่การให้วัตถุสิ่งของต่างๆสรุปรวมเป็นปัจจัย 4 เป็นกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นด้วยความรัก⁷³

2. ธรรมทานได้แก่การให้ธรรมเป็นทาน⁷⁴ คำว่า “ธรรมทาน” ได้แก่การให้ธรรมเป็นทานคือแนะนำสั่งสอนให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในธรรมหรือกล่าวธรรม⁷⁵ ให้ความรู้ความถูกต้องดังตามคำสอน

⁷⁰ อด.ปญจก. (ไทย) 22 / 148 / 244.

⁷¹ ชัยวัฒน์ อัตพัฒนและคณะ, หลักการดำรงชีวิตในสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), 2533.

⁷² อด.อญฐก. (ไทย) 23/37/296-297.

⁷³ อด. ทุก. (ไทย) 20 / 142 / 119.

มุ่งเน้นให้นำไปปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง หรือแบ่งตามลักษณะของการให้เป็น 2 ประเภท คือ

1. สังฆทานคือการให้แก่สงฆ์ใหญ่หรือให้เพื่อส่วนรวมคือการให้โดยไม่จำเพาะเจาะจงในบุคคล⁷⁶

2. ปาฏิบุคลิกทานให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ในทักขิณาวิภังคสูตรถึงการให้เจาะจงในบุคคล⁷⁷

ในทางพระพุทธศาสนานี้ผู้ให้และผู้รับทานพระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้คือพุทธบริษัท 4 ประกอบด้วยภิกษุภิกษุณีอุบาสกและอุบาสิกาซึ่งมีหน้าที่บำรุงอุปฐาก

1. ผู้ให้ทานในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าทายก (ผู้ให้ขาย) ทายิกา (ผู้ให้หญิง)⁷⁸ คุณสมบัติของทายกคือก่อนให้ก็มีจิตใจดีขณะให้ก็มีจิตใจเลื่อมใสเมื่อให้แล้วก็มีใจชื่นบานมีความยำเกรงในผู้รับและอุปฐากบำรุง

2. ผู้รับทานในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าปาฏิคาหก (ผู้รับ) จะเป็นบุคคลดีมาน้อยหรือเลวอะไรก็ตามทานนั้นมันก็ต่างกัน⁷⁹ มีองค์ 3 คือเป็นผู้ปราศจากราคะเป็นผู้ปราศจากโทสะเป็นผู้ปราศจากโมหะหรือเป็นพระอริยบุคคลเมื่อผู้ให้ผู้รับมีคุณสมบัติดังกล่าวย่อมได้รับผลบุญคือความสุข

อานิสงส์หรือผลต่างๆของการให้ทานที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎกหลายพระสูตรว่าการให้ทานนั้นเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับช่วยส่งเสริมความร่วมมือกันทางสังคมเป็นการเชื่อมช่องว่างทางสังคมและทางเศรษฐกิจสร้างความรักใคร่ในหมู่คณะให้เกิดความสามัคคีส่งผลให้ประสบความสำเร็จดังพระดำรัสว่า “ถ้าบุคคลตั้งความปรารถนาที่จะไปเกิดในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งหลังจากให้ทานคือข้าวน้ำฝ้ายานดอกไม้ของหอมเครื่องอุปโภคบริโภคที่นอนที่พนักและเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพรหมณ์เขาจะบรรลุถึงความปรารถนานั้นได้ถ้าเขาเป็นผู้มีศีลมิใช่เป็นผู้ทุศีล”⁸⁰ และทรงเน้นให้เห็นความสำคัญของผู้ให้ที่เป็นทานบดีก็พึงได้รับการอนุเคราะห์จากพระอริยบุคคลให้สมกับคุณความดีของตนที่ตนได้บำเพ็ญมาดังพระพุทธดำรัสว่า ทานบดีย่อมได้รับความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากพระอรหันต์และอานิสงส์ที่พึงได้รับอันรวม 7 ประการคือ

1. พระอรหันต์พึงอนุเคราะห์ทานบดี
2. พึงเข้าไปหาทานบดี
3. พึงรับไทยทานของทานบดี
4. พึงแสดงธรรมแก่ทานบดี
5. กิตติศัพท์ทานบดีพึงขจรไป
6. ทานบดีเข้าไปถึงสังคมใดๆพึงเป็นผู้แก่แล้วก็ไม่เก้อเขิน

ไม่เก้อเขิน

⁷⁴ อภ. (ไทย) 20 / 142 / 120.อร่ามอินพุ่ม, มงคลชีวิต38ประการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพชรกรรต์, 2537),หน้า102

⁷⁵ พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตโต), อุทยานบุญ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กัฏมอร์นิง, 2548),หน้า183, สุขเมธิกฤษ, มงคลธรรมนำชีวิต, แสงเดือนอีสาน, ปีที่3ฉบับที่11 (ธันวาคม2547): หน้า57-58

⁷⁶ ม.อ. (ไทย) 14/380/429

⁷⁷ ม.อ. (ไทย)14/379/427.

⁷⁸ พระธรรมปิฎก.(ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 94.

⁷⁹ พุทธศาสนิก, ทานศีลภาวนา, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.),หน้า 19.

⁸⁰ อภ. อภ. (ไทย) 23/35/292.

7. คนมีศรัทธาเป็นทานบดียินดีให้ทานบดียินดีให้ทานสม่ำเสมอหลังจากตายแล้วพึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์⁸¹

นอกจากที่กล่าวมาแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานิสงส์ของทานในระดับพื้นฐานไว้อีก 5 ประการคือ

1. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก
2. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน
3. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป
4. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์
5. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์⁸²

การให้ทานผู้ให้และผู้รับย่อมได้รับอานิสงส์ทั้ง 2 ฝ่ายไม่สูญหายไปไหนสมดังพุทธภาษิตว่า “ ทายกผู้ให้โภชนะชื่อว่าให้ฐานะ 5 ประการแก่ปฏิกูลาคคือ

1. ให้อายุ
2. ให้วรรณะ (ผิวพรรณ)
3. ให้สุขะ (ความสุข)
4. ให้พละ (กำลัง)
5. ปฏิภาณให้ปัญญา

ครั้งให้สิ่งเหล่านี้แก่ผู้อื่นแล้วตนเองก็เป็นผู้พึงได้รับอายุวรรณะสุขะพละและปฏิภาณเช่นเดียวกัน”⁸³ พระดำรัสชี้ให้เห็นลักษณะของกฎแห่งกรรมที่ว่า “ บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้นผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดีผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว”⁸⁴

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงการให้ทานว่ามีอานิสงส์มากและให้คุณค่ากับผู้ที่มีความเสียสละให้ปันสิ่งของเป็นทานแก่ผู้มีศีล และเมื่อผู้ใดได้ให้ทานแก่ผู้มีศีลผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์หรือบุญนานับประการ

ในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็มีเนื้อหาของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่อง การให้ทาน แทรกอยู่ในทุกกรณีเริ่มจากการนำข้าวน้ำสิ่งของที่เรียกว่าไทยธรรมมาถวายแด่พระสงฆ์ในวัด เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปยังผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยความเชื่อว่าผลทานนั้นจะมีผลกับเขาเหล่านั้น ดังนั้นประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินจึงถือว่าเป็นประเพณีการให้ทานเป็นหลัก

3.3 ข้อมูลพื้นที่ศึกษา “เขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ก่อนที่จะศึกษาประเด็นอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น ประเด็นแรกที่เราจะพึงทำความเข้าใจก็คือ ประเด็นเรื่องประวัติความเป็นมาของจังหวัดและความเป็นมาของพื้นที่ศึกษาก่อน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 ประวัติศาสตร์เมืองหนองคาย

⁸¹ อจ. อมรฐก. (ไทย) 23/57/109-111.

⁸² อจ. ปญจก. (ไทย) 22/35/56.

⁸³ อจ. ปญจก. (ไทย) 22/37/58.

⁸⁴ ส.ส. (ไทย) 15/256/374 .

เมืองหนองคายมีชื่อปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้างตลอดยุคสมัย ดังเช่นปรากฏเป็นชื่อเมืองเวียงคุก เมืองปะโค เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัยในปัจจุบัน) และนอกจากนี้ยังปรากฏในศิลาจารึกจำนวนมากที่กษัตริย์แห่งเวียงจันทน์ได้สร้างไว้ในบริเวณจังหวัดหนองคาย โดยเฉพาะเมืองปากห้วยหลวงเป็นเมืองลูกหลวง นอกจากนี้ในรัชสมัยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระราชนิเทศในพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ตั้งสมเด็จพระสังฆราชวัดมุนีจันทารามอยู่ที่เมืองห้วยหลวง และยังพบจารึกที่วัดจอมมณี ลงศักราช พ.ศ. 2098 จารึกวัดศรีเมือง พ.ศ. 2019 จารึกวัดศรีบุญเรือง พ.ศ. 2151 เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบโบราณสถานอิทธิพลล้านช้างจำนวนมาก เช่น พระธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะพระธาตุบังพวน สร้างก่อน พ.ศ. 2106 จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา (อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู) ลงศักราช พ.ศ. 2106 กล่าวถึงพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้อุทิศข้าทาสและที่ดินแก่วัดถ้ำสุวรรณคูหา และได้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่พระธาตุบังพวนอีกด้วย

เมื่อ พ.ศ. 2322 กองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ชัยชนะกรุงศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์แล้ว หัวเมืองหนองคายยังอยู่ใต้ความควบคุมของเวียงจันทน์เช่นเดิมหลังกรณีเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2369- 2370 ฝ่ายกรุงเทพฯ มีนโยบายอพยพผู้คนมาฝั่งภาคอีสานจึงยุบเมืองเวียงจันทน์ปล่อยให้เมืองร้าง ชาวเมืองเวียงจันทน์บางส่วนก็อพยพมาภาคกลางและบางส่วนก็อยู่ที่บริเวณเมืองเวียงคุก เมืองปะโค (อำเภอเมืองหนองคายในปัจจุบัน) เมื่อจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ท้าวสุวอ (บุญมา) เป็นเจ้าเมือง ยกบ้านไผ่ (ละแวกเดียวกับเมืองปะโคเมืองเวียงคุก) เป็นเมืองหนองคาย ท้าวสุวอเป็น "พระปทุมเทวาภิบาล" เจ้าเมืองคนแรก มีเจ้าเมืองต่อมาอีก 2 คน คือ พระปทุมเทวาภิบาล (เคน ณ หนองคาย) ผู้เป็นบุตรและพระยาปทุมเทวาภิบาล (เสือ ณ หนองคาย) ผู้เป็นหลาน

เมื่อ พ.ศ. 2428 เกิดสงครามปราบฮ่อครั้งที่สองในบริเวณทุ่งไหหิน (ทุ่งเชียงคำ) พวกฮ่อกำเริบตีมาจนถึงเวียงจันทน์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบข่าวศึกฮ่อ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทองกองก้อนใหญ่ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมขณะดำรงพระอิสริยยศเป็น กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นแม่ทัพปราบฮ่อครั้งนั้นจนพวกฮ่อแตกหนี และสร้างอนุสาวรีย์ปราบฮ่อไว้ที่เมืองหนองคาย เมื่อ พ.ศ. 2429 ต่อมา พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคมดำรงตำแหน่งข้าหลวงมณฑลลาวพวน (ภายหลังเปลี่ยนเป็นมณฑลออุตร) ได้ตั้งที่ทำการที่เมืองหนองคาย ครั้นเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ไทยถูกกำหนดเขตปลอดทหารภายในรัศมี 50 กิโลเมตรจากชายแดน จึงย้ายกองบัญชาการมณฑลลาวพวนมาตั้งที่ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติปกครองพื้นที่ขึ้นโดยให้ยกเลิกระบอบเจ้าปกครองทั่วประเทศ ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2458 กระทรวงมหาดไทยจึงได้มีคำสั่งสถาปนาเมืองข้าหลวงปกครอง ซึ่งต่อมาเรียกว่าผู้ว่าราชการจังหวัด และในปี พ.ศ. 2476 ได้มีการจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัดและอำเภอ หนองคายจึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2554 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้มีพระราชบัญญัติตั้งจังหวัดบึงกาฬ พ.ศ. 2554 (ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 22 มีนาคม

2554) มีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม 2554 โดยให้แยกอำเภอบึงกาฬ อำเภอปากคาด อำเภอโซ่พิสัย อำเภอพรเจริญ อำเภอเซกา อำเภอบึงโขงหลง อำเภอศรีวิไล และอำเภอบุ่งคล้า ออกจากจังหวัดหนองคาย ไปตั้งเป็นจังหวัดบึงกาฬ

3.2.2 ผู้ปกครอง

ภายหลังจากที่เมืองหนองคายได้มาเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองของสยามเมื่อปี พ.ศ. 2370 หลังจากเกิดกรณีของการปราบกบฏพระเจ้าอนุวงศ์แล้วก็ได้มีการตั้งเจ้าเมืองทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองมา เมื่อผ่านยุคเจ้าเมืองก็จะเป็นยุคของข้าหลวง หรือผู้ว่าราชการจังหวัด

3.2.3 กลุ่มชาติพันธุ์

เนื่องจากจังหวัดหนองคายมีชายแดนติดต่อกับประเทศลาวกว่า 195 กิโลเมตร และเป็นเมืองหน้าด่านในการทำสงครามในสมัยก่อน จึงทำให้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนจากทั้งฝั่งประเทศลาว และไทย (ในปัจจุบัน) ข้ามไปมา จึงทำให้มีกลุ่มคนหลายชาติพันธุ์ในจังหวัดหนองคาย แต่อย่างไรก็ตามในบันทึกทางประวัติศาสตร์ ได้บ่งบอกว่ามีกลุ่มคนที่อาศัยเป็นเมืองอยู่ในบริเวณนี้อยู่เดิม ได้แก่ เมืองพานพร้าว (อำเภอศรีเชียงใหม่) เมืองปากห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัย) ซึ่งเป็นหนึ่งในอาณาจักรล้านช้าง

การอพยพที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าพระยาจักรี (ร.1) ในสมัยกรุงธนบุรี ได้ตีเมืองเวียงจันทน์ ในสมัย พ.ศ. 2321 ได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์ มาไว้ที่ พานพร้าว ปะโค เวียงคุก สมัยเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2369 มีการกวาดต้อนผู้คนในเขตหัวเมือง ไปไว้ที่เวียงจันทน์ พ.ศ. 2371 ท้าวสุวอรรธมา (บุญมา) รบชนะเจ้าอนุวงศ์ กวาดต้อนผู้คนกลับมาไว้ฝั่งไทย

สมัยสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2436 มีการอพยพมาอยู่ฝั่งไทยเกือบครึ่งเมือง โดยพระยาศรีสุรศักดิ์ เจ้าเมืองบริคัณทนิคม มาอยู่บ้านหนองแก้ว ปัจจุบันคือ อำเภอรัตนวาปี , พระกุประดิษฐ์บดี เจ้าเมืองจันทบุรี อพยพมาบ้านท่าบ่อเกลือ ปัจจุบันคือ อำเภอท่าบ่อ

ในปัจจุบันกลุ่มคนที่อพยพมาอยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย ได้มีการปรับตัวและปรับเปลี่ยนเอกลักษณ์เฉพาะตัวให้กลมกลืนกับชาวพื้นเมืองที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมจนแทบไม่เห็นความแตกต่าง ทั้งการแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณีต่าง ๆ จะสังเกตได้เฉพาะสำเนียงของภาษาพูด ที่ยังคงเหลือเค้าให้ทราบว่า เดิมเป็นชนเผ่าไหน ซึ่งพอจำแนก ได้ดังนี้

กลุ่มชาวไทอีสาน/ลาวอีสาน เนื่องจากเดิมเป็นอาณาจักรล้านช้างจึงนับเป็นกลุ่มลาวล้านช้างด้วยแต่ถึงอย่างไร หน้าที่า ผิพรรณ สำเนียงการพูด ก็แตกต่างจากชาวลาว จึงน่าจะเรียกว่าไทอีสาน ถือว่าเป็นกลุ่มชนที่มากที่สุดในจังหวัดหนองคาย

กลุ่มไทพวน มีถิ่นฐานเดิมจากเมืองพวน แขวงเชียงขวาง ประเทศลาว อาศัยอยู่ที่อำเภอศรีเชียงใหม่ ชาวยุพวนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นคนใจบุญสุนทาน ทำบุญเข้าวัดประจำ และยังรักษานบธรรมเนียมและประเพณีต่าง ๆ ไว้อย่างเหนียวแน่นถึงปัจจุบัน อาทิ เดือนอ้าย มีประเพณีบุญข้าวจี เดือนสี่บุญข้าวหลาม เดือนสามเป็นบุญกำฟ้า เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญห่อข้าวดำดินหรือสารพวน⁸⁵

⁸⁵ ชลธิชา บำรุงรักษ์, มยุรี ถาวรพัฒน์ , ภาษาและหนังสือ. วัฒนธรรม วารสารราย 3 เดือน ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2559).หน้า 74.

กลุ่มไทลื้อ/ไทดำ/ไทเหนือ เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองหลวงพระบางและอำเภอคำม่วน ชัย จังหวัดเลย ปัจจุบันอยู่ที่อำเภอสังขมและอำเภอโพธิ์ตาก

กลุ่มชาวนวน อพยพมาในสมัยสงครามอินโดจีน พร้อมๆ กับเจ้าเมืองจันทบุรี มาอยู่ที่ อำเภอท่าบ่อตามประวัติศาสตร์เดิม มีกลุ่มคนที่เป็นชาติพันธุ์ต่างๆ อพยพมาที่ จังหวัดหนองคาย มากกว่านี้ แต่ปัจจุบัน ไม่สามารถหาหลักฐาน หรือ สิ่งบอกเหตุว่าเป็นชนกลุ่มนั้นๆ หรือไม่ เนื่องจากมีการกลมกลืนกันเป็นไทยอีสาน เกือบหมดแล้ว และมีบางส่วนที่เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากจังหวัดอื่นๆ มาตั้งถิ่นฐานในอำเภอรันทวาปี และอำเภอโพนพิสัย ซึ่งเรียกว่า ไทครีว เพราะในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะมาจากหลากหลายจังหวัดและไม่สามารถสืบสานชาติพันธุ์ได้และปัจจุบันก็กลมกลืนกับชาวบ้านที่อาศัย อยู่เดิมเกือบหมดแล้ว

3.3.4 ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดหนองคาย มีเนื้อที่ประมาณ 3,026.534 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 91,583 ไร่ (นับเป็นจังหวัดที่มีขนาดเล็กที่สุดของภาคอีสาน โดยพื้นที่ทั้งหมดก่อนที่จังหวัดบึงกาฬจะแยกตัวไป มี ประมาณ 7,332 ตารางกิโลเมตร[3]) ลักษณะเป็นรูปยาวเรียงทอดไปตามลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเส้นกันเขตแดนกับประเทศลาว มีความยาวทั้งสิ้น 195 กิโลเมตร ความกว้างของพื้นที่ที่ทอดขนานไปตาม ลำน้ำโขงโดยเฉลี่ย 20 – 25 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครตามทางหลวงแผ่นดินสาย 2 (มิตรภาพ) ประมาณ 615 กิโลเมตร และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับกำแพงนครเวียงจันทน์ เขตเมืองหลวงของประเทศลาว โดยมีแม่น้ำโขงเป็นแนวพรมแดน

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอปากคาด และอำเภอโซ่พิสัย จังหวัดบึงกาฬ

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านม่วง จังหวัดสกลนคร อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง อำเภอนายูง และอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอปากชม จังหวัดเลย

3.2.5 ประเพณีและวัฒนธรรม

ประชาชนชาวจังหวัดหนองคาย ยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีเหมือนคนไทยทั่วไปในภาคอีสาน คือ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ เป็นแนวทางการดำรงชีวิตซึ่งทำให้คนอีสานอยู่กันด้วยความ ผาสุก ร่มเย็นตลอดมา โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับฮีตสิบสอง ดังนี้ เดือนอ้ายบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคูณลาน เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพระเวส เดือนห้าบุญสงกรานต์หรือบุญตรุษสงกรานต์ เดือนหกบุญบังไฟ เดือนเจ็ดบุญข้าชะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา และเดือนสิบสองบุญกฐิน

(1) เย็นทั่วหล้า มหาสงกรานต์อีสาน-หนองคาย

เป็นงานประจำปีจัดขึ้นที่วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวงชั้นตรี) มีการอัญเชิญหลวงพ่อบุญไสลงมาจากพระอุโบสถแล้วแห่รอบเมือง ในวันที่ 13 เมษายนเพื่อให้ประชาชนได้สงกรานต์ มีการทำบุญตักบาตรวันสงกรานต์ เติมฉลองหลวงพ่อบุญไสลที่ศาลาหลวงพ่อบุญไสล วัดโพธิ์ชัย มีงานรื่นเริง การละเล่นพื้นเมือง การกีฬาท้องถิ่น และมหรสพ 5 วัน 5 คืน จนกระทั่งถึงวันที่ 18 เมษายน จึงได้อัญเชิญหลวงพ่อบุญไสลกลับขึ้นไปประดิษฐานยังพระอุโบสถตามเดิม ซึ่งทางจังหวัดได้จัดขึ้นทุกปี

(2) งานนมัสการหลวงพ่อบุญเจ้าองค์ต่อ

ประดิษฐานอยู่ที่วัดศรีชมภูองค์ตื้อ อำเภอท่าบ่อ เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่หล่อด้วยทอง ฝีมือของช่างฝ่ายเหนือและช่างล้านช้าง เป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะงดงาม นั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ประชาชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงเคารพนับถือมาก สร้างเมื่อ พ.ศ. 2105 โดยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช หล่อโดยใช้ทองคำ ทองเหลือง และเงินผสมกัน รวมน้ำหนักได้ 1 ตื้อ (ตื้อเป็น มาตราโบราณของอีสาน) ใช้เวลาในการสร้าง 7 ปี 7 เดือน ทางจังหวัดได้จัดงานนมัสการหลวงพ่อบุญเรืององค์ตื้อ เป็นประจำทุกปี ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4

(3) งานอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ

จัดประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี ที่บริเวณอนุสาวรีย์ปราบฮ่อ ภายในงานจะมีการแสดงและการละเล่น มีการออกร้านจำหน่ายสินค้าราคาถูก

(4) บุญบั้งไฟ

ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีเก่าแก่ที่ได้ปฏิบัติกันมานาน เกี่ยวกับการบูชาเทวดาขอฟ้าขอฝน ตามความเชื่อและโบราณกาล เป็นงานใหญ่โตมาก มีการจัดประกวดบั้งไฟประเพณีตกแต่งสวยงาม ความคิดสร้างสรรค์ ประกวดขบวนแห่ และการจุดขึ้นสูงสุด จัดทำในวันเพ็ญเดือน 6 (พฤษภาคม) ของทุกปี จังหวัดหนองคายได้จัดเป็นการแสดงแสงสีเสียงตำนานบั้งไฟพญานาค เกี่ยวกับเรื่องพระพุทธรูปเจ้าสวยาดีเป็นพญาคันคาก (คางคก) แล้วมีเรื่องราวไม่ถูกใจกับพญาแถน (พระอินทร์) จึงสาปให้แผ่นดินแห้งแล้งจนพญาคันคากแนะนำให้ชาวบ้านจุดบั้งไฟถวายจนฝนตกลงมาในที่สุด

(6) แห่เทียนเข้าพรรษา

เป็นงานประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันเข้าพรรษา ประชาชนตามคุ้มต่างๆ ได้จัดทำต้นเทียนขี้ผึ้งล้วน ทำลวดลายสวยงามประดับดอกไม้ มีการประกวดลวดลายสวยงามของต้นเทียนขบวนแห่มีรางวัล จัดให้มีในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8 ของทุกปี

(7) แข่งเรือ

เป็นงานประเพณีของท้องถิ่นที่จัดขึ้นก่อนวันออกพรรษา จัดให้มีการแข่งเรือยาวในลำน้ำโขง โดยประชาชนในคุ้มต่างๆ ได้จัดเรือแข่งจากอำเภอและบางปีก็มีเรือจากประเทศลาวมาร่วมการแข่งขันด้วย เป็นการแสดงถึงความสามัคคีไมตรีที่มีต่อกันมานานโดยจัดให้มีขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี

(8) แห่ปราสาทผึ้ง

เป็นประเพณีของท้องถิ่นเก่าแก่ ซึ่งทางจังหวัดได้จัดให้มีขึ้นควบคู่กันกับงานแข่งเรือ มีการจัดทำปราสาทผึ้งประกวด และนำลงเรือยนต์ล่องไปตามลำน้ำโขง กลางคืนมีการไหลเรือไฟประดับดวงไฟมากมาย และดูทิวทัศน์แสงไฟกระทบพื้นน้ำยามกลางคืนสวยงามมาก เพื่อนมัสการพระธาตุหล้าหนอง (วัดและองค์มหาเจดีย์ได้พังลงน้ำโขงเมื่อปี พ.ศ. 2390) อยู่หน้าวัดสิริมหากัจจายน์ อำเภอเมืองหนองคาย จัดขึ้นในวันเพ็ญเดือน 11 จัดพร้อมกันกับงานแข่งเรือประจำปี

(9) วันออกพรรษา

จัดเป็นงานต่อจากวันแห่ปราสาทผึ้งและแข่งเรือ เป็นวันทำบุญประจำของท้องถิ่น มีการตักบาตรเทโวภายในเขตอำเภอเมือง ประชาชนท้องถิ่นถือเป็นวันสำคัญยิ่งไม่ว่าจะไปประกอบอาชีพ

อยู่ต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ เมื่อถึงกำหนดวันทำบุญออกพรรษาแล้ว คนส่วนมากจะเดินทางกลับบ้านเพื่อทำบุญอุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษตามประเพณีนิยมที่ได้ปฏิบัติต่อเนื่องมาแต่โบราณกาล

(10) ลอยเรือไฟบูชาพญานาค

บั้งไฟพญานาคแม้จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติตามลำน้ำโขงมานานหลายปีแล้วตามคำร่ำลือของชาวบ้าน แต่เพิ่งจะได้รับส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวของจังหวัดหนองคายไม่กี่ปีมานี้เอง บั้งไฟพญานาคเป็นลูกไฟที่พุ่งขึ้นมาจากใต้แม่น้ำโขง พุ่งลอยขึ้นสู่อากาศ ประมาณ 20 – 30 เมตร แล้วก็หายไป ลูกไฟไม่จำกัดบริเวณที่เกิดและเกิดไม่บ่อยซ้ำที่บริเวณนั้น ขนาดของลูกไฟก็มีหลายขนาด เช่น ขนาดโตเท่าผลส้ม ขนาดกลางเท่าไข่ไก่ ขนาดเล็กเท่าหัวแม่มือ เวลาที่เกิดขึ้นไม่แน่นอนแต่ต้องมีค้ำแล้ว บางทีเกิดตั้งแต่หัวค่ำ ประมาณ 6 โมงเย็น บางปีเริ่มเกิด 2 – 3 ทุ่ม และจะเกิดไปอีกประมาณ 3 – 4 ชั่วโมง จึงจะค่อยๆ หดลง จำนวนลูกไฟที่เกิดขึ้นบริเวณหนึ่งๆ มีจำนวนไม่แน่นอน สถานที่เกิดนั้นจะอยู่ในท้องที่อำเภอโพนพิสัย อำเภอรัตนวาปี บั้งไฟพญานาคจะเกิดขึ้นในคืนวันเพ็ญ เดือน 11 หรือแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี และทางจังหวัดได้จัดงานลอยเรือไฟบูชาพญานาค ณ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงใกล้วัดสิริมหากัจฉายน์ (วัดธาตุ) อำเภอเมือง โดยจัดเป็นประจำทุกปี⁸⁶

3.2.6 ประวัติเทศบาลเมืองหนองคาย

เทศบาลเมืองหนองคายจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2478 ตามพระราชกฤษฎีกาการจัดตั้งเทศบาลเมืองหนองคาย (ซึ่งประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 52 ตอนที่ 79 ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2478) มีพื้นที่ประมาณ 4.5 ตารางกิโลเมตร ต่อมาคงเหลือประมาณ 3.2 ตารางกิโลเมตร เนื่องจากเขตเทศบาลส่วนหนึ่งติดกับแม่น้ำโขง เมื่อถึงฤดูฝนระดับน้ำขึ้นสูงและเชี่ยวมาก เป็นเหตุให้ริมตลิ่งพังลงน้ำ จึงทำให้พื้นที่ของเทศบาลน้อยลงทุกปี

สำนักงานเทศบาลเมืองหนองคายเดิมตั้งอยู่ถนนมีชัย โดยเช่าห้องแถวชั้นเดียวอยู่ติดกับบ้านพักปลัดจังหวัดทางด้านตะวันออก ตรงข้ามธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ จำกัด (ปัจจุบันได้รื้อออกปลูกสร้างใหม่เป็นอาคารพาณิชย์) ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 ได้ย้ายสำนักงานมาอยู่ที่ปัจจุบัน เลขที่ 251 ถนนประจักษ์ศิลปาคม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองหนองคาย เดิมเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวซึ่งเป็นอาคารโรงเรียนช่างไม้ของเทศบาล

ในปี พ.ศ. 2499 ได้ก่อสร้างสำนักงานใหม่เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 2 ชั้น ทรงไทยตามแบบแปลนของกรมโยธาธิการ จากเงินกู้ ก.ส.ท. 420,000 บาท เมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้ขยายเขตจากเดิม 3.2 ตารางกิโลเมตรเป็น 35.13 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 7 ตำบล คือ ตำบลในเมือง ตำบลมีชัย บางส่วนของตำบลโพธิ์ชัย บางส่วนของตำบลหาดคำ ตำบลกวนวัน ตำบลเมืองหมี่ และบางส่วนของตำบลหนองกอมเกาะ ประกอบด้วย 42 ชุมชน

เทศบาลเมืองหนองคายตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย มีอาณาเขตติดต่อกับเขตองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นข้างเคียงดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ จรดแม่น้ำโขง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลหาดคำ

⁸⁶ ข้อมูลจากสารานุกรมเสรี วิกิพีเดีย “ประวัติศาสตร์จังหวัดหนองคาย “ ดู <https://th.wikipedia.org/wiki/หนองคาย>

ทิศใต้ ติดต่อกับเขตเทศบาลตำบลโพธิ์ชัยและองค์การบริหารส่วนตำบลหนองกอมเกาะ
ทิศตะวันตก ติดต่อกับเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองหมี่และเทศบาลตำบลกวนวัน

การปกครอง

เทศบาลเมืองหนองคายมีเนื้อที่ 35.15 ตารางกิโลเมตร มีเขตเทศบาลครอบคลุมพื้นที่ 7 ตำบลของอำเภอเมืองหนองคาย (ตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องที่) ได้แก่ ตำบลในเมืองและตำบลมีชัยทั้งตำบล รวมทั้งบางส่วนของตำบลโพธิ์ชัย ตำบลกวนวัน ตำบลหาดคำ ตำบลหนองกอมเกาะ และตำบลเมืองหมี่ ประกอบด้วย 42 ชุมชน

ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายประกอบด้วย 42 ชุมชน ซึ่งใน 42 ชุมชนนี้ ชุมชนที่อยู่บริเวณเขตตำบลในเมืองทั้งหมด และตำบลหาดคำบางส่วนที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจะถูกเรียกเป็น “คุ้ม” ซึ่งคำว่า “คุ้ม” นั้นหมายถึงหมู่บ้านหรือชุมชนนั่นเอง

บทที่ 4

อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

4.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อพระพุทธศาสนา

ประเพณีพิธีกรรมการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน ถึงแม้ว่า พิธีกรรมจะเป็นการสมมติขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ และมีแนวปฏิบัติที่ชัดเจน เพื่อเป็นสื่อที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังหรือที่ได้ตั้งใจเอาไว้ อันจะทำให้เกิดความสบายใจ มีพลังที่จะดำเนินชีวิตต่อไปทำความดี ดังในกรณี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นพิธีกรรมที่มีปรัชญาธรรมเพื่อเป็นแนวทางของพิธีกรรมนั้น ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี อิทธิพลบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย การนำเอาแนวทางพระพุทธศาสนาซึ่งได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน และโดยเฉพาะประเพณีได้รับการสืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน เฉพาะพื้นที่ของจังหวัดหนองคาย ซึ่งผู้คนก็มีความเชื่อว่าเป็นพิธีกรรมของชาวพุทธไม่ใช่พิธีกรรมของศาสนาอื่น แต่ในเชิงวิชาการก็มักจะมีผู้ถามว่าจริงๆ แล้วประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนี้ได้รับการสืบทอดมาอย่างไรหรือมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดทางศาสนาใดบ้าง ซึ่งจากการศึกษาเป็นวงกว้างในประเด็นนี้เราสามารถที่จะนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงข้อเท็จจริงได้ดังต่อไปนี้

4.1.1 การทำบุญข้าวประดับดินในพระพุทธศาสนา

สำหรับคำว่าบุญข้าวประดับดินนั้น เป็นชื่อที่ตั้งกันในภาคอีสานของไทย อาจจะไม่ใช่ว่าชื่อสากล แต่ถ้ากล่าวถึงบุญข้าวประดับดิน การทำบุญอุทิศให้กับผู้ตายหรือเปรตชนนั้น เป็นชื่อของประเพณีที่มีคนรู้จักและมีการตั้งชื่อประเพณีนี้ต่างกัน สำหรับในสังคมอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดู การทำบุญอุทิศให้เปรตชนนี้เรียกว่า พิธีศราทธ์ โดยถือเป็นกิจกรรมอันสำคัญและมีความจำเป็นซึ่งจะละเว้นไม่กระทำไม่ได้ เรียกว่าเป็นข้อผูกมัดทางความเชื่อที่พวกพราหมณ์หรือฮินดูจะต้องกระทำเป็นประจำ กล่าวคือจะต้องประกอบพิธีศราทธ์กันทุกบ้าน เพื่อแสดงความเคารพวิญญานของบรรพบุรุษ ในโอกาสที่เชื่อว่าพวกเขาจะกลับมาเยี่ยมบ้านของลูกหลานผู้สืบสายสกุลของพวกตน โดยการทำบุญอุทิศดังกล่าวก็จะมีลักษณะคล้ายๆกับการทำบุญในประเพณีการทำบุญให้ผู้ตายหรือบรรพบุรุษของคนไทยในปัจจุบัน ซึ่งชาวฮินดูหรือพราหมณ์ในยุคสมัยพุทธกาลนั้นเรียกว่าเป็นพิธีศราทธ์

แต่พอพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาแล้วเจริญแพร่หลายในเวลาต่อมา ก็มีการปรับประยุกต์รูปแบบการทำบุญข้าวประดับดินหรือทำบุญอุทิศให้เปรตชนให้พิเศษต่างไปจากรูปแบบของพวกพราหมณ์ เพราะพื้นฐานความเชื่อเดิมของพวกพราหมณ์ ตลอดจนข้อจำกัดของเป้าหมายบางประการ ไม่สอดคล้องกับหลักการและองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา เช่น พวกพราหมณ์มีความเชื่อว่าพราหมณ์ด้วยกันเป็นผู้รับทาน จึงต้องเชิญพราหมณ์มาเลี้ยงดูและรับไทยธรรม ส่วนพระพุทธศาสนาจะนิมนต์พระสงฆ์มารับทาน ทานที่ทำบุญอุทิศให้ก็มีขอบเขตของจุดหมายต่างกัน โดยพราหมณ์ทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษ ด้วยความหวังว่าพวกเขาจะได้กลับมาและมีกำลังเดินทางไปสู่ปรโลก ส่วนคติของพระพุทธศาสนา ทำบุญอุทิศให้มีเป้าหมายเพื่อให้เป็นปัจจัยส่งเสริมให้พวก

ญาติที่อาจไปเกิดเป็นเปรตได้กระทำความดีด้วยการอนุโมทนา แล้วสามารถพลิกเปลี่ยนชีวิตของตน คือได้รับวิบากที่เกิดจากการกระทำความดี ในรูปของอาหารและปัจจัยใช้สอยที่สมบูรณ์ตามเจตนาของตน

คำว่า เปตโลก ซึ่งแม้จะมีความคล้ายคลึงใกล้เคียงกับเปรตวิสัยตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในเรื่องเปรตของพระเจ้าพิมพิสารมาเยี่ยมญาติเก่าของพวกตน เพื่อรับส่วนบุญ แต่ก็มีแตกต่างกันในบางประเด็น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับเงื่อนไขของการรับส่วนบุญซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของเปรตและเงื่อนไขอื่น ๆ ด้วย

อนึ่ง ในสมัยของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งอดีตก็ปรากฏว่ามีการทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย (ข้าวนีติ) เช่น ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ อุบาสกผู้เป็นพระอริยสาวกคนหนึ่ง ทำบุญอุทิศที่ดินที่ได้รับจากการรักษาศีลและเจริญภาวนาแก่ช่างตัดผม¹ หรือแม้ในสมัยของพระพุทธเจ้าในอดีตอีกหลายพระองค์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงเรื่องเปรตที่เคยเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อครั้งที่ทรงเป็นสมุหบัญชีประจำราชสำนักในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ามุสสะไปทูลถามพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ว่าพวกตนจะได้รับส่วนบุญที่ญาติทำบุญอุทิศให้(ข้าวนีติ) เมื่อใด แต่ว่างก็สิ้นหวังเพราะได้รับการปฏิเสธถึงผลสำเร็จที่พวกตนจะได้รับในสมัยของพระพุทธเจ้าหลายพระองค์นั้น ต้องรอคอยให้ญาติทำบุญข้าวนีติให้กับผู้ตาย ซึ่งพวกตนมาอย่างยาวนานด้วยความทุกข์ทรมาน จนตกมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จึงได้รับส่วนบุญจากทานที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายแก่พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์แล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย ข้าวนีติแก่พวกตน² และก็มีอีกหลายเหตุการณ์ที่กล่าวถึงความเป็นมาของการทำบุญข้าวนีติ

กล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องบุญข้าวนีติของชาวพระพุทธศาสนา มีเหมาะสมสอดคล้องกับหลักความเชื่อและแนวปฏิบัติของพระพุทธศาสนา หรืออาจเรียกว่าการปฏิรูป ด้วยวิธีการปรับฐานความเชื่อที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น เพื่อให้กลมกลืนกับหลักความเป็นจริงโดยอิงมาตรฐานเรื่องกฎแห่งกรรมเป็นเกณฑ์ชี้วัดตัดสิน การยืดหยุ่นจึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดของการประกาศพระพุทธศาสนาในช่วงแรก เห็นได้จากที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงปฏิเสธการทำบุญข้าวนีติเพื่ออุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย ด้วยทรงเห็นว่ามิใช่เป้าหมายให้คนในสังคมมีความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณเพียงแต่ทรงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำบุญข้าวนีติบางประการ เช่น ทรงแนะนำให้ถวายทานแก่พระสงฆ์ผู้เป็นบุญเขตแทนที่จะเป็นพวกพราหมณ์ พร้อมทั้งยังทรงชี้ให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการทำบุญข้าวนีติอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

อีกอย่างหนึ่ง การทำบุญข้าวนีติ ตามแนวของพิธีศราทธอันเป็นประเพณีเก่าที่ชาวบ้านนิยมกระทำกันมาแต่เดิมนั้น ไม่มีข้อห้ามทางจริยธรรมแต่ประการใด ทั้งไม่ใช่ประเพณีของคนป่านารยะ และไม่ใช่ประเพณีที่กระทำด้วยความป่าเถื่อนรุนแรง เช่น ปลิตชีพุศุสตร์หรือแม้แต่ปลิตชีพมนุษย์เพื่อบูชายัญ หากแต่เป็นประเพณีที่กระทำเพื่อมุ่งทำบุญข้าวนีติแก่ผู้ที่เป็นญาติของตน และกระทำตามความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างช้านานแล้ว

¹ ชุ.ชา.อ. (ไทย) 3/172-173.

² พระพุทธโฆษาจารย์, ธรรมปฏฐกถา ปจโม ภาค, หน้า 93-94.

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงไม่ได้ทรงปฏิเสธว่าพิธีกรรมนี้ไม่ดี ควรยกเลิกหรือลบล้างให้หมดไป แต่คล้ายกับทรงขยายให้มีประโยชน์มากยิ่งขึ้น โดยทรงชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมนี้หลายด้าน ให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายว่ากระทำเพื่ออะไร และเพราะเหตุใดถึงต้องกระทำ กระทำแล้วจะเกิดประโยชน์อย่างไร ที่สำคัญทรงสอนให้กระทำแก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นมิตรสหายและผู้มีอุปการคุณทั้งหลายนอกเหนือจากญาติของตน รวมถึงทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย (ข้าวประดับดิน) แบบเป็นสากลแก่สรรพสัตว์ตามหลักของอนิธสัณหาด้วย ไม่ได้ทรงกำหนดให้กระทำแก่ญาติฝ่ายบิดา (บุรพบิด) เพียง 3 ชั้นเหมือนอย่างประเพณีของพวกพราหมณ์ เพราะนั่นเท่ากับเป็นการตัดโอกาสการได้รับส่วนบุญของญาติอื่น ๆ ไปตั้งแต่ญาติชั้นที่สูงขึ้นไปกว่าทอดไปจนถึงญาติที่เป็นต้นตระกูล ทั้งที่เป็นญาติฝ่ายมารดา กระทั่งญาติที่นับถอยหลังลงมาจากญาติฝ่ายบิดา 3 ชั้นนั้นตลอดจนผู้มีอุปการคุณและมิตรสหายทั้งหลายซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลในฐานะต่าง ๆ ด้วย

แนวคิดเรื่องประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น เป็นพิธีกรรมหรือความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดมาจากการสืบสานมาจากพระพุทธศาสนาจะนำเอามาประยุกต์ใช้และถูกนำมาปรับเปลี่ยนเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยต่าง ๆ กัน เนื่องจากแนวคิดดั้งเดิมเป็นแนวคิดที่จะไม่สอดคล้องกับยุคสมัย แต่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายชาวกุ่มต่าง ๆ ก็จะมีปรับประยุกต์การประกอบพิธีกรรมนี้เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมโดยมีเนื้อหาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง

4.1.2 อิทธิพลของการทำบุญข้าวประดับดินในสังคมไทย

สำหรับความสัมพันธ์ของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินในสังคมไทย จะพบว่าลักษณะของการประกอบพิธีกรรมเพื่อทำบุญให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นมีอยู่ทั่วทุกภาคของสังคมไทย แต่มีชื่อเรียกประเพณีนี้แตกต่างกัน ในภาคกลางเรียกชื่อว่า เทศกาลสารทไทย เป็นเทศกาลที่ปฏิบัติกันในภาคกลาง ส่วนภาคอื่น ๆ ก็มีพิธีคล้าย ๆ กันนี้ เช่น กินก้วยสลากของภาคเหนือ บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของภาคอีสาน และบูชาข้าวบิณฑ์ของภาคใต้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(1) พิธีสารทของภาคกลาง

สำหรับพิธีกรรมนี้นิยมทำในฤดูที่มีผลไม้อุดมสมบูรณ์ ระหว่างเดือน 6-8 ดังที่ สมชัย ใจดี และบรรยงค์ ศิริวิริยาภรณ์ กล่าวถึงประเพณีนี้ว่า เมื่อถึงกำหนดสารทชาวบานจะจัดอาหารและเครื่องไทยทาน ตามกำลังของตน นำไปวัดและจับสลากซื้อพระที่จะถวายจับสลากได้พระรูปใดก็ถวายตามนั้น ไม่มีการเจาะจง อย่างไรก็ตามประเพณีสารทกล่าวว่า เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วประเพณีสารทของไทยภาคกลางจะตรงกับวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 พิธีนี้เป็นของพราหมณ์มาก่อนเป็นการทำบุญเนื่องในพิธีเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนาและเพื่อเชนบรรพชน³

(2) พิธีตานก้วยสลากหรือกินก้วยสลาก

ในทางภาคเหนือของไทย มีเทศกาลที่คล้ายกับพิธีสารทของภาคกลาง คือ “กินก้วยสลาก” หรือ “กินก้วย” หรือ “ตานก้วยสลาก” (คำว่า “ก้วย” คือ ชะลอม) เหตุที่ชื่อของประเพณีมีหลายชื่อเพราะท้องถิ่นต่าง ๆ ในภาคเหนือเรียกชื่อประเพณีนี้แตกต่างกัน แต่ความหมายก็เหมือนกับคำว่า “สลากภัต” นั่นเอง คือ การถวายอาหารตามสลาก เป็นการถวายทานที่มีจุดมุ่งหมาย เช่น

³ สวใจ บุญเจิม. มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2539). หน้า 536.

เกี่ยวกับการถวายสังฆทาน ผู้ถวายจะเลือกพระไม่ได้นับว่าเป็นการถวายทาน ที่ให้ความยุติธรรมแก่พระเป็นอย่างดี จตุปัจจัยที่ใส่ในกวยสลาก คือ การถวายควาหวานชุดหนึ่ง มีของบริวารอื่นอีก เช่น หมาก เมียง บุหรี่ ผ้าสบง เงินติดยอด เป็นต้น บางทีก็เป็นสลากหลวงมีลักษณะเป็นตะกร้าใหญ่หรือเป็นปราสาท หรือเรือนไม่มีเครื่องเรือนครบ ถ้าพระเณรรูปใดถูกจับได้ เรียกว่าได้ “สลากโชค” ก็จะเดินไปที่ไทยทานนั้นตั้งอยู่ เจ้าของสลากก็จะยกสลากประเคนให้ เมื่อพระให้พรก็จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามที่เจ้าภาพเขียนไว้ในสลาก พิธีนี้สุเมธ เมธาวิทย์กุล กล่าวว่า ประเพณีตานกวยสลากของภาคเหนือ จะเริ่มตั้งแต่วันสิ้นเดือน 12 เหนือ (สิ้นเดือน 10) หรือก่อนออกพรรษา 15 วัน เชื่อกันว่าเป็นระยะเวลาที่ยมบาลปล่อยเปรต เพื่อให้มารับส่วนกุศล ถ้าไม่ได้รับส่วนกุศลก็จะสาปแช่งลูกหลานว่าเป็นคนอกตัญญูไม่รู้คุณที่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับได้สร้างสมทรัพย์สมบัติไว้ให้ ลูกหลานกลัวคำสาปแช่งอัปมงคลนี้ จึงต้องทำบุญตานกวยสลาก จนเป็นประเพณีสืบมา⁴

(3) พิธีบูชาข้าวบิณฑ-พิธีส่งตายายและชิงเปรตของภาคใต้

พิธีบูชาข้าวบิณฑ เป็นประเพณีของชาวลใต้ เกี่ยวกับเรื่องนี้คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวว่า กระทำขึ้นในวัน 1 ค่ำ เดือน 10 เรียกวันนี้ว่า “วันรับตายายและบูชาข้าวบิณฑ” หมายถึง การต้อนรับการกลับสู่บ้านเดิมของวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว ด้วยการส่งเวียงเลี้ยงข้าวบิณฑ (ก้อนข้าว) เชื่อว่าในช่วงนี้ยมบาลปล่อยเปรตมารับส่วนกุศล และจะเรียกกลับในวันแรก 15 ค่ำ เดือน 10 ก่อนพิธีกรรมนี้หนึ่งวัน คือ วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เวลาใกล้ค่ำ พระสงฆ์จะสวดมนต์ด้วยพระสูตรที่เป็นเรื่องเปรต เช่น ตีโรกขทสูตร เป็นต้น (สูตรที่เกิดจากการตรัสพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าในคราวที่พระเจ้าพิมพิสารถวายพระเวฬุวันและอุทิศส่วนกุศลให้พระญาติ) พอรุ่งขึ้นชาวบ้านก็นำข้าวบิณฑ คือ ข้าวสุกจากข้าวใหม่ใส่ในขามที่มีฝาปิด ไปวัดวางไว้แถวหน้าพระสงฆ์ ข้าวบิณฑนี้จัดเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเฉพาะครอบครัวหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นข้าวบิณฑรวมซึ่งจะประดับด้วยฉัตรธงชัยและดอกไม้ เมื่อพระสวดจบแล้วก็ถวายภัตตาหารและข้าวบิณฑนั้น พระฉันเช้าเสร็จก็ชักบังสุกุลอุทิศส่วนรวม

ส่วนพิธีส่งตายายและชิงเปรตนั้น หลังจากพิธีรับตารายและบูชาข้าวบิณฑอีกหนึ่งเดือน คือ วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 อันเป็นเทศกาลสารทพอติ ชาวใต้ก็จัดให้มีพิธีส่งตายายและพิธีชิงเปรตวิธีทำคือ ตอนเช้าวันสิ้นเดือน 10 นี้ มีการตักบาตรเลี้ยงพระ ต่อจากนั้นก็นำอาหารแห้งวางไว้ตามกองหญ้า โคนต้นไม้ เป็นการส่งตายาย เพื่อให้เข้าไปใช้ในปรโลก บางแห่งก็ปลุกโรงร้านไม้ไผ่ได้ต้นไม้ใหญ่ประดับด้วยธง วงด้ายสายสิญจน์ บนร้านจะเต็มไปด้วยของกินของใช้ เช่น ผลไม้ อาหารแห้ง เสื้อผ้า เป็นต้น เรียกว่า “ตั้งเปรต” เพื่ออุทิศให้เปรต ทั้งที่เป็นญาติและไม่ได้เป็นญาติ และใครจะเอาไปกินไปใช้ก็ได้ ผู้คนพากันมาแย่งกัน เรียกว่า “ชิงเปรต”⁵

(4) พิธีไหว้พระจันทร์ของชาวจีน

ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ทำพิธีไหว้พระจันทร์ เรียกว่า “โปยง้วยตองซิว” แปลว่า เทศกาลเดือน 8 ซึ่งเป็นกลางเดือน 10 ของไทย มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาพระจันทร์ ซึ่งเป็นผู้หญิง คนไทย

⁴ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. (พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 206.

⁵ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร : หจก.อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป) หน้า .124-147

เรียกพิธีนี้ว่า “สารทขนมโก๋” เพราะสิ่งที่ใช้สังเวยพระจันทร์ คือ ขนมโก๋ ซึ่งเป็นขนมที่ทำจากแป้งข้าวใหม่ เขาเชื่อว่าข้าวจะเกิดขึ้นมาจนผลิดอกออกผล รวมเป็นเมล็ดให้คนเราบริโภคก็เพราะจันทร์เทวีเช่นเดียวกันกับพระแม่โพสพ เทพเจ้าแห่งข้าวของชาวอินเดีย ดังที่สุเมธ เมธาวิตกุล ได้กล่าวถึงเทพนิยายพื้นบ้านของจีนเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ทางเลี้ยงหองเป็นหญิงที่งดงามมาก เป็นภรรยาของเฮาหัง ซึ่งเป็นขุนนางของ พระเจ้าเจียงเต๋นางเลี้ยงหองได้กินยาวิเศษ จึงสามารถเหาะไปอยู่บนพระจันทร์ได้ ตอนหลังกลายเป็นอมตะ คือ ไม่แก่ ไม่ตาย เพราะได้ดื่มน้ำอมฤต ของเจ้าแม่ไซฮั่งบ้อ เทพบนสวรรค์ นางจันทร์เทพธิดาเลี้ยงหองมีน้ำใจเมตตาอารีมาก พอถึงฤดูทำนาก็ได้เอาน้ำอมฤตประพรมลงมาพื้นโลก ต้นข้าวจึงเจริญงอกงามดี ผลิดอกออกรวงสมบูรณ์ มนุษย์จึงสำนึกในบุญคุณจึงได้นำเอาข้าวใหม่มาทำขนมโก๋เพื่อสังเวยจันทร์เทวี ขนมที่เหลือก็นำมาแจกจ่ายญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านวิธีปฏิบัติ คือ ในคืนวันเพ็ญเดือน 8 (กลางเดือน 10 ไทย) ผู้หญิง⁶

พิธีทั้งกระเจาของชาวจีน พิธีทั้งกระเจาเป็นพิธีของชาวจีน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทานแก่ผู้ไม่มีญาติ⁷ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวว่า ทำในกลางเดือน 7 ของชาวจีน ซึ่งจะตรงกับเดือน 9 ของไทย พิธีทั้งกระเจาของชาวจีนมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ทานแก่ผู้ไม่มีญาติ คือเป็นสาธารณทาน ซึ่งนับว่าผู้ให้ทานเป็นคนมีเมตตาสูง มีใจกว้าง เผื่อแผ่แก่กระทั่งคนที่ไม่ใช่ญาติของตน ส่วนการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ตายไปแล้ว ชาวจีนจะมีพิธีต่างหาก คือ พิธีสารทกลางปี หรือการไหว้เจ้าซิดาย่าปั่ว วิธีการทำพิธีทั้งกระเจาของชาวจีน คือ ในบริเวณพิธีจะปลูกเป็นร้านสูงไปด้วยไม้กระดานสำหรับวางของทานต่าง ๆ ที่ใส่กระเจาไว้เป็นกระเจา ๆ ได้แก่ อาหาร ของใช้ เสื้อผ้า เป็นต้น เมื่อใกล้เวลาก็จะมีเจ้าหน้าที่ขึ้นไปบนร้านจับกระเจาโยนลงมาให้ผู้คนแย่งกัน⁸

(5) บุญข้าวประดับดินของชาวอีสาน

บุญข้าวประดับดินกำหนดจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 เป็นประเพณีแบบพุทธผสมกับความเชื่อเรื่องวิญญาณ เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้เปรตและผีไร้ญาติ ในเรื่องที่ ธวัช บุญญะเทศ กล่าวไว้ว่าชาวอีสานจะเตรียมอาหารใส่กระเจาไปวางที่สามแพร่ง ตามต้นไม้ใหญ่ ในเวลา 2-3 ชั่วโมงก่อนสว่าง เป็นการให้อาหารแก่เปรตซึ่งหิวโหย มูลเหตุมาจากเรื่องของพระเจ้าพิมพิสารและเรื่องของพระโมคคัลลานะซึ่งลงไปเยี่ยมเมืองนรก⁹ ในเรื่องเดียวกันนี้ ให้ความเห็นว่าเป็นพิธีระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่และได้ทำกิน ในเดือน 9 ข้าวปลาพืชผลกำลังเจริญงอกงาม ชาวบ้านจึงได้ทำพิธีขอบคุณแผ่นดิน ชาวอีสานจัดหาอาหาร หมายพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองไปวางตามต้นไม้ ตามกิ่งไม้ เเจดีย์ โบสถ์ ต่อมานิยมทำบุญตักบาตร และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามแบบพุทธศาสนา¹⁰

⁶ สุเมธ เมธาวิตกุล. **สังกัปพิธีกรรม**. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2532) หน้า 54.

⁷ คณะจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา.

(พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 185.

⁸ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **พจนานุกรมภาษาล้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, หน้า 120.

⁹ สุเมธ เมธาวิตกุล. **สังกัปพิธีกรรม** หน้า 22-23

¹⁰ สิริวัฒน์ คำวันสา. “ฮิตสิบสองคองสิบสี่,” ใน **อีสานคดี**. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.) หน้า 80-81

4.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมชาวหนองคาย

ประเด็นต่อไปที่จะนำมาพิจารณาก็คือประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ว่าในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีความเชื่ออะไรแทรกอยู่บ้าง ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดจะพบว่าความเชื่อที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีดังต่อไปนี้

4.2.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อวิถีวัฒนธรรมชาวหนองคายด้านเปตพลี

สำหรับชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มีความเชื่อว่าเดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน ซึ่งตรงกับวันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้าเป็นวันที่ ยมบาลเปิดประตูรกปล่อยผีออกมาเยี่ยมญาติ ซึ่งมีคติตามความเชื่อในเรื่องของเปรตที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ดังนั้น จะต้องพากันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะคนที่ตายไปแล้วจะรอคอยว่าผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะทำบุญไปให้พวกเขาหรือไม่ หากเข้ามาในวันดังกล่าวการทำบุญที่ญาติทำไปให้ก็จะได้รับส่วนบุญจากการทำบุญด้วยข้าวต้ม ขนม ของชอบ ผลหมากรู้ไม้ต่างๆ หมากพลู บุหรี่ ที่ทำใส่ กระถางไปวาง (ยาย) ไว้อรอบ ๆ ตามริมหรือขอบรั้วกำแพงวัด หรือต้นไม้ใหญ่ และถวายภัตตาหาร ให้แก่พระสงฆ์สามเณร และหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ที่ตายไปเป็นผี การทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือ ผีไม่มีญาติจะได้รับการแบ่งส่วนบุญนี้ด้วย ดังนั้น การทำบุญเดือนเก้าจึงไม่ได้รับซื้อผู้รับเหมือนกับบุญเดือนสิบ

ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เชื่อว่า บุญข้าวประดับดินถือว่าเป็นรอบของการทำบุญเพื่อระลึกถึงญาติมิตรพี่น้องที่ตายไปแล้วในรอบหนึ่งปี เพื่ออุทิศส่วน กุศล ซึ่งพอถึงขึ้นวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งบุญข้าวประดับดินหรือบุญห่อข้าวน้อยเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวอีสาน เพราะความเชื่อที่ว่าผู้เฒ่าผู้แก่ที่เสียชีวิตไปแล้วไม่รู้ว่าจะได้กินอาหารหรือไม่อย่างไร หรือไปอยู่แห่งหนตำบลใด เชื่อว่า เขาเหล่านั้นนั้นเสมือนหนึ่งยังมีชีวิตอยู่ แต่เขาเหล่านั้นไม่ได้อยู่กับพวกเรา หรือถ้าพวกเขาอยู่ก็อยู่คนละภพที่คนธรรมดา มองไม่เห็น แต่สำหรับคนที่มีชีวิตอยู่ก็มีความเชื่อว่าเขาเหล่านั้นจะได้รับส่วนบุญที่ทำให้หรือบุญไปให้ ดังนั้น ญาติที่มีชีวิตอยู่จึงได้พากันมาทำบุญอุทิศให้โอกาสที่ได้มาทำบุญข้าวประดับดินนี้¹¹

สำหรับชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ที่ว่าบรรพบุรุษที่ตายจากโลกนี้ไปแล้ววันหนึ่งเขาจะกลับมารอรับส่วนบุญจากเรา ดังนั้น ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย พอถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ของทุกปีจึงได้พร้อมใจกันนำเอาอาหารคาวหวานมาทำบุญที่วัด ซึ่งความมั่นใจหรือความเชื่อเช่นนี้จะสังเกตได้จากการที่ทุกคนในระแวกของวัดจะพร้อมใจกันมาทั้งครอบครัว และพร้อมใจกันมาร่วมประกอบพิธีกรรม ซึ่งหนึ่งในผู้ร่วมพิธีกรรมในเช้าของวันประเพณีข้าวประดับดินนั้นได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษจะมารอรับทานหรือส่วนบุญว่า

“วันนี้ผมมาทำบุญกับครอบครัว ด้วยความเชื่อที่ว่าจะได้ร่วมกันทำบุญกุศลและอุทิศผลทานนี้แก่บรรพบุรุษและญาติที่ได้ล่วงลับไปแล้วรวมถึงเจ้ากรรมนายเวรครับ เพราะผมคิดว่าคนที่ตายไปนั้นบางทีก็ไม่ใช่เฉพาะแต่ญาติแต่ยังหมายถึงคนที่เกี่ยวเนื่องกับเราทั้งชาตินี้และชาติที่ผ่านมา ส่วนญาติพี่น้องที่ร่วมบุญกันมานั้นเป็นที่แน่ชัดอยู่แล้วว่าผมจะต้องมาทำบุญให้อยู่แล้ว ในความเชื่อ

¹¹ สัมภาษณ์ นายวิศิษฐ์ โลหะพาน ไวยาวัจกรวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

ของผมและทุกคนในครอบครัว เชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์ครับว่าญาติหรือเปรตคนที่ล่วงลับไปแล้วจะต้องมารอในวันนี้ และผมเชื่อว่าเขาเหล่านั้นจะต้องได้รับส่วนบุญโดยทั่วกัน”¹² หรือมีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมในประเพณีบุญข้าวประดับดินอีกคนที่ได้กล่าวยืนยันในเรื่องนี้ว่า

“หนูมากับแม่ค่ะ แม่ได้เล่าให้หนูฟังว่า วันนี้เป็นวันที่เราต้องมาทำบุญให้พ่อที่ท่านเสียไปแล้ว เดิมหนูก็ไม่เชื่อหรอกค่ะว่าพ่อของหนูที่จากไปแล้วจะได้รับหรือจะมารับส่วนบุญ คิดว่าการมาทำบุญในวันนี้ก็แค่ตามประเพณี แต่เมื่อก่อนหน้าที่จะถึงวันประเพณีนี้หนูฝันค่ะว่าพ่อหนูมาสั่งว่าให้หนูไปทำบุญท่านด้วยในวันบุญข้าวประดับดิน ซึ่งเดิมหนูไม่เคยฝันเห็นพ่อก่อนเลย แต่พอมานานมานี้ก็ฝัน และวันนี้หนูก็ตั้งใจว่าจะมาทำบุญให้ท่านเพื่อเป็นการตอบแทนท่านที่ท่านได้เลี้ยงหนูมาก่อนที่ท่านจะจากเราไป

นอกจากนั้น มีท่านเจ้าอาวาสที่ได้ทำหน้าที่มีหน้าที่ในการเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมให้กับญาติโยมที่ได้มาร่วมงานท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“การมาทำบุญในวันบุญข้าวประดับดินนั้น อาตมาเชื่อว่าเป็นความเชื่อที่เราได้ยินได้ฟังกันมาเป็นระยะเวลานานว่าวันนี่ยัมบาลจะปล่อยฝูงสัตว์นรกออกมาเพื่อให้กลับมาบ้านแล้วมารับบุญที่ญาติในโลกนี้ทำไปให้ด้วยข้าวน้ำที่เตรียมกันมา อาตมาเชื่อว่าการเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่ไม่เลือนลอย แต่เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลและมีความเป็นได้เกี่ยวกับการกลับมารับบุญทานของญาติในโลกนี้ เพราะหากคนเราเชื่อในเรื่องของบุญกุศลแล้ว เราย่อมเชื่อว่าโลกนี้มีโลกหน้ามี และเมื่อมีโลกหน้าก็จะต้องมีผู้ที่เกิดในโลกหน้านั้นด้วย เมื่อมีเหตุผลของความเชื่อเช่นนี้ย่อมทำให้เราเชื่อได้ว่าญาติทั้งหลายของเราที่ตายไปแล้วก็ต้องมีที่อยู่มีภพภูมิที่อยู่ ไม่ใช่เรื่องเลือนลอยและเมื่อถึงเวลาที่จะกลับมาเพื่อดูว่ามีญาติที่ยังคิดถึงพวกเขาหรือไม่ การที่พวกเราทำบุญนี้ก็ถือว่าเป็นการทำบุญให้พวกเปรตทั้งหลายที่ได้ใช้เวรกรรมอยู่ในภพภูมิของตนและเปรตเหล่านั้นก็จะมารอรับทานที่พวกเราได้ทำไปให้ ประเพณีนี้จึงถือว่าเป็นประเพณีที่มีประโยชน์และเป็นประเพณีที่มีหวังสำหรับดวงวิญญาณที่มารอคอยความหวังจากญาติทั้งหลาย”¹³

จากการให้ความเห็นของผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวจะพบว่าการทำบุญประเพณีบุญเดือนเก้าของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายทุกคนมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ในวันเพ็ญเดือนเก้านี้เหล่าดวงวิญญาณของญาติที่จากไปแล้วจะมารอคอยรับผลของการทำบุญให้ทานของญาติที่ยังมีชีวิตอยู่

4.2.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินชาวหนองคายด้านงานบุญ

สำหรับชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้มีความเชื่ออีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการทำบุญในประเพณีบุญเดือนเก้า ก็คือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่อุทิศให้กับผู้ตายหรือเปรตในวันนั้น ซึ่งทุกคนจะเตรียมการนำของมาถวายพระและนำเอากับข้าว คาวหวานที่จะนำมานั้นก็ ได้แก่

1. ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนเล็กๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ 1 ก้อน
2. เนื้อปลา เนื้อไก่ หมู และใส่ลงไปเล็กน้อย ถือว่าเป็นอาหารคาว
3. กล้วย น้อยหน้า ฝรั่ง มะละกอ มันแกว อ้อย มะละกอสุก หรือขนมหวานอื่นๆ ลงไป (ถือเป็นอาหารหวาน)
4. หมากหนึ่งคำ บุหรี่หนึ่งมวน เมียงหนึ่งคำ

¹² สัมภาษณ์นายสมพงษ์ คิอินธิ ประธานชุมชนโพธิ์ศรี วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

¹³ สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์จิตกร สนตจิตโต เจ้าอาวาสวัดอุดมมหาวัน วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

หลังจากนั้นนำใบตองมาห่อเข้ากันแล้วใช้ไม้กลัดหัวท้ายและตรงกลางก็จะได้อ่ข้าวน้อยที่มีลักษณะยาวๆ นอกจากนั้นก็ยังมีหมาก พลุ หมากหนึ่งคำ บุหรี่หนึ่งมวน เมียงหนึ่งคำ สีเสียด แก่นคูน นำมาห่อใบตองเข้าด้วยกันแล้วไม้กลัดหัวท้าย ก็จะได้ห่อหมาก พลุ หลังจากนั้นนำทั้ง 2 ห่อมาผูกกันเป็นคู่ แล้วนำไปมัดรวมเป็นพวง 1 พวง จะใส่ ห่อหมากและห่อพลุจำนวน 9 ห่อ ต่อ 1 พวง

สำหรับอาหารเหล่านี้ได้ทำมาเป็นประเพณี การที่ทำเป็นพวงๆนี้ก็เพื่อว่าเป็นการง่ายต่อการนำไปวางไว้ในที่ต่างๆได้ง่าย และชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายก็เห็นว่าง่ายต่อการที่เปรตทั้งหลายจะมาหยิบไป แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันหลายวัดก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบของการห่อข้าวแบบใหม่จากเดิมที่เป็นพวงๆก็ทำมาเป็นกระถง

แต่หลายที่ก็ยังรักษาความรู้ในเรื่องของการห่อข้าวแบบเดิมตามคติความเชื่อที่ว่า เปรตทั้งหลายเมื่อมาถึงแล้วจะได้หยิบไปรับประทานได้ง่ายๆซึ่งในห่อข้าวนั้นก็จะมีอาหารที่ญาติได้ทำมาเป็นเสบียงมีเนื้อ ข้าวเหนียว ของหวานหลายชนิดตามที่แต่ละคนต้องการที่จะให้ญาติของตนได้กินอะไรบ้าง หลายคนได้นำอาหารสมัยเก่ามาเป็นห่อข้าวประดับดิน เช่น หาหมากพลุบุหรี่ยี่ที่มีความเชื่อว่าญาติสมัยก่อนกินขนมสมัยใหม่ไม่เป็นการอาหารแบบเก่าก็จะนำอาหารสมัยเก่า เช่น ข้าวต้มมัด ลาบ และข้าวเหนียวมาเป็นอาหารพร้อมเครื่องบูชาอื่นด้วย เพราะเชื่อว่าอาหารเหล่านี้จะเป็นที่ถูกปากของเปรตทั้งหลาย เมื่อทำเสร็จแล้วก็นำไปแขวนตามที่ต่างๆมีต้นไม้อื่นๆหรือตามกำแพงโบสถ์

สำหรับความเชื่อเรื่องอาหารที่นำมาห่อนั้นชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายมีความเชื่อว่า (1) ต้องเป็นอาหารที่สะอาด สด และเหมาะสมกับการนำมาถวายพระ (2) ต้องเป็นอาหารที่ผู้ตายชอบ เช่น ก่อนตายผู้ตายชอบเนื้อแห้ง ลาบ หรือส้มตำ ปลาทุยญาติก็จะจัดการห่อข้าวตามที่ผู้ตายชอบเพื่อที่จะได้ถูกใจผู้ตาย (3) เป็นอาหารที่มีในท้องถิ่น เช่น อาหารที่ทำได้ง่ายตามร้านตลาดทั่วไป สมัยนิยมแบบยุคปัจจุบันนี้ก็มีฝอยทอง ทองหยิบทองหยอดมาด้วยเพราะถือว่าเป็นของที่หาง่าย แต่สิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ ข้าวต้มมัดเพราะถือว่าเป็นอาหารที่ชาวอีสานชอบนำมาทำบุญกันเป็นประจำ

ความเชื่อเรื่องการกรวดน้ำ

สำหรับประเด็นที่จะต้องนำมาวิเคราะห์อีกประการหนึ่งในเรื่องของความเชื่อเนื่องกับประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินก็คืความเชื่อในเรื่องของการกรวดน้ำ ทั้งนี้เพราะการทำบุญข้าวประดับดินนั้นมีความเกี่ยวเนื่องกับการกรวดน้ำ เพราะหากไม่มีการกรวดน้ำก็ถือว่าบุญยังไม่ถึงเปรตชน ตามความเชื่อที่ได้ฟังสืบๆกันมาในทางพระพุทธศาสนาว่าเมื่อมีการทำบุญแล้วไม่มีการกรวดน้ำบุญก็จะไม่ถึงผู้ที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว

ก่อนที่จะมีการพูดถึงความเชื่อของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเกี่ยวกับการกรวดน้ำนั้นจำเป็นที่จะต้องนำคำว่า “กรวดน้ำ” มาอธิบายก่อนว่าคำนี้มีความหมายอย่างไรและเกี่ยวเนื่องกับการทำบุญอุทิศอย่างไร ซึ่งจากการศึกษามาพบว่า คำว่า “กรวดน้ำ” หมายถึง การตั้งใจอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้ทำไว้แล้วไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งรินน้ำให้ไหลลงไปที่พื้นดินหรือที่รองรับ แล้วเอาไปเทที่พื้นดินอีกต่อหนึ่งหรือรดที่โคนต้นไม้ก็ได้ให้คำจำกัด หรือหมายถึง “การแผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลั่งน้ำ” ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ

๑. การหลั่งน้ำยกกรรมสิทธิ์ให้ครอบครอง เช่น เมื่อคราวที่สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ได้เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ทรงแสดงพระธรรม เทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยราชบริพารให้เลื่อมใสและได้ถวายวัดเวฬุวันเป็น วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

เพื่อเป็นที่ประทับของพระบรมศาสดา เพราะทรงเห็นว่าป่าไม้ ไม้ ที่เรียกว่า "พระราษุทยานเวฬุวัน" เป็นที่ไม้ไผ่ ไม้ไกลจากชุมชนนัก สมควรเป็นที่อยู่ของสมณะได้พระเจ้าพิมพิสารเลื่อมใส ทรงให้น้ำ ถวายวัดเวฬุวันเป็นปฐมสังฆาราม

2. การหลั่งน้ำตั้งความปรารถนา เพื่อให้สำเร็จผลที่ประสงค์ พึงเห็นตัวอย่าง ในมหาเวสสันดรชาดก แม้พระกัณหาชินาราชกุมารี¹⁴ คิดว่าเราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชาบิดา จึงเสด็จขึ้นจากน้ำ เหมือนกัน แล้วหมอบลงใกล้พระบาทเบื้องซ้ายของพระมหาสัตว์ แล้วกอดขอพระบาทไว้แน่น ทรงกั้นแสง พระอัสสสุชลของสองพระกุมารกุมาริตกลงหลังหลังพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ซึ่งมีพรรณดุดอกปทุมบาน พระอัสสสุชลของพระมหาสัตว์ก็ตกลงบนพระปฤษฎางค์แห่งสองพระกุมารกุมาริตั้งเช่นกับแผ่นทองคำ.

ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ถึงความกวดแกว่ง รวากะว่ามีพระทัยห่อหุ้มทรงลูบพระปฤษฎางค์แห่งราชกุมารกุมาริตด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ยังพระราชมารุมาริตให้ลุกขึ้นปลอบโยนแล้วตรัสว่า แน่ะพ่อชาลี เจ้าไม่รู้ว่พ่อวิตถถึงทานบารมีของพ่อดอกหรือ เจ้าจงยังอภัยภัยของพ่อให้ถึงที่สุด ตรัสดังนี้แล้วประทับยืนกำหนดราคาราชบุตรราชบุตรในที่นั้นดูจนนายโคบาลตีราคาโคฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระมหาสัตว์ตรัสเรียกพระโอรสมาตรัสว่า แน่ะพ่อชาลีถ้าพ่อใคร่เพื่อจะเป็นไท พ่อควรให้ทองคำพันลึงแก่พราหมณ์ชุก จึงควร เป็นไท ก็กนิษฐภคินีของพ่อเป็นผู้ทรงอุดมรูป ใคร ๆ ขาดตำพึงให้ทรัพย์เล็กน้อยแก่พราหมณ์ ทำกนิษฐภคินีของพ่อให้เป็นไท ทำให้แตกชาติ ยกเสียแต่พระราชบิดาจะให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น กนิษฐภคินีของพ่อยากจะเป็นไท พึงให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 อย่างนี้ คือ ทาสี ทาสช้าง ม้า โค อย่างละ 100 และทองคำ 100 ลึง แก่ชุกแล้ว จงเป็นไทเถิด พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงกำหนดราคาราชกุมารกุมาริตอย่างนี้แล้ว ทรงปลอบโยน เสด็จไปสู่อาศรม จับเต้าน้ำ เรียกชุกมาตรัสว่า “พราหมณ์ผู้เจริญ ท่านจงมานี้ แล้วทรงหลั่งน้ำลงในมือชุก ทรงกระทำความทำให้เนืองด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่าเมื่อจะทรงยังปฐพีให้บันลือลั่นได้พระราชทานปิยบุตรทานแก่พราหมณ์ชุก

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า ลำดับนั้น พระเวสสันดรผู้ผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี ทรงพากุมารทั้ง 2 คือชาลีและพระกัณหาชินามา ได้พระราชทานให้แก่ พราหมณ์แล้ว แต่นั้น พระเวสสันดร ราชยาธิทรงพาพระชาลีราชโอรสและพระกัณหาชินา ราชธิดาทั้งสององค์มา ทรงปลื้มพระมนัสพระราชทาน พระราชโอรสและพระราชธิดาให้เป็นทานอันอุดม แก่พราหมณ์ชุก อัครรรยอันให้สยดสยองและยัง โลมาชาติให้ชูชัน ในเมื่อพระกุมารกุมาริตทั้งสอง อันพระเวสสันดรพระราชทานแก่พราหมณ์ชุก เมทนีดล ก็กัมปนาทหวาดหวั่นไหว ได้เกิดมีแล้วในกาลนั้น อัครรรยอันให้สยดสยอง และยังโลมาชาติให้ชูชัน พระเวสสันดรราชยาธิผู้ยังแคว้นแห่งชาวสีพีให้เจริญ อันผู้ประชุมชนกระทำอัญชลี ได้พระราชทานพระราช กุมารกุมาริตผู้กำลังเจริญในความสุข ให้เป็นทานแก่พราหมณ์ชุก.

3. การหลั่งน้ำแผ่กุศล พึงเห็นอุทาหรณ์ เช่น พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายทาน แต่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้า เป็นประธาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลไปให้บรรดาเปรต ซึ่งเป็นพระญาติในชาติก่อนปรากฏ

¹⁴ ชุ.ชา.อ.(ไทย) ภาค 10/2115-2120/หน้า 528-529.

ในมังคลัตถปิณีคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาว่า "เมื่อพระราชาทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก ทรงอุทิศส่วนกุศลว่า อิหัง เม ญาตินัง โหตุ ขอทานนี้(บุญนี้) จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ของข้าพเจ้า" วิธีนี้เป็นการแผ่ส่วนกุศล ให้แก่ญาติทั้ง มิตรและสรรพสัตว์ได้ ชื่อว่าเป็นปัตติทานมัย บุญสำเร็จ ด้วยการแผ่ส่วนบุญ

สำหรับพิธีกรรมการกรวดน้ำนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีมานานคู่กับสังคมอินเดียโบราณแม้ในทางพระพุทธศาสนาได้นำเอาการกรวดน้ำนี้มาใช้ในการอุทิศบุญให้กับเปรตทั้งหลาย ซึ่งประโยชน์หรืออานิสงส์ของการกรวดน้ำนั้นมีปรากฏในตำนานการทำบุญในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

ในครั้งหนึ่ง องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เขตวันมหาวิหาร พร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์ มีพราหมณ์ผู้หนึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถีนั้น มีทรัพย์สมบัติอยู่ 80 โกฏิ พราหมณ์ผู้นั้นมีบุตรชายอยู่คนหนึ่ง เป็นที่รักมากเพราะมีบุตรคนเดียว พอบุตรชายมีอายุได้ประมาณ 17 ปี ก็เกิดโรคพาหิมา เบียดเบียน ก็ถึงซึ่งความตายไป พราหมณ์ผู้เป็นพ่อและแม่ บังเกิดความทุกข์เวทนาโหม่นสเร้าใจ เสียใจ เพราะอาลัยรักในบุตรที่ตายไปอย่างยิ่ง จึงให้สั้งคนใช้ที่เป็นบริวาร นำเอาศพไปเผาในป่าช้าและสั่งให้ปลุกศาลาขึ้นหนึ่งหลัง มีเสื่อลาดอาสนะ แล้วจัดทาสนคนหนึ่งไปคอยปฏิบัติรักษายูอยู่ในป่าช้านั้น เพื่อจะได้ส่งข้าวน้ำอาหารเข้าและเย็นให้แก่ลูกชายของตนทุก ๆ วันมิได้ขาด ทำเหมือนกับบุตรชายของตนมีชีวิตอยู่ ทาสผู้นั้นก็ทำตามคำสั่งอยู่เสมอมิได้ขาดเลยสักวันเดียว

อยู่มาวันหนึ่ง บังเอิญฝนตกหนักมากน้ำก็ท่วมหนทางที่จะไปนั้นทาสผู้นั้นจะข้ามไปก็ไม่ได้จึงกลับมาในระหว่างทางพบพระภิกษุรูปหนึ่งมาบิณฑบาตก็เลยเอาอาหารนั้นใส่บาตรให้เป็นทานแก่พระภิกษุ แล้วก็กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญนั้นส่งให้แก่ผู้ตาย ลูกชายที่ตายไปนั้นมานิมิตฝันให้พราหมณ์ผู้เป็นพ่อว่า ข้าพเจ้าได้ตายไปนานแล้วไม่เคยได้กินข้าวเลยสักวันเดียว เพิ่งจะมาได้กินข้าวแต่วันนี้วันเดียวเท่านั้นครั้นพราหมณ์ผู้เป็นพ่อได้นิมิตฝันอย่างนี้ก็ใช้ให้คนไปตามทาสผู้ไปคอยเฝ้าปฏิบัติมาเฝ้าถามดูทาสผู้นั้นก็ตอบว่าข้าพเจ้าไปส่งข้าวทุก ๆ วัน แต่วันนี้ข้าพเจ้าไปไม่ได้ฝนตกหนัก น้ำท่วม ก็กลับมาพบพระภิกษุรูปหนึ่งมาบิณฑบาต

ข้าพเจ้าก็เลยเอาข้าวนั้นใส่บาตร แก่ภิกษุรูปนั้น แล้วอุทิศส่วนบุญนี้ไปให้บุตรของท่าน บุตรของท่านก็คงจะได้กินข้าวแต่วันนี้วันเดียวดังนั้นแล ครั้นพราหมณ์ได้ฟังดังนั้นแล้วก็คิดว่าเราจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเสียก่อน จะทูลถามพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร พราหมณ์ก็ถือดอกไม้ธูปเทียนของหอมเข้าไปสู่สำนักพระพุทธเจ้าแล้วบูชาเครื่องสักการะนั้น แล้วนั่งที่สมควรแก่ตน ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ข้าแต่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า คนหญิงชายทั้งหลายในโลกนั้นครั้นเขาตายไปปรโลกแล้วผู้อยู่ภายหลังได้แต่งข้าทาสชายหญิงให้ไปปฏิบัติแล้วปลุกศาลาไว้ให้ เอาเสื่อลาดอาสนะข้างม่าวัวควายไปในป่าช้านั้น จะเป็นอานิสงส์แก่ผู้ตายไปนั้นหรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า

องค์สมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสพระธรรมเทศนาว่า ดูกรพราหมณ์จะให้ เป็นอานิสงส์แก่ผู้ตายนั้น ควรถวายสังฆทานให้แก่พระภิกษุสงฆ์สามเณร ตรวจน้ำอุทิศส่วนบุญกุศลที่ตนได้กระทำนั้นให้แก่ผู้ตาย จึงจะเป็นผลอานิสงส์อันยิ่งใหญ่ไพศาลผู้ตายไปแล้วนั้นครั้งได้รับส่วนอุทิศอันให้แล้วก็จะพ้นทุกข์ทั้งมวลนั้นได้อย่างแน่แท้

ครั้นพราหมณ์ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ชื่นชมยินดีอย่างมาก แล้วทูลอาราธนาพระพุทธเจ้า กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ไปสู่บ้านเรือนของตน เพื่อฉันภัตตาหารครั้นองค์สมเด็จพระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ ฉันภัตตาหารเสร็จ ได้ถวายปัจจัย 4 มี จีวร เป็นต้น แล้วตรวจน้ำอุทิศส่วนบุญไปให้แก่ลูกชายของตน องค์สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาว่า ดูกรพราหมณ์ตั้งแต่นี้ต่อไปอย่าได้ไปปฏิบัติ อยู่ในป่าช้า

นั่นอีกเลยท่านจงรักษาศีลภาวนาอย่าได้ขาด บุตรของท่านก็จะได้พ้นทุกข์ ขึ้นไปเสวยสุขอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาจบลงแล้ว บุตรชายของพราหมณ์ผู้ตายไปแล้วนั้นก็พ้นจากเปรตวิสัย ได้ไปอุบัติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีวิมานทองสูง 12 โยชน์ มีนางฟ้าเทพอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร พราหมณ์ผู้เป็นบิดาก็ตั้งอยู่ในศีล 5 ศีล 8 ตราบเท่าสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีปราสาททองและเทพกัญญาหนึ่งหมื่นเป็นบริวาร ดังนี้ เป็นต้น

อนึ่ง เราจะพบว่า การกรวดน้ำนั้นมีประโยชน์หลายประการ เช่น เป็นการแสดงเจตนาบริจาค อย่างแท้จริง และเด็ดขาด ปราศจากความตระหนี่เหนียวแน่น เป็นการบริจาคด้วยน้ำใจอันบริสุทธิ์ มิได้หวังผลใดๆ ตอบแทนจากผู้รับบริจาคเลย เหมือนน้ำใสสะอาดปราศจากมลทิน ที่ได้หลั่งออกนั้น เพราะคำว่า กรวดน้ำ ตามความหมายในภาษาไทย บางทีเราก็ใช้เลยไปถึงหมายความว่าตัดขาดก็มี เช่นในเมื่อมีใครมาข่มขู่หรือสิ่งของของเราแล้ว เผลอผู้หนึ่งไม่ได้ใช้แล้วตายไป เมื่อเราจะปล่อยให้เขาเสียเด็ดขาด ไม่ทวงถามอีกต่อไป เรามักจะกล่าวกันว่า กรวดน้ำคว่ำขันให้เขาไปเสีย แม้จะเป็นการจำใจยอมสละก็ต้องถือว่าเป็นการให้เด็ดขาดไปแล้ว จิตใจไม่มีที่จะคิดเรียกคืนอีก ถ้าไม่ทำเช่นนั้นก็ถือว่า วิญญาณของผู้ตายจะเป็นห่วงไม่ได้ไปเกิดไปขาน เตี้ยจะม้วนเวียนหลอกหลอนอยู่ ไม่รู้จบ เพราะฉะนั้น จะให้อะไรก็ตาม เมื่อมีการกรวดน้ำแล้วจึงถือว่าให้โดยเด็ดขาด ต่อมาคำว่ากรวดน้ำนี้จะกรวดจริงหรือไม่ก็ตาม เมื่อให้โดยเด็ดขาดแล้ว ก็เท่ากับว่าได้กรวดน้ำไปด้วย

นอกจากนั้น การกรวดน้ำยังมีเพื่อแสดงความปรารถนาอันเป็นความตั้งใจมั่นซึ่งเรียกว่า อธิษฐาน ที่ต้องการผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น พระเวสสันดรบริจาคพระโอรสและพระธิดาแก่ดาเตมาชุกที่ตั้งปรารถนาว่า “ด้วยเดชผลทานในครั้งนี้ จงสำนึก จงสำเร็จแก่พระสร้อยสรพรเพชรพุทธรัตนอนาวรญาณในอนาคตกาลโน้นเถิด”

หรือการกรวดน้ำก็เพื่อแสดงถึงความเป็นผู้มีใจกว้างขวาง ประกอบด้วยเมตตาธรรม โดยตั้งใจอุทิศส่วนกุศลที่ตนได้ทำนี้ เพื่อแผ่ไปในญาติมิตร สหาย และสรรพสัตว์ทั่วไป ไม่เลือกหน้าดังจะเห็นได้ว่าในบทกรวดน้ำทุกบทจะมีคำแผ่ส่วนกุศล ให้คนและสัตว์ตลอดถึงเทพเจ้าทั่วไป ให้ได้มีส่วนได้รับผลบุญที่ตนได้กระทำเสมอ เท่ากับเป็นการฝึกหัดใจให้มีน้ำใจ คือให้เยือกเย็นขึ้นฉ่ำอยู่ด้วยน้ำ คือเมตตาเป็นนิจ

อีกประการหนึ่งเชื่อกันว่า น้ำที่กรวดนี้เมื่อนำไปเทลงบนแผ่นดินแล้วแม่พระธรณีจะรับด้วยมวยผมเก็บรักษาไว้ให้เพื่อเป็นพยานว่า ผู้นั้นได้ทำบุญกุศลไว้มากน้อยเท่าไร เมื่อถึงคราวคับขันที่มีความจำเป็นจะต้องขอความช่วยเหลือให้จัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย ก็จะได้อ้างเป็นพยาน ช่วยปราบปรามเหล่าปีศาจมิตรให้พินาศพ่ายแพ้ไปได้ เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราได้เคยทรงอ้างมาแล้ว แม่พระธรณีก็ได้มารีตมวยผมให้น้ำท่วมเหล่ามารร้ายพ่ายแพ้ไป นี่ท่านกล่าวเปรียบเทียบกับให้เห็นเป็นตัวบุคคลขึ้น แต่ถ้าจะกล่าวเป็นทางธรรมแม่พระธรณีนั่นก็คือ บารมีอันได้แก่คุณงามความดีต่างๆ ที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญสะสมมาในอนกชาติ แม้ด้วยการกรวดน้ำเพียงนิดหน่อย แต่ละครั้งที่ทำบุญกุศล แต่อาศัยที่ทำบ่อยครั้งและมากครั้งก็มากมายเหลือเกินจนเทียบได้กับน้ำในมหาสมุทร

นอกจากนั้นหากเราจะพิจารณาถึงเรื่องการกรวดน้ำว่าเป็นการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลก็จะพบว่ากรวดน้ำนั้นเป็นวิธีการหนึ่งใน 4 ของวิธีการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่มีตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการตั้งจิตอธิษฐาน

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานจิต

คำว่า “อธิษฐาน” คือ การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ ความตั้งใจปรารถนา¹⁵ โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้กระทำการกิจกรรมที่มุ่งประสงค์จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ แสดงถึงพลังของจิตที่มุ่งตั้ง ปักแน่วต่อเป้าหมายที่ตั้งใจและมั่นคงเที่ยงตรงต่อแนวทางที่ตั้งไว้ ด้วยเหตุนี้ อธิษฐานจึงนับว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกระทำความดีเพื่อเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หากไม่มีการตั้งอธิษฐานไว้ในใจให้มั่นคง ผลที่มุ่งประสงค์ก็ไม่อาจสำเร็จได้ เนื่องจากว่าผู้กระทำความดีอาจเกิดความท้อแท้ ไม่มีแรงจูงใจในการกระทำความดีตามที่ตนตั้งเป้าหมายไว้อีกต่อไป ในกรณีการอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติเป็นต้นก็เช่นกัน หากผู้กระทำความดีไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานอุทิศส่วนบุญให้ ก็เท่ากับว่าเขาไม่มีความตั้งใจใฝ่ปรารถนาที่จะให้ญาติได้รับส่วนบุญหรือมีส่วนร่วมในบุญของตน ญาติจึงไม่สามารถรับส่วนบุญได้ เพราะถือว่าผู้กระทำความดีไม่ได้อุทิศส่วนบุญให้

อนึ่ง แม้การกระทำความดีเพื่อมุ่งผลอย่างอื่น ก็มีความจำเป็นต้องอธิษฐานตั้งปรารถนาไว้เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามที่ตนตั้งเป้าหมาย เพราะบุญที่ปลูกฝังสั่งสมไว้จะอำนวยอานิสงส์อันน่าพึงใจทุกอย่างได้ ก็ด้วยอาศัยความปรารถนา หากปราศจากความปรารถนาเสียแล้วก็หาอำนวยให้ได้ไม่¹⁶ สำหรับการตั้งจิตอธิษฐานหรือความปรารถนาเวลากระทำความดีแล้วก่อให้เกิดผลสำเร็จ สามารถเห็นได้จากการตั้งสัตยาธิษฐานของนายจ๊กกณะที่ส่งผลให้มารดาของเขาหายป่วย เพราะแรงอธิษฐานอันเกิดจากการกระทำความดีด้วยการรักษาศีลของเขาเป็นปัจจัย

อธิษฐานในความหมายทั่วไป มักจะใช้ในเวลาก่อนที่จะกระทำการกิจกรรมต่าง ๆ โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคงก่อนแล้วค่อยลงมือกระทำการตามเป้าหมายนั้น หรือใช้เป็นแรงกระตุ้นให้จิตใจมุ่งตรงต่อเป้าหมายขณะกระทำการกิจกรรมนั้นก็ได้ แต่อธิษฐานในความหมายที่เกี่ยวข้องกับการอุทิศส่วนบุญ คือการตั้งใจปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้ผู้อื่นได้รับส่วนบุญที่ตนอุทิศให้ ซึ่งจะต้องใช้ในเวลาหลังจากกระทำความดีทางกายทวาร วาจาทวารหรือมนทวารแล้วเท่านั้น เนื่องจากว่าบุคคลไม่สามารถแผ่ความปรารถนาได้ออกไปสู่ผู้อื่นได้ หากเขาไม่ได้สร้างความดีไว้เป็นเบื้องต้นก่อน เพราะเมื่อไม่ได้กระทำความดีแล้ว จะอุทิศความดีให้ผู้อื่นได้อย่างไร เหมือนกับผู้ที่มีความตั้งใจจะให้ของขวัญในโอกาสสำคัญแก่ใครสักคนหนึ่ง แม้เขามีความตั้งใจที่จะให้ แต่ความตั้งใจนั้นจะไร้ผลแก่ผู้อื่นทันที ถ้าเขาไม่มีของขวัญที่จะให้จริง ๆ เพราะผู้ที่เขาตั้งใจจะให้ไม่สามารถรับของขวัญได้เลย และจะมีความรู้สึกปลาบปลื้มยินดีไม่ได้ ต่อเมื่อเขามีของขวัญที่จะให้และมีเจตนาอันบริสุทธิ์เท่านั้น ผู้รับจึงจะสามารถรับได้และเกิดความรู้สึกที่ยินดีพอใจ ทั้งเจตนาของผู้ให้ก็สมประสงค์ด้วย

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา

¹⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 484.

¹⁶ พระสิริมังคลาจารย์, *มงคลดิลกปิณี ปจโม ภาโค*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 112.

การเปล่งวาจา นับเป็นกิริยาที่มีความสำคัญต่อการติดต่อสื่อสารของมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องมือสำหรับสื่อความหมายโดยใช้ภาษาพูดระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ทำให้เข้าใจความหมายของภาษานั้น ๆ ได้ การเปล่งวาจาเวลาอุทิศส่วนบุญก็ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการอุทิศส่วนบุญ และสื่อแสดงเจตนาของผู้อุทิศส่วนบุญได้อย่างชัดเจนนอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นการแสดงความปรารถนาดีให้ผู้อื่นได้รับรู้แล้วเกิดความรู้สึกยินดีด้วย

เราสามารถเห็นได้จากการเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญของนางวิสาขา ภายหลังจากที่ได้บริจาคทรัพย์สร้างวิหารแล้ว นางก็ได้เปล่งวาจาแสดงเจตนาปรารถนาดีและความปรารถนาดีของตนให้เพื่อนหญิงที่สนิทกันประมาณ 500 คนทราบ แล้วบอกให้พวกนางอนุโมทนาในส่วนบุญที่นางอุทิศให้ เพื่อนหญิงเหล่านั้นต่างก็มีจิตใจเลื่อมใสยินดีในบุญกิริยานั้น จึงพากันอนุโมทนา แต่มีเพื่อนหญิงของนางวิสาขาคนหนึ่งได้ใส่ใจถึงการอุทิศส่วนบุญเป็นพิเศษ พอนางตายไปได้เกิดเป็นนางอัปสรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์¹⁷ พร้อมกับมีวิมานอลังการใหญ่โต มีด้านกว้าง ยาว และสูงด้านละ 16 โยชน์ซึ่งเกิดขึ้นด้วยบุญญาภพของนาง¹⁸ หรือกรณีการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระเจ้าพิมพิสารที่ครั้งแรกพระองค์ไม่ได้ทรงเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่หมู่ญาติ ทำให้หมู่ญาติในอดีตชาติที่ไปเกิดเป็นเปรตไม่สามารถรับส่วนบุญได้ จึงมาแสดงตัวให้พระองค์เห็น ต่อมาทรงเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้ พวกเปรตเหล่านั้นจึงได้รับส่วนบุญ และพ้นไปจากเปรตวิสัยในที่สุด¹⁹

ในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนนิยมอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา ก่อนที่จะถวายทาน เห็นได้จากคำถวายทานอุทิศส่วนบุญซึ่งส่วนใหญ่มักจะนิยมอุทิศให้แก่ญาติที่ล่วงลับไป รวมถึงแม่ความปรารถนาดีให้แก่ตนเองและญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย ดังรูปแบบคำถวายสังฆทานอุทิศที่นิยมใช้ในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายมตกภัตตาหาร กับทั้งของบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์โปรดจงรับมตกภัตตาหารกับทั้งของบริวารเหล่านี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย แก่ญาติทั้งหลายมีบิดามารดาเป็นต้น ผู้ล่วงลับไปแล้ว สิ้นกาลนาน เทอญ” เราเรียกทานอุทิศประเภทนี้ว่า “มตกทาน” หรือ “มตกภัตรอุทิศให้ผู้ตาย”²⁰ เนื่องเพราะเป็นการถวายทานเพื่อมุ่งให้บุญอำนวยประโยชน์แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วเป็นหลัก รวมถึงเพื่อมุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้กระทำบุญเองและแก่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วย

นอกจากนี้ การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจายังสามารถกระทำต่อหน้าผู้ที่ตนมุ่งหมายอุทิศส่วนบุญให้ได้ เพื่อให้เขาได้รับทราบความปรารถนาดีและไมตรีจิตนี้ จะได้อนุโมทนาชื่นชมยินดีในเจตนาอันเป็นกุศลของตน และเพื่อเป็นพยานในการอุทิศส่วนบุญของตนด้วยก็ได้ ดังสังฆพราหมณ์เปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญที่ตนได้กระทำจากการให้ทาน และรักษาศีลอุโบสถแก่คนรับใช้ที่กำลังแสวงว่าลุลอยค้อยู่กลางมหาสมุทร พอเขาอนุโมทนาบุญ นางมณีเมขลาจึงนำเขาขึ้นเรือไปกับสังข

¹⁷ พุ.วิ.อ.(ไทย) 729-743/226-229.

¹⁸ พุ.วิ.อ.(ไทย) 23/252-253.

¹⁹ พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปทฎกถา ปจโม ภาค, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 94-95.

²⁰ กรมการศาสนา, ศาสนพิธี เล่ม 1, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ไม่ระบุปีที่พิมพ์), หน้า 47.

พรหมณ์ด้วย²¹ การอนุโมทนาในบุญกิริยาของผู้อื่นเช่นนี้ ทำให้คนรับใช้กลายมามีส่วนร่วมในบุญนั้น คือได้บุญที่เกิดจากการอนุโมทนาของตน

ในกรณีที่บุคคลเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่นแบบลับหลังด้วยจิตอันบริสุทธิ์เป็นเรื่องที่สามารถกระทำได้ หากต้องการความมั่งคั่งของคุณธรรมภายในจิตใจ แต่ผู้ที่เขามุ่งหมายจะอุทิศส่วนบุญให้ นั้น ไม่สามารถรับทราบเจตนาดีของผู้กระทำ ทั้งไม่ได้อนุโมทนาในการกระทำนั้น ซึ่งก็ถือว่าไม่ได้กระทำบุญในส่วนของการปิดตานุโมทนามัย การไม่ได้รับทราบจากผู้อื่นอุทิศส่วนบุญให้แก่ตนและไม่ได้อนุโมทนาในบุญกิริยานั้น ก็เท่ากับว่าเขาไม่ได้บุญในส่วนของการปิดตานุโมทนามัย เพราะการจะได้บุญหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขอย่างน้อย 3 ประการ²² เทียบเคียงได้กับการรับส่วนบุญของเปรต คือมีผู้อุทิศส่วนบุญให้ เขาได้อนุโมทนาบุญนั้น และมีผู้ทรงคุณเช่นพระสงฆ์ผู้มีศีลเป็นผู้รับทาน อย่างไรก็ตาม การอุทิศส่วนบุญตามนัยนี้ไม่ใช่เรื่องเสียหายหรือเปล่าประโยชน์แต่ประการใด เพราะอย่างน้อยที่สุด บุญส่วนปิดตานุโมทนามัยก็ตกเป็นของผู้อุทิศส่วนบุญอยู่นั่นเอง

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา

การแผ่เมตตา คือ กิริยาที่บุคคลแผ่ความปรารถนาดีออกไปสู่ผู้ที่เป็นญาติ เป็นบุคคลที่รู้จัก และมีความรักใคร่คุ้นเคยกัน ตลอดจนสรรพสัตว์อย่างไม่มีจำกัด แสดงถึงความอ่อนโยนของจิตใจ แผ่ปรารถนาให้บุคคลเหล่านั้นมีความสุข ปราศจากทุกข์ ปราศจากเวรภัย และการเบียดเบียน ทำร้ายซึ่งกันและกัน การแผ่เมตตาถือเป็นการเจริญกรรมฐานอย่างหนึ่ง เรียกว่า “เมตตาภาวนา” ผู้เจริญสามารถแผ่ออกไปโดยเจาะจง (โอธิสฺสธรรมา) กำหนดขอบเขต ประเภท บุคคลก็ได้ แผ่ออกไปโดยรวม ไม่เจาะจงบุคคล (อโนธิสฺสธรรมา) ไม่มีกำหนด ไม่มีขอบเขตประมาณตามหลักของอัปมัณฺญยาพรหมวิหารก็ได้ ดังพระพุทธพจน์ในกรณียเมตตสูตรตอนหนึ่งว่า

กุลบุตรผู้ฉลาดในประโยชน์ พึงแผ่เมตตาไปให้สัตว์ทั้งหลายว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนประสบความสุข เหล่าสัตว์มีชีวิตไม่ว่าชนิดใด เคลื่อนไหวได้ หรืออยู่กับที่ ผอมหรืออ้วนพี มีร่างกายยาว หรือใหญ่ ปานกลาง หรือสั้น ที่เคยเห็นหรือไม่เคยเห็น ไม่ว่าอยู่ไกลหรือใกล้ ไม่ว่าเกิดแล้วหรือยังแสวงหาภพเกิด ขอสัตว์ทั้งปวงนั้น จงเป็นผู้มีตนประสบความสุข ไม่ว่าอยู่ที่ไหน ก็ไม่พึงข่มขู่ ดูหมิ่นใคร ไม่พึงหวังทุกข์แก่กัน เพราะความโกรธเกลียด หรือความเคียดแค้น พึงเจริญเมตตาไว้ในใจไม่มีประมาณในสัตว์ทุกประเภท ประหนึ่งว่ามารดาถนอมรักษาน้อยคนเดียว ซึ่งถือกำเนิดในตน แม้ชีวิตก็ยอมสละให้ได้ พึงเจริญเมตตาไว้ในใจ ไม่มีประมาณในสากลโลก ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ ณ ส่วนที่ตั้งอยู่ตามแนวขวาง อย่างไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู²³

ดังนั้น การแผ่เมตตา จึงถือเป็นส่วนหนึ่งของการอุทิศส่วนบุญซึ่งต้องออกมาจากเจตนาที่ประกอบด้วยความปรารถนาดี แสดงท่าทีแห่งเมตตาต่อผู้อื่น มุ่งหวังความสุขแก่ผู้อื่นเป็นที่ตั้ง การแผ่เมตตาอาจเป็นกุศลวจีกรรมและกุศลมนโกรรมก็ได้ ดังตัวอย่างของสามเณรสาวที่แสดงธรรมแล้วเปล่งวาจาแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญให้แก่มารดาของตน²⁴ หรืออาจเป็นกุศลวจีกรรมและกุศลมนโกรรมที่

²¹ ชุ.วิ.อ.(ไทย) บทนำ/[40-41]

²² ชุ.เปต.อ.(ไทย) 24/38.

²³ ชุ.ช. (ไทย)25/10/13.

²⁴ พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปทฎกถา สดตโม ภาโค, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 149.

เนื่องมาจากกุศลกายกรรมก็ได้ เช่น บุคคลให้ทานแล้วเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่นด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา

อนึ่ง เมื่อว่าโดยสาระสำคัญของการอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธเจริญเมตตาเพื่อเอื้อต่อความสงบของจิตใจ เพื่อขจัดความกระหกระทั้ง ความเคียดแค้นชิงชังในจิตใจ เพื่อความเจริญงอกงามของคุณธรรมภายในจิตใจของบุคคล ตลอดจนเพื่อประโยชน์คือความสงบสุขของสังคม โดยแผ่ไปไล่เรียงตั้งแต่ระดับแคบคือเจาะจงบุคคล ไปจนถึงระดับกว้างคือแผ่โดยรวมไม่เจาะจงบุคคลดังกล่าวมาแล้ว

ในบางกรณี พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้พระภิกษุแผ่เมตตาด้วยจุดประสงค์อย่างอื่น เช่น แผ่เมตตาให้เทวดาเพื่อให้เขามีจิตใจอ่อนโยน เอื้อเอ็นดูต่อพระภิกษุ ช่วยคุ้มครองรักษาพระภิกษุผู้บำเพ็ญสมณธรรม หรือเพื่อป้องกันการรังควานรบกวนของอมนุษย์ ไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญสมณธรรม²⁵

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงสอนให้อุทิศส่วนบุญโดยวิธีแผ่เมตตาด้วยการสวดพระปริตร เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายต่าง ๆ ไม่ให้เบียดเบียนทำร้ายพระภิกษุผู้อยู่ป่าว่า

ขอให้ตระกูลพญาชื่อว่าวิรูปักขะ...เอราปละ...ฉัพยาปุตตะ...กัณหาโคตมกะจงมีไมตรีต่อเรา ขอให้เหล่าสัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ที่มี 2 เท้า สัตว์ที่มี 4 เท้า สัตว์ที่มีหลายเท้าจงมีไมตรีจิตต่อเรา ขอให้สัตว์ที่ไม่มีเท้า สัตว์ที่มี 2 เท้า สัตว์ที่มี 4 เท้า สัตว์ที่มีหลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเราเลย ขอสัตว์ที่ยังข้องอยู่ในโลก สัตว์ที่มีชีวิต และสัตว์ผู้เกิดแล้วหมดทั้งสิ้น จงประสบแต่ความเจริญโดยทั่วกัน ขอความชั่วร้าย อย่าได้มากล้ำกรายสัตว์ชนิดใดเลย...บรรดาสัตว์เลื้อยคลาน คือ งู แมลงปอง ตะขาบ แมลงมม ตุ๊กแก และหนูหาประมาณมิได้ เราได้กระทำการรักษา ป้องกันตัวแล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายจงพากันหนีไป²⁶

นอกเหนือจากการแผ่เมตตาโดยหลักกว้าง ๆ 2 ประการ คือ แผ่ไปโดยเจาะจง บุคคลโดยอาการ 7 และไม่เจาะจงบุคคลโดยอาการ 5 แล้ว ผู้เจริญเมตตาก็ยังสามารถแผ่ไปแก่บุคคลผู้อยู่ในทิศทั้งปวง²⁷ คือแผ่ไปทั่วทิศโดยไม่เลือกทิศใดทิศหนึ่งก็ได้ ตามหลักของพระพุทธศาสนาแม้แต่ตนเองก็ควรแผ่เมตตาให้ เพื่อให้ตนเป็นพยานว่า "เราปรารถนาความสุข รังเกียจความทุกข์ และอยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย ฉันทใด แม้สัตว์อื่น ๆ ก็ฉันทนั้น"²⁸ เมื่อเอาความรู้สึกของตนไปเทียบเคียงกับความรู้สึกของผู้อื่นแล้ว ก็จะทำให้บุคคลนั้นรู้สึกรักผู้อื่นเหมือนกับที่รักตนเอง มุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่นและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ดังพระพุทธพจน์ว่า "บุคคลเอาใจตามคั่นไปจนทั่วทุกทิศแล้ว ก็ได้พบผู้เป็นที่รักยิ่งไปกว่าตน ณ ที่ไหนเลย ฉันทใด คนอื่น ๆ ก็ย่อมรักตนเองมาก ฉันทนั้น เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น"²⁹

²⁵ พุ.ธ.อ. (ไทย) 1/328.

²⁶ พุ.ชา. (ไทย) 27/255-256/74-75.

²⁷ พุ.ปฎิ.อ. (ไทย) 2/322.

²⁸ วิสุทธิ. 2/93.

²⁹ ส.ส. (ไทย) 15/348/109.

หลักการอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตานี้ จึงนับว่าเป็นการสร้างทำที่ที่อ่อนโยนต่อผู้อื่น สามารถป้องกันการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน ที่สำคัญผู้เจริญเมตตาภาวนาเองก็จะได้รับอานิสงส์หลายประการ เช่น หลับสบาย ตื่นเป็นสุข จิตเป็นสมาธิเร็ว

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ

คำว่า “กรวดน้ำ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ได้ให้คำจำกัดความว่า “แผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลั่งน้ำ”³⁰ เป็นกริยาที่เทน้ำ หรือหลั่งน้ำเพื่ออุทิศส่วนบุญแก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว น้ำที่ใช้ในการอุทิศส่วนบุญเรียกว่า “ทักษิโณทก” หมายถึง น้ำที่หลั่งในเวลาทำทานเพื่ออุทิศผลให้แก่ผู้ตาย³¹ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “น้ำกรวด” ลักษณะของการหลั่งน้ำในเวลาทำทานเรียกว่า “การกรวดน้ำ” ผู้ที่เป็นแบบอย่างของการอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีกรวดน้ำก็คือพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรงหลั่งทักษิโณทกพร้อมกับเปล่งพระวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ไปเกิดเป็นเปรตว่า “ขอทานนี้ จงสำเร็จแก่หมู่ญาติของข้าพเจ้าด้วยเถิด”³²

เป็นที่น่าสังเกตว่า เพราะเหตุใดพระเจ้าพิมพิสารจึงทรงใช้น้ำกรวดเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่พวกเปรต ในประเด็นนี้เราอาจสันนิษฐานได้ว่าพระองค์ทรงถือตามคติของพวกพราหมณ์ที่มีวิธีการอุทิศส่วนบุญโดยลงไปในแม่น้ำ เขามีอภินิหารแล้วค่อย ๆ ปล่อยให้น้ำไหลร่วงลงไปช้า ๆ พร้อมกับเปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติของตนว่าขอให้ น้ำนี้ระงับความกระหายของญาติ แต่พระองค์ทรงประยุกต์วิธีการกรวดน้ำโดยทรงใช้น้ำกรวดจากภาชนะ ซึ่งวิธีการนี้อาจเป็นสื่อสัญลักษณ์เปรียบเทียบถึงความสำเร็จของทานที่ให้จากมนุษย์โลกไปยังเปตโลก ประหนึ่งน้ำฝนที่ตกลงที่ตอนแล้วไหลลงสู่ที่ลุ่ม หรือเป็นสื่อแสดงถึงคุณภาพจิต โดยใช้น้ำเป็นสื่อรวมกระแสน้ำใจของผู้อุทิศส่วนบุญให้แผ่ไปทั่วเป็นหนึ่ง เปรียบเหมือนกับน้ำที่เมื่อไหลรวมเป็นสายเดียวกัน ไม่ขาดตอน ย่อมมีพลังพุ่งดังไปทางทิศที่น้ำไหลรวมไปมาก ส่วนน้ำที่หลั่งลงสู่ภาชนะก็อาจเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำที่เต็มล้นแล้วไหลลงสู่มหาสมุทรจนเต็มเปี่ยมแล้วหยุดนิ่ง คงระดับไม่ไหลอีกต่อไป เช่นเดียวกับทานที่ญาติจากมนุษย์โลกอุทิศให้แก่ญาติทั้งหลายผู้ไปเกิดอยู่ในเปตโลก ก็ย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ญาติผู้ไปเกิดอยู่ในเปตโลกอย่างบริบูรณ์ อุปมานี้สามารถเห็นได้จากเนื้อความในติโรกษทักกัณห์ ว่า “เปตชนทั้งหลายผู้ล่วงลับไปอยู่ในเปรตวิสัยนั้น ย่อมดำรงชีวิตด้วยทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ประหนึ่งน้ำฝนอันตกลงในที่ดอน ย่อมไหลลงไปสู่ที่ลุ่ม ทานที่ญาติมิตรอุทิศให้จากมนุษย์โลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ประหนึ่งห้วงน้ำใหญ่ที่เต็มล้นแล้ว ย่อมยังสาครให้เต็มเปี่ยมได้”³³

นอกจากนั้น ในมหาชาติคำกาพย์สักกบรรพ ฉบับหอสมุดวชิรญาณ พ.ศ.2459 ก็ได้อธิบายคำว่า “กรวด” ว่าเป็นการหลั่งน้ำ เช่นในประโยคที่ว่า “นำพระเต้าสีโตทกธารามารดริน กรวดลง

³⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, (กรุงเทพมหานคร:ราชบัณฑิตยสถาน,2556), หน้า 18.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 390.

³² พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถปิณี ปจโม ภาค, หน้า 320.

³³ ขุ.เปต. (ไทย) 26/90/160.

ในมืออินทพฤตอาจารย์” ดังนั้น การกรวดน้ำ จึงหมายถึง การตั้งปณิธานเพื่อให้สำเร็จผลที่ประสงค์ก็ได้ และการแผ่ส่วนบุญก็ได้³⁴ การกรวดน้ำในลักษณะของการตั้งปณิธานเพื่อให้สำเร็จผลที่ประสงค์นั้น เห็นได้จากเรื่องราวตอนหนึ่งในเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร พะณินพณ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์แก่พวกพราหมณ์ชาวเมืองกลิงคราษฏร์ 8 คน ดังความตอนหนึ่งว่า

อันว่าพระเวสสันดรราชสุริยวงศ์ พระกรซ้ายทรงจับวงศไอยรา พระกรขวาทรงอุทวาริ ฤทธิทอง ท้าวเธอก็ร้องประกาศแก่อมรเทวราชทุกห้องฟ้าให้ช่วยอนุโมทนาชทาน ตรัสเรียกพฤตอาจารย์มิได้ข้าหลังอุทกธาราให้ตกลงเหนืมือของพราหมณ์ ตั้งพระทัยไว้ให้งามดังดวงแก้ว แล้วออกอุทานวาทว่า อิหิ ทานํ อันว่าผลทานของข้า จงสำเร็จแก่พระสร้อยสรเพ็ชฌัญโญธิญาณ ในอนาคตกาลนั้นเถิด³⁵

การอุทิศส่วนบุญด้วยการใช้น้ำเป็นสื่อบูชาอิฐฐานนี้ เป็นวิธีที่ชาวพุทธในยุคปัจจุบันนิยมกระทำกันภายหลังจากกระทำความบุญแล้ว เพราะมีข้ออุปมาที่ง่ายต่อการทำความเข้าใจเรื่องผลสำเร็จของบุญ และเอื้อต่อความแน่วแน่วของจิตในขณะอุทิศส่วนบุญ นอกจากการอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำจะเป็นกุศลกายกรรม (โดยกิริยากรวดน้ำ) แล้ว ยังมีความเกี่ยวเนื่องกับกุศลวจีกรรม (โดยการเปล่งวาจาประกอบด้วย) และเนื่องด้วยกุศลมนกรรม (โดยการตั้งจิตอธิษฐานในขณะที่กรวดน้ำ) อย่างไรก็ตาม การกรวดน้ำก็เป็นเพียงวิธีการหนึ่งของการอุทิศส่วนบุญโดยการใช้อุปกรณ์เป็นสื่อเท่านั้น มิได้หมายความว่าน้ำนั้นจะหลั่งไหลไปให้เปรตได้ดื่มกินเลย

การอุทิศส่วนบุญทั้ง 4 ประเภทนี้สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกันได้ โดยที่อาจจะเนื่องด้วยกุศลกายกรรมคือการให้ทานเป็นเบื้องต้น เนื่องด้วยกุศลวจีกรรมคือการเปล่งวาจาแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญให้ และเนื่องด้วยกุศลมนกรรมคือการอธิษฐานจิตแผ่เมตตาให้ก็ได้ บางครั้งก็อาจมีความเกี่ยวเนื่องกันทั้งกุศลกายกรรม กุศลวจีกรรม และกุศลมนกรรม ยกตัวอย่างการถวายทานอันเนื่องด้วยผู้ตายของพุทธศาสนิกชนชาวไทยที่มักจะมีการกล่าวคำถวายทานอุทิศส่วนบุญก่อนถวายทาน โดยปรารภบรรพชนหรือผู้เป็นเครือญาติของตนเป็นต้น ขณะที่พระสงฆ์อนุโมทนาโดยเริ่มว่าบท ยถา...ผู้ที่เป็เจ้าภาพมักจะกรวดน้ำอธิษฐานจิตอุทิศส่วนบุญ หรือไม่ก็เปล่งวาจาอุทิศส่วนบุญพร้อมกันไป

อาจกล่าวได้ว่า การอุทิศส่วนบุญด้วยวิธีการเปล่งวาจาและอธิษฐานจิตดังกล่าวมาจัดเป็นการแผ่เมตตาอุทิศส่วนบุญได้ หากผู้อุทิศส่วนบุญกระทำด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตาปรารถนาดีต่อผู้ที่เขามุ่งหมายอุทิศส่วนบุญให้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการอุทิศส่วนบุญสามารถกระทำได้อย่างหลากหลายวิธี และมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างสอดคล้องกลมกลืน แม้ว่าจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน แต่ทุกประเภทก็มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือล้วนแต่เป็นการแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นมีญาติเป็นต้น มุ่งให้เขาเหล่านั้นมีความสุขและได้รับประโยชน์จากส่วนบุญที่ตนอุทิศให้ นอกจากนั้น การอุทิศส่วนบุญทั้ง 4 ประเภทนี้ ยังมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญอีกหลายประการ เช่น เพื่อความกว้างขวาง

³⁴ ธนาการกรุงเทพ จำกัด, ศาสนพิธีสำหรับชาวบ้าน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จันทน์หว้า, 2515), หน้า 41-42.

³⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, มหาเวสสันดรชาดก (ฉบับเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์), (กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอไตร, 2533), หน้า 25.

ของอัยยาศัยใฝ่ประโยชน์ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อชำระจิตใจให้หมดจดจากความตระหนี่ถี่เหนียว ซึ่งเป็นตัวการที่คอยชักใยให้คนมีความเห็นแก่ตัว ไม่คิดเกื้อกูลต่อผู้อื่น

สำหรับชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มีความเชื่อเรื่องการกรวดน้ำมาก ซึ่งก็เหมือนกับคนอีสานโดยทั่ว ๆ ไปที่ได้รับการสั่งสอนมาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายว่าเมื่อมาวัดทำบุญแล้วสิ่งที่จะขาดไม่ได้เสียเลยก็คือเรื่องของการกรวดน้ำดังนั้นทุกวันที่ชาวอีสานจะเข้ามาทำบุญที่วัดจึงต้องเตรียมขวดน้ำมาด้วยทุกครั้งเพื่อใช้ในการกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไป สำหรับเหตุผลของการมีความเชื่อเรื่องการกรวดน้ำของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นมีดังต่อไปนี้

(1) เพราะเชื่อว่าหากไม่กรวดน้ำเปรตทั้งหลายจะไม่ได้ส่วนบุญ ข้อนี้ถือว่าเป็นความเชื่อหลักของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เพราะชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเชื่ออย่างจริงจังเหมือนกันว่า การกรวดน้ำเป็นการอุทิศส่วนบุญให้กับเปรตที่เป็นญาติของตนได้ และเป็น การเชื่อตามเรื่องเล่าที่ปรากฏในคัมภีร์ เรื่องพระเจ้าพิมพิสารที่ทำบุญวันแรกสัสมกรวดน้ำทำให้ญาติที่เป็นเปรตไม่ได้รับส่วนบุญ ดังนั้น ด้วยความกลัวว่าญาติของตนจะไม่ได้รับส่วนบุญชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจึงนำน้ำมากรวดในทุกๆ ครั้ง

(2) เพราะเชื่อว่าน้ำที่กรวดนั้นจะนำเอาบุญไปให้ถึงเปรตทั้งหลาย เป็นอีกความเชื่อหนึ่งของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายที่มีความเชื่อว่าการทำบุญนั้นจะขาดน้ำกรวดหรือน้ำหยาดในภาษาท้องถิ่นไม่ได้ เพราะน้ำกรวดนั้นถือเป็นสัญลักษณ์ของความปรารถนาของญาติที่มีชีวิตอยู่ที่จะอุทิศสิ่งของไปให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปแล้ว การหยาดน้ำหรือการกรวดน้ำเป็นการแสดงออกถึงเจตนาของผู้ที่ทำบุญว่าต้องการที่จะให้บุญไปถึงญาติผู้ล่วงลับโดยผ่านทางน้ำที่กรวดลงบนพื้นหรือธรณีของวัดและบุญจะไปตามสายน้ำเพื่อให้ไปถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ด้วยเหตุผลทั้ง 2 ประการที่มาจากความเชื่อตามคำสอนของพระพุทธศาสนานี้เองเป็นผลทำให้ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการกรวดน้ำ และนำน้ำมากรวดในเวลาทำบุญทุกครั้ง ซึ่งก็รวมถึงการทำบุญในประเพณีบุญข้าวประดับดินด้วย

4.3 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมของชาวหนองคาย

จากการศึกษาพบว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินนั้นมีคุณค่ามากมาย พอจะสรุปได้ว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เป็นหลักยึดเหนี่ยว ควบคุมผู้คนผืนสังคม และเป็นสื่อในการสอนจริยธรรมแก่สังคม โดยยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนา จึงถูกนำมาใช้เป็นสื่อในการสอนหลักของการประพฤติตน และจริยธรรมที่ควรทำในสังคม ซึ่งเน้นหนักในเรื่องของความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องของกฎแห่งกรรม การกระทำดีในชาตินี้เพื่อผลแห่งกุศลในชาติหน้า อันก่อให้เกิดความละอายชั่วกลัวบาป มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษผู้ทำกาลกิริยา ล่วงลับไปโดยการให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา แล้วเมื่อกาลทานมาถึงคือเมื่อถึงประเพณีบุญข้าวประดับดินก็ทำบุญข้าวประดับดินไปให้เหล่าบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปซึ่งจะส่งผลตอบแทนให้ทั้งตัวผู้ที่ทำบุญ ผู้ที่รับส่วนบุญ ประสพกับความสุขความเจริญ และในทางกลับกันหากผู้ใดไม่ทำบุญอุทิศให้เปตชนหรือไม่ทำบุญข้าวประดับดินไปให้ญาติทั้งหลาย ที่ออกมาจากทุกคติภูมิเพื่อมารับบุญจากญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อไม่ได้บุญก็จะสาปแช่งญาติ และก็ย่อมเป็นผลทำให้ทั้งเปตชนและญาติต้องประสบกับความทุกข์ยากกันทั้งสองฝ่าย

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาทั้งหมดเกี่ยวกับประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่า ดังต่อไปนี้

4.3.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมชาวหนองคายด้านความสามัคคี

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าประการที่หนึ่งก็คือ เป็นการช่วยส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญ เนื่องจากว่าเมื่อชาวพุทธยังมีความเชื่อเรื่องบุญเรื่องบาปอยู่ และต่างมุ่งหวังความเจริญรวมถึงการได้รับบุญกุศลจากการกระทำความดีในการทำบุญเนื่องในประเพณีบุญข้าวประดับดินอยู่เป็นประจำ หรือมีการสืบทอดความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปตชนผู้ล่วงลับไปเป็นประจำทุกปี ย่อมมีส่วนสำคัญในการรักษาศรัทธาของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่กับประชาชนชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย และนอกจากนั้น การที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายยังคงมีความเชื่อในประเพณีบุญข้าวประดับดินและยังคงปฏิบัติสืบทอดประเพณีนี้ต่อไปเรื่อยๆ ย่อมทำให้เกิดผลกับพระพุทธศาสนาก็คือพระพุทธศาสนาจะเจริญก้าวหน้าต่อไป³⁶

4.3.1.1 คุณค่าในด้านการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าก็ คือเป็นการส่งเสริม ตลอดจนถึงปลูกฝังจิตสำนึกให้กลุ่มผู้ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อเรื่องบุญบาปที่มาร่วมพิธีกรรมการทำบุญข้าวประดับดิน ที่มีความกตัญญูต่องานที่รู้จักบุญคุณของบรรดาญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไป อันเป็นที่เคารพรักของตนและสังคม ทั้งยังเป็นการสร้างสรรค์ จรรโลงชุมชน ให้กลุ่มคนในสังคมได้รู้จักคุณค่าของกันและกัน โดยคำนึงถึงฐานะอันสมควรของแต่ละบุคคล และเมื่อมีการทำบุญข้าวประดับดินแล้ว ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากกิจกรรมอันนี้คือการมีความพร้อมเพรียงกัน ของผู้ที่อยู่ในสังคมส่วนย่อย คือระดับครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติ อันว่าความสามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตรในการร่วมกันจัดเตรียมสิ่งของวัตถุไทยธรรมที่จะไปทำบุญที่วัดและอุทิศให้กับเปตชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความดี ความสามัคคี และน้ำใจอันเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคม อันจะเป็นแรงที่ช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมของกลุ่มคนในสังคม ให้เป็นไปด้วยความเข้าใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กล่าวคือกิจกรรมอันนี้ สามารถเป็นสื่อสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัว อันเป็นส่วนประกอบของสถาบันทางสังคม จะส่งผลให้เกิดความมีเสถียรภาพทางสังคมอย่างใดก็ได้ ในระดับสถาบันครอบครัว ที่เป็นสังคมหน่วยแรกสุด ในโครงสร้างทางสังคมใหญ่นั้น มีประโยชน์ที่พึงจะได้รับจากกิจกรรม ของการข้าวประดับดินอย่างมากมาย กล่าวคือนอกจากจะเป็นการช่วยชักนำ ให้บรรดาญาติพี่น้องทั้งหลายมาร่วมกันทำความดี³⁷

4.3.1.2 คุณค่าในด้านการสร้างความสามัคคี

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าอีกประการหนึ่งก็คือ คุณค่าในการช่วยสร้างสันติสุขแก่สังคมส่วนรวม เนื่องจากสังคมในโลกมนุษย์เรานี้ มีระบบโครงสร้างทางสังคม ที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย กล่าวคือหนึ่งคนเป็นส่วนหนึ่งของ

³⁶ สัมภาษณ์ พระครูปริยัติรัตนาลงกรณ์ เจ้าอาวาสวัดศรีชมชื่น ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

³⁷ สัมภาษณ์ พระครูภัทรสิริวุฒิ เจ้าอาวาสวัดนาฬิกวนาวาส ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

สถาบันครอบครัว และครอบครัวหนึ่งก็เป็นส่วนประกอบของชุมชน และชุมชนก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่กว้างขึ้นไปอีก โดยการไล่เรียงจากตำบลไปจนถึงประเทศชาติ และหลายประเทศชาติก็รวมตัวกันเป็นสังคมโลก ด้วยการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเช่นนี้ ถ้าหากว่าสังคมระดับใดระดับหนึ่งก็เกิดมีปัญหาขึ้น สังคมหน่วยอื่นที่สัมพันธ์กันอยู่ ก็ย่อมได้รับผลกระทบตามไปด้วย เรียกว่าปัญหาของสังคมหนึ่ง สามารถส่งผลกระทบของปัญหาไปยังสังคมอื่นที่อยู่ร่วมกันได้แบบลูกโซ่ และโดยที่กิจกรรมการข้าวประดับดินถือเป็นกิจกรรมอันเริ่มจากตัวบุคคลเป็นอันดับแรก แล้วขยายตัวออกไปสู่สังคมอื่นๆ ที่ใหญ่ขึ้นไปไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ชุมชน เป็นต้นการทาบุงให้แก่บรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำการข้าวประดับดินให้แก่ผู้อื่นอันประกอบไปด้วยจิตใจ ที่ประกอบไปด้วยความมีเมตตากรุณาของบุคคล แม้ไม่ได้ส่งผลให้สังคมที่กำลังวุ่นวาย ให้สงบสุขภายในทันทีแต่ก็ส่งผลทางอ้อมแก่สังคม จะเป็นผลโดยอ้อมด้วยเหตุที่ว่า การสร้างสันติสุขนั้น จะต้องเริ่มจากภายในจิตใจของแต่ละคนก่อน กล่าวคือ เมื่อปัจเจกบุคคลได้สร้างบุญแล้ว และได้ทำการเจริญเมตตาจิตขยายส่วนบุญ ที่ตนได้ทำแล้วไปให้บุคคลอื่นจึงส่งผลให้ ไม่เฉพาะแต่ตนเองเท่านั้นที่ได้รับความสุขอันเกิดขึ้น จากคุณธรรมภายในจิตใจของตนแต่บุคคลอื่น ที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้นก็พลอยได้รับความสุขไปด้วย กล่าวคือเมื่อคนหนึ่งได้ทำตัวเป็นปกติสุข ไม่ทำความเดือดร้อนเบียดเบียนผู้ใดให้ทุกข์ร้อนใจ มีจิตใจที่อ้อมเอิบผ่องใส ก็ย่อมส่งผลให้บุคคลรอบข้างไม่ถูกเบียดเบียน จึงถือได้ว่าประโยชน์ที่สังคมพึงจะได้รับ เป็นส่วนที่ออกไปจาก การพัฒนาคุณธรรมของบุคคลแล้วส่งขยายไปสู่ผู้อื่น จากจุดเล็กขยายไปสู่สังคมส่วนใหญ่

แม้ว่าผู้ที่ทำความดีแล้ว จะมุ่งมั่นแผ่เมตตาแบ่งปันความสุขให้แก่ผู้อื่น มากมายเพียงใดก็ตามแต่โดยเนื้อแท้แล้ว ตัวผู้แผ่เมตตานั่นเองที่จะเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรง ดังประโยชน์หรืออานิสงส์ของเมตตา³⁸ หรือผลดีจำนวน 11 ข้อ ที่ผู้ทำการแผ่เมตตาจะพึงได้รับอันประกอบด้วย

- 1) หลับเป็นสุข
- 2) ตื่นเป็นสุข
- 3) ไม่ฝันร้าย
- 4) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
- 5) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
- 6) เทวดาทั้งหลายรักษา
- 7) ไฟ ยาพิษ กล้ากรายไม่ได้
- 8) จิตตั้งมั่นได้เร็ว
- 9) สีสหน้าสดใส
- 10) ไม่หลงลืมสติ
- 11) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าในการช่วยสร้างสันติสุขแก่สังคมส่วนรวมก็เนื่องจากที่ได้กล่าวมาคือเมื่อคนเราได้มาร่วมกันทำบุญร่วมกัน จัดแจงสิ่งของหรือจัดเตรียมงานการทำบุญแล้วย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกว่าทุกคนเป็นมิตรเป็นเพื่อนเมื่อเป็นเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความสุขหรือสันติสุขกับสังคมได้

³⁸ อภ.เอกาสก.(ไทย) 24/15/425.

4.3.1.3 คุณค่าในด้านการพัฒนาตนเอง

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าในด้านการพัฒนาตนเอง กล่าวคือ การที่บุคคลยึดมั่นในหลักประเพณีอันเป็นอุบายวิธีในการสื่อธรรมหรือการสอนธรรมในพระพุทธศาสนา ย่อมจะมีวิถีชีวิตที่ดี และปฏิบัติตนที่ถูกต้องอยู่ในกฎระเบียบของศีลธรรม การดำเนินชีวิตเฉพาะตน จะเป็นสิ่งที่มีคุณค่า หรือไร้คุณค่า นั้น ก็ขึ้นอยู่กับพฤติกรรม การแสดงออกของตนเอง ที่มีต่อสังคม และสังคมเท่านั้นที่จะเป็นผู้ตัดสิน หากบุคคลที่ยังไม่ได้ประพฤติตนตามหลักประเพณีอันเป็นจริยธรรมทางสังคม คือไม่อยู่กฎระเบียบของศีลธรรมจรรยา และไม่อยู่ในกฎระเบียบของกฎหมายบ้านเมือง ทำตัวอยู่เหนือกฎเกณฑ์ของสังคม ขอบสร้างความสะดวกร่อนและความรำคาญใจให้แก่บุคคลอื่น ๆ ส่วนบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักประเพณี จะสังเกตได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย ดำรงตนอยู่ในจารีตประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม ซื่อสัตย์สุจริต มีความสนใจในสิ่งของ ๆ ตนที่มีอยู่ ปฏิบัติตามระเบียบกฎหมายของสังคมอย่างเคร่งครัด ดำรงตนไม่ให้เป็นภาระของสังคม ประโยชน์ของบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักประเพณีที่จะได้รับโดยตรง เช่น เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลังเป็นเป้าหมายที่ดีใจให้แก่สังคมส่วนรวมได้ประพฤติดนในสิ่งที่ดีงาม มีความเสียสละเอื้อเฟื้อต่อส่วนรวมเสมอ ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว

คุณค่าของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน ยังเป็นแบบอย่างและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้รับการรักษาและสืบทอดกันมาเป็นแบบอย่างให้อนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตาม เนื่องด้วยประเพณีดังกล่าวจัดว่าเป็นอุบายหรือเป็นวิธีการสื่อธรรมหรือการให้การศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผ่านรูปแบบของกิจกรรมที่เรียกว่าประเพณี ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้ในเรื่องของความเสียสละ ความกตัญญู ความสามัคคี การแสดงความเคารพต่อผู้เป็นใหญ่ในตระกูล ในวัด และในหมู่บ้าน³⁹

อนึ่ง หากพิจารณาถึงคุณค่าของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินในด้านการพัฒนาตนเองในทางพระพุทธศาสนานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาถึงหลักการพัฒนาตนเองได้ผ่านกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งจะว่าไปแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสตร์แห่งการศึกษาและเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติอย่างแท้จริง ซึ่งในที่นี้ขอทำความเข้าใจของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทมาชี้แจงพอให้เข้าใจ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการพัฒนาก่อให้เกิดความสามัคคี ได้อย่างถูกต้อง ดังนี้ การศึกษาตรงกับคำศัพท์ภาษาบาลีว่า “สิกขา” แปลว่า การฝึกฝนอบรมตนให้งดงามหรือการพัฒนาตนให้งดงาม ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งการพัฒนาตนให้งดงามออกเป็น 4 ด้าน คือ

(1) การพัฒนากาย คือ การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี ความเป็นอยู่ถูกสุขลักษณะรวมถึงการรู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์อีกด้วย เช่น การช่วยเหลือกันในงานที่การงาน การร่วมทำกิจกรรมให้เกิดความสามัคคีสมานฉันท์ เป็นต้น

³⁹ สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโสภณธรรม เจ้าอาวาสวัดศรีคุณเมือง, เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต 2 ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

(2) พัฒนาศีล คือ การควบคุมทางกาย วาจา ไม่ให้มีพฤติกรรมออกมาในทางเบียดเบียนคนอื่น เช่น ทางกายก็ไม่ทำร้ายข่มเหงรังแกคนอื่น ทางวาจาก็ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบไม่พูดส่อเสียดที่จะทำให้คนอื่นเสียหายและเสียประโยชน์ เป็นต้น

(3) พัฒนาจิตใจ คือ การทำให้จิตใจให้มีคุณสมบัติที่งดงามพร้อมใน 2 ด้าน คือ

(1) ด้านความดีงาม เช่น มีเมตตา มีความรักความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเป็นมิตร ไม่ตรีต่อคนรอบข้าง มีความกรุณาคิดช่วยเหลือเมื่อเห็นคนอื่นมีความทุกข์ มีสัมมาคารวะ เป็นต้น

(2) ด้านความแข็งแกร่ง เช่น มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่อเป้าหมายที่วางไว้ มีสติ (รู้จักยับยั้งชั่งใจ) มีวิริยะ (ความพากเพียร) มีขันติ (ความอดทน) มีสมาธิ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) มีสัจจะ (ความจริง) เป็นต้น

4) พัฒนาปัญญา คือ การรู้จักเพิ่มความรู้ ความเข้าใจให้กับตัวเอง เริ่มตั้งแต่รู้จักเรียนรู้ศิลปวิทยาที่ดีที่มีประโยชน์สำหรับการดำรงชีวิต เป็นผู้ชวนชวนใคร่เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ เพื่อก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก ตลอดจนรู้จักคิด รู้จักวินิจฉัย รู้จักใช้ปัญญา แก้ไขปัญหาชีวิตด้านต่าง ๆ เป็นต้น มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้งอกงามในด้านต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง⁴⁰

การจัดงานหรือการเข้าร่วมงานประเพณีบุญข้าวประดับดินย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน คือด้านกายคือการที่ชาวพุทธมีความตื่นตัวต่อการทำบุญมีจิตใจที่ระลึกถึงเปรตชน สำนึกในบุญคุณที่ท่านได้ทำมาก่อนแล้วชวนชวนในการทำบุญเพื่อเป็นการตอบแทนท่านเป็นการพัฒนากายอย่างหนึ่ง นอกจากนั้น การพัฒนาศีลก็คือการเรียนรู้ในเรื่องของความมีระเบียบวินัย สำนึกกายวาจาและจิตให้เกิดความสงบและไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสังคม การพัฒนาจิต คือการคิดดี คิดในบุญกุศลและคิดเพื่อการสร้างคุณงามความดีเพื่อญาติเพื่อเปรตชนที่ละจากโลกนี้ไปแล้ว การพัฒนาปัญญา คือ การลงมือปฏิบัติคือการทำบุญย่อมได้รับความสุขจากการกระทำบุญรวมถึงการเข้าร่วมพิธีกรรมการทำบุญช่วงประดับดินย่อมได้รับฟังเรื่องราวที่ประเทืองปัญญาและทำให้เกิดความคิดที่นุ่มนวลไปสู่การกระทำบุญกุศลได้

จากการกล่าวมาทั้งหมดจะพบว่า ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน ถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีส่วนช่วยประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนตมมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองคัมภีร์ประกอบที่สำคัญคือความเชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือหมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือกลุ่มคนในชั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมโยงกันอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พองเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิดประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม การปฏิบัติตามประเพณี หรือกฎระเบียบของสังคม กฎหมายบ้านเมือง ย่อมมีความราบเรียบสงบสุข โดยประเพณีปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมเกิดความร่มเย็นเป็นสุข มีระเบียบ มีนิสัยโอบ

⁴⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 446.

อ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมากก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูดาย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้การทำบุญข้าวประดับดิน ยังสามารถช่วยแก้ไขปัญหาคาถาความรุนแรงในสังคมได้ เมื่อใดที่ตนได้ตั้งใจของตน ให้มีความเมตตาต่อคนรอบข้างแล้วความคิดรุนแรงในจิตใจของตนเองย่อมไม่มี ดังนั้นความมีเมตตาอันเป็นผลมาจาก กิจกรรมการแจกข้าวจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยเหตุที่ว่า ปัญหาของสังคมในที่นี่ เกิดจากการใช้ความรุนแรงของบุคคล ส่งผลกระทบทางด้านลบแก่สังคม ซึ่งถ้าหากว่ามีปรากฏการณ์ ของการขัดแย้งที่รุนแรง จนมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของสังคมส่วนอื่น ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคม โดยปกติแล้วต้นตอของปัญหาเหล่านี้ มักเกิดจากระดับปัจเจกบุคคลในเรื่องของอุดมการณ์ ทศนคติ ตลอดจนค่านิยมจนขยายตัวไปสู่ความรุนแรง ตั้งแต่ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เช่นการลักขโมย ทาร้ายร่างกายจนถึงฆาตกรรม หรือแม้กระทั่งปัญหาในสังคมขนาดใหญ่ เช่น สงครามกลางเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ในมุมมองของพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการละเมิดทางศีลธรรมโดยเฉพาะศีล 5 ถ้าหากว่าสังคมใด มีความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมเป็นอย่างมากแล้ว

4.3.1.4 คุณค่าในการสร้างความสามัคคี

ประเพณีบุญข้าวประดับดินเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้อง เป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนตมมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองค์ประกอบที่สำคัญคือความเชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาคาถาทางสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังฆะหรือ หมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือกลุ่มคนในขั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมโยงให้คนอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พร่องเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิด

ประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม การปฏิบัติตามประเพณี หรือกฎระเบียบของสังคม กฎหมายบ้านเมือง ย่อมมีความราบเรียบสงบสุข โดยประพฤติดุปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมเกิดความร่มเย็นเป็นสุข มีระเบียบ มีนิสัยอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมากก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูดาย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น⁴¹

สรุปได้ว่า ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน ที่ จึงประกอบไปด้วยสาระและประโยชน์ ที่พึงจะได้รับอยู่หลายประการด้วยกันคือ

- 1) เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบรรพชน
- 2) นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์เหล่าเปตชนผู้ล่วงลับไปแล้วยังนับว่าเป็นการสงเคราะห์ในการถวายอาหารตลอดถึงจุตูปัจจัยต่างๆ แก่พระภิกษุสามเณร

⁴¹ สัมภาษณ์ พระราชรัตนาลงกรณ์ ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

3) เป็นสิ่งที่ช่วยยึดเหนี่ยวความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้องให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน

4) ส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจสุขใจของผู้ที่ได้กระทำ

5) เป็นการปลูกฝังบรรดาลูกหลานให้รู้จักการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ และได้ซึมซับเอาคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการได้ร่วมสืบทอดรักษาระเบียบประเพณีปฏิบัติ

6) เป็นการปฏิบัติตนตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนที่ดี ตลอดถึงได้สืบทอดแนวทางการปฏิบัติตนของบรรพบุรุษที่ท่านวางแนวทางไว้ให้

7) ได้รับการยอมรับจากบุคคลในสังคม

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อคนในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ด้วยว่าเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีไทย อีกทั้งการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นยังส่งผล ให้คนไทยมีนิสัยฝักใฝ่ในการทำบุญมีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตลอดถึงมีพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องร่วมตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แม้กระทั่งจะเสียชีวิตไปแล้วก็ยังมีการทำบุญอุทิศไปให้ในวันที่ท่านอาจจะกลับมาในคราวที่เดือตร้อนผ่านประเพณีที่เรียกว่า การทำบุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

4.3.2. อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อสังคมชาวหนองคายด้านผู้วายชนม์

การประกอบพิธีกรรมในบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น หากกระทำในโอกาสที่ญาติคนใดคนหนึ่งหรือสมาชิกภายในครอบครัวล่วงลับไป ก็มักจะกระทำเพื่ออุทิศส่วนบุญแก่พวกเขา มุ่งให้เขาได้รับประโยชน์ที่เกิดจากการกระทำของตน กล่าวคือมุ่งหมายให้ความดีที่ออกไปจากการกระทำของตนเป็นผลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไป โดยมากจะนิยมถวายอาหารแก่พระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญ เพื่อให้ญาติผู้ล่วงลับไปได้รับส่วนบุญในรูป ของอาหาร

โดยทั่วไปแล้ว ผู้ที่อุทิศส่วนบุญแม้จะไม่ทราบว่าญาติที่ล่วงลับไปจะได้รับหรือไม่ แต่ก็กระทำไปด้วยความหวังว่าญาติจะได้รับส่วนบุญ เชื่อว่าถ้าญาติไปเกิดอยู่ในโลกที่ทุกข์ทรมาน ส่วนบุญที่พวกตนอุทิศให้ก็จะช่วยเหลือหรือปลดเปลื้องความทุกข์ให้แก่เขาได้ นี่อาจจะสืบเนื่องมาจากความเชื่อแบบชาวบ้านว่าคนที่ตายไปแล้วจะต้องไปสู่โลกของผู้ล่วงลับ พวกสัตว์ซึ่งเกิดในภพที่ต่ำกว่าเหล่านี้ไม่สามารถสร้างบุญใหม่ขึ้นเองโดยลำพังได้ จะต้องอาศัยส่วนบุญที่ญาติในมนุษย์โลกอุทิศให้เป็นเครื่องดำรงหล่อเลี้ยงเท่านั้น โดยเชื่อกันว่าโลกแห่งผู้ล่วงลับไม่มีการประกอบอาชีพใด ๆ ที่จะช่วยสืบทอดหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้ไปเกิดอยู่ ณ ที่นั่นได้ ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่จึงต้องอุทิศส่วนบุญให้เพื่อชดเชยหรือบรรเทาความขาดแคลนในเรื่องปัจจัยดำรงชีวิตของพวกเขา ซึ่งหากพวกเขาไปเกิดอยู่ในภูมิที่เหมาะสม ก็อาจทำให้พวกเขาพ้นไปจากสภาพที่ทรมานได้

คติอีกประการหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบุญข้าวประดับดินที่อุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ ก็คือพระพุทธศาสนาได้แสดงท่าทีต่อความตายว่าเป็นคติธรรมตาของชีวิตที่ทุกคนควรยอมรับสภาพอันเป็นจริงนี้ เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่ต้องสูญเสียญาติหรือบุคคลผู้เป็นที่รักไป จึงไม่สนับสนุนให้แสดงความรักหรือการตอบแทนพวกเขาด้วยวิธีการติดอกติดใจ เศร้าโศกเสียใจ หรือร้องไห้ฟูมฟาย จนเป็นการทำลายสุขภาพกายและจิตของตน เหมือนที่พวกพราหมณ์นิยมทำ เพราะไม่ได้ทำให้ญาติผู้ล่วงลับได้ประโยชน์อันใด แต่สอนให้กระทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่พวกเขา ซึ่งเป็นปัจจัยอันมีกำลังที่จะช่วยพลิกเปลี่ยนสภาพชีวิตของพวกเขาได้

ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายมีกรรมวิธีที่ฉลาด และไม่ปฏิบัติตามสิ่งซึ่งมลายไรรึสาระ ในขณะที่คนอื่นสวดอ้อนวอนเทพเจ้าให้ช่วยผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายกลับแผ่เมตตาภาวนาออกไปให้แก่คนอื่นโดยตรง ด้วยการกระทำความดี พวกเขาสามารถจะอุทิศความดีไปให้แก่ปิตุชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น นี่คือการที่ดีที่สุดสำหรับการแสดงความระลึกถึง และการให้ความเคารพนับถือ ตลอดจนเพื่อประทับชื่อของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วไว้ชั่วกาลนานอย่างแท้จริง เมื่อผู้ล่วงลับไปแล้วไปเกิดอยู่ในสุคติภูมิ พวกเขาจะตอบแทนด้วยการให้พรแก่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้น จึงถือเป็นหน้าที่ของหมู่ญาติที่จะแสดงความระลึกถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยข้าวประดับดิน และแผ่เมตตาให้แก่พวกเขาโดยตรง⁴²

4.3.2.1 การแสดงความกตัญญูที่พึงกระทำต่อญาติ

คำว่า “ญาติ” หมายถึง คนที่รู้จักกันในวงในว่ามีความเกี่ยวข้องกันโดยฐานเป็นพ่อแม่และพี่น้องเป็นต้น หรือคนภายนอกเขารู้กันว่าอยู่ในตระกูลเดียวกัน⁴³ สืบสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน หรือมีความเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด ที่เรียกว่า “ญาติสาโลหิต” หมายถึงผู้ที่สืบสายเลือดโดยตรงมาจากต้นตระกูลเดียวกัน เป็นเทือกเถาเหล่ากอเดียวกัน ที่พอนับได้คือเครือญาติ 7 ชั่วคน (7 ชั่วโคตร หรือ 7 รุ่นคน) นับขึ้นไป 3 ชั้น คือปู่ทวด ย่าทวด ตาทวด ยายทวด ชั้นหนึ่ง ปู่ ย่า ตา ยาย ชั้นหนึ่ง พ่อแม่ชั้นหนึ่ง เรียกว่า “เทือกเถา” นับเราเป็นชั้นกลาง และนับลงไปอีก 3 ชั้น คือ ลูก หลาน และเหลน ซึ่งเรียกว่า “เหล่ากอ” แม้น้ำ อา ป่า ลุงก็นับว่าเป็นญาติสาโลหิตด้วย

ญาติเหล่านี้ อาจเรียกว่าญาติทางโลกก็ได้ โดยกำหนดเอาความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสายชีวิตเป็นหลัก สำหรับผู้ที่แม่ไม่มีความเกี่ยวข้องกันทางสายเลือด คือไม่ใช่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อแม่ น้ำ อา ป่า ลุง หรือพี่น้องก็นับว่าเป็นญาติได้ หากมีความคุ้นเคยสนิทสนมกัน ถึงขนาดว่าพระพุทธรูปศาสนาจัดระดับความสำคัญให้เป็นญาติชั้นสูงหรือเป็นยอดของญาติ⁴⁴ เลยทีเดียว ดังนั้น ญาติจึงมี 2 ประเภท คือ⁴⁵

1. **เครือญาติสาโลหิต** (ญาติทางโลก หรือญาติผู้สืบเชื้อสายซึ่งเรียกว่าญาติทางประเวณี) คือญาติที่สืบสายตรงลงมาจากบรรพบุรุษผู้เป็นต้นวงศ์ตระกูลเดียวกันวิธีนับ “ญาติ” ในวินัยท่านให้นับ 7 ชั้น คือ นับทางมารดาที่ดี ทางบิดาก็ดี ชั้นตนเองเป็น 1 ข้างบน 3 คือ 1 ชั้นพ่อแม่ 2 ชั้นปู่ย่าตายาย 3 ชั้นทวด, ข้างล่าง 3 คือ 1 ชั้นลูก 2 ชั้นหลาน 3 ชั้นเหลน รวมเป็น 7 ชั้น เรียกว่า 7 ชั่วคน หรือ 7 ชั่วโคตร มีญาติ 7 ชั่วคนเป็นต้น ตลอดจนน้ำ อา ป่า ลุง

2. **เครือญาติทางธรรม** คือญาติที่มีความผูกพันกันทางความรู้สึก เช่น ผู้ที่มีความสนิทสนม รักใคร่ คั่นเคย และเคารพนับถือกัน แม้ญาติที่มีความเกี่ยวข้องระหว่าง 2 ตระกูล เช่น ลูกชายของตระกูลหนึ่ง ไปแต่งงานกับลูกสาวของอีกตระกูลหนึ่ง ก็นับว่าเป็นญาติทางธรรมได้

ญาติทั้ง 2 ประเภทนี้ก่อให้เกิดความรู้สึกรักใคร่ผูกพันต่อผู้ที่เป็นญาติอย่างยิ่ง นอกจากนั้น ยังมีส่วนช่วยเหลือกิจกรรมของกันและกันให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ ทั้งยังช่วยป้องกันด้านทานอันตรายให้แก่กันและกันได้ ยิ่งมีญาติที่ดีมีน้ำใจสงเคราะห์มากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้ชีวิตมีความ

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ พระสิริมังคลาจารย์, มงคลตถปิณี พุติโย ภาโค, หน้า 80.

⁴⁴ พระพุทธโฆษาจารย์, ธมมปทฎกถา ฉฏฐ โส ภาโค, หน้า 132.

⁴⁵ ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 254.

อบอุ่นปลอดภัยได้มากเท่านั้น ดังคำพูดในรুকขธรรมชาดกว่า “มีญาติมากหน้า นับว่าเป็นเรื่องดี เหมือนหนึ่งมีหมูไม่เกิดเรียงรายอยู่ในป่า ต้นไม้ที่ยืนต้นอยู่โดดเดี่ยวแม้จะต้นใหญ่สักเท่าใด ก็ถูกลมพัดให้หักโค่นล้มได้”⁴⁶ คำพูดนี้แสดงถึงความสำคัญของญาติเป็นอย่างดี

ด้วยเหตุนี้ มนุษย์ที่เป็นญาติกันไม่ว่าญาติสาโลหิต ญาติมิตร หรือญาติธรรมก็ตาม จึงควรมีหน้าที่คือการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ด้วยท่าทีแห่งเมตตาและปรารถนาดีต่อกัน พระพุทธศาสนาสอนว่าการสงเคราะห์ญาติเป็นมงคลแก่ชีวิต หากกระทำการสงเคราะห์แก่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ ก็จะช่วยรักษาสายสัมพันธ์แห่งชีวิตและความผูกพันทางความรู้สึกของผู้ที่เป็นญาติให้แน่นแฟ้นกลมเกลียว ทั้งช่วยบำรุงความรัก ความเห็นอกเห็นใจ ไมตรีจิตมิตรภาพ และความซาบซึ้งใจในคุณค่าของกันและกันให้ยืนยาว เมื่อบุคคลเหล่านั้นล่วงลับไปแล้วก็ควรจะทำให้คุณค่าของเขาปรากฏอยู่ในความรู้สึกของตน โดยการกระทำความดีแล้วอุทิศส่วนความดีให้ เพื่อช่วยเพิ่มพูนบุญสมบัติให้แก่เขา มุ่งให้เขามีความสุขในปรโลก การกระทำหน้าที่ของญาติเช่นนี้ แสดงออกถึงคุณธรรมคือความกตัญญูต่อบุคคลที่ญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ต่อญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นผลดีแก่ทั้งสองฝ่าย คืออาจอำนวยประโยชน์แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วตามเงื่อนไขอันสมควรได้ และเป็นการสร้างคุณธรรมภายในของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้งเป็นวิธีที่จะช่วยดำรงสายสัมพันธ์ของมนุษย์ให้มีความแน่นแฟ้นยืนยาวได้ด้วย

ดังนั้น ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจึงถือว่าการทำบุญข้าวประดับดินให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นหน้าที่ที่พึงกระทำและตระหนักใส่ใจ ไม่ควรเพิกเฉยหรือละเลย เพราะอาจทำให้ประโยชน์ที่ตนและญาติผู้ล่วงลับไปแล้วจะมีพึงได้ล่วงเลยผ่านไปอย่างไร้ค่า ทั้งเป็นเหตุให้เสียกิจแห่งภรรณาซึ่งผู้ที่เป็นญาติทั้งหลายจะพึงกระทำต่อกันด้วย อุทาหรณ์ที่นำมากล่าวอ้างอิงยืนยันในเรื่องการบำเพ็ญญาติธรรมหรือหน้าที่ของญาติได้ชัดเจนก็คือ หลักของทศ 6⁴⁷ ซึ่งหมายถึงบุคคลหรือสังคมที่อยู่รอบตัวมนุษย์ที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันดุจทิศที่อยู่รอบตัว ประกอบด้วย

1. ทิศเบื้องหน้า (ปุรัตถิมทิศ) คือบิดามารดา
2. ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) คือครูอาจารย์
3. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) คือ บุตรธิดา และภรรยา
4. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตรทิศ) คือมิตรสหาย
5. ทิศเบื้องล่าง (เหนือภูมิทิศ) คือ คนรับใช้และคนงาน
6. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) คือ สมณพราหมณ์ (พระสงฆ์)

บุญข้าวประดับดินเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับญาติจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญอันหมิ่นมนุษย์จะพึงกระทำต่อกัน เห็นได้จากตัวอย่างหน้าที่อันเป็นพันธกิจของชีวิตซึ่งปัจฉิมทิศ คือทิศเบื้องหลัง อันได้แก่บุตรธิดาพึงกระทำต่อบุพพทิศ คือทิศเบื้องหน้า อันได้แก่บิดามารดา⁴⁸

4.3.2.2 เพื่อทำการบูชาแก่ญาติที่ล่วงลับไป

⁴⁶ พ.ช. (ไทย) 27/74/23-24.

⁴⁷ ที.ป. (ไทย) 11/199/203.

⁴⁸ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, 2551), หน้า 132.

การกระทำการบูชาแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ถือว่าเป็นจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของชาวระดับดิน แต่การบูชาในที่นี้ไม่ได้มีความหมายแคบ ๆ เพียงการแสดงความเคารพบนอบต่อผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการเอาเครื่องสักการบูชามาเคารพศพออย่างที่ชาวพุทธหลายคนในปัจจุบันเข้าใจกันเท่านั้น หากครอบคลุมไปถึงการบำเพ็ญทักษิณานุประทานเพื่อเพิ่มพูนบุญสมบัติให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยความสำนึกว่าเขาเป็นผู้มีคุณงามความดีควรแก่การเชิดชูบูชา อย่างน้อยที่สุดเมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่เขาก็เคยมีอุปการคุณแก่ตนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ได้เคยแบ่งปันสิ่งของให้ เคยแสดงน้ำใจช่วยเหลือกิจการของตน

จึงถือได้ว่าการบำเพ็ญทักษิณานุประทาน หรือการกระทำบุญอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ เป็นการแสดงออกถึงการบูชาคุณความดีของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยการยกย่องเทิดทูนความดีของท่าน หรือประกาศคุณความดีของท่านให้ปรากฏอย่างกว้างขวางเพราะญาติผู้อุทิศส่วนบุญได้แสดงเจตนาปรารถนาดีต่อญาติผู้ล่วงลับ ด้วยการกระทำพลีในส่วนของบุพเพตพลีเพื่อเป็นเครื่องบูชาแก่เขา มุ่งให้เขาได้รับประโยชน์จากการบูชานั้น ซึ่งก็เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชาวระดับดินทางพระพุทธศาสนา

ยิ่งไปกว่านั้น หากพิจารณาถึงประโยชน์ที่สังคมจะพึงได้จากการบูชาคุณของญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ก็สามารถมองเห็นช่องทางที่จะขยายประโยชน์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง กล่าวคือเมื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วเคยสร้างคุณงามความดีไว้มากจนเป็นที่ประจักษ์แก่สังคม สังคมก็จะช่วยกันย่องเชิดชูคุณความดีของเขา การกระทำอย่างนี้นับว่าเป็นผลดีแก่สังคมในการที่จะดำรงรักษาสังคมนั้นให้มั่นคงเป็นปึกแผ่น ทำให้สังคมมีกำลังที่จะรักษาสິงที่ดีงาม มีความสงบสุขมีความสามัคคี เป็นสังคมซึ่งมีหลักการที่จะยึดเหนี่ยวให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และทำให้วัฒนธรรมอันดีเกิดขึ้นด้วย⁴⁹

ส่วนการบูชาที่พระเจ้าพิมพิสารทรงกระทำแก่เปรตที่เคยเป็นญาติของพระองค์ในอดีตชาตินั้น ถือว่าเป็นการบูชาที่ยิ่งใหญ่เพราะเป็นเหตุให้พวกเปรตเหล่านั้นได้รับทิพยสมบัติ⁵⁰ สามารถพลิกเปลี่ยนสภาพชีวิตจากความอดอยากหิวกระหาย ถูกความทุกข์แผดเผาให้เร่าร้อนกระวนกระวาย กลายมาเป็นความอิ่มหนำสำราญ พ้นจากเปรตวิสัยไปเสวยทิพยสมบัติในโลกทิพย์ การกระทำการบูชาแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วในลักษณะนี้ จึงนับว่าเป็นการกระทำที่สำเร็จสมบูรณ์ สำหรับผู้ที่กระทำการบูชาด้วยชาวระดับดินอื่น ๆ แม้จะไม่ทราบว่าการบูชาของตนจะสำเร็จสมบูรณ์เช่นนั้นหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็ได้เชื่อว่ากระทำการบูชาแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วเช่นกัน

4.3.2.3 เพื่อถวายกำลังแก่พระสงฆ์

กล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสืบศาสนา ในฐานะศาสนทายาทมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และจะยังคงดำรงบทบาทนี้ต่อไปตราบชั่วอายุกาลของศาสนา ปัจจัยอย่างหนึ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้ชีวิตพรหมจรรย์ของพระสงฆ์มีความมั่นคงและดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง ก็คืออามิสทานหรือปัจจัย 4 ที่อุบาสกอุบาสิกาพากันถวาย เพื่อให้พระสงฆ์มีกำลังในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างสะดวกใจ ไม่ต้องห่วงพะวงกับเรื่องการแสวงหาปัจจัยอำนวยความสะดวกเช่นคฤหัสถ์ เพื่อว่าจะได้มีเวลาในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเต็มที่

⁴⁹ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตหนึ่งเท่านั้น สร้างความดีได้อันันต์*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2540), หน้า 7.

⁵⁰ ขุ.เปต.อ.(ไทย) 25/38.

บุญข้าวประดับดินที่ถวายอุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วโดยถวายทานแก่พระสงฆ์นี้ ก็ถือว่าเป็นการถวายกำลังสนับสนุนให้พระสงฆ์กระทำหน้าที่ดังกล่าว ซึ่งนอกจากมีเป้าหมายเพื่ออำนวยการประโยชน์ให้แก่ญาติผู้ล่วงลับแล้ว ยังขยายประโยชน์ออกไปสู่สถาบันสงฆ์อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา และขยายผลไปสู่พระพุทธศาสนาทางอ้อมด้วย นับว่าเป็นการใช้กุศโลบายอันแยบยลในการกระจายประโยชน์ของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือการ อุทิศส่วนบุญเป็นกิจกรรมที่กระทำขึ้นเพื่อมุ่งประโยชน์อย่างหนึ่ง แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถขยายประโยชน์ออกไปได้ในหลาย ๆ ส่วน

การถวายกำลังแก่พระสงฆ์ตามจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ หมายถึง ถวายกำลังกาย คือ ถวายอาหารเพื่อสนับสนุนให้ท่านมีพลังกายที่จะปฏิบัติหน้าที่ในฐานะศาสนทายาท และถวายกำลังใจ เพื่อให้ท่านมีความปลอดภัยโล่งสบาย ไม่ต้องกังวลใจเรื่องการครองชีพ เพราะมีอุบาสกอุบาสิกา คอยถวายความอุปถัมภ์ หรือรับผิดชอบดูแลเรื่องความเป็นอยู่ของท่านอยู่แล้ว

อีกประการหนึ่ง บุญข้าวประดับดินที่อุทิศให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วด้วยการถวายทานแก่พระสงฆ์ ยังเป็นการสนองตอบเป้าหมายของผู้กระทำบุญซึ่งมุ่งหวังให้บุญของตนอำนวยการผลสำเร็จแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยความเชื่อว่าพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติชั้นสูง คือปฏิบัติดี (สุปฏิปันโน) ปฏิบัติตรงตามธรรม (อุชุปฏิปันโน) ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม (ญายปฏิปันโน) ปฏิบัติสมควรแก่การรับสามัคคีธรรม คือความเคารพนับถือ (สามัคคีปฏิปันโน) สมควรรับปัจจัย 4 ที่เขานำมาถวาย (อาหุเนยโย) สมควรได้รับการต้อนรับและนบถ (ปาหุเนยโย) สมควรรับทักษิณาทาน คือของทำบุญโดยเฉพาะที่เขาตั้งใจอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว (ทกขิเนยโย) สมควรกราบไหว้บูชา (อญชลีกรณีโย) และเป็นนื่อนาบุญชั้นยอดของโลก (อนุตตรํ ปุณณฺณเขตฺตํ โลกสฺส)

อนึ่ง พุทธประสงค์ในการแสดงเป้าหมายข้อนี้แก่พระเจ้าพิมพิสาร ก็เพื่อให้พระองค์ทรงอาภาวัญและอุตสาหะในการบำเพ็ญพระราชกุศลโดยการถวายกำลังแก่พระสงฆ์⁵¹ และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชาวพุทธได้เกิดความรู้สึกเช่นเดียวกับพระเจ้าพิมพิสาร คือกระตุ้นเร้าให้เกิดความรู้สึกศรัทธาต่อความดีและศรัทธาต่อคนที่ประพฤติดี เพื่อจะได้สนับสนุนให้ผู้อื่นกระทำ ความดี ที่สำคัญที่สุดทรงมุ่งให้พุทธศาสนิกชนอุทิศส่วนบุญที่เกิดจากการถวายกำลังแก่พระสงฆ์ให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของการกระทำบุญในส่วนนี้ และอาจกล่าวได้อีกว่าการถวายกำลังแก่พระสงฆ์นี้ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมให้มีศาสนทายาทสืบศาสนาแล้ว ยังมีส่วนสร้างสรรค์จรริ่งสังคมให้มีสันติสุขด้วย เพราะพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์สุขของสังคม พระสงฆ์ก็ดำรงฐานะเป็นผู้ชี้แนะสังคมให้ดำเนินชีวิตไปอย่างถูกแนวทาง

4.3.2.4 เพื่อชวนชวยกระทำความบุญด้วยตนเอง

พระพุทธศาสนาสอนว่าการกระทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้เป็นเพียงวิธีเดียวที่จะช่วยปลดเปลื้องทุกข์ของญาติผู้ล่วงลับ ถือว่าเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเท่าที่บุคคลผู้ยังมีชีวิตอยู่จะให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วได้ นอกจากจะเป็นการสนับสนุนให้บุคคลกระทำความดีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังให้บุคคลสั่งสมความดีไว้ในตนเพื่อจะได้รับผลแห่งความดีที่ได้กระทำนั้นด้วย เพราะเมื่อว่าตามสภาพแล้ว ผู้กระทำความดีย่อมได้รับผลจากการกระทำของตนเป็นเบื้องต้นอยู่แล้วนั่นเอง

⁵¹ พ.เปต.อ.(ไทย) 25/39.

หลักการดังกล่าวมานี้ ชี้ให้เห็นว่าสาระที่แท้จริงของการประกอบพิธีกรรมบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายอยู่ที่ตัวผู้อุทิศส่วนบุญนั่นเอง แม้ว่าการทำบุญข้าวประดับดินที่เขาได้อุทิศไปให้นั้นจะมุ่งเป้าไปที่ผู้อื่นก็ตามที เพราะเขาเชื่อว่าเป็นผู้กระทำความดีด้วยตนเองโดยตรง ความดีที่เขาอุทิศให้จึงออกไปจากตัวเขาเป็นเบื้องต้น แต่ก็ใช้ว่าความดีนั้นจะเคลื่อนคล้อยไปจากผู้กระทำ กลายเป็นของผู้อื่นที่เขาอุทิศให้อย่างที่บางคนเข้าใจ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ผู้กระทำก็จะกลายเป็นคนสูญเสียไปจากประโยชน์ที่ตนควรมีควรได้ เนื่องจากตนได้ถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ในบุญให้แก่ผู้อื่นไปแล้ว ชำร่วยยังอาจสืบขยายไปถึงความเข้าใจที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนว่าเมื่อการกระทำความดียังสามารถถ่ายโอนให้กันได้ แสดงว่าความชั่วก็ต้องถ่ายโอนให้กันได้ ถ้าเป็นเช่นนั้น การณ์ก็จะกลายเป็นว่าคนชั่วสามารถโยนบาปให้คนดีได้ คล้ายกับบางกรณีที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบัน คือหากกระบวนการสืบสวนของเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่ชัดเจน เช่นพยานหลักฐานไม่ครบถ้วน คนกระทำความผิดอาจลอยนวล หลุดรอดปลอดภัยไปจากความผิดที่ตนได้กระทำโดยไม่ต้องรับโทษทางกฎหมาย เพราะเขาอาจสร้างพยานเท็จเพื่อโยนความผิดให้แก่ผู้อื่น ซึ่งเรามักเรียกผู้ถูกป้ายความผิดว่า “แพะรับบาป” หรือไม่ก็เป็นเพราะว่าพยานหลักฐานอ่อน จึงไม่มีความรัดกุมและมั่นคงเพียงพอที่จะเอาผิด เขาได้ และพวกโจรก็อาจถ่ายโอนความชั่วที่ตัวเองกระทำ ให้กลายเป็นความชั่วของผู้บริสุทธิ์ได้ ซึ่งล้วนสวนทางกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงของเรื่องนั้น ๆ อย่างหน้ามือเป็นหลังมือ

การกระทำความดีก็เช่นกัน หากเข้าใจว่าสามารถถ่ายโอนให้กันได้โดยปราศจากเงื่อนไข ก็คงไม่ต่างอะไรกับอุปมาว่านาย ก ทำแผนงานเพื่อขอเสนอเลื่อนตำแหน่งให้นาย ข เมื่อแผนงานสำเร็จตามเป้าหมาย นาย ก ผู้ทำแผนงานไม่ได้ผลประโยชน์อะไรที่เกิดจากผลงาน ของตน ส่วนนาย ข กลับได้เลื่อนตำแหน่ง

ความเข้าใจทำนองนี้เข้าข่ายเป็นอกิริยทิส⁵² เพราะเห็นว่าการกระทำไม่มีผลหรือเห็นว่าการกระทำนั้นสูญเปล่าไปจากผู้กระทำ คือกระทำไปแล้วก็ไม่ถือว่าได้กระทำหรือเท่ากับว่าไม่ได้กระทำ ซึ่งเป็นเหตุบังเอิญบังเอิญและแรงจูงใจในการกระทำบุญของบุคคล ความจริงแล้ว แม้บุคคลจะอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น บุญนั้นก็ไม่ได้สูญหมดหรือลดปริมาณลงแต่ประการใด เนื่องจากมีลักษณะบริบูรณ์และแผ่ขยาย ดังที่พระนาคเสนเถระถวายเป็นปัญหาเจ้ามิลินทว่าเมื่อบุคคลได้กระทำบุญแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนใจ เมื่อไม่เดือดร้อนใจ ความปรมาไทย์ก็เกิด จากนั้นปีติ ความอิ่มใจ ความสงบ ความสุข จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ และปัญญารู้ชัดตามความเป็นจริง⁵³ ก็จักเกิดตามมา

ข้าวประดับดินก็คล้ายกับข้ออธิบายนี้นี้ คือเมื่อบุคคลกระทำแล้ว ย่อมเป็นผลได้ของเขาอย่างไม่ต้องสงสัย หากเขากระทำด้วยจิตอันบริสุทธิ์และด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง สิ่งที่จะเป็นผลเนื่องตามมาก็คือคุณสมบัติที่พึงประสงค์ของจิตมีปีติปรมาไทย์และสมาธิเป็นต้น ตลอดจนปัญญาที่รู้ชัดตามความเป็นจริงอย่างถ่องแท้และลึกซึ้ง จนถึงทำอาสวกิเลสให้สิ้นไปอย่างสิ้นเชิง

พระพุทธดำรัสชี้แสดงให้เห็นว่า ที่สุดแล้วผู้กระทำบุญนั่นเองเป็นผู้ได้รับผล เพราะโดยสภาพแล้วผลบุญย่อมตกเป็นของผู้กระทำบุญ ไม่เปล่าสูญไปจากผู้กระทำแน่นอน แม้ว่าผู้กระทำ

⁵² ม.ม. (ไทย) 13/110-113/105-110.

⁵³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547), หน้า 110.

บุญจะอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้อื่น หรือแม้ผู้ที่เขาอุทิศส่วนบุญให้จะไม่ได้รับส่วนบุญนั้นก็ตาม โดยอาศัยมาตรฐานที่มีความสมเหตุสมผลว่า “เมื่อการกระทำความดีมีจุดเริ่มมาจากทายก ผลลัพธ์ก็ย่อมจะตกเป็นของทายกผู้กระทำความดีเช่นกัน” แม้พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสรับรองว่าผู้กระทำบุญได้ชื่อว่าประสบบุญมิใช่น้อย⁵⁴ หรือกล่าวง่าย ๆ ว่า ผู้อุทิศส่วนบุญย่อมได้บุญมากนั่นเอง และการได้บุญมากนี้ก็เป็ผลที่สืบเนื่องมาจากการกระทำของบุคคลเป็นเบื้องต้น

เกี่ยวกับประเด็นนี้ คัมภีร์มิลินทปัญหาได้แสดงถึงวาทะอันคมคายในการถวายเป็นวิสัชนา ปัญหาของพระนาคเสนเถระ ซึ่งถูกเจ้ามิลินท์รุกไล่ถามว่า “ถ้าญาติของทายกไปเกิดในกำเนิดอื่นซึ่งมิใช่ปรตตูปชีวิกเปรต ใครจะได้รับผลทานนั้นเล่า ผลทานนั้นมีเป็นอันสูญเปล่า ไร้ประโยชน์ไปตกหรือ” พระเถระถวายเป็นวิสัชนาว่าทายกนั่นเองที่เป็นผู้รับผลทาน แล้วยกอุปมาถวายเป็นเหมือนกบขายคนหนึ่งเอาของกินของใช้ใส่ห่อไปฝากญาติ แต่พอไปถึงบ้านญาติแล้วกลับไม่พบ ของฝากนั้นก็ต้องตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของอยู่ตามเดิม อีกอุปมาหนึ่งขายคนหนึ่งเมื่อเข้าไปในห้องที่มีประตูช่องเดียว เวลาออกก็ต้องออกมาทางช่องประตูเดิมนั่นเอง⁵⁵ การตอบปัญหาของพระนาคเสนเถระนี้ คงทำให้ประเด็นปัญหาดังกล่าวคลี่คลายลงและมีความกระจ่างชัดยิ่งขึ้นได้

นอกจากนั้นในการจัดประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายย่อมจะก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมและชุมชนดังที่ได้กล่าวมาคือ (1) เกิดการสามัคคี (2) เกิดความเอื้ออาทรต่อกัน (3) เกิดการสงเคราะห์กันและกัน (4) เกิดการช่วยเหลือและสนับสนุนกัน และกัน โดยเฉพาะแล้วเมื่อพิจารณาในแง่ของสังคมก็จะพบว่าการทำบุญประเพณีบุญข้าวประดับดินทำให้พิจารณาเห็นถึงการรู้ “หน้าที่” ของคนในสังคมที่จะปฏิบัติต่อกันตามหลักทศ 6

ในการจัดกิจกรรมประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้น คือ (1) ใช้เป็นหลักในการสอนเรื่องศีล การรักษาศีล เพราะมีการรับศีลอันเป็นเบื้องต้นของการทำบุญด้วย (2) ใช้เป็นกรอบในการสอนเรื่องสมาธิ เพราะประเพณีบุญข้าวประดับดินนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีพื้นฐานอยู่บนการทำสมาธิคือทำให้แน่วแน่ในการทำงานไม่วอกแวก และ (3) ใช้เป็นกรอบในการสอนในเรื่องปัญญาคือความรู้รอบทั้งในความรู้ระดับวิชา คือหลักการจัดงานหรือประเพณีบุญข้าวประดับดิน หรือความรู้ในระดับลึกซึ้งก็คือความรู้ในระดับปัญญา เช่น การใช้ปัญญาพิจารณาใจความของงานว่างานบุญข้าวประดับดินนั้นสอนเราเรื่องอะไรบ้าง⁵⁶ คนที่จากไปได้สอนอะไรเราบ้าง และคำว่าชีวิตได้สอนอะไรเราบ้าง เหตุเพราะว่าชีวิตนั้นเป็นของนิคหน้อยดังนั้นเราจึงคำนึงถึงสัญญาณเตือนไม่ให้ประมาทในชีวิต⁵⁷ ซึ่งสอดคล้องกับในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงคนชรา คนป่วย และคนตายไว้ว่า

“ชีวิตนี้น้อยนัก มนุษย์ย่อมตายภายใน 100 ปี แม้หากผู้ใดจะมีชีวิตอยู่เกินไปกว่านั้นผู้นั้นก็

⁵⁴ พุ.เปต.อ.(ไทย) 25/38.

⁵⁵ กรมศิลปากร, มิลินทปัญหา ฉบับพิสดารของหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2511), หน้า 886-887.

⁵⁶ สัมภาษณ์ พระครูปิยธรรมพาที เจ้าอาวาสวัดมีชัยทุ่ง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

⁵⁷ สัมภาษณ์ นายธงชัย พลพวก ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจังหวัดหนองคาย วันที่ 10 กันยายน 2560.

จะตายเพราะชราแน่แท้”⁵⁸

“... เรามีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อยเป็นคน กระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต... บุคคลที่หมดความหวัง”⁵⁹

“คนเกิดมาแล้วที่จะพ้นจากชราและมรณะไม่มีเลย แม้ขัตติยมหาศาลซึ่งเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์ มาก... ก็ไม่พ้นจากชราและมรณะ แม้พราหมณ์มหาศาล ฯลฯ แม้คหบดีมหาศาลซึ่งเป็นผู้มั่งคั่ง... ก็ไม่ พ้นจากชราและมรณะ แม้ภิกษุทุกรูปซึ่งเป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควร ทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว... ร่างกายนี้แม้ของพระอรหันต์เหล่านั้นก็เป็นสภาพแตกดับต้องทอดทิ้ง เป็นธรรมดา”

ดังนั้นเมื่อพิจารณาได้เช่นนี้ย่อมจะปลงได้ และเมื่อมาร่วมงานหรือจัดงานประเพณีบุญ ข้าวประดับดินแต่ละครั้งก็จะทำให้เข้าใจโลกและชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะการเข้าใจว่าการที่เราเกิด มาแล้วจะต้องทำความดีให้เกิดกับชีวิตให้ได้ด้วยการรักษาศีล คือจัดระเบียบทางกาย วาจา จิตใจของ ตนเองให้เป็นปกติ คือไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสังคม ต่อมาก็คือ การศึกษาในการทำสมาธิ คือ การเจริญสติพัฒนาดตนเองให้มีจิตใจที่เข้มแข็งและมั่นคง และต่อมาก็คือการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่มี ปัญญา อันเนื่องมาจากการเป็นผู้ที่มีศีล เมื่อมีศีลแล้วจิตใจก็จะเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิปัญญาก็จะ เกิดตามมา การประเพณีกรรมในการทำบุญข้าวประดับดินนั้นถือว่าเป็นสื่อสอนธรรมในเรื่องของไตรสิกขา ได้ดี เพราะเมื่อคนเรามาทำบุญข้าวประดับดินแล้วประการแรกที่จะต้องทำก็คือการรับศีล เมื่อรับศีล แล้วก็ต้องมีการตั้งจิตอธิษฐานเพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปตชนซึ่งจิตต้องมีสมาธิ เมื่อดำเนินการ จัดกิจกรรมดังกล่าวผ่านกระบวนการของพิธีกรรม การเทศนาสั่งสอนจากพระก็ย่อมจะได้รับปัญญาจา การมาประกอบพิธีกรรมบุญข้าวประดับดินนี้ได้⁶⁰

ในงานประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนี้ย่อมเป็นสื่อ สอนธรรมในฐานะที่ประเพณีประเพณีบุญข้าวประดับดินนั้นเป็นการทำบุญที่ถูกต้องตามหลักการทาง พระพุทธศาสนา เมื่อมีการจัดงานขึ้นผู้จัดงานหรือเจ้าภาพจะต้องใช้ปัจจัยการสร้างองค์ความรู้ครบทั้ง 2 ประการ คือ (1) ปรัชญาหรือผู้รู้ทั้งที่เป็นพระและคฤหัสถ์ เกี่ยวกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมอัน นี้จัดว่าเป็นขั้นโปรโตโสมะ และต่อมา (2) คือการคิดใคร่ครวญถึงสิ่งที่ควรทำและปัญหาที่เกิดและวิธีการ ที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการจัดงานโดยวิธีการต่างๆ การคิดเช่นนี้ก็สามารถที่จะก่อให้เกิด เป็นองค์ความรู้และส่งต่อองค์ความรู้ให้แก่คนรุ่นต่อไปได้ จัดว่าเป็นส่วนของโยนิโสมนสิการ ดังนั้น การจัดงานทำบุญแจกข้าวจึงสามารถนำมาเป็นสื่อสอนธรรมด้านการศึกษาได้⁶¹

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขต เทศบาลเมืองหนองคายนั้นสามารถพิจารณาตามแนวทางของไตรลักษณ์ได้ว่า คนเราหรือสรรพสิ่งที่ เกิดมาบนโลกนั้น (1) ไม่เที่ยง (2) เป็นทุกข์ คือถูกบีบคั้นให้เปลี่ยนแปลงคงอยู่ในรูปเดิมไม่ได้ และ (3)

⁵⁸ พ.ศ. (ไทย) 25/811/295.

⁵⁹ อ.ท.ก. (ไทย) 20/13/151.

⁶⁰ สัมภาษณ์ พระมหาธาราบุญ จิรวโส ดร. อาจารย์ประจำโรงเรียนวัดพระธาตุวิทยา ต.หนองกอม เเกะ อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 10 กันยายน 2560.

⁶¹ สัมภาษณ์ พระครูปริยัติธรรมสถิต เจ้าอาวาสวัดประดิษฐ์ธรรมคุณ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่านั่นนี้เป็นของเราเท่านั้นไม่เป็นของคนอื่น การประกอบพิธีกรรมการทำบุญตาม ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น ย่อมทำให้ผู้เข้าร่วม พิธีกรรมได้พิจารณาเห็นถึงสรรพสิ่งว่ามันไม่เที่ยง คือพ่อแม่ญาติพี่น้องเราไม่น่าตายไปจากเราเลย และ พิจารณาว่าเพราะเวลา อายุ กรรม และวิบากที่เข้ามาบีบคั้นให้ญาติเราต้องตาย ดังนั้น เราจึงไม่ควร เข้าไปยึดมั่นในสรรพสิ่งที่กล่าวมานั้นว่าเป็นของเรา เมื่อคิดได้เช่นนี้ย่อมไม่ประมาท มีสติ และสามารถ ดำเนินชีวิตไปในท่ามกลางของการเปลี่ยนแปลงได้⁶²

สำหรับประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย โดยเฉพาะหลักการทำงานร่วมกันของพระพุทธรูปศาสนาก็คือหลักอปริหานิยธรรม 7 ประการ คือ

- (1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ประชุมกันมากครั้ง
- (2) พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึง พึงทำ
- (3) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธรูปเจ้ามิได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่พระพุทธรูปเจ้าได้บัญญัติไว้ ถือ ปฏิบัติมันคงตามสิกขาบทที่พระพุทธรูปเจ้าทรงบัญญัติไว้
- (4) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาภิกษุผู้เป็นเถระ รัตตัญญู บวชนาน เป็น สังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และสำคัญว่าถ้อยคำของท่านเหล่านั้นควรที่จะรับฟัง
- (5) ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาที่ก่อให้เกิดภพใหม่
- (6) เป็นผู้มุ่งหวังเสนาสนะป่า
- (7) ตั้งสติไว้ในใจว่า ทำอย่างไร เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลถึงมาที่ยังไม่มาพึงมา ที่มา แล้วพึงอยู่อย่างผาสุก⁶³

โดยที่หลักธรรมทั้ง 7 ประการนี้สามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองได้ หรือเมื่อพิจารณาจากประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นเป็น การประชุมกันในชุมชนเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นในสังคมได้ดังนั้น ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจึงถือว่าเป็นสื่อการสอนธรรม ด้านการเมืองได้

สำหรับประเด็นประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายที่ สามารถนำมาเป็นสื่อสอนธรรมในด้านเศรษฐกิจนั้นก็ได้แก่ การจัดงานนั้นไม่ควรเป็นการจัดงานที่ ฟุ่มเฟือยหรือหรูหรา ซึ่งเราจะพบว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมือง หนองคายโดยมากจะเน้นในเรื่องของความพอดี พอเพียงไม่ฟุ่มเฟือย มีความพอประมาณคือยินดีต่อ การทำงานหรือจัดงานแต่เพียงเท่าที่สามารถทำได้เหมาะสมกับสถานะของตนเอง ซึ่งตรงกับหลักการ ทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของความพอประมาณ

4.4. อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อเศรษฐกิจของชาวหนองคาย

⁶² สัมภาษณ์พระครูโพธิสารกิจ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี, เจ้าคณะตำบลในเมืองเขต 3 ต.ในเมือง อ.เมือง จ.หนองคาย วันที่ 20 สิงหาคม 2560.

⁶³ ท.ม. (บาลี) 10/136/69-70, ท.ม. (ไทย) 10/136/82-83.

4.4.1 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อเศรษฐกิจของชาวหนองคาย

บุญข้าวประดับดิน หรือบุญเดือนเก้า เพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีบุญเดือนเก้า ข้าวประดับดิน เป็นประเพณีที่สืบทอดมาของชาวอีสาน เป็นประเพณีภาคอีสาน โดยเฉพาะหนองคาย ที่จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และสัปดาห์หรือเปรต และปีนี้ตรงกับวัน ที่ 20 และ 21 สิงหาคม 2560 โดยบรรยากาศเช้าวันนี้(21 ส.ค.60) ชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่จังหวัดสกลนคร ได้มีออกมาร่วมทำบุญกันอย่างคึกคัก เช่น ชาวบ้านคำบกหวาน ได้มารวมตัวที่วัด บ้านบกหวาน อ.เมือง จ.หนองคาย ชาวบ้านทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ นำอาหาร คาวหวาน มาถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาภายในวัดและพร้อมใจร่วมกันถือศีล และกล่าวคำอาราธนาศีลห้า กล่าวคำถวายภัตตาหาร ตามประเพณีบุญเดือนเก้า "ข้าวประดับดิน" หรือ "บุญข้าวประดับดิน" หนึ่งในประเพณีฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ของชาวอีสาน เพื่ออุทิศบุญกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีนี้ จะทำกันหลังจากเข้าพรรษาไปได้ประมาณหนึ่งเดือน เป็นอีกหนึ่งฮีตคองประเพณีอีสานเรียกว่า บุญข้าวประดับดิน เป็นประเพณีที่คนลาวและชาวไทยอีสาน มีความเชื่อสืบต่อกันมาว่า กลางคืนของเดือนเก้า หรือ ในคืนวันแรมสิบสี่ค่ำ เดือนเก้า เป็นวันที่ประตูนรกเปิด ยมบาลจะปล่อยให้ผีรอกออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ เป็นคืนเดียวเท่านั้นในรอบปี ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจะนำข้าวปลาอาหาร คาวหวาน ผลไม้ หมาก พลู บุหรี่ อย่างละเล็ก อย่างละน้อย แล้วห่อด้วยใบตองทำเป็นห่อเล็กๆ นำไปวางตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือตามพื้นดินบริเวณรอบๆ เจดีย์หรือโบสถ์ เป็นการทำบุญที่ชาวบ้าน จัดขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วส่วนในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ปีนี้ตรงกับวันจันทร์ที่ 21 ส.ค.60⁶⁴ ชาวบ้านจะมารวมตัวที่วัดประจำหมู่บ้าน เพื่อร่วมทำบุญตักบาตร และจัดห่อข้าว เครื่องใช้ที่จำเป็น พร้อมเขียนชื่อญาติที่ล่วงลับ และถวายปัจจัยให้กับพระ เพื่อสวดทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้

ดังนั้น ในการทำบุญข้าวประดับดินนั้น ชาวบ้านจะนำข้าวปลา อาหาร คาวหวาน ผลไม้ หมาก พลู บุหรี่ มาห่อด้วยใบตอง และทำเป็นห่อเล็ก ๆ ก่อนจะนำไปวางตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือตามพื้นดินบริเวณรอบ ๆ เจดีย์ หรือโบสถ์ โดยการทำบุญข้าวประดับดินนี้ ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงอุทิศส่วนกุศลให้กับสัปดาห์หรือเปรต

นอกจากนี้ บุญข้าวประดับดินยังถือว่าเป็นการให้ทานแก่ผู้ยากไร้รวมทั้งสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของ ที่ต้องหิว อดมื้อกินมื้อมาตลอดทั้งปีอีกด้วย เพราะการที่ตักอาหารไว้ที่พื้นทำให้สัตว์เล็กสัตว์น้อยเหล่านั้นสามารถเข้ามากินอาหารได้อย่างเต็มที่

4.4.2 อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อภูมิปัญญาของชาวหนองคาย

ชาวหนองคายประกอบพิธีบุญข้าวประดับดิน ที่ดำเนินตามประเพณีฮีตสิบสอง เพราะฮีตสิบสองยึดโยงมีความสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชาวหนองคาย เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรม เดิมทีด้านความเชื่อเรื่องพระแม่โพสพ มีการปลูกข้าว มีการบูชาข้าวมีการทำพิธีคุณลาน คือการทำลานเพื่อเก็บข้าวหลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว แต่ด้วยความเจริญทางเทคโนโลยีทำให้วิถีของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตามชาวหนองคายยังมีการปฏิบัติตามหลักทางพระพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติตามฮีตสิบสองอย่างเคร่งครัด แม้ว่าการยอมรับวัฒนธรรมวิถีของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป อาจจะมีวิถีของชุมชนบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่อย่างไรก็ตามการอาศัยประเพณีที่ดีที่ได้สืบ

⁶⁴ ปฏิทินหลวงพ่อบุญไฟ สวัสดิ์ปีใหม่ 2560 ปฏิทินอีสาน,วัดโพธิ์ชัย (พระอารามหลวง) อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

ทอดและปฏิบัติกันมา แต่ก็ทำให้มองเห็นว่า การทำบุญข้าวประดับดิน ยังมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ประเพณี เพราะมีบทบาทในการสืบทอดหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนา ในการสร้างความมั่นคงทาง วัฒนธรรมและวิถีวัฒนธรรมของผู้คน และมีบทบาทในการสร้างความมั่นคงแก่ระบบครอบครัว ตลอด ระบบเครือญาติ ที่มีความสัมพันธ์ของคนในหนองคาย ถึงอย่างไรก็ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนก็จะพบว่า ทำให้มีการปฏิบัติตามประเพณีซึ่งแสดงให้เห็นถึงรากฐานความเข้มแข็งทางประเพณีวัฒนธรรม เพราะ เป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน ตลอดจนผู้คนในการสืบสานประเพณีดีต่อไป

4.5 องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัย บุญข้าวประดับดินประวัตินิพนธ์และการและอิทธิพลที่มีต่อชาว จังหวัดหนองคาย

4.5.1. เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม

1. เพื่อหวังประโยชน์แก่ผู้อื่น มุ่งปลดปล่อยผู้อื่นจากความทุกข์ และช่วยส่งเสริมให้เขามีความสุข ให้การกระทำความดีโดยการให้ทานเป็นต้นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์สุข เช่น ช่วยยกระดับภูมิภาคนิคมของญาติผู้ไปเกิดอยู่ในเปรตวิสัยให้สูงขึ้น หรือแม้แต่มีสวนส่งเสริมบำรุง พระพุทธศาสนาให้มีความยืนยาวมั่นคง การกระทำประโยชน์ในส่วนนี้เรียกว่า “ปรหิตปฏิบัติ” คือ การบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งมีทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม

2. เพื่อกระทำประโยชน์ส่วนตนซึ่งเรียกว่า “อัตตหิตสมบัติ” เพราะแม้ว่าการกระทำนั้น จะมุ่งอำนวยการประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น แต่ก็เป็นผลได้หรือผลพลอยได้แก่ผู้กระทำด้วย เนื่องจากว่า ผู้กระทำความดียอมเป็นผู้ได้บุญโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว (ทานมัย) ส่วนข้าวประดับดินให้ขึ้นเป็นความดีอีก ขึ้นหนึ่งซึ่งขยายออกไปสู่ผู้อื่น (ปัตติทานมัย) แต่โดยสาระที่แท้แล้ว ข้าวประดับดิน มีจุดมุ่งหมาย เพื่อชำระกิเลสคือความตระหนี่ภายในจิตใจของบุคคลเป็นเบื้องต้น ตลอดจนเป็นปัจจัยแห่งความดับ ทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงเป็นเบื้องปลาย

สิ่งที่ควรทำความเข้าใจเพิ่มเติมอีกประการหนึ่ง ก็คือแม้ว่าการทำบุญข้าวประดับดินจะ มุ่งประโยชน์แก่ผู้ล่วงลับไปก็จริง แต่ก็ยังเป็นผลทางอ้อม เนื่องจากว่าผู้ที่ล่วงลับไปแล้วไม่ได้เป็นผู้รับ ส่วนบุญโดยปราศจากเงื่อนไข เพราะเขาต้องสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมกับส่วนบุญที่ผู้อื่นอุทิศให้ เสียก่อนจึงจะได้รับ กล่าวคือต้องอนุโมทนาด้วยจิตอันเป็นกุศลเสียก่อน ที่สำคัญการได้รับส่วนบุญ ของเขาเป็นผลที่เนื่องมาจากการกระทำของผู้อื่นเป็นเบื้องต้น ก่อนที่เขาจะมากระทำความดีด้วย ตนเองเพื่อรับผลบุญที่เกิดจากการกระทำของเขาเองนั้น ยกตัวอย่างเช่น นาย ก โอนเงินผ่านธนาคาร ให้นาย ข นาย ข จะใช้เงินทันทีเลยไม่ได้ ต้องไปถอนเงินจากธนาคารเสียก่อนจึงจะสามารถใช้เงินได้ ทั้งนี้ เพื่อให้การได้รับนั้นสอดคล้องกับเงื่อนไขที่สมควร

ส่วนผู้ที่รับผลโดยตรงก็คือผู้กระทำความดีนั่นเอง แม้ว่าจะตั้งใจมุ่งหมายให้ผลทานสำเร็จ ประโยชน์แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วก็ตาม เพราะโดยความจริงแล้ว ผู้ให้ย่อมไม่ไร้ผล เพราะกุศลกรรม ที่เกิดขึ้นจากข้าวประดับดินนั้น ปรากฏผลในกมลสันดานของผู้กระทำแล้วนั่นเอง ความข้อนี้ สอดคล้องกับปัญหาของชาลอสโสณิพราหมณ์ที่ทูลถามพระพุทธเจ้าว่าหากญาติสาโลหิตของตนไม่ว่า พวกใคร่ไปเกิดอยู่ในภพภูมิที่ไม่สามารถรับทานได้ แล้วใครจะเป็นผู้รับทานนั้น พระพุทธเจ้าตรัส ตอบว่าผู้ถวายทานนั่นเองเป็นผู้ได้รับผลแห่งทานนั้น เนื่องเพราะเขาเป็นผู้กระทำด้วยตนเอง

4.5.2. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย

ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

คำว่า “บุญข้าวประดับดิน (หรือบุญเดือนเก้า)” หมายถึงชื่องานบุญสิ้นเดือน 9 บุญเข้าสาکنน้อยก็เรียกชื่ออาหารคาวหวาน หมากพลู บุหรี่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่นๆ วางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้ เพื่อเป็นการเซ่นวิญญานบรรพบุรุษ หรือหมายถึง ของเล็กๆ น้อยๆ ที่เอาไปบูชาตามต้นไม้โพธิ์และพระเจดีย์ เวลาเข้ามีเดือน 9” ซึ่งทำกันในวันสิ้นเดือนเก้า โดยห่อของคาวหวานใส่ใบตองทำเป็นห่อใหญ่ แล้วนำไปห้อยไว้ตามต้นไม้ หรือวางตามดิน ตามริ้ววัดตามกำแพงรอบโบสถ์สุดท้ายแต่เจ้าของจะเห็นสมควร เรียกว่าข้าวประดับดิน วันทำบุญนั้นเรียกว่า วันบุญห่อข้าวประดับดิน)

บุญข้าวประดับดินของชาวอีสาน บุญข้าวประดับดินกำหนดจัดขึ้นในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 เป็นประเพณีแบบพุทธผสมกับความเชื่อเรื่องวิญญาน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศให้เปรตและผีไร้ญาติ จะเตรียมอาหารใส่กระถางนำไปวางที่สามแพร่ง ตามต้นไม้ใหญ่ ในเวลา 2-3 ชั่วโมงก่อนสว่าง เป็นการให้อาหารแก่เปรตซึ่งหิวโหย มูลเหตุมาจากเรื่องของพระเจ้าพิมพิสารและเรื่องของพระโมคคัลลานะซึ่งลงไปเยี่ยมเมืองนรก ในเรื่องเดียวกันนี้ สิริวัฒน คำวันสาให้ความเห็นว่าเป็นพิธีระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินที่มนุษย์อาศัยอยู่และได้ทำกิน ในเดือน 9 ข้าวปลาพืชผลกำลังเจริญงอกงาม ชาวบ้านจึงได้ทำพิธีขอบคุณแผ่นดิน ชาวอีสานจัดหาอาหาร หมากพลู บุหรี่ ห่อด้วยใบตองไปวางตามต้นไม้ ตามกิ่งไม้เจดีย์ โบสถ์ ต่อมานิยมทำบุญตักบาตร และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามแบบพุทธศาสนา

มูลเหตุของบุญข้าวประดับดิน

ประวัติและพัฒนาการทำบุญข้าวประดับดินนี้ เกิดจากความเชื่อตามนิทานธรรมบทที่กล่าวไว้ว่า "ญาติของพระเจ้าพิมพิสารได้ยกยอกเงินวัด ของสงฆ์ต่างๆ ไปเป็นของตนเองที่สุดที่ตายไปเป็นเปรต ขณะที่พระเจ้าพิมพิสารเมื่อทรงถวายทานด้วยความเคารพในพระพุทธองค์และพระสงฆ์ พระองค์ถวายทานไปพลาถก้างวลไปพลาถว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอ จึงไม่ได้อุทิศทานนั้นแก่ใคร ๆ พวกเปรตที่เป็นญาติที่อุตสาหะเฝ้ารอมานานกว่าพุทธันดรหนึ่ง เมื่อไม่ได้รับส่วนบุญก็เกิดอาการช็อค! คือสิ้นหวังทานที่เห็น ไทยธรรมก็มี ผู้รับทานก็มี ทานนั้นก็ถวายไปแล้วขาดแค่เพียงเจตนาของผู้ถวายทานนั้นที่จะอุทิศให้พวกตน และพวกตนก็เฝ้ามองอยู่ตลอดเวลาว่าจะได้ ๆ แต่เมื่อไม่มีเจตนาจากผู้ถวายทานทำให้พวกตนไม่ได้ส่วนบุญจึงเกิดความโกรธระคนกับความน้อยเนื้อต่ำใจว่าทำไม ๆ ๆ พระราชาจึงไม่อุทิศให้พวกเขา ความสิ้นหวังและผิดหวังเช่นนั้นทำให้พวกเขาได้พากันมาร้องโหยหวนไถ่ ๆ พระราชินเณศน์ของพระราชา เพื่อแสดงให้พระราชาได้เห็นว่าเป็นความเศร้าของพวกเขา ซึ่งเสียงร้องโหยหวนเช่นนั้นได้ยินเข้าไปถึงห้องบรรทมของพระราชา เมื่อพระราชาได้ยินเช่นนั้นจึงเกิดความสังเวชในเสียงอันน่าสะพึงกลัว นำหวาดเสียวนั้น พอรุ่งสาง พระองค์พร้อมด้วยบริวารได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ พระเวฬุวนาราม พร้อมกับได้ทรงกราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ข้าพระองค์ได้สดับเสียงเห็นปานนี้, จักมีเหตุอะไรแก่ข้าพระองค์หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสกับพระราชาว่า อย่าทรงกลัวเลยหมอบพิตร จักไม่มีความชั่วช้าลามกอะไรแก่พระองค์ดอก อนึ่ง ญาติเก่าก่อนของพระองค์ที่เกิดในพวกเปรตก็มี, ญาติเหล่านั้นรอว่าจะได้พบเฉพาะพระองค์ แต่เพียงผู้เดียวถึงพุทธันดรหนึ่ง ท่องเที่ยวไปด้วยหวังใจว่าเมื่อพระองค์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าแล้วจักอุทิศแก่พวกเราบ้าง และเพราะพระองค์ถวายทานเมื่อวันวานแล้ว มิได้อุทิศให้พวกเขา พวกเขาจึง

พากันสิ้นหวัง และพากันส่งเสียงร้องเช่นนั้น พระราชาจึงกราบทูลถามว่า ถ้าหม่อมฉันถวายทานในวันนี้ เปรตเหล่านั้นจะได้รับส่วนบุญไหมพระเจ้าข้า ? พระศาสดาตรัสว่า ได้มหาบพิตร พระราชาเมื่อได้ฟังเช่นนั้นจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้นขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดรับทานของข้าพระองค์เพื่อเสวยในวันนี้, ข้าพระองค์จักอุทิศแก่พวกเปรตเหล่านั้น

ประเพณีบุญข้าวประดับดินนี้ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่นักปราชญ์ชาวอีสานได้ประยุกต์ หรือนำเอาเรื่องราวที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนามาผูกโยงให้เข้ากับ เนื้อหาของความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น เดิมทีชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องผีสงเทวดา มีการบูชาผีตามความเชื่อดั้งเดิมอยู่แล้ว ดังปรากฏในคำอธิบายของพระอริยานุวัตร ปราชญ์อีสานคนหนึ่งได้กล่าวถึงที่มาของบุญข้าวประดับดินเอาไว้ว่า

ในสมัยโบราณเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ครั้งแรก จะเป็นข้าว ผลไม้ หรือผลผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ คลอดจนการจับปลาล่าสัตว์ เมื่อได้มาครั้งแรกจะต้องนำสิ่งเหล่านั้นมาสังวैयाเพื่อบูชาสิ่งที่ตนเองนับถือก่อน อาจเป็นเทพเจ้าหรือผีสงก็ตามเชื่อว่าสิ่งเหนือธรรมชาติสามารถบันดาลให้มีความอุดมสมบูรณ์และสมประสงค์ บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก จึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาอันเป็นอาชีพหลักของชาวอีสาน

อีกส่วนหนึ่งเมื่อมีการทำบุญเดือนเก้า(บุญข้าวประดับดิน) ญาติโยมได้ถวายทานแก่พระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้าเสร็จก็จะมีเทศน์ฉลองบุญข้าวประดับดินโดยเนื้อหาในการทำบุญในเดือน 9 หรือ เดือน 10 ทุก ๆ ภูมิภาคของประเทศล้วนแต่มีพิธีกรรมและความเชื่อคล้ายคลึงกัน ดังที่คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของคนไทย ได้สรุปวัตถุประสงค์ของการทำบุญเทศกาลสารทไฉวว่า

1. เพื่อแสดงความยินดี ที่ประสบความสำเร็จในการเพาะปลูก มีผลผลิตแรกได้จากพืชพันธุ์ธัญญาหารของตน
2. เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที โดยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว
3. เพื่อทำบุญเป็นสิริมงคล แก่เรือกสวนไร่่นาแก่ครอบครัวและแก่ตนเองที่อายุล่วงเลยมาได้ครั้งปีโดยสวัสดิ์
4. เพื่อบำรุงศาสนา ด้วยการถวายพืชผลแรกได้ หรือขนมตามฤดูกาลแด่พระสงฆ์
5. เพื่อปลูกฝังคุณธรรม โดยยึดหลักสังคหวัตถุเป็นแนวปฏิบัติ เช่น แสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้พืชผลและขนมตามเทศกาลแก่เพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ
6. เพื่ออำนวยประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจ ด้วยการจัดงานในท้องถิ่นเป็นการอนุรักษ์ประเพณีและส่งเสริมการท่องเที่ยวภายในประเทศ

องค์ประกอบของประเพณีบุญข้าวประดับดิน

สำหรับองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย มีองค์ประกอบหลักอยู่ 4 ประการคือ

1. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
2. สถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม
3. วัตถุสิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

4. ระยะเวลาที่ประกอบพิธีกรรม

สิ่งของที่เตรียมประกอบด้วย

เครื่องสักการะ ได้แก่ ดอกไม้ 1-2-3 คู่ ก็ได้ รูป 3 ดอก เทียน 2 เล่ม เงิน 1 บาท ขึ้นไปค่าเทศนาธรรม ขวดน้ำและภาชนะรองรับ เครื่องถวายทาน ได้แก่ อาหารคาวและหวาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลิตผลแรกได้จากไร่นาสวน อาหารคาวมักจะเป็น ปิ้งปลา แจ่วและไข่เจียวส่วนอาหารหวานมี ข้าวต้ม ขนมหมก ข้าวโพดต้ม กลอยนึ่ง และกล้วย เป็นต้น

ระยะเวลาในการเตรียม

วันและเวลาในการทำ อาหารทั้งคาวหวาน อาหารคาว นิยมทำในตอนเช้าก่อนรุ่ง ในวันทำบุญ คือ แรม 14 ค่ำ เดือน 9 เมื่อทำอาหารก็จะนำอาหารที่ปรุงใหม่ ๆ นำไปถวายพระ ส่วนอาหารหวานนิยมทำก่อนวันงานหนึ่งวันการห่อข้าวต้มหรือขนมหมก จะทำในเวลาเช้ากลางวันหรือเวลาเย็นตามแต่สะดวกแต่จะตัดใบตองไว้ก่อนวันห่อขนม 1 วัน เพื่อให้ใบตองเหี่ยว หน้าที่ในการจัดเตรียมอาหารคาว-หวานนี้ จะเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน หรือผู้อาวุโสฝ่ายหญิง มีลูกสาวหรือหลานสาวช่วยทำ สำหรับเครื่องแต่งกายก็จะเตรียมเสื้อผ้าชุดสวยที่จะใช้ไว้ให้เรียบร้อยในวันนี้ ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จะเริ่มต้นตั้งแต่ 06.00 น. วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 จนถึง 06.00 น. ของวันต่อไปรายละเอียดจะนำเสนอในขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมต่อไป

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

สำหรับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 (วันที่ 21 สิงหาคม 2560) ซึ่งเป็นวันงานจะมีขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมดังต่อไปนี้ เวลา 04.30 น. พระสงฆ์ได้ตื่นมาทำวัตร สวดมนต์ แสดงอาบัติ สามเณรรับศีลตามวัตรปฏิบัติที่พระสงฆ์สามเณรพึงปฏิบัติ หลังจากทำวัตรเสร็จก็จะเตรียมสถานที่เพื่อรอญาติโยมเข้ามาประกอบพิธีกรรม เมื่อทุกคนกลับเข้ามานั่งประจำที่ของตนแล้ว ผู้นำจะกล่าวนำถวายทานให้ทุกคนว่าตาม พระสงฆ์ให้พร ยถา วาริวหา ปูรา ปริปูเรนติ สาคร์. เอวเมว อโธ ทินนํ เปตานํ อุกุปติ. ห้วงน้ำที่เต็มย่อมยังสมุทรสาครให้เต็มเปี่ยม ฉันทใด ทานที่ทายกอุทิศให้จากมนุษยโลกนี้ ย่อมสำเร็จแก่เปรตทั้งหลาย ฉันทนั้นเหมือนกัน

อีกแห่งหนึ่ง คำอวยพรทั้งที่เป็นภาษาบาลีและคำแปลภาษาไทยที่นิยมนำมาต่อท้ายคำอวยพรมากที่สุด คำอวยพรนั้นปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ความว่า เหมือนในเรื่องอายุวัฒนกุมาร ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ เจริญแก่บุคคลผู้กราบไหว้เป็นปกติ ผู้อ่อนน้อมท่านผู้เจริญเป็นนิตย์.

ส่วนทักษิณาทานนี้แหละ ที่พระองค์ทรงถวาย ตั้งไว้แล้วในพระสงฆ์(ในวันนี้) ย่อมสำเร็จเป็นประโยชน์แก่อกุลสันกาลนานแก่หมู่ญาติที่เกิดเป็นเปรตนั้นโดยพลันทันที ญาติธรรม(ธรรมคือการสงเคราะห์ญาติ)นี้นั้น พระองค์ทรงแสดงออกแล้ว การบูชาญาติๆ ที่ ตายไปเกิดเป็นเปรตพระองค์ทรงทำอย่างยิ่งใหญ่แล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุ พระองค์ก็ทรงเพิ่มให้แล้ว พระองค์จึงทรงเป็นผู้สะสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย

สำหรับผู้ที่กำลังกรวดน้ำนั้น ขณะรินน้ำลงในภาชนะรองรับก็จะพูดว่า “อิหัง เม ญาติินังโหตุ สุขิตา โหนตุ ญาติโย” แปลว่า “ขอให้บุญกุศลนี้จงสำเร็จแก่หมู่ญาติทั้งหลายของข้าพเจ้า ขอให้ญาติทั้งหลายจงมีความสุขเถิด” หรือ “สุทินนัง ะตะเมทานัง อาสาวะ ะยะวะหังโหตุ ข้าฯ ขอตั้งจิตอุทิศผลบุญกุศลแผ่ไปให้ไพศาล ถึงบิดามารดา และอาจารย์ ทั้งลูกหลานญาติมิตรสนิทกัน อีกทั้ง

คนเคยร่วมกันสมัครใคร ขอให้ได้บุญกุศลผลของฉัน ทั้งเจ้ากรรมนายเวรและเทวัญขอทุกท่าน อนุโมทนาทั่วหน้ากัน”

ในหลักคำสอนเรื่องกรรมนี้มีปรากฏในประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธใน จังหวัดหนองคาย หลักความสามัคคี, หลักทิศ 6, หลักพลี 5 และ โภคอาทิยะ, หลักคำสอนเรื่อง กตัญญูกตเวที, บุญกิริยาวัตถุ

4.5.3 เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

การทำบุญข้าวประดับดินในพระพุทธศาสนา ในครั้งพระพุทธกาลเมื่อครั้งอดีตก็ปรากฏว่ามี การทำบุญอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย (ข้าวประดับดิน) เช่น ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ อุบาสก ผู้เป็นพระอรียสาวกคนหนึ่งทำบุญอุทิศที่ตนได้รับจากการรักษาแผลและเจริญภาวนาแก่ช่างตัดผม หรือ แม้ในสมัยของพระพุทธเจ้าในอดีตอีกหลายพระองค์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่อง เปรตที่เคยเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร และเมื่อถึงสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จึงได้รับ ส่วนบุญจากทานที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายแก่พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์แล้วทำบุญอุทิศส่วนบุญ ให้ผู้ตาย ข้าวประดับดินแก่พวกตน และก็มีอีกหลายเหตุการณ์ที่กล่าวถึงความเป็นมาของการทำบุญ ข้าวประดับดิน

ความเชื่อเรื่องบุญข้าวประดับดินของชาวพระพุทธศาสนา เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย ด้วยทรงเห็นว่ามีเป้าหมายให้คนในสังคมมีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ เพียงแต่ทรง เปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำบุญข้าวประดับดินบางประการ เช่น ทรงแนะนำให้ถวายทานแก่พระสงฆ์ผู้ เป็นบุญเขตแทนที่จะเป็นพวกพราหมณ์ พร้อมทั้งยังทรงชี้ให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายและประโยชน์ของการ ทำบุญข้าวประดับดินอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น อิทธิพลของการทำบุญข้าวประดับดินในสังคมไทย

สำหรับความสัมพันธ์ของประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินในสังคมไทย จะพบว่า ลักษณะของการประกอบพิธีกรรมเพื่อทำบุญให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นมียุทธศาสตร์ของ สังคมไทย แต่มีชื่อเรียกประเพณีนี้แตกต่างกัน ในแต่ละภาคของไทยยกชื่อว่า เทศกาลสารทไทย เป็น เทศกาลที่ปฏิบัติกันในทุกภาคกลาง กินก้วยสลากของภาคเหนือ บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากของ ภาคอีสาน และบูชาข้าวบิณฑของภาคใต้ พิธีไหว้พระจันทร์ของชาวจีน เป็นต้น

อิทธิพลความเชื่อของบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ความเชื่อเกี่ยวกับของวิญญานบรรพบุรุษ การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับญาติพี่น้องผู้ที่ตายไปแล้ว เพราะคนที่ตายไปแล้วจะรอคอยว่าผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะทำบุญไปให้พวกเขาหรือไม่ หากเขามาในวัน ดังกล่าวการทำบุญที่ญาติทำไปให้ก็จะได้รับส่วนบุญจากการทำบุญด้วยข้าวต้ม ขนม ของชอบ ผล หมากไม้ต่างๆ หมากพลู บุหรี่ ที่ทำใส่ กระถางไปวาง (ยาย) ไว้รอบ ๆ ตามริมหรือขอบรั้วกำแพงวัด หรือต้นไม้ใหญ่ และถวายภัตตาหาร ให้แก่พระสงฆ์สามเณร และหยาดน้ำ (กรวดน้ำ) เพื่อทำบุญอุทิศ

ส่วนกุศลให้กับญาติผู้ที่ตายไปเป็นผี การทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือ ผีไม่มีญาติจะได้รับการแบ่งส่วนบุญนี้ด้วย ชาวหนองคายเชื่อว่า บุญข้าวประดับดินถือว่าเป็นรอบของการทำบุญเพื่อระลึกถึงญาติมิตรพี่น้องที่ตายไปแล้วในรอบหนึ่งปี เพื่ออุทิศส่วน กุศล ซึ่งพอถึงขึ้นวันแรม 13 ค่ำ เดือน 9 ซึ่งบุญข้าวประดับดินหรือบุญห่อข้าวน้อยเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติกันมาเมื่อเสียชีวิตไปแล้วไม่รู้ว่าจะได้กินอาหารหรือไม่อย่างไร หรือไปอยู่แห่งหนตำบลใด เชื่อว่า เขาเหล่านั้นเสมือนหนึ่งยังมีชีวิตอยู่ แต่เขาเหล่านั้นไม่ได้อยู่กับพวกเรา หรือถ้าพวกเขาอยู่ก็อยู่คนละภพที่คนธรรมดา มองไม่เห็น แต่สำหรับคนที่มีชีวิตอยู่ก็มีความเชื่อว่าเขาเหล่านั้นจะได้รับส่วนบุญที่ทำให้หรือบุญไปให้ ดังนั้น ญาติที่มีชีวิตอยู่จึงได้พากันมาทำบุญอุทิศให้โอกาสที่ได้มาทำบุญข้าวประดับดินนี้

สำหรับชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้มีความเชื่ออีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการทำบุญในประเพณีบุญเดือนเก้า ก็คือความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่อุทิศให้กับผู้ตายหรือเปรตในวันนั้น ซึ่งทุกคนจะเตรียมการนำของมาถวายพระและนำเอากับข้าว คาวหวานที่จะนำมานั้นก็ ได้แก่ 1. ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้วปั้นเป็นก้อนเล็กๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ 1 ก้อน 2. เนื้อปลา เนื้อไก่ หมู และใส่ลงไปเล็กน้อย ถือว่าเป็นอาหารคาว 3. กล้วย น้อยหน้า ฝรั่ง มะละกอ มันแกว อ้อย มะละกอสุก หรือขนมหวานอื่นๆ ลงไป (ถือเป็นอาหารหวาน) 4. หมากหนึ่งคำ บุหรี่หนึ่งมวน เมียงหนึ่งคำ

หลังจากนั้นนำไปตอมมาห่อเข้ากันแล้วใช้ไม้กลัดหัวท้ายและตรงกลางก็จะได้ห่อข้าวน้อยที่มีลักษณะยาวๆ นอกจากนั้นก็ยังมีหมาก พลุ หมากหนึ่งคำ บุหรี่หนึ่งมวน เมียงหนึ่งคำ สีเสียด แก่นคูน นำมาห่อใบตองเข้าด้วยกันแล้วไม้กลัดหัวท้าย ก็จะได้ห่อหมาก พลุ หลังจากนั้นนำทั้ง 2 ห่อมาผูกกันเป็นคู่ แล้วนำไปมัดรวมเป็นพวง 1 พวง จะใส่ ห่อหมากและห่อพลุจำนวน 9 ห่อ ต่อ 1 พวง โดยมีความเชื่อว่า ญาติที่ตายไปแล้วจะมารับสิ่งของที่ญาติทำบุญแล้วมารับเอาในวันนั้น

ความเชื่อเรื่องการกวาดน้ำ หมายถึง การตั้งใจอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้ทำไว้แล้วไปให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว พร้อมทั้งรินน้ำให้ไหลลงไปที่พื้นดินหรือที่รองรับ แล้วเอาไปเทที่พื้นดินอีกต่อหนึ่งหรือรดที่โคนต้นไม้ก็ได้ให้คำจำกัด หรือหมายถึง "การแผ่ส่วนบุญด้วยวิธีหลังน้ำ" ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ ๑. การหลังน้ำยกกรรมสิทธิ์ให้ครอบครอง 2. การหลังน้ำตั้งความปรารถนา เพื่อให้สำเร็จผลที่ประสงค์ 3. การหลังน้ำแผ่กุศล การอุทิศส่วนกุศลว่า อิทัง เม ญาตินัง โหตุ ขอทานนี้(บุญนี้) จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย ของข้าพเจ้า" วิธีนี้เป็นการแผ่ส่วนกุศล ให้แก่ญาติทั้ง มิตรและสรรพสัตว์ได้ เชื่อว่าเป็นปัตติทานมัย บุญสำเร็จ ด้วยการแผ่ส่วนบุญ การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา

คุณค่าของประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

จากการศึกษาพบว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินนั้นมีคุณค่ามากมาย พอจะสรุปได้ว่าประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เป็นหลักยึดเหนี่ยว ควบคุม

ผู้คนในสังคม โดยเฉพาะเรื่องของกฎแห่งกรรม การกระทำดีในชาตินี้เพื่อผลแห่งกุศลในชาติหน้า อันก่อให้เกิดความละอายชั่วกลัวบาป มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษผู้ทำกาลกิริยาล่วงลับไปโดยการให้ทาน รักษาศีล บำเพ็ญภาวนา คุณค่าในด้านการส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญ ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าประการที่หนึ่งก็คือ เป็นการช่วยส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญ เนื่องจากว่าเมื่อชาวพุทธยังมีความเชื่อเรื่องบุญเรื่องบาปอยู่ และต่างมุ่งหวังความเจริญรวมถึงการได้รับบุญกุศลจากการทำความดีในการทำบุญเนื่องในประเพณีบุญข้าวประดับดินอยู่เป็นประจำ หรือมีการสืบทอดความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปตชนผู้ล่วงลับไปเป็นประจำทุกปี ย่อมมีส่วนสำคัญในการรักษาศรัทธาของพระพุทธศาสนา ให้คงอยู่กับประชาชนชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย และนอกจากนั้น การที่ชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายยังคงมีความเชื่อในประเพณีบุญข้าวประดับดินและยังคงปฏิบัติสืบทอดประเพณีนี้ต่อไปเรื่อยๆ ย่อมทำให้เกิดผลกับพระพุทธศาสนาก็คือพระพุทธศาสนาก็จะเจริญก้าวหน้าต่อไป

คุณค่าในด้านการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นได้ให้คุณค่าก็คือเป็นการส่งเสริม ตลอดจนถึงปลูกฝังจิตสำนึกให้กลุ่มผู้ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและมีความเชื่อเรื่องบุญบาปที่มาร่วมพิธีกรรมการทำบุญข้าวประดับดิน ที่มีความกตัญญูทวาทะรู้จักบุญคุณ ของบรรดาญาติทั้งหลายที่ล่วงลับไป อันเป็นที่เคารพรักของตนและสังคม ทั้งยังเป็นการสร้างสรรค์จริยธรรมชุมชน ให้กลุ่มคนในสังคมได้รู้จักคุณค่าของกันและกัน โดยคำนึงถึงฐานะอันสมควรของแต่ละบุคคล และเมื่อมีการทำบุญข้าวประดับดินแล้ว ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากกิจกรรมอันนี้คือการมีความพร้อมเพรียงกัน ของผู้ที่อยู่ในสังคมส่วนย่อย คือระดับครอบครัวหรือกลุ่มเครือญาติ อันว่าความสามัคคีกลมเกลียวกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวและญาติมิตรในการร่วมกันจัดเตรียมสิ่งของวัตถุไทยธรรมที่จะไปทำบุญที่วัดและอุทิศให้กับเปตชน ถือว่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงความดี ความสามัคคีและน้ำใจอันเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคม ให้บรรดาญาติพี่น้องทั้งหลายมาร่วมกันทำความดี

คุณค่าในด้านการพัฒนาตนเอง การประพฤติตนตามหลักประเพณีอันเป็นจริยธรรมทางสังคมคือไม่อยู่กฎระเบียบของศีลธรรมจรรยา และไม่อยู่ในกฎระเบียบของกฎหมายบ้านเมือง ทำตัวอยู่เหนือกฎเกณฑ์ของสังคม ชอบสร้างความเดือดร้อนและความรำคาญใจให้แก่บุคคลอื่น ๆ ส่วนบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักประเพณี จะสังเกตได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การทำงานที่ได้รับมอบหมาย ดำรงตนอยู่ในจารีตประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม ซื่อสัตย์สุจริต มีความสันโดษในสิ่งของ ๆ ตนที่มีอยู่ ปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเคร่งครัด ดำรงตนไม่ให้เป็นภาระของสังคม ประโยชน์ของบุคคลที่ปฏิบัติตามหลักประเพณีที่จะได้รับโดยตรง เช่น เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนคนรุ่นหลังเป็นแบบอย่างที่ดีใจให้แก่สังคมส่วนรวมได้ประพฤติตนในสิ่งที่ดีงาม มีความเสียสละ

เอื้อเพื่อต่อส่วนรวมเสมอ ไม่เป็นคนที่เห็นแก่ตัว เพื่อประโยชน์แก่ญาติที่ล่วงลับ การประกอบพิธีกรรมในบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น หากกระทำในโอกาสที่ญาติคนใดคนหนึ่งหรือสมาชิกภายในครอบครัวล่วงลับไป ก็มักจะกระทำเพื่ออุทิศส่วนบุญแก่พวกเขา มุ่งให้เขาได้รับประโยชน์ที่เกิดจากการกระทำของตน กล่าวคือมุ่งหมายให้ความดีที่ออกไปจากการกระทำของตนเป็นผลได้แก่ญาติผู้ล่วงลับไป โดยมากจะนิยมถวายอาหารแก่พระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญเพื่อให้ญาติผู้ล่วงลับไปได้รับส่วนบุญในรูปของอาหารและจตุปัจจัย เพื่อเป็นกำลังแก่พระสงฆ์ กล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการสืบศาสนา ในฐานะศาสนทายาทมาตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และจะยังคงดำรงบทบาทนี้ต่อไปตราบชั่วอายุกาลของศาสนา ปัจจัยอย่างหนึ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้ชีวิตพรหมจรรย์ของพระสงฆ์มีความมั่นคงและดำเนินต่อไปได้อย่างต่อเนื่อง ก็คืออามิสทานหรือปัจจัย 4 ที่อุบาสกอุบาสิกาพากันถวาย เพื่อให้พระสงฆ์มีกำลังในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างสะดวกใจ ไม่ต้องห่วงพะวงกับเรื่องการแสวงหาปัจจัยอำนวยความสะดวกเช่น คฤหัสถ์ เพื่อว่าจะได้มีเวลาในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเต็มที่

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย ” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม (2) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย (3) เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

5.1 สรุปผลการวิจัย

1) ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับ บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย ในการดำเนินการวิจัยเป็นการรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 2 ด้านคือ (1) ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (2) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล เอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

5.1.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ คณะผู้วิจัย กำหนดพื้นที่ในการศึกษาในจังหวัดหนองคาย คือ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจำนวน 10 วัด) เช่น วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง วัดศรีชะเกษ วัดศรีสมงค์ วัดศรีชมชื่น วัดโพธิ์ศรี วัดป่ามหาวัน วัดหอก่อง วัดพระธาตุราชภูร์บำรุง วัดบ่อหิน วัดนาฬิกาवास

5.1.2 ขอบเขตด้านผู้รู้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ พระธรรมมงคลรังสี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระราชพุฒินิ เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร. และพระศรีญาณวงศ์, พระศรีวัชรโมลี รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย

2. กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่ พระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ไวยาวัจกรณ และอุบาสก อุบาสิกา โดยวิธีการเจาะจง ดังนี้

จากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดิน ชาวหนองคายได้ดำเนินการทำบุญอย่างไร

5.1.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษาที่สำคัญ เช่น บุญในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะขุททกนิกายธรรมบท คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

การทำบุญข้าวประดับดินเป็นการศึกษา การพัฒนาของการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้วายชนม์หรือเปรตชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งที่เป็นภาพจากกิจกรรมฝาผนังตามวัด เช่น วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง ที่ได้แสดงให้เห็นเป็นภาพที่บ่งบอกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย เป็นแนวคิดเรื่องของการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วที่เกิดในภพภูมิต่างๆ เช่น เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่าคนเราตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทำกรรมดีบ้างไม่ดีบ้าง หากทำกรรมดีก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ แต่หากทำกรรมชั่วก็จะได้ไปเกิดในนรก การไปเกิดบนสวรรค์นั้นเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าไม่น่าเป็นห่วง แต่สำหรับผู้ที่ต้องไปเกิดในนรก เปรต อสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉานนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่น่าห่วง ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธทำบุญอุทิศไปให้ผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ต่อมาแนวคิดนี้ได้แพร่หลายไปยังดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปถึง และได้มีชื่อเรียกต่างๆ กันว่า พิธิสารท บ้าง พิธิทำบุญให้ผู้ตายบ้าง เฉพาะในประเทศไทยผู้คนในแต่ละภาคก็จะมีความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายนี้แตกต่างกัน และกล่าวเฉพาะประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้น จะพบว่าชาวหนองคายมีความเชื่อตามประเพณีว่าเมื่อญาติของตนได้ละจากโลกนี้ไปแล้วบางคนอาจจะไปเกิดในนรกหรือเป็นเปรตได้รับความทุกข์ทรมานมาก และในรอบหนึ่งปีพญายมราชจะปล่อยมารับทานกับญาติเพียงครั้งเดียวคือในเดือน 9 ดังนั้น จึงต้องมาทำบุญเนื่องในกษประเพณีบุญเดือนเก้าหรือบุญข้าวประดับดิน โดยได้ทำตามขั้นตอนที่ได้ปฏิบัติกันมาแต่เดิม ด้านหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม พบว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย มีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย

1. ด้านพฤติกรรม คือ ด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้แก่ ด้านศีล ดูว่ากิจกรรมการกระทำหรือพฤติกรรมของเรานี้จะเป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ทำอะไรให้เสียหายหรือเปล่า หรือเป็นไปในทางส่งเสริมเกื้อกูลช่วยเหลือกัน อย่างน้อยก็ไม่ก่อให้เกิดโทษ ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน หรือทำอะไรให้เสียหาย

2. ด้านจิตใจ การทำกิจกรรมสิ่งนี้เราทำด้วยเจตนาอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร มีแรงจูงใจอะไร มีความหวังดีปรารถนาดี อยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือคิดร้าย มีจิตใจที่ซึนบานแจ่มใสหรือขุ่นมัว มีความสุขหรือความทุกข์

3. ด้านปัญญา คือ สิ่งที่เราทำเพื่อรู้เข้าใจสิ่งที่เรากระทำนั้นชัดเจนดีหรือไม่ เป็นการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัย จะก่อให้เกิดผลที่เราต้องการได้ครบถ้วนกระบวนการหรือไม่ ทำไปแล้วจะเกิดผลดี ผลเสียอะไรบ้าง

ด้านคุณค่าของประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย พบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นการรวมตัวกัน เพื่อความสมัครสนามสามัคคีกัน โดยการ

อาศัยการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนตมมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองค์ประกอบที่สำคัญคือความเชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังฆะหรือหมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือกลุ่มคนในขั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมให้คนอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พรวงเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิด

ประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น เป็นการปฏิบัติตนตามประเพณี หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งแสดงถึงความราบเรียบความเรียบง่ายและสันติสุข โดยประเพณีปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการให้ทาน การเสียสละ การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมให้เกิดมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ความมีระเบียบ ความมีนิสัยโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปัน มีความเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมากก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูตาย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ยังสามารถช่วยแก้ไขปัญหาความรุนแรงของชุมชน การได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน การถ้อยทีถ้อยอาศัยกันได้ และวัดก็เป็นสถานที่ที่คอยให้ที่พักพิง ให้ประชาชนได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อ บรรพชนทั้งหลาย เมื่อใดที่ตนได้ตั้งใจของตน ให้มีความเมตตาต่อคนรอบข้างแล้วความคิดรุนแรงในจิตใจของตนเองย่อมไม่มี ดังนั้นความมีเมตตาอันเป็นผลมาจากกิจกรรมการอุทิศส่วนบุญจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยเหตุที่ว่า ปัญหาของสังคมในที่นี้ เกิดจากการใช้ความรุนแรงของบุคคล ส่งผลกระทบทางด้านลบแก่สังคม ซึ่งถ้าหากว่ามีปรากฏการณ์ ของการขัดแย้งที่รุนแรง จนมีผลกระทบต่อบรรบบโครงสร้างของสังคมส่วนอื่น ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคม โดยปกติแล้วต้นตอของปัญหาเหล่านี้ มักเกิดจากระดับปัจเจกบุคคลในเรื่องของอุดมการณ์ ทศนคติ ตลอดจนค่านิยมจนขยายตัวไปสู่ความรุนแรง ตั้งแต่ ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เช่นการลักขโมย ทาร้ายร่างกายจนถึงฆาตกรรม หรือแม้กระทั่งปัญหาในสังคมขนาดใหญ่ เช่น สงครามกลางเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ในมุมมองของพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการละเมิดทางศีลธรรมโดยเฉพาะศีล 5 ถ้าหากว่าสังคมใด มีความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมเป็นอย่างมากแล้ว

สรุปได้ว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนโดยเฉพาะในจังหวัดหนองคาย กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสละทั้งแรงกายและเสียสละแรงใจ ที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเรียกว่า บุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จึงประกอบไปด้วยสารและประโยชน์ ที่พึงจะได้รับอยู่หลายประการด้วยกันคือ

- 1) เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มี ความกตัญญูตเวทีต่อบรรพชนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว
- 2) นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์เหล่าเปรตชนผู้ล่วงลับไปแล้วยังนับว่าเป็นการสงเคราะห์ปัจจัย 4 แก่พระภิกษุและสามเณร
- 3) เป็นการแสดงถึงความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้องให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

- 4) ส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจสุขใจของผู้ที่ได้กระทำ
- 5) เป็นการปลูกฝังบรรดาลูกหลานให้รู้จักการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ ว่าคิดปรารภสิ่งใด และได้ซึมซับเอาคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการได้ร่วมสืบทอดรักษาระเบียบประเพณีปฏิบัติ
- 6) เป็นการปฏิบัติตนตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนที่ดี ตลอดถึงได้สืบทอดแนวทางการปฏิบัติตนของบรรพบุรุษที่ท่านวางแนวทางไว้ให้
- 7) ได้รับการยอมรับจากบุคคลในสังคมโดยเฉพาะการให้แม่บารมีเพื่อความเป็นกุศล การประกาศโทษตนที่ยังมีข้อบกพร่องที่จำเป็นต้องแก้ไข เป็นการขอความเมตตา การยกโทษ การอโหสิกรรมและการให้อภัย

จากการศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคมอีสาน พบว่า ชุมชนชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดหนองคาย ได้มีการทำบุญข้าวประดับดินเป็นการรักษานุรักษ์และการประสานสิ่งที่เป็นที่สิ่งที่ดีควรรักษาเอาไว้ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ซึ่งมีหลายเรื่องที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การอยู่ร่วมกันของชุมชนและมีโอกาสได้ทักทายปราศรัยกัน เพราะวัดเป็นที่รวมจิตใจด้วย

จากการศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย พบว่า จังหวัดหนองคาย ได้จัดเตรียมหุงอาหารที่เตรียมเอาไว้ใส่ในใบตอง แล้วเอาอาหารไปวางไว้ตามต้นโพ ต้นไม้ในวัด หรือตามเจดีย์ในเวลาเช้ามืดในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 9 เป็นการสืบทอดการรักษาประเพณีที่ดีที่ได้ปฏิบัติมาจากรบรรพบุรุษสืบต่อกัน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการสวดให้พร

จากการศึกษา อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย พบว่า การทำบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย โดยการอาศัยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นมีความสำคัญต่อคนในสังคมไทยเป็นอย่างมากด้วยว่าเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณีไทย อีกทั้งการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นยังส่งผล ให้คนไทยมีนิสัยฝักใฝ่ในการทำบุญมีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดถึงมีพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องร่วมตั้งแต่เกิดจนถึงตาย แม้กระทั่งจะเสียชีวิตไปแล้วก็ยังมีพิธีกรรมบุญไปให้ เป็นต้น

5.3 ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “บุญข้าวประดับดิน: ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย ” ผลการศึกษาพบว่า มีอิทธิพลต่อชาวจังหวัดหนองคาย เพราะมีความสำคัญต่อชุมชนหรือประชาชนในจังหวัดหนองคาย พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำ เพราะถือว่าพระพุทธศาสนาและสังคมไทยมาอย่างยาวนาน จึงพบประเด็นที่จะได้เสนอแนะเป็นนโยบายดังนี้

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรนำผลการศึกษาวิจัยไปเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายในการปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ โดยการออกแบบโครงการ หรือกิจกรรม ตลอดจนการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำรงรักษาประเพณีดังกล่าวให้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความสามัคคีในชุมชนและในเครือญาติต่างๆ

2) สถาบันการศึกษาควรทำการศึกษาวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าว ตลอดจนควรปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนเห็นความสำคัญของประเพณีดังกล่าว

3) สถาบันสงฆ์ควรทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนกับการอนุรักษ์และสืบทอด ประเพณีของชาวหนองคาย ที่นับจะมีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไป

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยฉบับนี้ มีข้อที่ควรจะนำไปศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

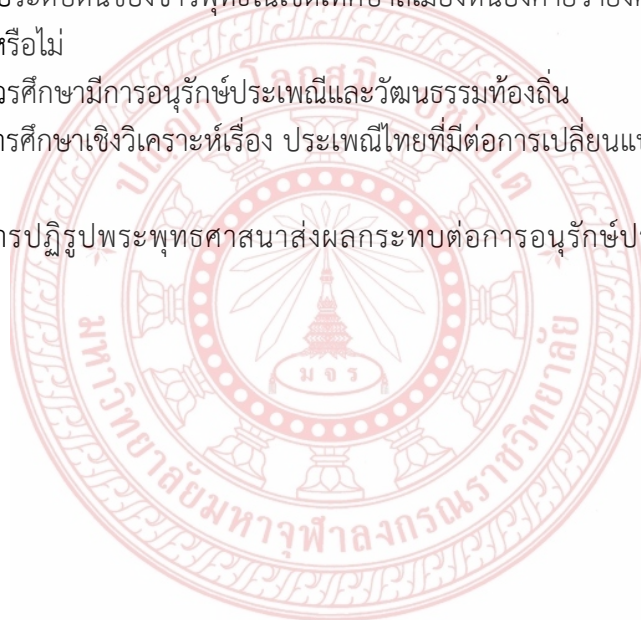
1. ควรจะศึกษาจิตรกรรมฝาผนังตามวัดที่ได้ถ่ายทอดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่เป็น คติธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะ เป็นสื่อสอนธรรมกับประเพณีในลักษณะเดียวกันนี้ของภาคต่างๆ ของประเทศไทย

2. ควรมีการศึกษานิยมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวเมืองหนองคายเกี่ยวกับค่านิยมในไทย ในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายว่ายังคงมีความสำคัญต่อการ สร้างสังคมเข้มแข็งหรือไม่

3. ควรศึกษามีการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น

4. การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ประเพณีไทยที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของ ต่างประเทศ

5. การปฏิรูปพระพุทธศาสนาส่งผลกระทบต่อ การอนุรักษ์ประเพณีชาวอีสานไทย อย่างไร

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาฉบับภาษาไทย.พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ :

กรมการศาสนา. ศาสนพิธี เล่ม 1, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, ไม่ระบุปีที่พิมพ์
กรมศิลปากร. มลिनทปัญหา ฉบับพิสดารของหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, 2511.

_____. ปฐมสมโพธิกถา, พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, หน้า 56-57.

ขุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). “คู่มือศึกษาพระอภิธรรมทางอากาศ ปรีเฉพที่ 5, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2537.

คณะกรรมการเฉพาะกิจยกร่างแบบอย่างการปฏิบัติทางวัฒนธรรมของคนไทย. (กรุงเทพฯ: นานมีบุค, 2529.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒนและคณะ. หลักการดำรงชีวิตในสังคม, พิมพ์ครั้งที่2, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533.

ทองคำ อ่อนมะสีสอหน้า วัดจะนาอนุกรมพาสาลาว. เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์เวียงจันทน์, 2535.

อ้างใน สมใจ ศรีหล้า. “กลุ่มชาติพันธุ์ข้า-บรู : การสร้างและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์”. วารสาร สังคมลุ่มน้ำโขง. ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม, 2550.

ธนากรกรุงเทพ จำกัด. ศาสนพิธีสำหรับชาวบ้าน, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จันทว่า, 2515.

ธวัช ปุณโณทก. “ความเชื่อพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

บรรณาธิการ. พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537.

ปรีชา พิณทอง. ประเพณีโบราณไทยอีสาน, พิมพ์ครั้งที่7 อุบลราชธานี, โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, 2534.

ปิ่น มุกกันต์. มงคลชีวิต ภาค 2, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงษ์เทศ. พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2538.

พ.ต.ประมวล สุวรรณศรี. เบญจรัตน์ อติชาตินานนท์ และภัทรกานต์ เผ่าบุญเกิด, **สี่ศาสตร์**,
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทสากลการศึกษา จำกัด, 2530.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณโณ). กฎแห่งกรรม, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย,
2540,

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546,

_____ **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

_____ **ชีวิตหนึ่งเท่านั้นสร้างความดีได้นั่น**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด,
: 2540.

_____ **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: มุลินธิพุทธธรรม, 2537, หน้า 21.

_____ **พัฒนาดน**, พิมพ์ครั้งที่ 12, กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2544, หน้า 9.

_____ **ถ้าอยากพ้นวิภวต้องเลิกติดไสยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ 3 , กรุงเทพมหานคร :
บริษัท ธรรมสาร จำกัด, 2540, หน้า 13.

พระพรหมมุนี (พิมพ์ ธรรมธโร). สากลศาสนา, กรุงเทพฯ: สภาการศึกษามามกุฏราชวิทยาลัย,
2505, หน้า 163.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับขยายความ**, กรุงเทพฯ : บริษัทสหธรรมิก จำกัด,
2549, หน้า 767.

_____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2546.

_____ **หลักแม่บทของการพัฒนาดน**, พิมพ์ครั้งที่ 15, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547,
: หน้า 10-15.

พระพุทโธชาจารย์. **ขุททกนิกาย ชาตกฏฐกถา จตุตถภาค ตัก-ปญจก-นิปาตวณณนา**.

เล่ม 10. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____ **ธมมปฏฐกถา ปจโม ภาค**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, 2527

_____ **ธมมปฏฐกถา สดตโม ภาค**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, 2535

_____ **ธมมปฏฐกถา อฏฐโม ภาค**, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, 2537.

พุทธทาสภิกขุ. **ท่านพุทธทาสกับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2545.

_____ **กัตถุญญกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**, กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536.

_____ **ทานศีลภาวนา**, กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, ม.ป.ป.

พระบุตดา ถาวโร. **ชีวิตการงานหลักธรรม**, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2537

..... ชีวิตหนึ่งเท่านั้น สร้างความดีได้อันันต์, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, 2540.

พระมหาสุวิทย์ วิชเชสโก. **ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต**, กรุงเทพฯ : บริษัท ฟองทอง เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, 2541.

พระราชสุธี (โสภณ โสภณจิตโต) อุทยานบุญ, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์กุฎมอรัณง, 2548.

สุเมธโรภิกขุ, มงคลธรรมนำชีวิต, แสงเดือนอีสาน, ปีที่3 ฉบับที่ 11 ธันวาคม 2547.

พระราชเวที (สมพงษ์ พรหมวิโส ป.ธ.9). **สัททวิเสสวิคหะ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประดิษฐ์พัทธ์, 2536.

พระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 เล่มที่ 1** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติก, 2535.

..... **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 3 หลักสูตรจุฬารัตนิก โท, อภิธรรม โชติกะวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.**

..... มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5, กรุงเทพฯ: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, 2517.

พระสิริมงคลจารย์. **มงคลตถปิณี (ปฐโม ภาค).** เล่ม 2. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

..... **มังคลัตถปิณีแปล เล่มที่3**, พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. “คติความเชื่อชาวอีสาน” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

พระอุดรคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรม บาลี - ไทย, กรุงเทพฯ: บริษัท ประยูรพรินต์ติ้ง จำกัด, 2538.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม 1-2**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2529.

..... “ความเชื่อของคนไทย” ใน **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554** เฉลิมพระเกียรติ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554, กรุงเทพมหานคร:บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน) ,2556.

..... พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ.2542, กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น, : 2546.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **มหาเวสสันดรชาดก (ฉบับเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์)**, กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอไตร, 2533,

_____. มหาเวสสันดรชาดก (ฉบับเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์), กรุงเทพฯ: มูลนิธิหอไตร, 2533.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2529,

สภาวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น หน้า ของดีอีสาน, ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, 2540.

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 4, อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน , 2539

สิริวัฒน์ คำวันสา. “ฮิตสิบสองคองสิบสี่,” ใน อีสานคดี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.

สัทธา อริยธัมม. “บุญสารท แชนโดนตา”. ใน **ชีวิตไทย ชุมบูชาพญาแลหน้า** สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

สาร สารทัศนายนันท์. “บุญข้าวสาก”. ใน **ชีวิตไทย ชุมบูชาพญาแลหน้า** สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.

สำนักราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542, กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546,

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปิธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2532.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, กรุงเทพมหานคร : หจก.อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.

สำลี รักสุทธี, ฮิตสิบสอง คองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, 2544.

อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนา, 2546.

(2) วิทยานิพนธ์ :

ณัฏฐา วาสิน, “ความหมายของการตาย: การตีความตามพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

บุญหนา จิมานันท์. “พฤติกรรมในการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2545.

พวงพิกุล มัชฌิมา. “บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสากบ้านกุดรัง ตำบลกุดรัง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2537.

พระมหาพิรเดช ฐิตเตโช(กิตติเจริญพรงาม), “การฟังสวดพระอภิธรรมในพิธีงานศพ ศึกษาเฉพาะกรณีพิธีงานศพในกรุงเทพมหานคร,” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย), 2545.

พระมหาบ ธิมธโร. “มโนทัศน์เกี่ยวกับความตายในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

พระมหาสุพจน์ คำน้อย. “การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่อง การอุทิศส่วนบุญในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชา

พุทธศาสนศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2547.
 พระมหาอุทิศ ศิริวรรณ. “เปรตในพระไตรปิฎก” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหา
 บัณฑิต**.บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. “ทศบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท”
พระราชวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย, 2525.

(2) ภาษาอังกฤษ

Chinchoe Mangala R, Anatta / Anatmata : An Analysis of Buddhist Anti –
 Substantialist Crusade, Indian Books Center, Delhi – India, 1995. p. 44.
 Khantipālo, Bhikkhu. **Buddhism Explained**. Bangkok: Thai Wattana Panich Press,
 1970.
 Lal Mani Joshi, Prof. Dr. **Brahmanism Buddhism and Hinduism**. Kandy :
 Buddhist
 Publication Society, 1970.
 Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). A Constitution for Living. Bangkok;
 Religious Affairs Press, 2544,
 Woodward F.L. **The Book of The Kindred Sayings**, (Sanyutta – Nikaya) or
 Grouped Suttas
 Past IV, The Pali Text Society of Oxford, 1996. .

ผนวก ก. บทความการวิจัย

“บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย

The Bunkhaow Pradabdin Ceremony: Development and influence for Nongkhai People

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ และคณะ

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยเรื่อง บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย มีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ 1) เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม 2) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย 3) เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย วิธีดำเนินการวิจัยการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์ และสนทนากับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ และการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบสังเกตการณ์มีส่วนร่วม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการองค์กรทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ประกอบด้วย ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และรองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระสังฆาธิการ จำนวน 30 รูป/คน วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า การทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม โดยเฉพาะชาวอีสานในจังหวัดหนองคาย นิยมการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้ตาย ตามแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยจะเห็นได้ว่าพัฒนาการของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคายอาศัยความเรียบง่ายดำเนินตามแนวปฏิบัติที่เป็นประเพณีสำคัญของชาวจังหวัดหนองคาย พัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย ก็ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่และถือเป็นแนวปฏิบัติ ส่วนอิทธิพลอิทธิพลของการทำบุญข้าวประดับดินมีความสำคัญต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวหนองคาย โดยมีความเชื่อที่สอดคล้องกับชาวพุทธที่มักทำบุญอุทิศไปให้ผู้ที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา การทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย เป็นการประสานร่วมมือกันเพื่อทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งทำให้คนในสังคมมีน้ำใจมีความเอื้อเฟื้อ คือ สังคมที่มีเมตตาพึ่งพาอาศัยกันได้ และทำให้คนในสังคมมีความสุขและสมัครสมานสามัคคี

คำสำคัญ : บุญข้าวประดับดิน, อิทธิพล

Abstract

This research entitled “The Bunkhaow Pradabdin Ceremony: Development and influence for Nongkhai People” This Study had three objectives are as follows: 1) To study Bunkhaow Pradabdin merit making of the social context 2) To study the history and development of Bunkhaiparadin merit making in Nong Khai Province 3) To Study the influence of The Bunkhaow Pradabdin merit making toward the life study of people in Nong Khai people

Research methodology This research is a qualitative research. Which the researcher used to interview And chatting from key informants. The findings from the study of the results of the study Data collection tools are interview forms. And data collection By interviewing participant observation The group of key informants is related to the Buddhist organization in the Nong Khai municipality area. Nong Khai Province consists of consultants Nong Khai Province Primate of Nong Khai Province And the deputy primate of Nong Khai Province, number 20 images / person analyze and synthesize data

The researcher of study were found that Bunkhaw Pradabdin Ceremony in the contexts of Thai society: Specially E-san People in Nongkhai Province they like to Bunkhaw Pradabdin Ceremony dedicating to departs in the way of Theravada Buddhism . It can be seen that The development of - Bunkhaw Pradabdin Ceremony in Nongkhai Province It easy way in accordance with the Practical guideline as important the tradition of nongkhai Province . The development Bunkhaw Pradabdin Ceremony Province receives the Influence from Buddhist text as practice. While the influence of Bunkhaw Pradabdin Ceremony of important towards The life style of nongkhai People . By having the believes agree able to the Buddhist who like to Bunkhaw Pradabdin Ceremony in directing to the departs by Bunkhaw Pradabdin Ceremony such as giving , preserving the preserve and meditation development. Bunkhaw Pradabdin Ceremony of Buddhist in nongkhai Province collabrction. Activity of Buddhsit and people in society have generous, g the society have compassion and dependence and people in society happy and solidarity.

Keywords : Bunkhaow Pradabdin, influence.

บทนำ

จังหวัดหนองคาย ประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา และมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อของชาวอีสานและความเชื่อท้องถิ่น นอกจากนั้นชาวหนองคายยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญข้าวประดับดิน หรือ บุญแจกข้าว” มีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบ

พิธีกรรมเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตไปแล้ว ญาติธรรม ธรรมคือการสงเคราะห์ญาติ¹ บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนช่วยทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคติธรรมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตน นอกจากนั้นก็ยังมีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ก็ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยเชื่อว่าเมื่อดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้นแล้วผลการศึกษาที่ค้นพบจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อไป

จังหวัดหนองคาย² ดังมีคำขวัญว่า มหาประตูลี้ไอโด้จิ้น ถิ่นวีรกรรมปราบฮ่อ หลวงพ่อพระใส บั้งไฟพระยานาคราช สะพาน 2 ชาติไทย ลาว ผังโขงยาวที่สุดในสยาม วัฒนธรรมอันล้ำค่า ธาณิพระอรหันต์ คือบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง มีความสมบูรณ์ ทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งด้านทรัพยากรทางน้ำและทางบก มีเขตที่ราบกว้างใหญ่สามารถทำการเพาะปลูกได้ดี มีต้นน้ำลำธารหลายสายและไหลลงเป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขง เช่น แม่น้ำเหือง แม่น้ำโง้ง น้ำสวย ห้วยหลวง เป็นต้น มีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานมนุษย์มาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนการพัฒนาการของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครองของอาณาจักรในแต่ละยุคแต่ละสมัย สามารถเรียงตามลำดับดังนี้ คติแนวคิดเกี่ยวกับประเพณีของไทยเป็นเครื่องแสดงวิถีชีวิตของคนไทยที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีตและถือว่าเป็นมรดกที่บรรพบุรุษที่มองเห็นประโยชน์ที่เกิดจากพิธีกรรมที่มีต่อส่วนรวม จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ประเพณีของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา และลัทธิของพรหมณ์ คติแนวความเชื่อและค่านิยมตามที่พระยาอนุมานราชธนได้แบ่งประเพณีออกเป็น 2 ประเภทคือ³ ประเพณีส่วนบุคคลเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และประเพณีส่วนรวมเป็นประเพณีของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อเกิดความปองดอง เกิดความสามัคคี เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียว

จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นคนที่ยึดถือพระพุทธศาสนาและมีวิถีชีวิตและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญอุทิศส่วนทำบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่า บุญแจกข้าว ที่มุ่งเป็นการทำบุญเพื่อญาติที่ตายจากไป เพื่อประกอบพิธีกรรมคือ การทำบุญข้าวประดับดินเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณของญาติที่ได้ตายไปแล้ว เป็นการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษในประเพณีทำบุญข้าวประดับดินของภาคอีสาน จะมีการนำเครื่องสังเวยจำพวกอาหารหวานคาว หรือหมากพลู บุหรี่ ที่จัดใส่กระถางหรือภาชนะอื่น ๆ วางไว้ตามพื้นดิน หรือโคนต้นไม้ เมื่อนำข้าวประดับดินไปวางไว้ตามที่ต่าง ๆ แล้ว ก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล นำข้าวปลาอาหารถวายพระสงฆ์ แ่ส่วนกุศลแก่ผู้ตายและผีไม่มีญาติ หรือผู้ที่จากไป หมายถึงผู้จากโลกนี้ คือ

¹ ชู.เปต.(ไทย) เล่ม 26/25/172.

² กรมศิลปากร, วัฒนธรรมพัฒนาการของประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภาลาดพร้าว, 2543), หน้า 21.

³ พระยาอนุมานราชธน, ประเพณีต่าง ๆ ของไทย, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), 59.

ผู้ตายไปแล้ว ผู้ล่วงลับไปแล้ว เป็นความหมายทั่วไป พวกที่ตายไปเกิดเป็นเทวดา ก็เรียกว่าเปตะหรือเปรตในความหมายนี้ก็มี เช่น พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายไปแล้ว เรียกว่า เปตพลี⁴

ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พระสูตรต้นตปิฎกในติโรกฐนเปตวัตถุ เรื่องเปรตอยู่นอกฝาเรือน เป็นเรื่องของเปรตที่เคยเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ ที่พากันมาอาศัยตามฝาเรือนเพื่อรับส่วนกุศลจากพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อไม่ได้รับ จึงสำแดงอาการหลอกให้กลัว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเล่าเรื่องเปรตเหล่านั้น ให้พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบแล้วแนะนำให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้⁵ โดยมีจุดประสงค์เพื่อ แสดงออกถึงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษหรือ สำนึกในคุณค่าของดินและข้าว พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ชนเหล่าใดมีใจเลื่อมใสให้ข้าวนั้นด้วยศรัทธา ข้าวนั้นเองย่อมค้าชูชนเหล่านั้นทั้งในโลกและโลกหน้า เพราะเหตุนั้น บุคคลพึงกำจัดความตระหนี่ครอบงำมลทินแล้วให้ทานเถิด เพราะบุญเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในโลกหน้า⁶ ว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต จึงควรอนุรักษบำรุงด้วยความเอาใจใส่ นับว่าเป็นความดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม
- 2.2 เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย
- 2.3 เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

ขอบเขตการวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้ คือ

1. **ขอบเขตด้านเนื้อ** การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (2) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูลเอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

2. **ขอบเขตด้านพื้นที่** คณะผู้วิจัย กำหนดพื้นที่ในการศึกษาในจังหวัดหนองคาย คือ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจำนวน 10 วัด) เช่น วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง วัดศรีสะเกษ วัดศรีสูงมค์ วัดศรีชมชื่น วัดโพธิ์ศรี วัดป่ามหาวัน วัดหอก่อง วัดพระธาตุราชภูรบำรุง วัดบ่อหิน วัดนาฬิกาवास

3. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย
2. กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่ พระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ไวยาวัจกรณ โดยวิธีการเจาะจงจำนวน 30 รูป/คน

วิธีดำเนินการวิจัย

⁴ บทนำ เล่ม 26/หน้า [35].

⁵ บทนำ เล่ม 26/หน้า [41].

⁶ สัง.สคา.(ไทย) 15/ 43 / 59.

ศึกษาจากเอกสารการทำบุญประเพณีทำบุญข้าวประดับดิน และศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนา พระไตรปิฎก และเอกสารการวิจัยที่เกี่ยวข้อง หนังสือที่ผู้ทรงคุณวุฒิเรียบเรียงไว้และการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้เกี่ยวข้อง

ผู้ให้ข้อมูลได้แก่ ผู้นำพระสงฆ์และผู้นำชุมชน จำนวน 30 รูป/คน
เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

1) การวิเคราะห์เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์การทำบุญประเพณีข้าวประดับดิน

2) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น ความเชื่อและรูปแบบประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน

3) การสนทนากลุ่มย่อย (Small Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้วิจัย กับทางวัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์ถึงอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชาวพุทธในจังหวัดหนองคาย

2) คณะผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง

3) ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) โดยดำเนินการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้วิจัย สำนักงานพระพุทธศาสนาและวัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับกลยุทธ์ในการวิจัยประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ คือ

1. กลยุทธ์การเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาโดยมีหน่วยงานสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

2. กลยุทธ์การสื่อสาร ในการเผยแพร่หลักการทำบุญประเพณีข้าวประดับดิน เพื่อนำไปสู่การสื่อสารสิ่งที่มีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ให้เกิดขึ้นภายใน บ้าน/ชุมชน /วัด/องค์กรภาครัฐ เพื่อพัฒนาจิตใจและเจริญปัญญา สร้างความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม นำไปสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติตนตามแนวพระพุทธศาสนาต่อไป

3. กลยุทธ์การมีส่วนร่วม วัด บ้าน ชุมชน สังคม องค์กรภาครัฐ โดยเน้นการมีส่วนร่วมในทุกระดับตั้งการวางแผน การดำเนินการ การติดตามประเมินผล เพื่อนำไปสู่การพัฒนาวัด บ้าน ชุมชน สังคม เพื่อเป็นฐานในการสร้างองค์กรทางพระพุทธศาสนา

4. กลยุทธ์การประเมินและการวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำผลการศึกษาไปสู่ส่งเสริมความเชื่อและรูปแบบการทำบุญประเพณีข้าวประดับดินตามแนวพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1) การทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม คือ สังคมของประชาชนในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นการอนุรักษ์เป็นการรักษาการสืบทอดประเพณีที่ยังคงปฏิบัติและดำเนินการอยู่

ในปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์ทั้งพระสงฆ์ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องพบว่า เป็นพิธีกรรมที่มีความสำคัญผู้ที่ เป็นลูกเป็นหลาน ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อทำพิธีกรรมต่อท่านที่วายชนม์ไป ยังคิดถึงบรรพบุรุษที่ ล่วงลับไป ด้วยการทำบุญให้ท่านเพื่อจะได้มารับส่วนบุญ และพระสงฆ์จะให้พร การกระทำที่ดี อันเป็นบุญ และเมื่อนำมาประกอบกันเข้าได้ความเข้าใจตรงกันอย่างธรรมดาว่า และเป็น การศึกษาถึงการพัฒนาของการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับผู้วายชนม์หรือเปรตชนในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาทและประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมือง หนองคาย จังหวัดหนองคาย

2) การศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคายจากการ สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงว่าการทำบุญลักษณะนี้ เป็นประเพณีที่จะต้องการทำบุญอุทิศส่วน บุญกุศลซึ่งถือปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะพระสูตรต้นตปิฎก ที่ได้กล่าวถึงผลการทำบุญให้แก่ญาติเพื่อแสดงให้เห็นว่า ความกตัญญู ต่อบรรพบุรุษเป็นเรื่องที่ดีที่ชนรุ่นหลังควรให้ความสำคัญ เพราะท่านเหล่านั้นได้ดำเนินการมาก่อน ถ้าหากว่าชนรุ่นหลังไม่สืบต่อไม่สืบทอดประเพณีเหล่านี้ก็จะค่อยหมดและหายไป เพราะเชื่อว่า ชีวิตหลังความตายต้องดิ้นรนจนวายเป็นให้รอดพ้นจากกรรมที่ได้ก่อเอาไว้ การได้รับความทรมาน เหล่านี้ต้องอาศัยญาติเพื่ออุทิศไปให้ เพื่อปลดปล่อยให้เป็นอิสระจากความทุกข์เหล่านั้น

3) อิทธิพลของบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะ จากการสัมภาษณ์ ในกิจกรรมการทำบุญข้าวประดับดินมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม ทั้งหลาย มีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

1. ด้านพฤติกรรม คือ ด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้แก่ ด้านศีล ดูว่า

กิจกรรมการกระทำหรือพฤติกรรมของเรานี้จะเป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ทำอะไร ให้เสียหายหรือเปล่า หรือเป็นไปในทางส่งเสริมเกื้อกูลช่วยเหลือกัน อย่างน้อยก็ไม่ก่อให้เกิดโทษ ไม่ทำ ให้ใครเดือดร้อน หรือทำอะไรให้เสียหาย

2. ด้านจิตใจ การทำกิจกรรมสิ่งนี้เราทำด้วยเจตนา มีแรงจูงใจ มีความหวังดี
ปรารถนาดี อยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือคิดร้าย มีจิตใจที่ขึ้นบานแจ่มใส มีความสุข

3. ด้านปัญญา คือ สิ่งที่เราทำเพื่อรู้เข้าใจสิ่งที่เรากระทำนี้ชัดเจนดี เป็นการกระทำที่ ตรงตามเหตุปัจจัย จะก่อให้เกิดผลที่เราต้องการได้ครบถ้วนกระบวนการทำไปแล้วจะเกิดผลดี

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัย บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัด หนองคายการทำบุญข้าวประดับดิน ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ภาพกิจกรรมผ่านนั่งตามวัด เช่น วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง ที่ได้ แสดงให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย เป็นแนวคิดเรื่องของการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ ล่วงลับไปแล้วที่เกิดในภพภูมิต่างๆ เช่น เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่า คนเราตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ทำกรรมดีบ้างไม่ดีบ้าง หากทำกรรมดีก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ แต่หากทำ

กรรมชั่วก็จะได้ไปเกิดในนรก การไปเกิดบนสวรรค์นั้นเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าไม่น่าเป็นห่วง แต่สำหรับผู้ที่ต้องไปเกิดในนรก เปเรตสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉานนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่น่าห่วง ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธทำบุญอุทิศไปให้ผู้ล่วงจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยการทำบุญให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ต่อมาแนวคิดนี้ได้แพร่หลายไปยังดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปถึง และได้มีชื่อเรียกต่างกันว่าพิธีสารท บ้าง พิธีทำบุญให้ผู้ตายบ้าง เฉพาะในประเทศไทยผู้คนในแต่ละภาคก็จะมีเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายนี้แตกต่างกัน และกล่าวเฉพาะประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย นั้น จะพบว่าชาวหนองคายมีความเชื่อตามประเพณีว่าเมื่อญาติของตนได้ล่วงจากโลกนี้ไปแล้วบางคนอาจจะไปเกิดในนรกหรือเป็นเปรตได้รับความทุกข์ทรมานมาก และในรอบหนึ่งปีพญายมราชจะปล่อยมารับทานกับญาติเพียงครั้งเดียวคือในเดือน 9 ดังนั้น จึงต้องมาทำบุญเนื่องในกษประเพณีบุญเดือนเก้าหรือบุญข้าวประดับดิน โดยได้ทำตามขั้นตอนที่ได้ปฏิบัติกันมาแต่เดิม

ด้านหลักธรรมและคตินิยมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม พบว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย มีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

1. ด้านพฤติกรรม คือ ด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้แก่ ด้านศีล ดูว่ากิจกรรมการกระทำหรือพฤติกรรมของเรานี้จะเป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ทำอะไรให้เสียหายหรือเปล่า หรือเป็นไปในทางส่งเสริมเกื้อกูลช่วยเหลือกัน อย่างน้อยก็ไม่ก่อให้เกิดโทษ ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน หรือทำอะไรให้เสียหาย
2. ด้านจิตใจ การทำกิจกรรมสิ่งนี้เราทำด้วยเจตนาอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร มีแรงจูงใจอะไร มีความหวังดีปรารถนาดี อยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือคิดร้าย มีจิตใจที่ซื่อสัตย์สุจริตหรือขุ่นมัว มีความสุขหรือความทุกข์
3. ด้านปัญญา คือ สิ่งที่เราทำเพื่อรู้เข้าใจสิ่งที่เรากระทำนั้นชัดเจนดีหรือไม่ เป็นการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัย จะก่อให้เกิดผลที่เราต้องการได้ครบถ้วนกระบวนการหรือไม่ ทำไปแล้วจะเกิดผลดี ผลเสียอะไรบ้าง

ด้านคุณค่าของประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย พบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นการรวมตัวกัน เพื่อความสมัครสนามสามัคคีกัน โดยการอาศัยการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองค้ประกอบที่สำคัญคือความเชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาด้านสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังฆะหรือหมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือกลุ่มคนในขั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมโยงให้คนอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พร้อมเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิด

ประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น เป็นการปฏิบัติตนตามประเพณี หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งแสดงถึงความราบเรียบความเรียบง่ายและสันติสุข โดยประเพณีปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการให้ทาน การเสียสละ การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมให้เกิดมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ความมีระเบียบ ความมีนิสัยโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปัน มีความเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมาก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูดาย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ยังสามารถช่วยแก้ไขปัญหาความรุนแรงของชุมชน การได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน การถ้อยทีถ้อยอาศัยกันได้ และวัดก็เป็นสถานที่ที่คอยให้ที่พักพิง ให้ประชาชนได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อ บรรพชนทั้งหลาย เมื่อใดที่ตนได้ตั้งใจของตน ให้มีความเมตตาต่อคนรอบข้างแล้วความคิดรุนแรงในจิตใจของตนเองย่อมไม่มี ดังนั้นความมีเมตตาอันเป็นผลมาจากกิจกรรมการอุทิศส่วนบุญจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยเหตุที่ว่า ปัญหาของสังคมในที่นี่ เกิดจากการใช้ความรุนแรงของบุคคล ส่งผลกระทบทางด้านลบแก่สังคม ซึ่งถ้าหากว่ามีปรากฏการณ์ ของการขัดแย้งที่รุนแรง จนมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของสังคมส่วนอื่น ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคม โดยปกติแล้วต้นตอของปัญหาเหล่านี้ มักเกิดจากระดับปัจเจกบุคคลในเรื่องของอุดมการณ์ ทศนคติ ตลอดจนค่านิยมจนขยายตัวไปสู่ความรุนแรง ตั้งแต่ ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เช่นการลักขโมย ทาร้ายร่างกายจนถึงฆาตกรรม หรือแม้กระทั่งปัญหาในสังคมขนาดใหญ่ เช่น สงครามกลางเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ในมุมมองของพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการละเมิดทางศีลธรรมโดยเฉพาะศีล 5 ถ้าหากว่าสังคมใด มีความสัมพันธ์ทางศีลธรรมเป็นอย่างมากแล้ว

สรุปได้ว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนโดยเฉพาะในจังหวัดหนองคาย กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสละทั้งร่างกายและเสียสละแรงใจ ที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเรียกว่า บุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จึงประกอบไปด้วยสาระและประโยชน์ ที่พึงจะได้รับอยู่หลายประการด้วยกันคือ

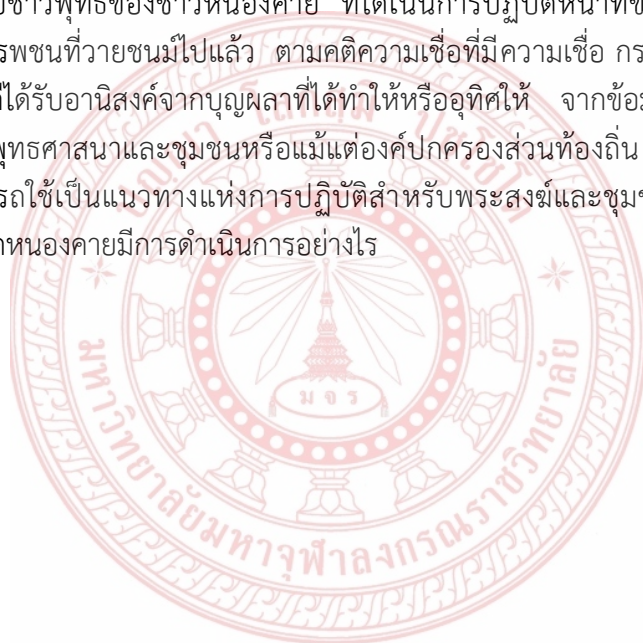
- 1) เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีความกตัญญูต่เวทีต่อบรรพชนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว
- 2) นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์เหล่าเปรตชนผู้ล่วงลับไปแล้วยังนับว่าเป็นการสงเคราะห์ปัจจัย 4 แก่พระภิกษุและสามเณร
- 3) เป็นการแสดงถึงความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้องให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- 4) ส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจสุขใจของผู้ที่ได้กระทำ
- 5) เป็นการปลูกฝังบรรดาลูกหลานให้รู้จักการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ ว่าคิดปรารณาสิ่งใด และได้ซึมซับเอาคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการได้ร่วมสืบทอดรักษาระเบียบประเพณีปฏิบัติ
- 6) เป็นการปฏิบัติตนตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนที่ดี ตลอดจนได้สืบทอดแนวทางการปฏิบัติตนของบรรพบุรุษที่ทำนวางแนวทางไว้ให้

7) ได้รับการยอมรับจากบุคคลในสังคมโดยเฉพาะการให้แผ่บารมีเพื่อความเป็นกุศล การประกาศโทษตนที่ยังมีข้อบกพร่องที่จำเป็นต้องแก้ไข เป็นการขอความเมตตา การยกโทษ การอโหสิกรรมและการให้อภัย

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีการเก็บตัวอย่างจากการสัมภาษณ์บุคลากรทางองค์กรพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง เพราะถือว่าการศึกษาบุญข้าวประดับดินเป็นการสืบสานการอนุรักษ์ประเพณี เป็นการรักษานวทางรักษารูปแบบ ในวิถีการดำเนินชีวิตเป็นการเสียสละ การให้ทาน การรักษาศีล และการปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นการแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณต่อบุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการรักษาความดีที่จะต้องสืบทอดและอนุรักษ์และดำเนินต่อไป

ผลจากการวิจัยที่ได้จากประเพณีการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการสืบสานงานด้านพระพุทธศาสนากับชาวพุทธของชาวนนทบุรี ที่ได้เน้นการปฏิบัติหน้าที่ของความเป็นผู้มีเมตตา กตัญญูรู้คุณของบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว ตามคติความเชื่อที่มีความเชื่อ กรรมและการเกิดใหม่จะส่งผลให้ผู้ทำความดีได้รับอานิสงค์จากบุญผลาที่ได้ทำให้หรืออุทิศให้ จากข้อมูลดังกล่าวนี้ มีส่วนทำให้องค์กรทางพระพุทธศาสนาและชุมชนหรือแม้แต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ศาสนา และผลงานวิจัยนี้สามารถใช้เป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์และชุมชนว่า การทำบุญข้าวประดับดินในจังหวัดนนทบุรีมีการดำเนินการอย่างไร

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2539.
- กรมศิลปากร, วัฒนธรรมพัฒนาการของประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดหนองคาย,
กรุงเทพมหานคร:คุรุสภาลาดพร้าว,2543.
- พระยาอนุมานราชธน, **ประเพณีต่าง ๆ ของไทย**, กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515..
- พระยาอนุมานราชธน. **การศึกษาประเพณี**,กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองธรรม,2505
- อุดม บัวศรี, **วัฒนธรรมอีสาน**, ภาควิชามนุษยศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น,2528.
- สีลา วีระวงศ์,อีตีสบสอง .อุบลราชธานี, ศูนย์ศึกษาวัฒนธรรมวิทยาลัยครูอุบลราชธานี.2529.
- มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย เล่ม 1-2**, เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์, 2529.
- สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532.
- ปรีชา พิณทอง.ประเพณีโบราณไทยอีสาน, อุบลราชธานี,โรงพิมพ์ศิริธรรม,2534.

ผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ มีดังนี้

1. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา
 - สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ทั้งในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับพระสงฆ์และองค์กรต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการสร้างจิตสำนึกของพลเมืองตามแนวพระพุทธศาสนา
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้วัดและบ้านที่เกี่ยวข้องกับสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้วัดและชุมชน
2. กิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน
 - สามารถพัฒนากิจกรรมของวัดและชุมชนได้เป็นอย่างดีโดยอาศัยประเพณีแห่งบุญเป็นแนวทาง
 - สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับการทำบุญเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคี
3. กิจกรรมด้านวิชาการ
 - สัมมนาวิชาการที่จังหวัดหนองคาย
 - เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมชาวหนองคาย
 - ประกอบการเรียนการสอนรายวิชา “เทศกาลและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา” แก่นิสิตระดับปริญญา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - พัฒนาทักษะการวิจัยแก่นิสิตในระดับปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. กิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ วารสารของมหาวิทยาลัยที่อยู่ใน ฐานข้อมูลของสกอ

ผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
1. ประชุมเตรียมความพร้อมของ คณบดี คณาจารย์ ศึกษาวัดส่งเสริม การทำบุญในจังหวัดหนองคาย	ทราบถึงข้อมูล วัด ส่งเสริมการทำบุญข้าว ประดับดินในเขต เทศบาลเมืองหนองคาย	ข้อที่ 1	ทราบสภาพปัจจุบัน และปัญหาการ ดำเนินงาน
2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเอกสาร ต่างๆ ของจากคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา สังเกตอย่างมี ส่วนร่วม เข้าร่วมกิจกรรมของวัด สัมภาษณ์พระสงฆ์และชาวบ้าน ในชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ทราบถึงข้อมูล ประวัติ พัฒนาการของการ ทำบุญข้าวประดับดิน ของชุมชนในเขต เทศบาลเมืองหนองคาย	ข้อที่ 1-2	ทราบประวัติ พัฒนาการของการ ทำบุญข้าวประดับดิน ที่มีอิทธิพลต่อชุมชน ในจังหวัดหนองคาย ในเขตเทศบาลเมือง หนองคาย
3. สร้างเครื่องมือในการเก็บ รวบรวมข้อมูลการวิจัยจาก พระสงฆ์ เจ้าอาวาสและผู้ที่มี ส่วนเกี่ยวข้อง	ทราบถึงข้อมูลการ ทำบุญของชุมชนในเขต เทศบาลเมืองหนองคาย	ข้อที่ 2	ทราบข้อมูลเกี่ยวกับ เกี่ยวกับบทบาทของ พระสงฆ์ กับชาวบ้าน ที่ได้ทำบุญข้าว ประดับดิน ของวัดใน เขตเทศบาลเมือง หนองคาย
4. การเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์ และชุมชนที่เกี่ยวข้องพร้อมทั้งจัด เวทีเสวนารับฟังความคิดเห็นจาก วัด ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง	ได้ทราบสภาพปัญหา การเปลี่ยนแปลงทาง สังคมและเทคโนโลยีที่ส่ง กระทบต่อพิธีกรรมต่าง ๆ	ข้อที่ 2-3	ชุมชนได้ดำเนินการ แต่ก็เปลี่ยนแปลงไป ตามกระแสทางสังคม
5. พัฒนาผลงานวิจัยทั้งในเชิง ปริมาณและคุณภาพ	การพัฒนาผลงานวิจัยทั้ง ในเชิงปริมาณและ คุณภาพ	ข้อที่ 1-2-3	การพัฒนาผลงานวิจัย ทั้งในเชิงปริมาณและ คุณภาพสมบูรณ์
6. จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และบทความงานวิจัยเพื่อเสนอ ผลงานวิจัยแก่สาธารณะ	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้ง การนำผลวิจัยไปใช้ ประโยชน์	ข้อที่ 1-2-3	รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้ง การนำผลวิจัยไปใช้ ประโยชน์

พัฒน ก
ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

“บุญข้าวประดับดิน: ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย
The Bunhkaor Pradubdin Ceremony : Development and influence
for Nongkhai Peoples.

แบบสัมภาษณ์

เป็นวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกตอนที่ ๑ ข้อมูลส่วนตัวของผู้สัมภาษณ์แบบเชิงลึกพระ
สังฆาธิการ และไวยาวัจกรรณ์ ในเขตพื้นที่ชุมชนเขตเทศบาล จังหวัดหนองคาย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ/นามสกุล.....
๒. ปัจจุบันท่านอายุ.....พรรษา/ปี
๓. ระดับการศึกษา.....
๔. ตำแหน่งปัจจุบัน.....
๕. อาชีพ.....
๖. ภูมิลำเนาเดิม.....
๗. ระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่หรือชุมชนแห่งนี้.....

ตอนที่ ๒ ประเด็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคมหนองคายเป็นอย่างไร

๒.๑. อยากทราบประวัติของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคายมีความเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านมีความเชื่ออย่างไรเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัด
หนองคาย

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็น
อย่างไร

.....

.....

.....

.....
 ๒.๔ ท่านคิดว่าการทำบุญข้าวประดับดินหรือประเพณีพิธีกรรมบุญเดือนเก้า ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนอย่างไร

.....
 ๒.๕ ท่านคิดว่าการทำบุญข้าวประดับดินหรือประเพณีบุญเดือนเก้า ได้มีอิทธิพลต่อครอบครัวและสังคมอย่างไร

.....
 ๒.๖ ท่านคิดว่าอะไรคือประโยชน์ที่ได้จากการทำบุญข้าวประดับดิน

.....
 ๒.๗ ท่านคิดว่าการทำบุญข้าวประดับดินส่งผลต่อคนรุ่นใหม่อย่างไร

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ และคณะ
 ผู้สัมภาษณ์/ผู้วิจัย

สถานที่สัมภาษณ์.....

วัน/เดือน/ปี/ที่สัมภาษณ์.....

เวลาที่สัมภาษณ์.....

ผนวก จ

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

ภาพที่ ๑) เก็บข้อมูลงานวิจัยการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ภาพที่ ๒) เก็บข้อมูลงานวิจัยการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ภาพที่ ๔) เก็บข้อมูลงานวิจัยการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ภาพที่ ๕) เก็บข้อมูลงานวิจัยการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

ภาพที่ ๖

ย

ภาพที่ ๗) เก็บข้อมูลงานวิจัยการทำบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่ RS610760140

ชื่อโครง “บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย

หัวหน้าโครงการ ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ และคณะ

ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตหนองคายโทรศัพท์ 042-495 333 E:mail : Dr-jes@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

การวิจัยเรื่อง “บุญข้าวประดับดิน:ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย ” จังหวัดหนองคายถือว่าเป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีประการส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตามคติวัฒนธรรมความเชื่อของพระพุทธศาสนาและความเชื่อท้องถิ่นคือมีการทำบุญตามหลักจารีตได้แก่ ฮีต 12 นอกจากนี้ชาวหนองคายยังได้มีการปฏิบัติตามประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ การเกิด การตาย และการอุทิศบุญให้กับญาติที่จากโลกนี้ไปตามปกติของความเชื่อของชาวพุทธในภาคอีสาน โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลนั้นชาวหนองคายเรียกว่าเป็น “บุญแจกข้าว” ที่มุ่งที่จะเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปโดยมุ่งหวังว่าเขาเหล่านั้นจะสามารถได้รับส่วนบุญส่วนกุศลจากการได้ประกอบพิธีกรรมในประเพณีดังกล่าวตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งจากการศึกษาประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติที่จากไปของชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะที่เขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นจะพบว่าในกระบวนการของการประกอบพิธีกรรมนับจากเมื่อมีญาติหรือสมาชิกในครอบครัวมรณภาพไปแล้ว บรรดาญาติที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะพากันชวนช่วยทำบุญอุทิศไปให้จนสิ้นสุดกระบวนการนั้นจะมีคติธรรมหรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแทรกอยู่หลายประการ เช่น หลักความกตัญญูเนื่องจากการประกอบพิธีกรรมในประเพณีนี้โดยมากจะมีความกตัญญูเป็นที่ตั้งคือมีความสำนึกในบุญคุณที่ผู้ตายได้มีแต่ตน นอกจากนี้ก็มีหลักธรรมอีกหลายประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับการดำเนินชีวิต แต่ก็ปรากฏว่าในเนื้อหาของประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้นก็ไม่มีใครทราบถึงรายละเอียดของหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่นั้นเลย ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่ได้มาอยู่อาศัยในพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นเวลาหลายปีได้สังเกตและศึกษาข้อมูลดังกล่าวอยู่จึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาค้นคว้าในเรื่องดังกล่าว โดยผู้วิจัยเชื่อว่าเมื่อดำเนินการวิจัยจนเสร็จสิ้นแล้วผลการศึกษาที่ค้นพบจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดต่อการศึกษาค้นคว้าในอันดับต่อไปได้

วัตถุประสงค์โครงการ

1. เพื่อศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคม
2. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาของบุญข้าวประดับดินในจังหวัดหนองคาย
3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของบุญข้าวประดับดินที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย

ผลการวิจัย

1) ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับ บุญข้าวประดับดิน: ประวัติพัฒนาการและอิทธิพลที่มีต่อชาวจังหวัดหนองคาย ในการดำเนินการวิจัยเป็นการรวบรวมข้อมูล ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 2 ด้านคือ (1) ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้จะทำการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเท่านั้น (2) ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล เอกสารจะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลภาคสนามจะศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้รู้และประชาชนในพื้นที่เป็นหลัก

ขอบเขตด้านพื้นที่ คณะผู้วิจัย กำหนดพื้นที่ในการศึกษาในจังหวัดหนองคาย คือ วัดในเขตเทศบาลเมืองหนองคายจำนวน 10 วัด) เช่น วัดโพธิ์ชัยพระอารามหลวง วัดศรีสะเกษ วัดศรีสมวงศ์ วัดศรีชมชื่น วัดโพธิ์ศรี วัดป่ามหาวัน วัดหอก่อง วัดพระธาตุราชภูรบำรุง วัดบ่อหิน วัดนาฬิกาवास

ขอบเขตด้านผู้รู้

1. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ พระธรรมมงคลรังสี ที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย และพระราชพุฒินิ เจ้าคณะจังหวัดหนองคาย พระราชรัตนาลงกรณ์,ดร. และพระศรีญาณวงศ์, พระศรีวรชโรดม รองเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย

2. กลุ่มตัวอย่างที่ดำเนินการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Groups Discussion) ได้แก่ พระสงฆ์ในระดับเจ้าอาวาสในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย ไวยาวัจกรณ์ และอุบาสกอุบาสิกา โดยวิธีการเจาะจง ดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษาที่สำคัญ เช่น บุญในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะขุททกนิกายธรรมบท คัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การทำบุญข้าวประดับดินเป็นการศึกษาถึงการพัฒนาของการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศล ให้กับผู้วายชนม์หรือเปรตชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งที่เป็นภาพจากกิจกรรมฝาผนังตามวัด เช่น วัดโพธิ์ชัย พระอารามหลวง ที่ได้แสดงให้เห็นเป็นภาพที่บ่งบอกถึงวิถีการดำเนินชีวิตของชาวจังหวัดหนองคาย เป็นแนวคิดเรื่องของการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้วที่เกิดในภพภูมิต่างๆ เช่น เปรต อสุรกาย หรือสัตว์นรก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเชื่อว่าคนเราตอนที่มียังมีชีวิตอยู่ได้ทำกรรมดีบ้างไม่ดีบ้าง หากทำกรรมดีก็จะได้ไปเกิดบนสวรรค์ แต่หากทำกรรมชั่วก็จะได้ไปเกิดในนรก การไปเกิดบนสวรรค์นั้นเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าไม่น่าเป็นห่วง แต่สำหรับผู้ที่ต้องไปเกิดในนรก เปรต อสุรกาย หรือสัตว์ดิรัจฉานนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่น่าห่วง ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธทำบุญอุทิศไปให้ผู้ล่วงลับจากโลกนี้ไปแล้ว ด้วยการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีลและเจริญภาวนา ต่อมาแนวคิดนี้ได้แพร่หลายไปยังดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปถึง และได้มีชื่อเรียกต่างๆ กันว่า พิธิสารท บ้าง พิธิทำบุญให้ผู้ตายบ้าง เฉพาะในประเทศไทยผู้คนในแต่ละภาคก็จะมีเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตายนี้แตกต่างกัน และกล่าวเฉพาะประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขต

เทศบาลเมืองหนองคาย นั้น จะพบว่าชาวหนองคายมีความเชื่อตามประเพณีว่าเมื่อญาติของตนได้ละจากโลกนี้ไปแล้วบางคนอาจจะไปเกิดในนรกหรือเป็นเปรตได้รับความทุกข์ทรมานมาก และในรอบหนึ่งปีพญามาราชจะปล่อยมารับทานกับญาติเพียงครั้งเดียวคือในเดือน 9 ดังนั้น จึงต้องมาทำบุญเนื่องในกษประเพณีบุญเดือนเก้าหรือบุญข้าวประดับดิน โดยได้ทำตามขั้นตอนที่ได้ปฏิบัติกันมาแต่เดิม ด้านหลักธรรมและคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายในฐานะเป็นสื่อสอนธรรม พบว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย มีทั้งศีลสมาธิ ปัญญา อันเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาตนในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย

1. ด้านพฤติกรรม คือ ด้านความสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้แก่ ด้านศีล ดูว่ากิจกรรมการกระทำหรือพฤติกรรมของเรานี้จะเป็นการเบียดเบียน ก่อความเดือดร้อนแก่ใคร ทำอะไรให้เสียหายหรือเปล่า หรือเป็นไปในทางส่งเสริมเกื้อกูลช่วยเหลือกัน อย่างน้อยก็ไม่ก่อให้เกิดโทษ ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน หรือทำอะไรให้เสียหาย

2. ด้านจิตใจ การทำกิจกรรมสิ่งนี้เราทำด้วยเจตนาอย่างไร มีความมุ่งหมายอย่างไร มีแรงจูงใจอะไร มีความหวังดีปรารถนาดี อยากจะช่วยเหลือเกื้อกูลหรือคิดร้าย มีจิตใจที่ซื่อบานแจ่มใสหรือขุ่นมัว มีความสุขหรือความทุกข์

3. ด้านปัญญา คือ สิ่งที่เราทำเพื่อรู้เข้าใจสิ่งที่เรากระทำนี้ชัดเจนดีหรือไม่ เป็นการกระทำที่ตรงตามเหตุปัจจัย จะก่อให้เกิดผลที่เราต้องการได้ครบถ้วนกระบวนการหรือไม่ ทำไปแล้วจะเกิดผลดี ผลเสียอะไรบ้าง

ด้านคุณค่าของประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย พบว่า ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายเป็นการประสานร่วมมือกันของคนในสังคมเป็นกลุ่มเป็นก้อนเป็นการรวมตัวกัน เพื่อความสมัครสนามสามัคคีกัน โดยการอาศัยการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อทำให้สังคมมีความรู้สึกถึงความเป็นพวกพ้องเป็นหมู่เหล่าและร่วมกันรักษาพื้นที่ธรรมทางพระพุทธศาสนาไว้เป็นมรดกของคนในสังคมให้ยาวนานที่สุดเป็นขบวนการของประชาสังคมเชิงพุทธที่มีส่วนดีมากกว่าส่วนเสียพระพุทธศาสนาเมืองค้ประกอบที่สำคัญคือความเชื่อคำสอนข้อบัญญัติพิธีกรรมและข้อปฏิบัติในฐานะสมาชิกทางสังคมต้องปฏิบัติตามกระบวนการทางศาสนาซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นข้อดีในการแก้ไขปัญหาทางสังคมการอยู่ร่วมกันเป็นสังฆะหรือหมู่คณะและการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมหรือกลุ่มคนในขั้นพื้นฐานต้องมีการแบ่งปันมาเชื่อมโยงให้คนอยู่ร่วมกันสังคมที่ขาดการแบ่งปันแล้งน้ำใจไร้ความเอื้อเฟื้อคือสังคมที่พรวงเมตตาพึงพาอาศัยไม่ได้ซ้ำยังทำให้คนในสังคมนั้นเกิด

ประโยชน์และคุณค่าต่อสังคม ประเพณีบุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคายนั้น เป็นการปฏิบัติตนตามประเพณี หรือเป็นแนวปฏิบัติที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งแสดงถึงความราบเรียบความเรียบง่ายและสันติสุข โดยประเพณีปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการให้ทาน การเสียสละ การรักษาศีล การปฏิบัติธรรม ล้วนเป็นสิ่งที่สร้างให้สังคมให้เกิดมีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข ความมีระเบียบ ความมีนิสัยโยบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปัน มีความเมตตาและกรุณาช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน แม้แต่ศัตรูก็ยังให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดู ใครเดือดร้อนมากก็ให้ความช่วยเหลือมิได้นิ่งดูตาย รู้จักให้อภัยแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ยังสามารถช่วยแก้ไขปัญหามลภาวะของชุมชน การได้ช่วยเหลือเกื้อกูล

กันและกัน การถ้อยทีถ้อยอาศัยกันได้ และวัดก็เป็นสถานที่ที่คอยให้พักพิง ให้ประชาชนได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อ บรรพชนทั้งหลาย เมื่อใดที่ตนได้ตั้งจิตของตน ให้มีความเมตตาต่อคนรอบข้างแล้วความคิดรุนแรงในจิตใจของตนเองย่อมไม่มี ดังนั้นความมีเมตตาอันเป็นผลมาจากกิจกรรมการอุทิศส่วนบุญจึงเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ ด้วยเหตุที่ว่า ปัญหาของสังคมในที่นี่ เกิดจากการใช้ความรุนแรงของบุคคล ส่งผลกระทบทางด้านลบแก่สังคม ซึ่งถ้าหากว่ามีปรากฏการณ์ ของการขัดแย้งที่รุนแรง จนมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของสังคมส่วนอื่น ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างของสังคม โดยปกติแล้วต้นตอของปัญหาเหล่านี้ มักเกิดจากระดับปัจเจกบุคคลในเรื่องของอุดมการณ์ ทศนคติ ตลอดจนค่านิยมจนขยายตัวไปสู่ความรุนแรง ตั้งแต่ ปัญหาเล็กๆ น้อยๆ เช่นการลักขโมย ทาร้ายร่างกายจนถึงฆาตกรรม หรือแม้กระทั่งปัญหาในสังคมขนาดใหญ่ เช่น สงครามกลางเมือง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ในมุมมองของพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นผลสืบเนื่องมาจากการละเมิดทางศีลธรรมโดยเฉพาะศีล 5 ถ้าหากว่าสังคมใด มีความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมเป็นอย่างมากแล้ว

สรุปได้ว่า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนโดยเฉพาะในจังหวัดหนองคาย กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสละทั้งร่างกายและเสียสละแรงใจ ที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเรียกว่า บุญข้าวประดับดินของชาวพุทธในเขตเทศบาลเมืองหนองคาย จึงประกอบไปด้วยสาระและประโยชน์ ที่พึงจะได้รับอยู่หลายประการด้วยกันคือ

- 1) เป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบรรพชนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว
- 2) นอกจากจะเป็นการสงเคราะห์เหล่าเปรตชนผู้ล่วงลับแล้วยังนับว่าเป็นการสงเคราะห์ปัจจัย 4 แก่พระภิกษุและสามเณร
- 3) เป็นการแสดงถึงความสามัคคีปรองดองกันในหมู่ญาติพี่น้องให้มีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
- 4) ส่งผลให้เกิดความเบิกบานใจสุขใจของผู้ที่ได้กระทำ
- 5) เป็นการปลูกฝังบรรดาลูกหลานให้รู้จักการตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ ว่าคิดปรารณาสิ่งใด และได้ซึมซับเอาคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นการได้ร่วมสืบทอดรักษาระเบียบประเพณีปฏิบัติ
- 6) เป็นการปฏิบัติตนตามแนวทางของพุทธศาสนิกชนที่ดี ตลอดจนได้สืบทอดแนวทางการปฏิบัติตนของบรรพบุรุษที่ทำนวางแนวทางไว้ให้
- 7) ได้รับการยอมรับจากบุคคลในสังคมโดยเฉพาะการให้แผ่บารมีเพื่อความเป็นกุศล การประกาศโทษตนที่ยังมีข้อบกพร่องที่จำเป็นต้องแก้ไข เป็นการขอความเมตตา การยกโทษ การอโหสิกรรมและการให้อภัย

จากการศึกษาการทำบุญข้าวประดับดินในบริบทสังคมอีสาน พบว่า ชุมชนชาวจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองจังหวัดหนองคาย ได้มีการทำบุญข้าวประดับดินเป็นการรักษานูรักษและการประสานสิ่งที่เป็นที่สิ่งที่ควรรักษาเอาไว้ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ซึ่งมีหลายเรื่องเข้ามาเกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การอยู่ร่วมกันของชุมชนและมีโอกาสได้ทักทายปราศรัยกัน เพราะวัดเป็นที่รวมจิตใจด้วย

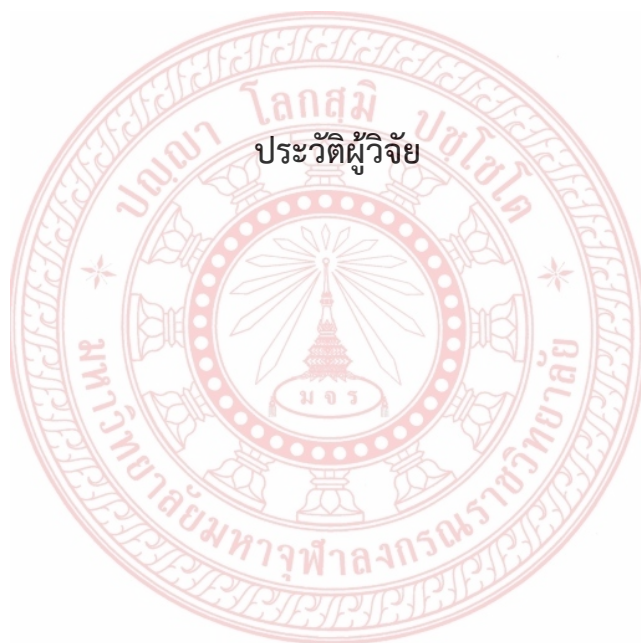
การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ทั้งใน

ระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับวัดต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการทำบุญข้าวประดับดิน 3) สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการวัฒนธรรมประเพณี
การประชาสัมพันธ์ วารสาร การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑๐ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 15-16 พฤษภาคม 2562

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-นามสกุล ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ
- สถานที่เกิด บ้านเลขที่ 64 หมู่ที่ 11 บ้านภูดิน ตำบลโคกก่อ อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน 261 หมู่ที่ 2 บ้านบกหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย 43100
- ประวัติการศึกษา
- ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (วิชาเอกศาสนา)
 - ปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย (2540) (ทุนรัฐบาลประเทศอินเดีย ICCR)
 - ปริญญาเอก พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมทร ประเทศอินเดีย (2546) (ทุนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
- ประสบการณ์การทำงานมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เจ้าหน้าที่ธุรการ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ (พ.ศ. 2533 – 2534)
 - เจ้าหน้าที่ธุรการ กองแผนงาน ม.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2534-2536)
 - เจ้าหน้าที่คอมพิวเตอร์ สังกัดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2536-2542)
 - ตำแหน่งนักวิชาการศึกษา สังกัดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2542-2544)
 - โอนย้ายปรับเปลี่ยนตำแหน่ง นักวิชาการศึกษา สังกัดบัณฑิตวิทยาลัย เป็นตำแหน่งอาจารย์ สังกัดวิทยาลัยสงฆ์หนองคาย (2544- ปัจจุบัน)
 - เป็นหัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์หนองคาย (2553- ปัจจุบัน)
- ผลงานด้านวิชาการ
- เป็นผู้ร่วมวิจัย โครงการวิจัย เรื่อง ประเมินผลโครงการการอบรม ศีลธรรมและพัฒนาเยาวชนภาคฤดูร้อนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2542. (ดำเนินการเสร็จแล้ว)
 - เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในกิจการการ พัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดหนองคายและอุดรธานี 2548 (ดำเนินการเสร็จแล้ว) เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย
- ดร.เจษฎา มุลยาพอ (หัวหน้าโครงการวิจัย) 2556. การประยุกต์ใช้หลักคำสอนด้านนิเวศวิทยาใน พระไตรปิฎกเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ดร.เจษฎา มุลยาพอ (วิจัยร่วม) 2557. ศึกษาเชิงสำรวจและอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี ทางพระพุทธศาสนาจังหวัดหนองคาย 2557 สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ดร.เจษฎา มุลยาพอ (หัวหน้าโครงการวิจัย) (2559). “การศึกษาแนวทางอนุรักษ์สถาปัตยกรรม : กรณีศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเรือนของชุมชนในดินแดนลุ่มน้ำโขง”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

บทความวิชาการ

ดร.เจษฎา มุลยาพอ (2555) สิ่งแวดล้อมในพระไตรปิฎก ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ 8 ฉบับวิทยาเขตหนองคาย มกราคม-มิถุนายน 2555

ดร.เจษฎา มุลยาพอ (2557)กระบวนการจัดการศึกษาแบบกัลยาณมิตร ในวารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ 10 ฉบับวิทยาเขตหนองคาย มกราคม-เมษายน 2557

บทความวิชาการ

Dr.Natcha Munyapho, Mr.Somdet Namket, Mr.Suvit khawnong. (2556) A participation of Buddhist Monks in the Development Activities of the Administration of Sub-district Organization in Nongkhai. The Document of the 5th International Buddhist Research Seminar Join with 10th Anniversary of the UNDV Vesak Celebration ,Bangkok. Organized by the Buddhist Research Institute, MCU, Thailand 22nd May,2556/2013 P.162-165.

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ (2559) The legendary geography of Nongkhai Province. The 7th International Buddhist Research Seminar 18-20 February,2016 at MCU Buddhist College,Nan Province,Thailand (17-18 กุมภาพันธ์ 2559 วิทยาลัยสงฆ์นาน) หน้า 205-211.

ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ (2559) การประยุกต์ใช้หลักคำสอนด้านนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎกเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี (การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เรื่อง “พุทธบูรณาการกับการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน” 28 มีนาคม 2559 (หน้า 788-801)

ผศ.ดร. เจษฎา มุลยาพอ (2560) วิธีคิดแบบบูรณาการเชิงพุทธเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. (ได้รับการยอมรับให้ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ "พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย" การประชุมวิชาการระดับนานาชาติ ครั้งที่ 2 และการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น) หน้า 778-787.

Asst.Prof. Dr.Jesada Munyapho (2017) A Buddhist Modern Science : Measurement of administrators In the International Seminar on Buddhism in the Digital Era On the Occasion of Celebrating 130 Years of MCU Organized by Graduate School and International Buddhist Studies College at Mahachulalongkornrajavidyalaya University Wangnoi, Ayutthaya , Thailand 15th-16th September 2017.

Asst Prof. Dr. Jesada Munyapho (2017) The process of the conscious creation of the citizens in accordance with the way of Buddhism of the Educational Institutes in Thai society . The 1st International Conferencer on Buddhism: Cultural Foundation in Mekong Basin with the Collaboration of MCU, Nakhon Phanom Buddhist College December 2-4, 2017 At Nakhon Phanom Buddhist College. P.469-477.

๑. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ- นามสกุล (ภาษาไทย) นายสมเดช นามเกต

ชื่อ- นามสกุล(ภาษาอังกฤษ) Mr. Somdet Namget

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เลขที่ 219 หมู่ที่ 3 ตำบลคำยบหวาน อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย 43100 โทร.042 495333 มือถือ 0862385440E-mail :

somdet_nam@hotmail.com

3.ตำแหน่งปัจจุบัน หัวหน้าสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน

4. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคายเป็นหัวหน้าสาขาวิชา พระพุทธศาสนา /อาจารย์

5. ประวัติการศึกษา

- สำเร็จการศึกษาประถมปีที่ 4(โรงเรียนบ้านหนองตะไก้) พ.ศ. 2516

-เรียนจบมัธยมศึกษาชั้นเอก สำนักเรียนวัดศรีพัฒนาราม พ.ศ. 2523

สำนักเรียนจังหวัดอุดรธานีตำบลโนนสูง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

- สอบได้ ประโยค หนึ่ง-สอง สำนักเรียนวัดศรีชะเกษ พ.ศ. 2527

สำนักเรียน จังหวัดหนองคาย

- เรียนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.6) โรงเรียนบาลีสหศึกษา มจร วัดศรีชะเกษ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พ.ศ. 2527

- สอบได้หลักสูตรประกาศนียบัตรครูพิเศษมัธยมศึกษา

(พ.ม.ช.) กรมวิชาการ กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2532

- สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะครุศาสตร์

วิชาเอก การสอนสังคมศึกษา รุ่นที่ 35 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาล

งกรณ์ราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย พ.ศ. 2533

- สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2547

6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอก

๒. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ- นามสกุล (ภาษาไทย) นายบุญส่ง สิ้นจั่นนอก
ชื่อ – นามสกุล(ภาษาอังกฤษ) Mr.Boonsong Sinnok
2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน
3. ตำแหน่ง อาจารย์ พิเศษ
4. หน้ วยงานและสถานที่ติดต่อ อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต หนองคาย เลขที่ 219 หมู่ ที่ 3 ตำบลค้ ายบกหวาน อำเภอเมือง
จังหวัดหนองคาย 43100 โทร.042 495333 มือถือ 0857416756

5. ประวัติการศึกษา

(1) เปรียญธรรม 5 ประโยค	พ.ศ. 2501
(2) ศาสตราจารย์บัณฑิต (ศน.บ.)	พ.ศ. 2506
(3) ครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)	พ.ศ. 2507
(4) ครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.)	พ.ศ. 2523
(5) อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (อ.ม.) จากมหาวิทยาลัยมหิดล	พ.ศ. 2529
- ตำแหน่งสุดท้ายในการรับราชการก่อนเกษียณอายุราชการ อาจารย์ 3 ระดับ 8

ผลงานทางวิชาการ

เอกสารประกอบการสอน

- (1) เอกสารประกอบการสอนวิชาปรัชญาและศาสนา
- (2) เอกสารประกอบการสอนวิชาจริยธรรมในศาสนาต่าง ๆ
- (3) เอกสารประกอบการสอนวิชาปรัชญาเบื้องต้น
- (4) สังคมวิทยาตามหลักสูตร ปก.ศ. วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดอุดรธานี
- (5) เอกสารประกอบการสอนวิชาจริยธรรมกับชีวิต

งานเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย

- (1) การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้าน ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นของ
ชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- (2) การศึกษาความคิดรวบยอดทางจริยธรรมของนักกีฬาเขต 4
- (3) พฤติกรรมทางจริยธรรมของนักกีฬาอายุไม่เกิน 18 ปี ในเขตการศึกษา 9
- (4) การเล่นเกมและการออกกำลังกายของประชาชน ในเขตจังหวัดอุดรธานี (ทุน
สนับสนุนจากกรมพลศึกษากระทรวงศึกษาธิการ)
- (5) การแปรเปลี่ยนและการปรับตัววัฒนธรรมของชนเชื้อสายเวียดนาม ในประเทศ
ไทย ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดอุดรธานี (ทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและ
วัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล)
- (6) ผลกระทบจากการเคลื่อนย้ายแรงงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีที่บ้านแสง ต. แสง
อ. หนองหาน จ. อุดรธานี (ทุนสนับสนุนจากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ)

- (7) การศึกษาบทบาทของพระปริยัตินิกาย ในการพัฒนาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัตินิกายและครูผู้สอนโรงเรียนปริยัติธรรม แผนกธรรมบาลีและปริยัติสามัญ (ทุนสนับสนุนจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ)
 - (8) การศึกษาบทบาทสถาบันสงฆ์ ในการบริหารการขยายโอกาสทางการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ทุนสนับสนุนจากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ)
 - (9) การวิจัยประเมินผลโครงการบรรพชาอุปสมบทเยาวชนภาคฤดูร้อน : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดนครพนม
 - (10) การประเมินผลผลิตครูของกรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (ทุนสนับสนุนจากกรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ)
 - (11) เป็นกรรมการที่ปรึกษาโครงการวิจัยเรื่อง การประเมินผลโครงการอบรมศีลธรรมและพัฒนาเยาวชนภาคฤดูร้อน ปี พ.ศ. 2543
 - (12) เป็นผู้เชี่ยวชาญโครงการวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน
- ประสบการณ์ในการทำงาน
- (1) เป็นอาจารย์สอน วิชาจริยธรรมกับชีวิต ปรัชญาเบื้องต้น การวิจัย ภาษาอังกฤษ ปรัชญาและศาสนา ในภาควิชาพื้นฐานและวิชาเฉพาะด้านอื่น ๆ
 - (2) เป็นผู้ให้คำปรึกษาการวิจัยและประเมินผลการศึกษากกระทรวงศึกษาธิการ รุ่นที่ 1 ตามคำสั่งกระทรวง ที่ สป. 515/2534 ลำดับที่ 7 ของผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง ในเขตการศึกษา 9
 - (3) เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้แด่พระสังฆาธิการ ที่ทำหน้าที่ฝ่ายบริหารคณะสงฆ์ และครูสอนพระปริยัติธรรมและบาลีในสังกัดกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ
 - (4) เป็นกรรมการตรวจผลงานคณาจารย์ที่ขอเลื่อนตำแหน่งจากอาจารย์ 1 เป็นอาจารย์ 2 และจากอาจารย์ 2 เป็นอาจารย์ 3 ของกรมพลศึกษา
 - (5) เป็นหัวหน้าฝ่ายวิจัยของวิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดอุดรธานี จาก พ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2538
 - (6) เป็นอาจารย์พิเศษของวิทยาลัยสงฆ์นครพนม ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน
 - (7) เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
 - (8) เป็นอาจารย์พิเศษสถาบันราชภัฏอุดรธานี

๓. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ- นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาปริญา วรญาโน,ดร.

๒. เลขบัตรประจำตัวประชาชน

๓. ตำแหน่งอาจารย์

4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย เลขที่ 219 หมู่ที่ 3 ตำบลค้ายบกหวา

การศึกษา ปริญญาเอก พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย

ปริญญาโท พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปริญญาตรี ศน.บ. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

5. ผลงานทางวิชาการ

5.1 งานวิจัย

พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2558). (ผู้วิจัยร่วม) ผศ.ดร.เจษฎา มุลยาพอ(หัวหน้าโครงการ) ดร.คิด วรณดี, นายอภิวัฒน์ พุทธจร พระคำพุด (ผู้ร่วมวิจัย). “เปรียบเทียบความเชื่อเรื่องพิธีกรรมการสู่ขวัญในจังหวัดหนองคายและนครหลวงเวียงจันทน์ (วิจัยร่วม)”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2557). “ศึกษาการจัดการเรียนรู้ในรายวิชา ธรรมบทศึกษา ด้วยวิธีการสอนแบบอภิปรายกลุ่มย่อยนำเสนอในชั้นเรียน”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2557). “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ตามมุมมองทางพระพุทธศาสนา”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย.

5.2 บทความวิชาการ

พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2560) “สัมมนาปฏิรูปกับการแก้ปัญหาของสังคมไทยในยุคปฏิรูป”. ได้รับการยอมรับให้ตีพิมพ์ในวารสารวิชา "พุทธนวัตกรรมเพื่อพัฒนาประเทศไทย" การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 วันที่ 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2560) “พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในทัศนะของพระธรรมวิมลมุนี (สายพงศ์ กองสินธุ์)”. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 31 มีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พระมหาปริญา วรญาโน,ดร. (2559) “พระพุทธศาสนาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในมิติด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคม”. วิทยาลัยบัณฑิตเอเชีย การประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและระดับนานาชาติ 4/2559. หน้า 327-329.